

Venemaa-Prantsusmaaga sõlmitud traktaadid 1807-1820 a.

Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Том XIV Трактаты с Франциею: 1807-1820 г. = Recueil des Traités et Conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères. Tome XIV, Traités avec La France: 1807-1820.

С-Петербургъ. 1905.

Venemaa poolt välisriikidega sõlmitud traktaatide ja konventsioonide kogumik.

Koostas, Välisministeeriumi tellimusel, F. Martens,
Välisministeeriumi Nõukogu vahetu liige, Prantsuse Instituudi liige

XIV köide.

Prantsusmaaga sõlmitud traktaadid.

1807- 1820 a.

v.a. 1905.a.

Trükitakse Kõigekõrgema heaksarvamisel.

***

((16.06..2020 K.L.))

*

Eessõna.

Kui mina, täpselt kolm aastat tagasi andsin välja käesoleva „Traktaatide kogumiku“, kolmeteistkümnenda köite, milline sisaldas endas Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste diplomatiliste suhete dokumentaalset ajalugu alates nende algusest kuni 1807 a. Tilsiti rahuni, olin ma veendunud, et kõigi franko-vene aktide alates 1807 a. kuni käesoleva ajani piisab ühest köitest. Kuid mida enam ma süvenesin rikkalikkesse arhiivimaterjalidesse, millised jutustasid Napolon I suurest kangelaslikust draamast, seda enam tulid ilmsiks uued faktid, seda enam täpsemalt sai iseloomustada inimesi ja asjade seisus selles igavesti mälestusväärsel ajaloolisel ajajärgul, seda ilmselgemaks sai minule see, et on täiesti võimatu suruda sellesse köitesse kõik aktid alates 1807 aastast kuni käesoleva hetkeni. Ma olin sunnitud asjaolude jõul pühendama sellele ajale mitte ühe köite, vaid kaks.

Sellisel viisil käesolev köide hõlmab ainult akte ja Venemaa ja Prantsusmaa diplomaatiliste suhete ajalugu alates 1807 aastast kuni 1820 aastani. Viimases franko-vene diplomatiliste suhete

kolmandas köites, või XV käesoleva väljaande köites trükitakse ära kõik rahvusvahelised aktid, millised on sõlmitud Venemaa ja Prantsusmaa vahel alates 1820 aastast kuni käesoleva ajani ((1905. a.)). Võttes arvesse, et arhiivide materjalid, millised on kuni selle ajani avalikustatud, millised puudutavad seda viimast perioodi, on üpris kasinad, ma olen veendunud, et viimane franko-vene diplomaatiliste suhete köide hakkab olema samuti vaieldamatult huvitav.

Käesolevas köites minu ajaloolise tausta ülevaated saavutavad mõnikord märkimisväärseid mõõde, pidades silmas Venemaa ja Prantsusmaa Välisministeeriumi arhiivide materjalide rikkust, millised puudutavad Napoleoni ajajärku.

Piirdun lühikese viitamisega mõnede väljapaistvatele episoodidele, millised on reljeefselt märgitud ära käesolevas köites.

Ajaloolase ja moralisti päevakajalist huvi kutsub esile tuntud Napoleon I kindrali ja diplomaadi, Caulaincourti reeturlik teguviis, kes oli Valitseja enda poolt tõstetud Vence hertsogi aujärku. Üksikasjalistes ajaloo kirjeldustes, Nr.Nr. 499-501 ja 508 (eriti lk.178), on esitatud dokumentaalsed allikad, millised kinnitavad üldtuntud tõde, et Napoleon langes mitte ainult oma enda võimu- ja auahnuse vaid samavõrd ka tema poolt soositud inimeste tänamatuse ja reetlikkuse ohvriks. Caulaincourti reetmine ei olnud mitte kõigile teada, kuigi see asub täielikult Bernadotte, Talleyrandi ning paljude teiste reeturlikkuse tasemel.

Vaat miks Napoleoni Elba saarele saatmise üksikasjad (lk.214 jne) ja eriti rahvusvaheliste suhete ajaloos enneolematu 1. (13.) märtsi 1815 aasta proklamatsioon, milline kuulutas suure kaasaegse Prantsusmaa seadusandja ja kõikide aegade suurima sõjalise geeniuse väljaspool jumalike ja inimlike seaduste kaitsest olevaks, pidi tekitama halvakspanu ja arusaamatuse tundeid.

Alates Prantsusmaa troonil Kuningas Louis XVIII valitsema asumisest Venemaa ja Prantsusmaa vahelised suhted võtsid täiesti erilise iseloomu. Keiser Aleksander I ja tema suursaadik Pariisis, Pozzo di Borgo pidasid enesel olevat äravõtmatud ja seaduslikku õigust sekkuda süsteemselt Prantsusmaa sisepoliitika asjadesse ja kehtestada selle üle pidev ning range järelevalve. Keiser Aleksander I ei tundnud Prantsusmaa kuninga isiksuse, ega ka ta lähimate sugulaste, ega ka üldse Bourbonide dünastia suhtes erilist poolehoidu. Luhtunud plaan Hertsog de Berry, Prantsusmaa troonipärija, abiellumisest Suurhertsoginna Anna Pavlovnaga, ei saanud aidata kaasa mõlemate monarhide vastastikuste suhete paranemisele. (Vt. Nr. 508, lk.262 jne).

Vahel samuti Prantsusmaa vaatlevad esindajad Venemaa Kõigekõrgeima õukonna juures teatasid oma valitsusele teateid Venemaa sisemisest olukorrast, millised pidid kuningas Louis XVIII ja ta nõunikke maha jahutama nende Venemaa vastastes austuse ja poolehoiu tunnetes.

Nõnda, 1816 aastal Prantsusmaa asjur S-Peterburgis, krahv Moussaye, kirjutas oma valitsusele, muuseas, järgmist: „Mis oleks saanud Venemaast ilma selle tääkidetta? Teadus, kunst, kõik mis muudab maailma vahvaks, on siin tundmatu. Olles oma vajaduste ja fantaasiatega annetaja kogu Euroopale, Venemaa isegi ei ole võimeline oma sõdureid, tänu kellele ta eksiteerib, riietama ja relvastama“. Tema arvates, ainult asjaolude ja vigade „ühtimisele“, millise sarnaseid on ajaloost raske leida, andsid Venemaale samuti üleoleku ja sära, millist ta ise, oma enda jõududega, ei oleks saavutanud. Mõõdunud sajandi muretu poliitika muutis Moskva tsaaride sküüdi kiivri keiserlikuks krooniks ja lubas Poola jaotamist“...

Ainiti, samal ajal krahv de la Moussaye ja teda asendanud Prantsusmaa suursaadiku aujärkus krahv de Noailles tunnistasid üksmeelselt, et Keiser Aleksander I oli siiralt Prantsusmaa austaja ja kaitses energiliselt tema rahvusvahelisi huve.

„Minu riigi liit teie omaga“, ütles Keiser 1816 aastal Prantsusmaa suursaadikule, „võib ainult mõlematele rahvastele olla kasulik. Meie ei saa omada teine-teise suhtes pretensioone. Andes teine-teisele käe, meie kindlustame Euroopa rahu“ (vt. lk.368).

Lõpetuseks ma loen oma meeldivaks kohustuseks korrata minu siirast tunnustust minu kauaaegsetele kaastöötajatele: kr. N. De Sance ja M. Mouromtsewi ((гр. Н.Э. Сансе и М.И.Муромцеву)).

Aprill 1905.

F.M.

*

Sisukord.

Nr. 496.

1807.a. 11. (23.) juuli. Belostokis allkirjastatud Venemaa ja Prantsusmaa vaheline demarkatsiooni konventsioon.

Nr. 497.

1808.a. 24. jaanuar (5. veebruar). Pariisi konventsioon Venemaalt Prantsusmaa laevastikule varude ostmise suhtes.

Nr. 498.

1808.a. 30 september (12. oktoober). Erfurdis sõlmitud liidukonventsioon.

Nr. 499.

1813.a. 20. mai(1.juuni). Gebersdorfis sõlmitud relvarahu akt.

Nr. 500.

1813.a.23. Mai (4. juuni). Pleiswitzis allkirjastatud relvarahu.

Nr. 501.

1813.a. 14.(26.) juuli. Neumarktis allkirjastatud relvarahu pikendamise akt.

Nr. 502.

Nr. 505.

1814.a. 11. (23.)aprill . Pariisis liitlasriikide volinike poolt, ühest küljest ja teiselt T. K. M. Prantsusmaa asevalitseja allkirjastatud relvarahu konventsioon.

Nr. 506.

1814 a. 16.(28.) mai. Liitlasarmeede toitlustamist puudutav Pariisi konventsioon.

Nr. 507.

1814.a. 18. (30.) mai. Pariisi rahutraktaat.

Nr. 508.

1815.a. 1.(13.) märts. Napoleon I vastane Viini deklaratsioon. (II.C.3. №25790)

Nr.509.

1815.a. 15.(27.) märts. Prantsusmaa liitumise akt 13.(25.) märtsi liidu-traktaadiga, milline on allkirjastatud Viinis Venemaa, Inglismaa, Austria ja Preisimaa volinike poolt. (vt. kd. III, Nr.76., lk.89.)

1815.a. 28. mail(9. Juunil). Viini kongressi akt. (Vt. kd. III, Nr.79-96, lk.102-204).

Nr.510.

1815 a. 5. (17.)september. Pariisis allkirjastatud sõjaline konventsioon.

1815. a. 14. (26.) september. Püha Liidu Akt. (Vt. Kd. IV. Nr.99.).

1815.a. 7. (19.)november. T. M. Prantsusmaa ja Navarra kuninga Püha Liidu Aktiga liitumise Akt.

Nr. 511.

1815.a. 8.(20.) november. Pariisis sõlmitud rahutraktaat.

Nr. 512.

1815 a. 8.(20.) november. Prantsusmaa sõjalise kontributsiooni tasumist puudutav Pariisi konventsioon.

Nr. 513.

1815 a. 8.(20.). Prantsusmaal liitlas-okupatsiooniar mee ülalpidamist puudutav Pariisi konventsioon.

Nr. 514.

1815 a. 8.(20.) november. Liitlasriikide alamate rahaliste pretensioonide rahuldamise korda puudutav Pariisi konventsioon.

1815. a. 8. (20.) november. Šveitsi alalise neutraliteedi tunnustamise ja garantii akt. (Vt. kd. IV. Nr.101).

Nr. 515.

1816 a. 15.(27.) september. Pariisis allkirjastatud Konventsioon, milline puudutab Prantsusmaa ja endise Varssavi Hertsogiriigi vastastikuste võlgade arvestamist.

1817 a. 29 mai (10. juuni). Traktaat, milline puudutab Parma, Piacenza ja Guastalla Hertsogiriike ning Lucca vürstiriiki. (Vt. kd.IV. Nr.107.).

Nr.516.

1818 a. 13.(25) aprill.Pariisi konventsioon mis puudutab Prantsusmaa valitsuse võlakohustusi.

1818 a. 27. september (9. oktoober) kuni 9.(21.) november. Aacheni ((d'Aix-la-Chapelle)) kongressi aktid. (Vt. Kd. VII. Nr.288-296).

Nr.517.

1819 a. 20. jaanuar (2. veebruar). Pariisi protokoll, mis puudutab viimase saja miljoni sõja-kontributsiooni maksmist.

Protokoll.

Lisa. Lõpplik kokkulepe Prantsusmaa poolt makstava viimase saja miljoni frangi rahalise hüvituse maksmise viisi ja tähtaegade määratlemise suhtes.

1819 a. 8 (20.) juuli.Frankfurt Maini ääres allkirjastatud üldine piiri määratlemise otsus. (Vt. kd. IV. I osa. Nr.110-121).

Nr. 518.

1820 a. 8.(20.) juuni. Prantsusmaa liitumine Frankfurt Maini ääres allkirjastatud piiri määratlemise aktiga.

Lisa.

1809 a. 23. detsember (1810. 4. jaanuar). Poolat puudutav S-Peterburi konventsioon.

***

Nr. 496.

1807.a. 11. (23.) juuli. Belostokis allkirjastatud Venemaa ja Prantsusmaa vaheline demarkatsiooni konventsioon.

Nr. 497.

1808.a 24. jaanuar (5. veebruar). Pariisi konventsioon Venemaalt Prantsusmaa laevastikule varude ostmise suhtes.

(F. Martensi ajaloolise tausta kommentaar.)).

Tilsiti rahu mitte ainult ei pidanud lõpetama Venemaa ja Prantsusmaa vahelised sõjategevused, vaid pidi samuti täielikult muutma kogu Euroopa poliitilise süsteemi. Nüüdsest kõigi Euroopa rahvaste saatus pidi asuma kahe monarhi: Keiser Napoleoni ja Aleksander I kätes. Selle uue asjade korra säilitamiseks oli absoluutselt tarvis hoida mõlemate monarhhide vahel täielikku üksmeelt. Kõik, mis võis rikkuda sellist üksmeelt, oli ohtlik Tilsitis loodud Euroopa poliitilisele olukorrale.

Tekib küsimus: kas üldse oli võimalik Napoleoni ja Aleksandri vahelise üksmeele säilitamine? Kas Tilsiti kokkuleppes eneses ei peitunud tüli ja suhete katkestamise idu?

Nendele küsimustele võis ainult vastata peale Tilsiti aktide allkirjastamist diplomaatiliste läbirääkimiste ja Venemaa Tsaari ja Prantslaste Keisri vaheliste isiklike suhete objektiivse käsitlemisega. Sellesse puutuvate arhiivi dokumentide tundmaõppimine veenab mõlemate liitlaste

vahelise saatusliku ja täieliku suhete katkestamise hädavajalikkuses. Viivitamatult, peale nende Tilsitist lahkumist, mõlemad Valitsejad pidid veenduma, et nad ei olnud teine-teise suhtes avameelsed ja et palju jäi väljaselgitamata küsimusi, millised pidid vältimatult kutsuma esile arusaamatusi, vastastikulist umbusaldust ja ohtlikku pettumust. Üpris kiiresti selgus, et Keiser Aleksander I võttis vastu Napoleoni suulise lubaduse kui formaalse kohustuse, millisele võinuks toetuda. Vaatamata tugevale Prantslaste Keisri vastasele umbusaldusele, ikkagi ta uskus alguse tema sõnu ja lootis, koos temaga, juhtida kogu Euroopat.

Seejuures Napoleon ise suhtus üpris skeptiliselt lubadustesse, millised olid suusõnaliselt antud. „Mõnikord on üpris kasulik miskit lubada“, ütles ta kunagi. Lõpuks, kui ka kirjalikud lubadused ei olnud mitte alati tema poolt täidetud, siis on naiivne mõelda, et sõnalised lubadused hakkavad tema silmis mingit jõudu omama.

Ainiti, kui Napoleon, oma tunnete väljendustes Venemaa Keisriga Tilsitis andis oma Lõunafantaasiatele täieliku vabaduse ja isegi pidas võimalikuks Ottomani Impeerimi jaotamise võimalust, siis aga tegelikult ta jäi külmavereliseks poliitikuks ja oma grandioosete plaanide väeramatuks täitjaks. Nende plaanide teostamiseks olid temale vajalikud nii sõprus kui liit Venemaaga: selle eesmärgi teostamisel oli ta valmis tooma igasuguseid ohvreid ja püüdis olla igat-pidi oma sõbra ja liitlase - Keiser Aleksander I meele järgi.

Pidades silmas sellist eesmärki luges Napoleon hädavajalikuks mitte lasta Aleksanderi palavatel tunnetel jahtuda, vaid vastupidiselt, hoida neid ülal kõige tegusemal viisil. Sellise kaalutlusega selgitatakse käsku, milline oli antud kindral Savaryle, viivitamatult peale Tilsiti kohtumisi, suunduda S-Peterburi ja asuda Tema Venemaa Keiserliku isiku juurde kuni Prantsusmaa suursaadiku saabumiseni.

Enne Königsbergist ärasõitu, Napoleon kutsus Savary enda juurde ja andis temale järgmise ülesande:

„Ma sõlmisin just äsja rahu. Minule räägitakse, et ma eksisin ja mind peteti. Kuid, õigupoolest öeldes, on piisavalt sõditud, maailmale tuleb anda rahu. Mina, enne suursaadiku valimist, kavatsen Teid S-Peterburgi saata. Ma annan teile kirja Keiser Aleksandrile, kes vahetab teie volikirja välja. Teie täitke seal minu ülesandeid: kuid pidage meeles, et ma ei soovi sõda, kellega kes ta ka ei oleks ja las see on teie tegevusjuhiseks. Minule kaugeltki ei meeldiks, kui ei õnnestuks uusi probleeme vältida. Kohtuge Talleyrandiga, ta ütleb teile, mida käesoleval ajal on tarvis teha ja mis on minu ja Venemaa Keisri vahel kokku lepitud. Ma kavatsen anda armeele puhkust neis kohtades, millised on hädavajalik seni okupeerida et viia lõpule kontributsiooni võtmine. See on ainus võimalik juhtum, milline võib tekitada probleeme, kuid, saagu teile teatavaks, et ma selles asjas järeleandmisi ei tee. Teil tuleb kiirustada tagant suursaadiku ärasõiduga; püüdke, et valik langeks inimesele, kes ei ei hakkaks meile tegema seda sama, mida tegid juba meie juures viibinud suursaadikud“.

„Ma saadan teile“, jätkas Napoleon - „salajase lepingu, peale teie esimeste raportite saamist. Teie vestlustes vältige kõike, mis võinuks solvata. Nagu näiteks, ärge rääkige mitte kunagi sõjast, ega taunige mitte mingit kommet; ärge märkige ära miskit naljakat: igal rahval on oma harjumused, nagu prantslastele on omane liigselt enese järgi mõõdu võtmine ning enda eeskujuks seadmine. See oleks olnud halb vahend ja see seganuks teil edu saavutada, muutes teid väljakannatamatuks kogu seltskonnale“.

„Lõpuks, kui on võimalik kinnitada minu liitu selle maaga“, - võttis Napoleon kokku oma ülesande, - „ja luua miskit kindlalt selles suhtes, siis ärge selle eesmärgi saavutamiseks millegagi koonerdage“.

„Teie nägite, kuidas ma sain petta austerlaste ja preislaste poolt. Ma usaldan Venemaa Keisrit ja meie mõlemate rahvaste vahel ei ole midagi, mis võinuks segada nende täielikku lähenemist. Töötage selle saavutamiseks“*).

*)Memoires du duc de Rovigo (Savary). Paris, 1828, t. III, p. 149 et suiv. - Срав. Сборникъ И. Р. И. Общ. т. LXXXIII, Notes; т.LXXXIX, предисловие, стр. LXII.

Sellele suuliselt antud ülesandele andis Napoleon Savaryle veel kirjaliku, üpris lakoonilise, 13 juuli 1807 a. instruksiooni, milline oli allkirjastatud Köningsbergis. Selles instruksioonis oli, muuseas, öeldud, et Savary suundub S-Peterburgi erandlikult „kui adjutant ja sõjaväelane ega oma mitte mingit diplomaatilist iseloomu“. Tal lubatakse saata, vajadusel, kullereid raportitega, kuid kõik kirjad, millised saadetakse posti teel, ta peab kirjutama nõnda, nagu neid peaks lugema Keiser Aleksander ise“.

Savary saabus S-Peterburgi 6. augustil 1807 aastal, kell kolm, pealelõunal. Õhtul kelle 8 ta oli juba Valitseja Keisri poolt vastu võetud, kelle ta andis üle Napoleoni 1.(13.) juuli kirja. See esimene audients, milline toimus Kamennõi-Ostrovi lossis, tõi esile täiesti erandliku tähenduse, millise Aleksander I soovis anda oma sõbra ja liitlase esindajale. Valitseja väljendas Savaryle veendumust, et Tilsitis olid klaaritud igaveseks ajaks kõik Venemaa ja Prantsusmaa vahelised arved ja et nüüdsest ajast mõlemad suured riigid hakkavad alati elama teine-teisega rahu.

Sellel samal esimesel audientsil Aleksander I ei suutnud varjata oma soovi viia ellu see, mis oli Tilsitis lubatud ja millise suhtus mõlemad Keisrid olid üksmeelel.

„Napoleon andis minule Tilsitis sellised sõpruse tõendid, milliseid ma kunagi ei unusta“, - ütles ta Savaryle... - „Mida enam ma seda meenutan, mis seal toimus, seda enam ma rõõmustan, et teda nägin. Ma pidevalt kardan unustada kas või ühegi tema sõna sellest suurest asjade massist, millistest ta minule rääkis sellise lühikese aja jooksul. See inimene on hämmastav ja peab tunnustama, härrad, et kuigi meil on mingi-sugused õigused teie austusele, kuid teie suhtes peab tunnustama positiivset üleolekut ja peab olema nõrgamõistlik, et seda vaidlustada“.

Peale neid armastusväärusi Keiser Aleksander läks koheselt asja juurde ja küsis Savarylt, kas tal on ka läbirääkimisteks instruksioonid? Savary vastas eitavalt. Mis aga puudutab tulevast Prantsusmaa suursaadikut, siis Savary piirdus ainult väitega, et Napoleon kavatseb peatada oma valiku sellisel isikul, kes hakkab olema Tsaarile sobiv ja kes on läbi imbinud „suurtest Tilsiti sündmuste põhimõtetest“.

Järgmisel päeval, peale saabumist, oli Savary kutsutud Tsaari juurde lõunale ja esitletud Keisrinna Elisabeth Alekseejevna. Ta istus Valitseja paremal käel. Savary ei jäänud sellises ebatavalises armastusvääruses võlgu. Kui, peale lõunat, Valitseja temalt küsis: „Kindral, kuidas teile S-Peterburg meeldib?“ - ta, jäämata võlgu, vastas: „Teie Majesteet, Peterburg on imeilus ja Itaalias ma ei näinud miskit sarnast“.

„Ärge unustage“, - haaras viivitamatult sõnasabast Valitseja, - „ütlemast Keisrile sellest, kuidas te hindate meie kliimat. Ma tean, et ta kardab väga külma, kuid, vaatamata sellele, ma arvestan sellega, et ta külastab mind. Tal saavad olema ruumid, millised ma käsen soojaks kütta kuni Egiptuse temperatuurile. Kuid esmalt ma külastan teda ja räägin temaga veelkord“.

Peale neid üldisi märkusi Keiser läks osavalt üle teda huvitavatele poliitilistele küsimustele ja täpsemalt Ida-küsimusele. Napoleon, - ütles Savary, - tunnistas minule, et ta loeb end olevat täiesti vaba igasugustest kohustustest Ottomani Impeeriumi suhtes ja, ta lisis, „olles ajendatud ääretust headusest, ta andis minule lootust“...

Aleksander I ei lõpetanud seda fraasi, lootes, et Savary selle lõpetab. Kuid viimane jätkas viitamiste instruksioonide puudumisele ja põikles edukalt kõrvale sarnastest ohtlikest vestlustest.

Selline Savary ettevaatus ainiti ei peatanud Valitsejat meenutamast plaane, milliseid ta Tilsitis arendas koos Napoleoniga Ottomani Impeeriumi lagunemise suhtes.

„Keiser“, ütles Aleksander I, „otsustab paremini, kui keegi teine, näib, samuti veendus, et Konstantinoopoli Impeerium ei ole võimeline enam kaua olema Euroopa riikide keskel. Meie rääkisime sellest palju ja ma tunnistan, et kui see riik peab millalgi-kunagi kaduma, siis Venemaa, oma asendilt, omab õigust loota osale sellest pärandusest. Keiser on nõnda lahke, et mõistab mind selles suhtes ja ma loodan täielikult tema peale, kui ta näeb, et see hetk saabus“.... (Донесение Савари Наполеону от 6 августа 1807 г.).

Selles sõbralikus toonis Keiser Aleksander I jätkas oma isiklike suhteid oma suure liitlase esindajaga. Tal meeldis vestlustel Savaryga pidevalt naaseda, „hilisõhtute juurde“, milliseid ta veetis Tilsitis Napoleoniga. Ta ei lakanud arendamast iseesid, millised olid siis heaks kiidetud

mõlemate augustlike vestluskaaslaste poolt ja Savary ise pidi tunnistama, et Tsaar „oli kogu hingega pühendunud Tilsiti asjale“.

Ainiti, Savary ei varjanud Napoleoni eest, et ainult Keiser Aleksander ise oli kogu hingest truu Prantsusmaaga liidule. Kuid ei mõjukas Keisrinna-Ema Marie Feodorovna, ega ka Valitsejale kõige lähemad aukandjad, ega ka Venemaa avalik arvamus ei tundnud Prantsusmaaga liidule kaasa. Savaryl tuli pidevalt seda tunnetada ja mõnikord ka üpris ebameeldival viisil.

Keisrinna Marie Feodorovna võttis ta vastu Tauuria palees. „Vastuvõtt oli jahe“, kirjutab Savary, „ja kestis natuke alla ühe minuti“*).

*)Kõik andmed Savary viibimisest S-Peterburis on võetud üle „Сборника И. П. И. Общества» (La Mission du general Savary a St- Peterbourg) ja „Memoirs du Duc de Rovigo“ (Savary).

Savary maksis talle kätte, kirjutades oma 23 augusti raportis, et Keisrinna-Ema on väga kõrk ja „mitte-tark“. Kuid samal ajal ta oli sunnitud tunnistama tema suurt mõju, kuna kõik militaar- ja tsiviilaujõrgu kandjad, kes said uue ametisse nimetamise või ametikõrgenduse teenistuses, pidid end temale esitlema, ega mitte valitsevale Keisrinnale.

Mis puudutab S-Peterburi kõrgemat seltskonda, siis see väljendas avalikult oma mitteamastust Prantsusmaa ja sellega liidu vastu. Venemaal, kirjutab Savary, Orlovid, Kotšubei, Lopuhinid ja Strogonovid tähendavad enam kui kõik ministrid. Seejuures nimelt see kõrgem aristokraatia suhtus ilmselt vaenulikul viisil Valitseja uude poliitikasse ja Prantsusmaa esindajasse Kõigekõrgeima õukonna juures. Tšartorõzki, Novosiltsov, Stroganov ja Kotšubei ((Чарторьский, Новосилтцовъ, Строгонов, Кочубей)) keeldusid visalt Savary vastuvõtmisest ja tollased Peterburi kõrgema seltskonna esindajad austasid harva teda visiitidega.

Lõpuks, isegi ühiskondlik arvamus oli Prantsusmaaga liidu vastu. Tõsi, Savary ise märgib, et oleks eksitav rääkida S-Peterburi ühiskondlikust arvamusel ja anda sellele siin selline tähendus, milline on sellel teistes riikides. „Rahvas“, selgitab Savary, „milline kõikjal, teistes riikides, on üht-teist riigis, siin ta ei tähenda midagi“. Sõltumatuid ühinguid, millised seisaksid troonist kaugel ja rahva lähedal, ei eksisteeri. Eksisteerib vaid keiserlik võim, kõrgem aristokraatia ja orjadest koosnev rahvamss.

Savary võis uhkustada Keiser Aleksandri ebatavalise armuliku tähelepanuga ja võis olla rahul krahv N. P. Rumjantsevi ja paljude teiste õukonna aukandjate temasse väga armastusväärse suhtumisega. Kuid ta tunnetas tumma vastuseisu kõikjal, kus see vaid võis vabalt väljenduda. Ta kartis, et Valitseja ise langeb vähe-haaval selle opositsiooni mõju alla, millisesse kuulusid tema noorpõlvesõbrad ja ta pidas endal olevat õigust pöörata sellele asjaolule Aleksander I tõsist tähelepanu.

„Minul oli mitmeid kordi juhust märgata“, ütles Savary Valitsejale 1807 aasta septembris, „sellest ajasta peale, kui ma olen S-Peterburis, kõrgema aadelkonna arvamus on sedavõrd kaugel süsteemist, milline on praegu võetud Teie Majesteedi poolt. Ma ei küsinud, mis oli selle põhjuseks, kuid mida ma alguses otsisin asjaolude ootamatus muutumises. Võis loomulikult loota, et möödub väheke aega ja Valitseja võim rahustab selle opositsiooni vaimu, milline pidas veel teatud mõtu oma rahulolematuses. Kuid käesoleval ajal ei saa märkamata jätta, et asjade seis muutus hullemaks ja välismaalane, kes saabus S-Peterburi, võib kahelda, kas Valitsejat üldse eksisteerib (sic!), kellega arvestatakse, kui kuulatakse, kuidas temast julgetakse rääkida“.

Savary läks veelgi kaugemale oma venelaste süüdistamises, kes ei tunne kaasa nende isamaa liidule Prantsusmaaga. „Minule näib“, ütles ta Keisrile, „et Teie Majesteet võidaks palju isikute, kes tekitavad liiga palju opositsiooni, kõrvaldamisega ja asendaks neid selliste isikutega, kelle tuntud veendumused aitaksid kaasa Teie Majesteedi poolt visandatud kava teostamisele. Vastasel juhul on võimalik, et üpris varsti kogu kaubandusmaailma salasepitsused, isegi vandenõud ja kisa sunnib veel teid valima Inglismaa ja meie vahel. Tunnistan teile, Valitseja, et ma näen seda hetke ette“.

Keiser Aleksander I ei saanud üldsegi pahaseks sellise välismaalase poolse oma keisririigi siseasjade juhtimisse sekkumise peale. Ta võttis Savary käest kinni ja ütles:

„Kindral! Valik on lõplikult tehtud ja miski ei saa seda muuta. Ei hakka selle üle vaidlema ja ootame ära sündmused. Minul ei ole vähimatki tagamõtet kogu juhtuva suhtes ja teie pidite siin märkama, et ei ole inimest, kes oleks olnud võimeline muutma minu otsuseid. Ärge vaadake ühiskondliku arvamusega mõnede lurjuste vaateid, kelle teeneid ma ei kasuta ja kes on liiga arad, et üldse miskit ette võtaksid. Siin ei ole selleks ei piisavalt mõistust ega ka otsustavust“.

Lõpuks, Valitseja, nähtavalt hoogu minnes, lisas: „Ma otsustasin kõik muuta, isegi enda ümber. Ma armastan oma sugulasi väga, kuid ma valitsen ja ma nõuan, et mind austataks“. Neid sõnu välja öelnud, Valitseja peatus ootamatult ja surunud Savary kätt, ütles: „Teie näete, kindral, et ma usaldan teid täielikult, kuna ma räägin teiega oma perekonnaasjadest. Ma toetun teie tagasihoidlikkusele ja teie ustavust minule“. (Изъ донесения Савари от 23-го сентября 1807 года).

Seejuures Savary ei rahunenud. Ta leidis, et Keiser Aleksander I käitub inglastega ebapiisavalt energiliselt. Ta kohustus Tilsitis pakkuma oma vahendust Inglismaa ja Prantsusmaa vahel. Selle vahenduse ebaõnnestunud käigu juhtumil, ta pidi viivitamatult lõpetama Inglismaaga kõik kaubandussuhted, liituma Napoleoni kontinentaalse süsteemiga ja kuulutama Inglismaale sõja.

Savary leidis, et Venemaa valitsus viivitab nende kohustuste täitmisega, kuna Inglismaa mõju valitses kõrgemates Peterburi sfäärides ja kogu tööstus-kaubandusmaailmas. Kogu Venemaa sisseveetavate kaupadega kaubanus oli inglaste kätes ja Inglismaaga kaubanduse katkemine oleks olnud laostav nii riigikassale, aga ka rahvale*).

*)Vaata minu „Traktaatide kogu“, kd.XI, Nr.409 jne.

Vaatamata sellele, et Keiser püüdis Napoleoni, oma liitlase, esindajat rahustada, tõestades temale, et ta, Keiser, „naerab kaupmeeste hädakisa üle ja sunnib neid vaikima“, ikkagi Savary ei rahunenud. Need „rumalused“ ja „tühiasjad“, Vene Tsaari sõnul, ei andnud Savaryle võimalust rahulikult nautida hellitusi ja auavaldusi, millistega puistati ta üle Tsaari helde käega. Ta nägi, et Venemaa viivitab Inglismaale sõja kuulutamise ja et Venemaa mõjukate õukonna-ringkondade sümpaatiat on Napoleoni vaenlaste poolel.

Vaat miks Savary väsimatult naases vestlustes Venemaa Keisriga, oma kartusi Prantsusmaaga sõlmitud liidu ebakindluse üle, seni kuni see liit oli vaid Valitseja poolt peetud.

Selles mõttes läks Savary üks kord väga kaugemale. Oktoobri lõpus, peale Valitseja Venemaa avarustes sooritatud reisilt naasemist, Savary, järgmisel päeval, oli kutsutud keiserli laua ((kontorisse)) juurde. Sel ajal käis mõningates Peterburi ringikestes käest kätte anonüümne brozüür, millise pealkirjaks oli: „Arutlused Prantsusmaa ja Venemaa vahelise rahu-traktaadi üle“, millises kritiseeriti kõvasti Napoleon I ja Aleksander I poliitikat, milline viis Tilsiti rahuni.

Viidates sellele brozüürile, Savary süüdistas otse õukonna aukandjaid ja täpsemalt Orlovi, Novosiltsovi, Kotubeid ja Strogonovat selles, et nad levitavad seda teost ja püüavad luua Venemaa Keisri ja tema rahva vahelist kuristikku. Valitseja oli brozüüri sisust äärmiselt pahandatud, milline tema sõnul, „selgitab piisavalt ilmekalt nende härrade tundeid ja need, kes selle Peterburis said, ei teatanud sellest sellele, kellele peab, on reeturid“.

„Teie Valitseja“, jätkas Keiser, „on minust õnnelikum; ta leidis inimesi ja kujundas neist paljud ise. Sõltumatult sellest, ta korraldas oma juhtimise, nagu tahtis. Kõik hea, mis teil eksisteerib – on tema tegu... „

„Mina aga, seevastu, ei oma piisavalt isegi seda, mida teie nimetate *inimesteks*, et moodustada ministeerium ja peale selle, ma leidsin tuhat kuritarvitust, millised nõudsid tühistamist ja inimesi, kes ei väärinud kohti, millistel nad asusid. Katariina Valitsemine on süüdi selles rahulolematuses, millisest ma räägin. Surnud Keiser ajas asju veelgi halvemaks. Nende kahe valitsemise perioodi ajal olid riigi maad antud eksploateerida kõigile nendele vastikutele inimestele, keda tollased sündmused tegid nõnda tuntuteks. Pauli valitsemise ajal anti 9000 hinge, nii nagu antakse priljandiga sõrmust“.

„Ma astusin otsustavalt sellise valitsemise viisi vastu“, jätkas Keiser Aleksander I oma avameelsetes vestlustes Napolon I esindajaga. - „Ma ei anna nendele härradele midagi ja peale

selle, ma sooviksin tuua rahva sellest barbaarsusest välja, millises teda hoitakse kaupmeeste poolt. Ma isegi ütlen rohkemgi. Kui selle tsivilisatsioon oleks piisavalt arenenud, siis ma tühistaks orjuse, isegi siis, kui see läheks minule maksma elu“.

Keiser Aleksander I ei peatunud neil märkimisväärsetel avameelitsustel. Ta lisas teravmeelselt, et nii nagu iga päev teda ümbritsejad kinnitavad, et Napoleon soovib teda ainult rahustada ja puru silma ajada, et võita aega, siis Napoleon peab Venemaa kasuks midagi tegema. „Vähimgi Keiser Napoleoni järeleandmine“, ütles ta Savaryle, „tekitab siin parimat muljet“. Aga muidu kõik räägivad, lisas Valitseja, et Napoleon „meile ei andesta ja ei jäta meile lööki andmata, kohe kui me ei ole temale vajalikud.“

Lõpuks, Keiser isegi ei mõelnud järele, võrreldes Prantsusmaa rahvast Venemaa rahvaga, öeldes, et viimane on võrreldamatult „kergemeelsem“ esimesest. Ta oli sunnitud ära kuulama kõik etteheited Prantsusmaa suhtes ning nendega arvestama. Ainiti, ta usub piiritult Napoleoni tema vastasesse sõprusesse ja ei tal ei tule pähe mõtetki nende vaheliste suhete katkestamisest, kuigi sellist katkestamist ennustavad ette kõik temale lähedased isikud.

„Muideks“ „märkis Aleksander I, „võimalik, et keiser hakkab Euroopas veel sõdima. Kuid et ta kannaks meie vastu vimma ja et ta kavatseks meile löögi anda, seda mina, kui aus inimene, ei usu“. Rahulolematust Prantsusmaaga tehtud rahuga selgitas Valitseja Napoleoni esindajale ise üpris lihtsalt: katariinaaegsetes sõdades võideldi võidetute paljaksröövimiseks; käesoleval ajal see muutus ja seepärast ilmub rahulolematust.

„Meie oleme veidike asiaadid“ - lisas Valitseja temale omase armsa naeratusega. (Изъ дгнесения Савари от 4-го ноября 1807 г.).

Kindral Savary pidi olema küllastunud nii Venemaa Keisri maitsekatest armastusväärsetest, aga ka Prantsusmaa rahvast kiitvast hinnangust, võrreldes venelastega. Arvatavasti meeldis temale eriti Venemaa Tsaari viimane kostmine venelaste kohta, et nad on „veidike aasiaadid“, kuna tema raportites oma valitsusele tõuseb ilmselt esile kõrk toon, kui ta räägib Venemaast ja vene rahvast.

Muide, er Aleksander I ise aitas kaasa Prantsusmaa kindrali sellise mulje kinnistumisele. Ta suhtus avameelse hoolimatusega oma toonase poliitika vaenlastesse ja, häbenemata, veenas Savary, et „ka meil (Venemaal) lobisetakse väga palju, kuid mõnikord ei võeta midagi ette“. Kuid, seejuures, pidades silmas oma Caeterum censeo ((noh, ma arvan)), Valitseja kordas, et Napoleon peab kindlustama Venemaale Türgi arvelt mingi soetuse, kuna siis hakkavad kõik ülistama Prantsusmaaga liitu.

Ida-küsimuse lahendamise mõttes Türgi Euroopa valduste jagamise teemale naases Keiser Aleksander I oma intiimsetes vestlustes Napoleoni sõjaväelasest esindajaga, mitmeid kordi tagasi. Kuid Savary oli kohustatud süstemaatiliselt lükkama tagasi selles pakitsevas asjas toimuvaid otsustavaid läbirääkimisi, viidates diplomaatilise iseloomuga volituste puudumisele. Peale selle tal ei olnud selles küsimuses mitte mingeid täpseid instruktsioone, seda enam, et Napoleon I ise ei soovinud vähimatki Ottomani Impeeriumi lagunemist, ega ka Venemaa Türgi avelt suurenemist. Savary sai ainult oma valitsuselt kategoorilisi instruktsioone *sundida* Venemaad tegema seda või teist.

Prantsusmaa välisministri kirjad Savaryle olid, tõenäoliselt, dikteeritud Napoleon I enese poolt. Ainult sellise oletusega võib selgitada endale nende käskivat tooni.

Neis kirjades räägitakse pidevalt, et Venemaa „peab“ kuulutama Inglismaale sõja; ta „peab“ saatma Rootsi missiooni S-Peterburist välja; ta „peab“ samaaegselt kuulutama sõja Inglismaale ja Rootsile; ta „peab“ heitma maski ja rääkima tema võimsusele ja suurusele väärilise häälega; ta „peab“ viima oma väed välja Doonau vürstiriikidest, Moldaaviast ja Valahhiast, vaatamata Keiser Aleksandri poolt Türgiga relvarahu akti mittekindistamisele; lõpuks, ta peab Venemaalt „välja ajama“ Inglismaa saadiku lord Goweri ja kõik Inglismaa alamad. (Срав. Дешпи Шампаньи от 14-го сентября, 13-го октября 1807 г. и др.).

Keiser Napoleon ise kinnitas oma kirjades Savaryle oma nõudmiste kategoorilist iseloomu, millised seisnesid Inglismaale ja Rootsile sõja kuulutamises ning Vene vägede okupeeritud Doonau Vürstiriikidest evakueerimist. (Письмо Наполеона к Савари от 1-го ноября 1807 г.).

Seejuures Savary ei olnud võimaline midagi saavutama sel lihtsal põhjusel, et mõlemad liitlased mõistsid endale Tilsitis võetud kohustusi täiesti erineval viisil. Eriti aga nad läksid lahku Türgi jagamise küsimuses: Keiser Aleksander ja tema välisminister kr. Rumjantsev, unistasid sellisest jaotamisest; Keiser Napoleon ja tema lähimad nõunikud olid absoluutselt sellise jaotamise vastu. Savary mõistis seda leppimatut erimeelsust ja nähes oma abitust, ta hakkas nõudma kiiremini Prantsusmaa saadikute nimetamist S-Peterburgi ja Venemaa oma Pariisi.

Need Savary nimetamise soovid täitusid sügisel 1807 aastal: krahv Peeter Aleksandrovits Tolstoi ((Pierre Alexandrovitch Tolstoy, Петръ Александровичъ Толстой)) oli nimetatud Venemaa suursaadikuks Pariisis ja markiis Laforest Prantsusmaa suursaadikuks S-Peterburi. Kuid täpsete märkuste tulemusel, millised olid tehtud Savary poolt viimase nimetamise suhtes, oli Laforesti asemel Napoleon I poolt nimetatud Keiser Aleksander I vana tuttav – Caulaincourt, hertsog Vicence.

Aleksander I poolt krahv Tolstoi, kui oma esindaja Napoleoni juures, valik pani ühtesid imestama ja teisi kurvastama. Seda valikut nimetati „õnnetuseks“ Venemaa-Prantsusmaa liidule, milline oli loodud Tilsiti aktidega*).

*)Срав. Сборникъ И. Р. Истор. Общ. т.LXXXIX, предисловие, стр.LXX.

Krahv Tolstoi oli sõjaväe inimene, kes mängis väljapaistvat rolli Napoleoni vastases sõjas, keda ta ei armastanud. Ta suhtus suure umbusaldusega oma Valitseja uute poliitilisse süsteemi ja ei oodanud Prantsusmaaga liidust mitte midagi head.

Vaat miks krahv Tolstoi keeldus visalt temale pakutud ametikoha vastuvõtmisest. Peale Tilsitis rahu sõlmimist ta suundus oma mõisa, kus ta lootis jääda ähvardavate sündmuste kõrvaliseks pealtvaatajaks. Kuid Keiser Aleksander I otsustas teisiti: ta usaldas krahv Tolstoid piiritult ja sundis ta alluma oma Valitseja tahtele. Valitseja kirjutas, 20. augusti 1807 aasta kirjas, prantsuse keeles krahv Tolstile:

„Minu kallis sõber, ma näen, et naiste lähedus ei ole üldsegi kasulik energiat nõudva otsuse tegemiseks. Muideks, teie otsus ei suutnud üldsegi muuta minu sügavat veendumust, et nimelt teie sobite rohkem kui teised, sellele ametikohale, millise ma määrän teile ja ma ootan teilt kohusetundlikkust, et te suunduks määratud kohta. See ei ole igaveseks ajaks. Kui te mõne aja pärast veendute, et te ei suuda seal harjuda, siis te kirjutate minule ja ma ma luban, et austan teie soovi. Pidage aga hästi meeles üht, et minule ei ole üldsegi diplomaati tarvis, vaid vaprat ja ausat sõjameest, kes te vaieldamatult ka olete“.

Näib, et krahv Tolstoi ise ei mõistnud üldsegi, miks Valitsejal oli tarvis raskeimal Venemaa suursaadiku ametikohal Pariisis „vaprat ja ausat sõjameest“, ega mitte diplomaati. Kuid ta ei saanud mitte alluda oma Valitseja tahtele ja ta saabus augusti lõpus Peterburgi, et võtta vastu oma instruksioonid ja volikirjad. Seal ta tutvus Savaryga, kellele ta jättis hea mulje. Savary soovitas krahv Tolstoid Napoleonile, kui „siirast ja ausat sõjaväelast, kes väheke kardab oma missiooni ainult kartusest mittemeeldida Prantsusmaa Õukonnale“.

Valitseja ise soovitas väga tuliselt krahv Tolstoid Savaryle ja tegi kõik, et tagada temale Napoleoni poolne hiilgav vastuvõtt. Savaryle ta ütles krahv Tolstoi kohta: „Minul on väga suur soov, et krahv Tolstoi oleks teie juures edu. Ma oleks ütleमतult õnnetu, kui ta ei meeldiks Keisrile ja ma oleks suurtes raskustes, et teda asendada kellegi teisega“. Seepärast Valitseja väljendas Savaryle soovi, et krahv Tolstoi asuks pidevalt Napoleoni juures, saadaks teda manöövritel ja jahikäikudel. Eriti jahi ajal Napoleon mõtleb ja räägib tihti asjadest. (Изъ донесений Савари от 23-го августа 1807 г.).

Olles varustatud üpris üksikasjalike 14. septembri, instruksioonidega, krahv Tolstoi suundus teele, et asuda oma suursaadiku ametikohale. Nendes instruksioonides esitatakse väga üksikasjalikult Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste diplomaatiliste suhete käik möödunud kümnendi kestel ja tehakse Tilsiti rahu-traktaadiga kehtestatud kohustuste analüüs.

Muuseas oli siin välja öeldud, et Valitseja Keiser võtab siiralt osa, tema endise liitlase, Preisimaa Kuninga saatuses ja ta loodab, et Napoleon ei suurenda temale pandud koormisi.

Kuid krahv Tolstoi eriline tähelepanu oli pööratud Ida-küsimusele, millise lahendamisele, kooskõlas Venemaa huvidega, Napoleon lubas oma tegusat abi. Valitseja loodab, et Prantslaste Keisri vahendusel ta saavutab Moldaavia ja Valahhia endaga ühendamise ning Doonau muutmise Venemaa Keisririigi piiriks.

„Ma ei oota minu eesmärkide suhtes väga suurt opositsiooni“, oli öeldud instruksioonis, „kuna nad vastavad Prantslaste Keisri kasule ja on kooskõlas tema eesmärkidega Ottomani Impeeriumi suhtes“. Napoleon pidi mõistma, et Venemaa rahvas ihkab tõendeid Venemaa ja Prantsusmaa liidu tegelikust kasust.

Tilsiti rahu-traktaadi alusel on Valitseja kohustatud viima Venemaa väed Doonau Vürstiriikidest välja. Kuid tema ja Napoleoni vahelise sõnalise kokkuleppe alusel võib selline evakueerimine olla edasi lükatud kindlaksmääramata ajaks. Krahv Tolstoi pidi, just kui enda poolt, tegema Doonau Vürstiriikide ühendamise ja Serbia vürstiriigiks muutmise ettepaneku. Kuid kui ta märkab, et Prantsusmaa valitsus suhtub Venemaa Türgi suhtes soovide täitmisel, ilmselt mitteheatahtlikult, siis ta peab hoiduma nende pealesurumisest.

Lõpuks, Venemaa suursaadikule tehakse ülesandeks jälgida kõige tähelepanelikumalt Prantsusmaa valitsuse kõiki plaane ning tegevusi, koonerdamata midagi selleks, et saada andmeid salajastest allikatest.

Krahv Tolstoi, saabunud novembri alguses Pariisi, ei olnud samal päeval, nagu Savary Peterburis, Prantsusmaa välisministri ega ka Napoleoni poolt vastu võetud. Ta pidi ootama terve ööpäeva Champagnylt vastust küsimusele: kunas ta saab võtta vastu Venemaa Keisri suursaadikut.

Kuid seejärel krahv Tolstoi oli võetud kõige sõbralikumal viisil vastu Prantsusmaa välisministri poolt. Napoleoni vastuvõtt oli kõrgeimal määral armastusväärne. Keiser ostis printsess Carolinelt suure möbeleeritud maja, millise eest ta maksis üks miljon franki. See maja, - kirjutas ta Savary 1. novembril 1807 aastal, - „ma annan selle Keiser Aleksander I kingituseks, et majutada tema saadikuid“. Kui he peremees, Napoleon lisas: „On tarvis, et selle maja mööblit hoitaks korralikul viisil, et saadikute vahetamise juhtumil hoida ära suuri kulusid. Teie palute Valitsejat võtta see maja vastu minu poolse austuse märgiks. Kui aga ta, vahetuseks, sooviks kinkida minu saadikutele möbeleeritud maja, siis minul ei ole selle vastu midagi ja ma volitan teid seda vastu võtma“.

Ametlikul 6. novembri vastuvõtul Fontainebleaus, Napoleon, vastuseks krahv Tolstoi kõnele, väitis, et 20 päeva, millised ta veetis koos Keiser Aleksanderiga Tilsitis, ta peab oma elu õnnelikemateks päevadeks, et ta hindab kõrgelt Vene Tsaari sõprust ja austab vene rahvast. Kohe seejärel Napoleon astus suursaadikuga avameelsesesse vestlusse, milline kestis vähemalt kaks tundi. Juba selle esimese mõttevahetuse ajal selgusid mõlemate valitsuste vahelised põhimõttelised erimeesused. Kogu vestlus keerles ümber küsimuse: millisel viisil Tilsiti traktaat määratleb Venemaa ja Prantsusmaa vastastikuseid kohustusi Preisimaa, Türgi ja Inglismaa suhtes.

Krahv Tolstoi tõestas, et selle traktaadi sätete tähtsuse mõtte järgi Napolon kohustus viima oma väed Preisimaa valdustest välja. Ta lisas, et temal kästi energilisel viisil nõuda selle kohustuse täitmist. Napoleon vastas, et Tilsiti traktaadis ei ole sellist kohustust Preisimaa kasuks ja lisas seejärel viivitamatult: muideks, Venemaa ei vii oma vägesid Moldaaviast ja Valahhiast välja!

Kui aga Venemaa suursaadik ikka veel naases Preisimaa valduste evakueerimise küsimuse juurde, tõestades, et seni kuni see operatsioon ei ole sooritatud, rahu ei ole sisuliselt taastatud, hüüatas Napolon pahaselt: „Asjatult te astute Preisimaa Kuninga eest välja; te veel näete, et ta teeb veel teiega halba nalja“. Kuid krahv Tolstoi jätkas Prantsusmaa vägede kiiremat Preisimaalt väljaviimise nõudmist; siis Napoleon, silmapaistva kannatamatusega, ütles: „Muideks, ma evakueerin ja isegi viisin mingid väed sealt välja. Seda nii kiiresti ei tehta. Kogu armeed ei saa ühest kohast teise viia nii kergelt, kui näputäit tubakat“.

Minnes seejärel üle Ida-küsimusele, Prantslaste Keiser ütles, et Savary raportitest on temale teada Keiser Aleksandri kavatsus ühendada Doonau vürstiriigid oma valdustega. Kuid, tema veendumuste järgi, ei ole Prantsumaal mitte mingit huvi asuda Ottomani Impeeriumi jagamisele. Vastupidiselt, ta isegi on valmis endale võtma tema puutumatus garanteerimise. Seepärast Albaania või Moree soetamine teda üldsegi ei veetle.

Ainiti, kui Venemaa tõsisel viisil soovib saada oma valdusesse Moldaavia ja Valahhia, siis ta on hea meelega valmis talle vastu tulema. Ainult sellisel juhtumil Napoleon peab nõudma endale mingi hüvituse seal, kus see temale näib enam õiglasem. Krahv Tolstoi loomulikult uudishimutses teada, *kus* Napoleon märkis endale oma hüvituse. Prantsusmaa Valitseja ei soovinud sellisele pakitsevale küsimusele kaua vastata. Lõpuks, ta, mõningase rõhuga, vastas: „No jah, Preisimaal!“

Kuid seejärel Napoleon kategooriliselt keeldus asumast enam täpsemalt määratlema oma Preisimaa suhtes olevaid eesmärke.

Edasisest jutuajamisest võis krahv Tolstoi teha vaid järgmisi järeldusi: kui Venemaa evakueerub Doonau vürstiriikidest, siis Napoleon evakueerub Preisimaa valdustest; kui ta aga jätab endale Moldaavia ja Valahhia ning nihutab oma piiri kuni Doonau thalwegini, siis Napoleon nõuab endale hüvitist Preisimaa arvelt. Lõpuks, ta on isegi nõus Türgi jagamisega ja ka Konstantinoopoli Venemaa endale võtmisega. Kuid sellisel juhtumil ta peab saama oma territooriumi vastava juurdekasvu. Kuid kus ja kelle arvelt – seda Napoleon keeldus väljendmast.

Krahv Tolstoi võis ainult võtta arvesse ja teatada omavalitsusele Prantslaste Keisri erakorraliselt tähtsast avaldusest. Ta ei pidanud endal olevat õigust astuda arutama napoleonlikke kombinatsioone ja temal oli vahest raske jälgida suure vallutaja Lõuna-fantaasiate lendu. Nii, Napoleon rääkis temaga võimalusest teha sõjakäik Inglise Indiasse. Ta küsis, et mida ta arvab Vene, Prantsuse ja Pärsia vägedest India vallutamiseks suure armee moodustamisest.

Üldse, leppimatu ja halastamatu Inglismaa vastane sõda oli idee, milline ei andnud pidevalt Napoleonile rahu. Seepärast Napoleon nõudis Keiser Aleksander I, et ta kuulutaks võimalikult ruttu Inglismaale sõja ja et ta sunniks Rootsi kuningat lõpetama kõik suhted selle riigiga ja astuma kontinentaalsesse süsteemi.

„Kui isegi“, ütles Napoleon, „teie olete sunnitud sõdima, et minule näib üpris tõenäoline, kuna see kuningas (Rootsi) on väga impulsiivne, siis see ei peaks teid hirmutama. Teie saate sõjast Rootsiaga ainult kasusid“.

Krahv Tolstoi energiline Prantsusmaa vägede Preisimaa provintsidest evakueerimise nõudmine, näis, mõjutas Napoleoni: ta muutis oma endisi korraldusi ja andis käsu oma vägede väljaviimiseks. Venemaa suursaadik pöördus pidevalt selle küsimuse juurde tagasi, viidates Tilsiti rahu tähtsahelisele ettekirjutusele. Ta ütles Champagnyle, muu-seas, järgmiselt: „Ma ei ole preislane; preislasi meil armastatakse veelgi vähem kui prantslasi. Kuid Venemaa ei saa vähegi usaldada teie valitsust, seni kuni Tilsiti rahu saab Preisimaa suhtes täidetud“.

On erakordselt tähelepanuväärne, et peale esimest tõsist vestlust Napoleoniga krahv Tolstoi jõudis veendumusele, et tema koht ei ole Pariisis ja seepärast ta hakkas tungivalt paluma enda tagasi kutsumist. Tema tagasihoidlikkus oli tõesti haruldane: teda hirmutas tõsiselt perspektiiv olla Venemaa volinik Pariisi läbirääkimistel Venemaa ja Türgi vahelise rahu sõlmimisel.

„M ei saa võtta enda peale sellist suurt asja“, - kirjutas ta Fontainebleaust 26. oktoobril (7. novembril) 1807 aastal. „Ma otsustasin neis mitte osaleda; ma ei ole kunagi pidanud diplomaatilisi läbirääkimisi ja minul ei ole selliseks raskes asjaks mitte mingeid talente. Juba praegu ma olen üpris tihti kimbatuses, kuna minul ei ole võimeid, ega teadmisi võitluseks valitsusega, millisel on selle raske asja jäoks nii palju võimekaid ja igakülgset asjalikke inimesi. Ma ei suuda end tagasi hoida ja minu elavus ei saa lõppude-lõpuks asjade käigule kasulik olla.“

Selline sõjaväelase hämmastav tagasihoidlikkus, kelle selja taga on särav sõjaväeline minevik, on peagu liigutav ja on täiesti erandlik. Mitte kunagi ja mitte mingitel aegadel juhuslikud või kutselised diplomaadid ei väljendunud nõnda tagasihoidlikult oma võimete ja teadmiste kohta, nagu krahv Tolstoi 1807 aastal. Tõenäoliselt selle harva kohusetundlikkusega ja isegi oma arvamuse varju täieliku puudumisega on seletatav esimesel pilgul Keiser Aleksandri seletamatu ja just nimelt krahv Tolstoi tähtsaimale suursaadiku kohale valimine. Selle krahvi iseloomu hurmava tagasihoidlikkusega on seletatav samuti Tsaari õige-alamliku alama kirjade hingetähtsuse toon, keda ta pidevalt nimetab oma „armsaks sõbraks“.

See aus tagasihoidlikkus saab veel erilise tähenduse, kui tutvuda ametlike raportitega või krahv Tolstoi omakäeliste kirjadega. Tema raportid ei ole oma sisult, ega ka stiili poolest halvemad teiste kaasaegsete Keiserliku valitsuse välismaiste esindajatega. Tema kirjadest veenab otsustavalt

veendumuste ja kavatsuste otsekoheus ning ausus. Kui Keiser Aleksander I, nimetades krahv Tolstoi Pariisi, soovides omada seal otsekohest ja äraostmatut vaatlejat ja temale täiesti ustavat inimest, siis paremat valikut ta teha ei oleks saanud. Sellest vaatepunktist lähtudes ei saa seda nimetada „õnnetuseks“. Kuid teisest küljest saab selgeks, et krahv Tolstoi, kuulumata franko-vene liidu pimedate järgijate hulka, ei sulgenud oma silmi Prantsusmaa kahepalgelise poliitika ees, vaatamata Napoloni ja tema lähikondlaste erakorralisele armulikkusele ning erandlikele auavaldustele, millistega ta üle külvati.

„Napoleoni eesmärgid meie suhtes on ilmselged“, - kirjutas ta krahv Rumjantsevile 26. oktoobri (7. novembri) 1807 aasta kirjas; „ta väljendas neid tihti oma poliitilistes sõnumites ja kuni käesoleva hetkeni ei tõesta meile miski, et ta oma plaanides oleks lakanud olemast järjepidev. Ta soovib meist teha asiaatliku riigi, pöörata meid tagasi meie vanadesse piiridesse ja kanda sellisel viisil oma võim meie valduste südamesse. Juurdeliitmiste all, milliste eest ta pakub meile Konstantinoopolit ja milliste suhtes ta väldib seletusi, on minul alust arvata, et ta mõtleb selle all meie Poola provintse“....

Napolon ütles ju Varssavis prints Poniatovskyle: „Hüvasti, prints; teil on energia, on 30,000 inimest; organiseerige neid, kahekordistage nende arv ja see, mida ei saanud teha käesoleval ajal, võib saada tõelisuseks kahe aasta pärast“.

Lõpetuseks krahv Tolstoi hoiatab oma ministrit, et ei ole mitte mingit võimalust ette näha, kuhu viib Napoloni tema „vulkaaniline fantaasia“.

Sellisel viisil on selge, et krahv Tolstoi suhtus üpris kriitiliselt Euroopa uude poliitilisse süsteemi ja temale ei meeldinud üldse oma Valitseja liit Napoleoniga. Ainiti, ta varjas oma siiraid tundeid nii osavalt, et peale esimest kohtumist Prantslaste Keisriga, väljendas viimane oma täielikku rahuldust Venemaa suursaadiku mõtteviisi ning käitumise suhtes. Napoleon kinkis temale isiklikult 6 esmaklassilist hobust koos suurepärase ekipaaziga.

Sel-samal päeval, kui krahv Tolstoi sai selle keiserliku kingituse, ta korjutas oma Valitsejale liigutava kirja, millises ta jälle palub enda tagasikutsumist, kuna ta oma võimetelt ei ole võimeline täitma sellisel kõrgel ametikohal vastutusrikast ülesannet. Krahv Tolstoi väljendab oma kindlat veendumust, et kui teda tagasi ei kutsuta, siis ta võib ainult oma isamaad kahjustada.

On üpris huvitav, et uus Vene suursaadik avaldas Napolonile ja tema minister Champagnyle niivõrd suurepärase mulje, et nad üldsegi ei märganud kahtlustamist ja varjatud vaenulikkust, millistega te neisse suhtus. Champagny nägi temas otsekohest ning siirast inimest, keda Türgi küsimus isiklikult üldsegi ei köitnud. Temale endale ja Napolonile näis, et krahv Tolstoi peamine tähelepanu asi seisneb Preisimaa Kuninga huvide kaitsmises. Seejuures see küsimus ei puuduta üldsegi Venemaa Tsaari. Tilsiti traktaadis ei ole määratletud Preisimaa valdustest vägede evakueerimise tähtaega. Mis aga puudutab selles asjas spetsiaalset konventsiooni, siis see ei ole kuni käesoleva ajani allkirjastatud ja sellele ei saa Venemaa viidata.

Prantsusmaa välisministri sõnul, Keiser Napoleon evakueerib oma väed Preisimaa valdustest, kui Keiser Aleksander viib oma väed mõlematest Doonau vürstiriikidest välja. (Изъ депеши Шампаньи к Савари отъ 8-го ноября 1807 г.).

Keiser Aleksander I ja krahv Rumjantsev olid oma Preisimaa Kuninga suhtes oleva eeskoste ja Prantsusmaa vägede Preisimaa kindlustest väljaviimise nõudmise õiguse suhtes täiesti teist meelt. Nad nägid sellise õiguse vaidlustamises „Venemaa umbusaldamise jäänukit“. Seepärast oli krahv Tolstoile seatud teadmiseks, et Keiser Aleksander I peab oma moraalseks kohustuseks kaitsta „spetsiaalselt“ ja „võimalikult tegusalt“ oma sõbra ja vana liitlase, Preisimaa Kuninga, huve ja õigusi. Pidades silmas valitsuse selliseid positiivseid ettekirjutusi, on raske mõista krahv Tolstoi süüdistamise aluseid selles, et ta justkui Pariisis miskit muud ei teinud kui hoolitses Preisimaa huvide eest. (Срав. Депешу гр. Румянцева к гр. Толстому от 6 нояб. 1807 г.).

Mis aga puudutab Prantsusmaa valitsuse soovist saada teada, miks Vene vägesid Doonau vürstiriikidest ei evakueerita, siis need põhjused on üpris lihtsad. Evakueerimine peab järgnema relvarahu jõul, milline on sõlmitud sõjateatris Vene ja Türgi vägede vahel. Sellist relvarahu ei ole veel sõlmitud. Tõsi, Venemaa tegevarmeed ajutiselt juhatama komandeeritud parun Budberg sõlmis Türgi armee ülemjuhatajaga relvarahu. Kuid kindral parun Budberg ületas oma võimu piire ja võttis

relvarahu akti selliseid tingimusi, millised olid vasturääkivuses Venemaa väarikuse ning huvidega. Vaat, miks Keiser Aleksander keeldus selle relvarahu-konventsiooni kinnitamisest, parun Budberg kutsuti tegevarmee tagasi ja sõjategevus võib igal ajal uuesti alata*).

*)Письмо гр. Румянцева кн. Прозорскому в т. LXXXIX Сборн. И. Р. Истор. Общ., стр. 134; также стр. 218 и след.

Ainiti Keiser Aleksander I, armastusest rahu vastu, andis ikkagi Vene vägede poolt okupeeritud Türgi provintside evakueerimise käsu.

Kuid Venemaa soovib püsivat ja kindlat rahu. Millistel alustel selline rahu võib olla kehtestatud, teavad Keiser Napoleon ja tema välisminister salajasest konventsioonist, milline on allkirjastatud Tilsitis ja mis tunnistab lepinguliste riikide kohustust vabastada Türgi ikke alt kõik Euroopas asuvad Türgi provintsid, erandiks Konstantinoopol ja Rumelia.

Pidades silmas sellist kokkulepet, küsib krahv Rumjantsev: „miks me ei saa rahu-traktaadi vahendusel saavutada seda, et Doonau muutuks Keisririigi piiriks?“ Keiser Aleksander I väljendas oma veendumust, et rahu, milline on sõlmitud sellistes tingimustes, hakkab ka tegelikult olema püsiv ja kindel. Vaat miks ta oli veendunud, et Napoleon aitab tal sõlmida just nimelt sellise rahu ja pidades seda silmas seda eesmärki, sai krahv Tolstoi volitused Pariisis Türgiga peetavateks rahu-läbirääkimisteks, kuhu Sultan lubas saata oma spetsiaalse voliniku. Keiser Napoleonil seisis ees oma vahendustegevusega tõestamine, kuivõrd ta peab kalliks Keiser Aleksander I suhtes olevaid sõbralikke ja liitlaslikke suhteid.

Kuid, siiski, Napoleon jäi oma arvamuse juurde, et Prantssumaa poliitiline huvi nõuab Euroopas Ottomani Impeeriumi säilitamist. Venemaa suurenemine kahe Doonau vürstiriigi võrra on võimalik tingimusel, et Prantsusmaa soetaks mingid maad, milliste kohta ta keeldus väljendamast. Napoleon tunnetas „hädavajadust teha miskit“ ja väljendas nõusolekut astuda selles asjas Keiser Aleksanderiga kokkuleppesse. Sel eesmärgil ta soovis korraldada uue isikliku kokkusaamise. (Письмо Наполеона к Савари от 1-го ноября 1807 года.).

Selliste kaalutluste alusel Savary rõhutas pidevalt, oma vestlustes Keiser Aleksander I, edasilükkamatule hädavajadusele võimalikult ruttu sõlmida relvarahu türklastega ja et avada Pariisis rahu-läbirääkimised. Selleks krahv Tolstoi pidi saama kõige avaramad volitused.

Keiser Aleksander nõustus evakueerimisega ja ka Pariisis rahuläbirääkimiste pidamisega. Kuid ta ütles märgatava meelepahaga Savaryle: „Jumal temaga! Kõik, mida Keiser soovib. Ma loodan vaid temale. Ma ütlen teile isegi, et meie vestlustes Tilsitis ta rakis minule korduvalt, et teda see evakueerimine eriti ei huvita, et seda võib oma eesmärkidel venitada ja et enam ei saa türklasi Euroopas enam kannatada. Ta vihjas minule isegi nende Aasiasse kihutamise projektist. Ainult hiljem ta väljendas nende kasuks Konstantinoopoli ja naaberprovintside jätmist“.

Neid sõnu öeldes Keiser Aleksander I katkestas jutu Savaryga, öeldes temale „Hakkame rääkima teistest asjadest“.

Ainult krahv Rumjantseviga sai Savary veel Ida-küsimuses rääkida, püüdes teada saada Venemaa Türgi suhtes tehtavate plaanide kogu sügavusest. Krahv rääkis naerdes, et Türgi on surnud, et on avanenud tema pärand ja et selle sündmuse suhtes on tarvis teha avaldus, et kõik, kellel on selle päranduse suhtes pretensioone, esitaksid oma nõudmised. Kui, tõestas krahv Rumjantsev, - Napoleon ja Keiser Aleksander on Türgi pärandi jagamise suhtes omavahel üksmeelel, siis keegi ei suuda neid selles takistada. Kui aga Savary viitas Euroopa poolsele protestile, siis krahv Rumjantsev vastas:

„Euroopa ei ütle midagi. Mis on Euroopa? Kus ta on, kui ta ei ole teie ja meie vahel? Ma mõtlesin alati, et teie Keiser ei armasta piasasju ja meie rahuloluga teeme talle teene. Ta loovutas need provintsid oma vestlustes. Nüüd aga öelge temale, et ta laseks meil teha kõik, mis nõutakse ja las ta ütleks meile ainult, kus, tema arvates meie peame peatuma“.

„Ma kinnitan teile, et ta jääb meiega ruhule. Ütelge temale, et mina, feldmarssal Rumjantsevi poeg, kinnitasin seda teile“. (Донесение Савари Наполеону от 18-го ноября 1807 г.).

Kuid ei Keiser Aleksander ega tema välisminister ei saanud lubada endale sellist mõtet, et siduda Preisimaa saatuse ja tulevik Türgi ning Doonau vürstiriikide saatusega. Keiser leidis peaegu solvavanguna, et Napoleon oletas Prantsusmaaga mingite Preisimaa provintside liitmise võimalust, juhtumil kui Venemaa soetab endale Doonau vürstiriigid.

„Kui ma pean neid vürstiriike valdama“, ütles Aleksander I, „Preisimaa arvelt, kokkuleppe jõul, milline tehakse selle maa käesolevat olukorda silmas pidades, millisele ma olin liitlane, siis ma parem loobuks nendest. Sellise hinna eest ma ei sooviks isegi kogu Ottomani Impeeriumi omada. See on minule au küsimus“. (Донесение Савари 6-го декабря 1807 г.).

Sellega läbirääkimistel mõtete vahetus Napoleoni - Preisimaa ja Aleksander I - Türgi suhtes olevate eesmärkide üle S-Peterburis lõppesid. 1807 aasta lõpus Savary lahkus oma ajutiselt ametikohalt ja Caulaincourt ilmus S-Peterburi, kui Prantslaste Keisri erakorraline suursaadik. Enne kui esitada uue Prantsusmaa suursaadiku ametisse määramise asjaolusid, on hädavajalik teha kokkuvõtte kindral Savary huvitavast tegevusest S-Peterburis.

Savary kirjavahetus Napoleoniga ja tema välisministriga paljastab Savary helget mõistust, vaieldamatut osavust ning kindlat armust. Minister Champagnyle ta pidas võimalikuks kirjutada temale tehtud kriitilistele märkustele vastuseks: „Ma vaatan Peterburile Neeva kallastelt, aga Teie Hiilgus vaatate sellele Pariisist, Seine kallastelt. Teie peate rohkem minule toetuma ja uskuma, et ma olen võimeline otsustada selle üle, mis on moraalne või ebamoraalne“.

Keiser Napoleon leidis, et Savary on ebapiisavalt aupaklikk tema välisministri suhtes ja soovitas temal olla enam alamlik, kuna „Minister on ikkagi Minister“.

Kuid Savary ei suutnud loobuda temale omasest jämedast toonist. Kui jutt käis uuest Kõigekõrgeima Õukonna juures asuvast Prantsusmaa suursaadikust, Savary tunnistas endal olevat õigust esitada need nõudmised, milliseid peab rahuldama uus suursaadik. Ta mõistis kõige karmimalt hukka kõik Prantsusmaa saadikud, kes olid viimase 50 aasta kestel viibinud S-Peterburis. Nemad, tema sõnul, ei jätnud ennast Venemaale maha mitte mingit jälge. Isegi krahv Segur ei pääsenud Savary tabava kriitika eest, kelle sõnul krahv püüdis vaid isiklikult meeldida Keisrinna Katariina II. „Ta oli enam armastusväärne õukondlane, kui Prantsusmaa saadik“. Peterburgi ta jättis enesest mälestuse kui kõige armastusväärsemast inimesest aga Prantsusmaale vaid kommerts-traktaadi“).

Savary arvates pidi Prantsusmaa esindaja Venemaal olema „suurnikk“, „suure kogemusega väljapaistev inimene“ ja siis „ta teeb kõik, mida soovib“ Venemaa valitsusega. Oma arutluste kinnituseks esitab Savary, kui positiivse fakti, et temal õnnestus „viivitamatult välja kihutada Kotchoubey ja Novosiltowi. „Nüüd las sõidab Laforest“, kirjutab ta 1. novembril 1807 aastal Champaguyle, - „ja las ta seab end sisse. Kõik läheb nagu leppe reega“.

Ainiti Laforest ei sõitnud S-Peterburgi, kuna Napoleon leidis, et ta on liiga vana, et asuda tema esindajana „karusnahkade tarnija“ juures, - nagu nimetas end ise Aleksander I, kui ta kinkis Prantslaste Keisrile imelise sooblite- ja mustast rebasenahast kasuka. Laforesti asemel nimetas Napoleon oma suursaadikuks Caulaincourti, keda Aleksander I tundis ja austas. Uus suursaadik saabus S-Peterburgi detsembri keskel ja oli Tsaari poolt erakordselt armulikult vastu võetud. Savary andis Caulaincourtile üle „tema poolt koostatud asja“ ja oli Keisri poolt väga heldelt autasustatud: ta sai kingituseks suurte briljantidega kaunistatud tubakatoosi, imelise ametüstide ja väärismetallidega kaunistatud kaelaehete.

Caulaincourt asus elama luksuslikku ja suurde (vürst Volkonski) majja, Neeva kaldal, millise Keiser Aleksander I ostis ja kinkis Prantsusmaa valitsuse saatkondadele. Savary enda sõnul, see maja-loss oli võrreldamatult mahukam ja luksuslikum majast, millise Napoleon kinkis Venemaa saatkonnale Pariisis.

12. novembri 1807 aasta instruksiooni alusel oli Caulaincourtile tehtud ülesandeks püüda hoida Venemaaga liitu, milline on Napoleonile hädavajalik Inglismaale otsustava löögi andmiseks mitte ainult merel, vaid samuti ka Indias. India vallutamise franko-vene 80,000 inimesest koosneva liitlasarmee poolt näis Napoleonile täiesti võimalik asi. Kuid kui selle liidu hinnaks peab olema Türgi jagamine, siis Keiser Napoleon peab mõistlikuks arvestada Venemaa valitsuse eesmärke. Ainiti, ta ei soovi üldsegi sellist jagamist, kuna loeb Ottomani Impeeriumi terviklikkuse säilimist

Prantsusmaale erakordselt kasulikuks. Seepärast, kui Venemaa hakkab rõhuma oma valdustega Doonau vürstiriikide ühendamisele, siis Napoleon on valmis astuma selle asja suhtes mõtete vahetusele, kuid on veendunud, et ta saab, Venemaa poolt mainitud Türgi provintside vallutamise juhtumil, õiglase hüvituse Visla vasakul kaldal*).

*)См. Сборникъ И. Р. Истор. Общества, т. LXXXIX, стр. 736 и след.

Keiser Aleksander oli Caulincourti Prantsusmaa suursaadiku ametikohale nimetamise üle väga rõõmus, kuid aga esimesel audientsil imnes väike probleem: Keiser keeldus tema akrediteerimise kirja vastuvõtmisest, kuna selles ta oli nimetatud „liitlaseks“ ja konföderatsiooni liikmeks“. Valitseja leidis, et ta on tõesti Napoleoni „liitlane“, kuid temaga konföderatiivsetes suhetes ei ole. Ta pidas ilmselgelt silmas Reini konföderatsiooni, millise eesotsas asus Prantslaste Keiser. Tunnistada end Reini konföderatsiooni liikme, Napoleoni truu teenri, staatuses Keiser Aleksander ei soovinud. Kuigi Champagny ka püüdis selgitada, et „confedere“ ((kondöderatsioon)) on see-sama mis „allie“ ((liitlane)), kuid Aleksander I keeldus Caulincourti akrediteerimise kirja vastuvõtmisest seni, kuni see ümber ei sõnastata.

Esimestest vestlustest Keiser Aleksandri ja Prantsusmaa suursaadiku vahel ilmnis täielikult Venemaa ja Prantsusmaa vaadetele Preisimaa kui ka Ida-küsimuses, täielik vastandlikkus. Venemaa Keiser pidas enda solvatuks, et temale antud Doona vürstiriikide ühendamise lubaduste täitmine seatakse nüüd sõltuvusse Prantsusmaa suurenemisse Preisimaa arvelt.

Krahv Tolstoi raportid Pariisist kinnitasid veelgi eredamalt seda erimeelsust. Tolstoi oli niivõrd veendunud Peterburi ja Tuilleriesi kabinetide vaadete leppimatuses, et püüdis võtta enda peale Pariisis, Napoleoni vahendamisel, Türgiga peetavate rahuläbirääkimiste pidamine. Vaat, miks ta juba 1807 aasta oktoobri lõpus anus Tsaari, et ta kutsutaks Pariisist tagasi ja nimetaks tema asemele teise isiku.

Krahv Rumjantsev, oma 26. novembri kirjaga teavitas krahv Tolstoid, et Valitseja ei saa täita tema tagasikutsumise soovi ja saadab temale temale rahuläbirääkimiste pidamiseks volitused. Seejuures tehakse temale ülesandeks rõhuda Venemaaga mõlema Doonau vürstiriigi ühendamisele. Kuid kui selle saavutamine osutub võimatuks, siis Tolstoi võib teha enda poolt ettepaneku, et Besaraabia piirkond oleks viivitamatult loovutatud, aga Doonau vürstiriigid peavad jääma Venema sekvestri alla seniks kuni sõlmitakse Prantsusma ja Inglismaa vahel rahu.

Krahv Tolstoi oli äärmiselt kurvastatud nii tema poolt saadud instruksioonide kui ka tagasikutsumisest keeldumise tõttu. Ta jäi oma arvamuste juurde, et Napoleon ei ole sõber, vaid Venemaa vaenlane. Vaat mida ta kirjutas 1807 aast detsembri keskel vene keeles Keiser Aleksander I-le:

„Minu raportid Fontainebleaust esitavad Teie Keiserlikule Majesteedile piisavalt Prantsusmaa valitsuse kaugeleulatuvad soovid ja kangelasteod uute võõraste maade soetamiseks, naaberriikide alistamiseks ja oma valduste laiendamiseni kuni Euroopa lõpuni. Lootus seada selle valitsusega sisse pikaajaline ja kindel rahu on *pettus*, millisega pimestatakse nõrgad ajud, millised ei tunne eneses mitte mingit vastupanujõudu, kaotades sellega enda kaitseks ettevalmistamiseks aega ja viise“.

„Keiser Napoloni ohjeldamatu võimu mõju – teda ümbritsevate inimeste tegevus ja kunst, on ebatavalised; Hispaania ja Portugal langevad varsti Prantsusmaa ikke alla, aga seejärel saab tema võimuahnuse asjaks Poola taastamine.“

„Praegu on veel aega, kõigearmulikum Valitseja, tugevdada Venemaa vägesid ja luua Keisririigis tuumik rahvakaitse malevale, vastavalt valitsuse jõule ning võimalustele...“.

„Kui-aga“, - lõpetab oma kirja krahv Tolstoi, - „vajalikke meetmeid ei võeta, siis me näeme ootamatult imestusega Prantsusmaa armeed meie piirides, aga siis on tagajärjed kokkuarvamatud“.

Sellele tähelepanuväärsele kirjale lisas krahv Tolstoi veel järgmised sõnad: „Rusutud südamega heidan Teie Keiserliku Majesteedi jalge ette oma siirad mõtted ja minu kõigealamlikumate minule niivõrd võõrast teenistusest, millises ma miskit ära teha jõuda ei looda, vabastamise palvete korduse“.

Krahv Tolstoi hämmastav avameelsus ei kutsunud S-Peterburis esile rahulolematust: Valitseja ja krahv Rumjantsev jätkasid nõudmast, et krahv Tolstoi jääks tema tähtsale ametikohale. Kuid krahv Tolstoi üha enam ja enam veendus tema poolt vallatava ametikoha kasutuses, kuna ta üldsegi ei uskunud Napoleoni Keiser Aleksander vastase sõpruse siirusesse. Kõigis vestlustes Prantslaste Keiser ja tema välisminister keeldusid vastutasuta Valahhia ja Moldaavia Venemaaga ühendamise nõustumisest: nad nõudsid Preisimaalt Sileesia äravõtmist. Kui Venemaa suursaadik küsis: kes siis saab Sileesia endale, Napoleon vastas põiklevalt, et ta annab selle piirkonna üle „teisele“. Kuid kes see teine on, ta ei öelnud. Krahv Tolstoi oli veendunud, et selle piirkonna saab Varssavi Hertsogiriik ja taastab seejärel Poola. Seesama Napoleoni kombinatsioon, suursaadiku arvates, võib olla suunatud ainult Venemaa vastu. Seepärast ta ütles avameelselt Napoleonile, et seni kuni Preisimaa ei ole Prantsusmaa vägedest vabastatud, seni kuni viimased ei taganeks Elbe jõe taha ja kuni Preisimaa puutumatus ei ole tagatud, ta ei lakka vaatamast Preisimaa huvide peale, kui Venemaa huvidega identsetele.

Selline tema südamesõbra, Venemaa Keisri esindaja kahtlustavus, ei meeldinud Napoleonile üldse, kes ütles talle, mõningase meelepahaga, 1808 aasta jaanuaris, järgmised sõnad:

„Ei tule uskuda kõiki vallutuse plaane, milliseid minule omistatakse. See on meeltesegadus; see ei saa mind mitte mingil juhul rahuldada; mida ma võinuks võita, kui otsustaks kanda sõja üle teie riigi piire? Teie võiksite koondada kõik teie jõud ja mina oleksin kaugel oma ressursidest; ma riskeeriksin väga palju. Muideks, kui minul oleks ka sarnased plaanid, siis ma ei kiirustanuks Viinist evakueerima, nagu ma tegin ja pärast Berliini“.

„Kuidas Berliini, Teie Majesteet?“ - küsis imestunult Venemaa suursaadik.

„Jah nii“, - vastas kannatamatult Napoleon, - „ei pea vihastama. Te ju näete, et peale teie saabumist asjade seis Preisimaa suhtes juba märkimisväärselt muutus. Meie läheneme piisavalt teine-teisele. Osa Soulti korpusest juba ületas Oderi; kaks Sileesia kindlust ma andsin juba tagasi. Kõik ilusad fraasid, milliseid on täis viimased teie poolt saadud telegrammid, on sisult needsamad, milliseid ma väljendasin Tilsitis ja nüüd saan neid tagasi. Ei pea end petma: see oleks lapsikus. Meil on tarvis sõlmida kindel ja püsiv rahu; ma pean teile tunnistama, et ma kardan veel Preisimaad“...

Krahv Tolstoi oli sellisest Napoleoni avameelitsusest nähtavalt kimbatuses, millises ilmselt oli kuulda kahtlustuse nooti Keiser Aleksandri suhtes. Seepärast ta hakkas energiliselt Napoleonile tõestama oma Valitseja vääramatut tahet säilitada temaga rahu ja liit. Neile veemistele vastas Napoleon järgmiste tähelepanuväärsete sõnadega:

„Teie kõik räägite minule Keiser Aleksandrist. On iseenesest mõistetav, et ma võin loota temale ja tema tunnetele minu suhtes. Kuid ma ei ole kindel tuleviku suhtes ja ei ole kaitstud ohtude eest, milliseid see võib tuua. Ma ei karda tõelisi venelasi, kuid kardan Vene inglasi“.

Suursaadik protesteeris nende Prantslaste Keisri sõnade vastu, tõestades, et kui Venemaal oleks asjade seis selline, siis tal ei oleks au olla Venemaa esindaja Pariisi. Ta keeldus mõistmast Napoleoni kartusi, kuna praegu ta teab Venemaal ainult „Vene prantslasi“, keda Napolonil tuleks vaevu karta.

Sellest uuest vestlusest Napoloniga tegi krahv Tolstoi järelduse, et Venemaa võib endaga ühendada Doonau vürstiriigid mitte teisiti, vaid tingimusel, kui ohverdab kogu Preisimaa. Napolon järgib kõrvalekaldumatult oma eesmärki: orjastada samuti Venemaa ja valmistada ette tee selle eesmärgi saavutamiseks. (Донесение гр. Толстого от 30-го декабря 1807 г. (11-го января 1808 года).).

Sellele oma veendumusele sai krahv Tolstoi veel enam kinnitust, kui Champagny saatis temale kahe konventsiooni kavad, millised pidid saama aluseks tulevastel diplomaatilistel läbirääkimistel.

Esimene projekt puudutas Venemaa ja Türgi vahelist rahu. On huvitav, et selle rahu-konventsiooni esimene Artikkel puudutas Preisimaad: Napolen kohustus viima oma väed Preisimaa provintsidest välja ja tagastama need Preisimaa kuningale. Edasi, Venemaa pidi viima oma väed Doonau vürstiriikidest välja, jättes endale vaid Bessaraabia piirkonna.

Teise konventsiooni alusel Venemaa tagab Prantsusmaale Sileesia provintsi valdamise. Napoleon aga võtab endale kohustuse tagada Venemaale Doonau vürstiriikide valdamise koos Besaraabia piirkonnaga, milline ühendatakse igaveseks ajaks Venemaaga.

On arusaadav, et need Prantsusmaa kavad ei saanud Venemaa suursaadikut rahuldada. Ta ei näinud neis vähimatki Napoleoni poolset Preisimaa ja Varsaavi Hertsogiriigi suhtes olevatest plaanidest loobumist, millistele ta soovis anda, sellele Sileesia ühendamise, enam elujõudu. Krahv Tolstoi oli niivõrd pettunud, et väljendas avameelselt krahv Rumjantsevile oma valitsuse poliitika suhtes oma täielikku mõistmatust.

„Ma ei oska enesele selgitada“, - kirjutas ta 14. (26.) jaanuaril 1808 aastal Rumjantsevile, - „see usaldus, millist Teie Hiilgus jätkate avaldmist Napoleoni Venemaa suhtes olevatele tunnetele, millistelt te ootate Tilsiti traktaadi täitmist ja millised peavad meile veel tagama Türgiga kasuliku ning austava rahulepingu sõlmimise. Eesmärgid, milliseid järgitakse käesoleval ajal Tuilleriesi kabineti poolt, ei saa sellist usaldust õigustada, aga tulevik, millise suhtes minu olukord annab minule õigust paremini otsustada, kui Teie Hiilgusele, kes asub suurte sündmuste teatrist kaugel, minule näib, ei jäta enam lootust“.

Krahv Tolstoi palub ülialamlikult Riigi-kantslerilt selgitada temale motiive, tänu millele ta näeb „kõike roosades värvides“, samas kui temale esitatakse „kõik mustades toonides“.

Mida sagedamini tuli Venemaa suursaadikul rääkida Napoloniga Tilsitis sõlmitud vastastikustest kohustustest, seda enam ta kinnistus temas Prantsusmaa poliitika suhtes olev umbusaldus. Savary Pariisi naasemisel ta hakkas märkama enda suhtes olevaid mõningaid pahatahtlikkuse sümptomeid. Ta veendus varsti, et Savary rääkis temast Napolonile ja esitas teda franko-vene liidu vaenlasena. Veebruari aguses Napoleon kutsus Venemaa suursaadiku jahile, millisel osalesid veel mõned Keisrile lähedased isikud. Selle jahi ajal tomus St.Germaini metsas Napoleoni ja krahv Tolstoi vahel vestlus, milline kestis vähemalt kolm tundi ja mis viis vastastikusele avameelitsuste puhanguteni.

Napoleon alustas jutuaajamist tavalise küsimusega: kas suursaadikul ka uudiseid on? Kuid, ootamata ära vastust, lisas, et tal paistab olevat ärevil. Krahv Tolstoi vastas, et teda isiklikult miski muret ei tee, ainult Venemaal võidakse muretseda temaga peetavate läbirääkimiste käigu pärast, kuna Tilsitis ei seotud kunagi Türgi asju Preisimaa omadega ja ei seatud ühtede lahendamist sõltuvusse teiste lahendamistega. Ta keeldus mõistmast, miks Venemaa suhtes tunnistatud Moldaavia ja Valahhia valdamise õiguse pärast peab kannatama Preisimaa Kuningas? Napoleon, üldsegi häbenemata, selgitas suursaadikule, et ta ei saa soovida Ottomani Impeeriumi lagunemist ja ei saa vallata Crete ja Moree saart, kuna inglased seda ei luba. See on üks põhjus. Teine on aga järgmine: kui Venemaa okupeerib mõlemad Doonau vürstiriigid, siis tema mõju serblastele, montenegrolastele ja bulgaarlastele hakkab olema niivõrd kõikehaarav, et ta peab kartma sellise suure plaani teostamise pärast.

Krahv Tolstoi vastas, et ta ikkagi ei mõista, miks nimelt Preisimaa peab olama hüvituse objektiks. See on veel seepärast mõistetamatu, et Preisimaa jäi ainsaks maaks, milline eraldab Venemaa Prantsusmaast.

„Kuidas te tahate, Teie Majesteet“, ütles krahv Tolstoi, „et meie ei oleks häiritud, kui me näeme, et te korraldate uut, 80.000 sõduri teenistusse võtmist, samal ajal, kui te ise räägite, et teil on 800.000 inimeseline armee, keda teil on raske ülal pidada. Kelle vastu see väga suur sõjajõud võib olla suunatud, millist samas pidevalt suurendatakse? Olles Venemaa liitlane, teil ei ole kontinendil enam vaenlasi. Kui aga te teda ei usalda, siis te ei saa nõuda, et tal oleks teie suhtes pime ja piiritu usaldus. Lisage veel sellele, et teie väed okupeerivad veel Varssavi Hertsogriiki, et nad seal rajavad meie piiride vastas kindlustusi. Minule näib, et kui need asjaolud saaksid Peterburis teatavaks, nad peaksid esile kutsuma põhjendatud kartusi, kuna need ei saaks mitte kuidagi mõjuda rahustaval viisil“.

„Need asjaolud“, lisas ametlikul toonil Venemaa suursaadik, „minule näivad need sellistena, et mitte kunagi ega mitte mingil juhtumil ma ei julgeks neid varjata minu valitsuse eest, selleks et ei patustaks minu isamaa ja minu Valitseja ees“.

Keiser Napoleon ei vihastunud krahv Tolstoi sellise sõjaväelasliku avameelsuse peale ja hakkas tõestama, et temal on nüüd mittekasulik Ottomani Impeeriumi lammutamine, kuna siis hakkavad inglased segama tal mingi Türgi provintsi valdamist; et ta mõistab täielikult Venema soovi vallata mõlemaid Doonau vürstiriike, sest et siis ta hakkab valitsema Musta mere üle. Ainiti, kui Venemaa soovib, et ta ohverdaks oma liitlase (Türgi), siis ta peab samuti nõustuma oma liitlase, s.t. Preisimaa ohverdamisega. Mis aga puudutab uute nekrutite võtmist, siis see oli Napoleoni sõnul, hädavajalik Prantsusmaa armee komplekteerimiseks. Lõpuks, lisas ta, Euroopa olukord ei ole üdse selline, et võinuks lahtirelvastuda ja ta loodab, et ka Venemaa ei asu lahtirelvastumisele.

Siin krahv Tolstoi ärritus ja katkestas Keiser Napoleoni jutu, öeldes: „Teie Majesteet, mind veenati, et teil on armee 800.000 inimest ja et teil on raske seda ülal pidada. Kas teil ikkagi on need 800.000 inimest, või ei ole? Kui teil neid ei ole, siis miks te ütlesite minule, et teil need on? Kui aga te neid omate, siis miks te suurendate nende arvu ja kelle vastu nad lähevad? Kontinendil teie vastu ei saa vaenlast olla, seni kuni te olete liidus Venemaaga. Teil on teada, et sellel ei ole üle 300.000 inimese. Kas siis selline vahe ei peaks häiret tõstma?

Venemaa suursaadiku jutt ärritas Prantslaste Keisrit, kes hakkas vastuseks rääkima kõigist, temal eelseisvatest võimalikest sõjakäikudest. Ta rääkis sõjakäigust Inglismaa ja Rootsi vastu, sõjaretkest Indiasse ja hädavajadusest pidada Saksamaa riikide järelvalveks ülal suurt armeed. Kõigiks neiks sõjalisteks plaanideks ta pidi omama suurt armeed.

Kõik need vastuväited, millised olid tulisusega tehtud, lõpetas Napoleon märkusega, et krahv Tolstoi loogika on väga halb. Suursaadik ei jäänud võlgu ja vastas, et tema arvates ei ole Napoleoni loogika üldsegi veenev ja et ta, Tolstoi, teeb otsuseid faktide, mitte paljalt sõnade alusel.

Venemaa suursaadiku vastuväited viisid Prantslaste Keisri lõplikult enesest välja. Ta võttis mõlema käega peast kaabu ja viskas selle maha ning pöördus suursaadiku poole järgmise jutuga:

„Kuulake, krahv Tolstoi. Nüüd räägib teiega mitte Prantslaste Keiser, vaid diviisjoni kindral teisele divisjoni kindralile. Ja olgu ma kõige põlatum inimene, kui ei täida kohusetundlikul viisil seda, milleks ma Tilsitis kohustusin ja kui ma, peale teie vägede Moldaaviast ja Valahhiast väljaviimist Preisimalt ja Varssavi Hertsogiriigist ei evakueeru! Kuidas te saate selles kahelda? Ma ei ole hullumeelne ega laps, et ei teaks, milleks ma kohustusin. Milleks ma kohustuse võtsin, selle ka alati täidan. Aga millise tagatise te saate minule anda?“

„Ma ei arva“, vastas krahv Tolstoi külmavereliselt, „et ma oleks kohustatud teile sellise tagatise andma. Kõik, mida minu Valitseja lubab, ta täidab ja ta käitus alati nii ja tõestas seda alles hiljuti“.

Siis Napoleon väljendas veendumust, et kuue kuu pärast kõik arusamatused saavad silutud, ning kõik Tilsiti kokkulepped saavad täidetud. Venemaa suursaadiku umbusaldust tema sõnadesse selgitas Prantslaste Keiser tema kuulumisega parteisse, milline suhtub erakordselt vaenulikult temasse ning ka Prantsusmaasse.

Neid sõnu ei suutnud krahv Tolstoi jätta energilise vastuväiteta. Ta ütles Napoleonile, et need tema sõnad solvavad ja ta alamlilikult palus mitte unustada, et ta ei ole Inglisma, ega ka Prantsusmaa poolehoidja: ta soovib olla ainult „Venelane ja hea Venelane“, keda ei saa peibutada mitte mingid Prantsusmaa või siis Inglismaa meelitused. Erandlikult Venemaa vaatepunktist ta jätkas Venemaa õiguste kaitsmist Doonau Vürstiriikide ühendamisele.

Ainiti, mitte mingid Venemaa suursaadiku põhjendused ei suutnud sundida Napoleoni loobma oma otsusest mitte loovutada Venemaale Moldaaviat ja Valahhiat teisiti, kui Prantsusmaaga Preisimaa Sileesia ühendamise eest. Seda veel vähe: Napoleon lõpetas kogu selle huvitava vestluse järgmiste märkimisväärsete ja täiesti ootamatute sõnadega:

„Ma ei ütelnud veel teile, et ma ei vii oma vägesid Preisimaalt välja isegi sel juhtumil, kui te teete Doonaust piiri!“ (Донесение гр. Толстого от 25-го января (6-го февраля) 1808 года.).

Nendest sõnadest pidi krahv Tolstoi järeldama, et läbirääkimised Doonau Vürstiriikide Venemaaga ühendamise suhtes on veel võimalikud. Kuid ta teadis, et Napoleon armastab oma vestluskaaslasti ajada kimbatusse täiesti ootamatute avaldustega, milliste tõsiselt võttmine oleks erakordselt naiivne. Seepärast ta teadis Prantslaste Keisri viimaste sõnade tõelist hinda, millises peitus mõningane lootusekiir.

Pidades oma kohustuseks hoida Napoleoniga kõige sõbralikumaid suhteid ja olla tema meele järgi nii palju kui võimalik, krahv Tolstoi nõustus alljärgneva konventsiooni (Nr. 497), milline ettepanek on tehtud Prantsusmaa valitsuse poolt, allkirjastamisega, milline puudutab Venemaalt igasuguste Prantsusmaa laevastikule vajalike varude ostmist. Ta oli veendunud selle kokkuleppe kasutuses, kuid ta pidas võimatuks mitte tulla vastu Napoloni soovidele seal, kus see oli võimalik Venemaa huvide vaatepunktist. Krahv Tolstoi ennustus selle akti suure praktilise tähtsuse puudumisest õigustas end täielikult.

Mis aga puudutab alljärgnevat 1807 aasta demarkatsiooniakti (Nr.496), siis see on ainult Tilsioti rahu-akti (Nr. 495) täienduseks.

*

Nr. 496.

Täna sel kuupäeval, 11(23) juulil 1807 aastal, meie, krahv Tolstoi, kindral-leitnant, Vene vägede ülemjuhataja, T. M. Ülevenemaalise Keisri esimese kaardiväe polgu komandör, erinevate ordenite kavaler ja

Louis Gabriel Suchet, divisjonikindral, Au-leegioni suure lindi kavaler, Keiserliku Lackeni palee kuberner, Prantsusmaa 5 korpuse komandör,

Meie vastastikuste riikide volinikud selleks, et määrateda piirid ja märkida ära uue piiri demarkatsioonijoone tulbad, millised on püstitatud Venemaa ja Saxe vahele, rahutraktaadi Artikkel IX sätete alusel, mis on seatud alljärgnevalt kirjeldatud korras:

„Venemaa ja Varsavi Hertsogiriigi vahelise niivõrd kui võimalik loomuliku piiri rajamiseks, piirkond, milline on ümbritsetud käesolevate Venemaa piiride osaga, milline kulgeb alates Bugist kuni Lossosna suudmeni ja liiniga, mis jookseb alates mainitud suudmest ja kulgeb edasi mööda selle jõe thalwegi, mööda Bobra jõe thalwegi kuni selle suudmeni, mööda Narewi thalwegi alates ülalmainitud kohast kuni Suratzini, siis mööda Lisa thalwegi kuni tema allikani Mieni küla lähedal, mööda sellest külast väljuvat oja, mis suubub Nursecki ülalpool Nurri suuet ja lõpuks, mööda Bugi thalwegi ((laevatatavat jõesängi)) üles kuni praeguse Venemaa piirini, ühendatakse igaveseks aja ks Venemaa Impeeriumiga“.

Olles üle vaadanud ülalmainitud demarkatsioonijoone, asuti täitma IX Artiklit ja tähistasid piiritulbad järgmisel viisil, vastavuses kaardi viidetele, milline on lisatud käesolevale tööle.

1° Alates piirist Bugi ääres olid kaks tulpa püstitatud Nursecki suudme juurde, üks kirjega „Saxe Kuningriik ((„Royaume de Saxe, Duché de Varsovie“, „Королевство Саксонское, Герцогство Варшавское«)) paremal kaldal; teine vasakul kaldal kirjega vene keeles „Российская Империя« ((„Venemaa Keisririik“));

sealt mööda Nursecki üles, kaks sarnast tulpa Cechanowiezi silla juurde ja kaks Kutzini veski juures asuva üleveokoha juurde.

Nii nagu Mianka oja Nursecki suubumise kohta ümbritsev pinnas osutus ligipääsmatuks, siis kaks tulpa püstitati mõnevõrra kõrgemale Mieni küla juurde, kulgedes sealt edasi mööda Markowkat, mööda Mianka haru, kaks teist tulpa Brianskist tuleva tee Pruschankast Wisokie Mazowicki viiva teega ristumise kohta.

2°Nii nagu Markowo silla juures, Markowka ja Lisa allika vahelises lõigus, jäi väike lõik maismapiiri, siis meie otustasime võtta piirina Markowost Hodiszewosse viiva tee ja sealt otsejoones kuni esimese sillani Lise jõel, pidades silmas, et see jõgi ülalpool seda silda kujutab endast põhjatut sood, vähimagi märgita voolavast veest; mistõttu püstitati kolm tulpa Markowo silla juurde, kolm ümber Hodiszewot, kus-juures maa-ala kuuskümmend silda ja küla olid jäetud Saxe piiresse; kaks teist ülalmainitud silla juures, kaks Lisa äärse veski juurde, kaks laskudes allapoole Pietkowo küla juurde ja lõpuks, kaks Lisa jõge ületava silla juurde selle Suratzi suubumise koha lähedal.

3°Alates Suratzist laskudes mööda Narewi, millise kogu vool selles osas on miski muu, kui soo, mis külvatud täis pilliroo saari ja märkimisväärse laiusega seisvate vetega, kus on peagu

võimatu jõesängi määratleda, meie püstitasime mõlemtele Chorosczi kallastele kindlale pinnasele kaks tulpa Bialystocki teel, praami lähedal ja kaks Tycotzins, Knisczini viiva tee ääres.

4°Kulgedes edasi mööda Bobra voolu kuni see suubub Narewi Wizna lähedal, sarnased tulbad olid püstitatud tema suudme juurde ja punktides - Ossowiecz, või Goniondz, Stabin, Serbetowo ja Lipsk.

5°Sealt mööda voolu üles asub Bohaze lähedal soo, millisest sookseb Bobra nimeline oja Läände, aga teine Pipilia nimeline oja Itta; org ei katke täielikult, vaid vastupidi, on surutud kõrgete mägede vahele; see on kõikjal soine ja kujutab endast suure jõe sängi, milline on raskemini ületatav, kui voolavad veed ja moodustab sellisel viisil enam sobiva loomuliku piiri. Kooskõlas Artikkel IX tähele ja mõttele on tulbad püstitatud Rohazc, Tomazc ja Waruli vete jagunemise punkti lähedale, edasi laskudes allapoole, Pipilia ja Lossosna ühinemise punkti juurde ja lõpuks, Lossosna Nemanisse suubumise koha lähedale, Grodno vastas.

Lõpetades üksmeelselt selle töö, meie käskisime koostada kaardi ja käesoleva protokoll, lisades ainult märkuse kujul, et kõik need jõed, isegi kõige väiksemad, millised on loetud piirijõgedeks, vaatamata nende väikesele laiuusele, kujutavad endast kõikjal juulikuus läbimatu suure soode välja, kui leidis aset praegune kontroll, aga järelkult, moodustavad kogu aasta kestel, umbes 80 miili jooksul väga hea selle ja teise poole piiri.

Nõnda nagu krahv Tolstoi ei saanud ise piiri läbi sõita, siis ta tegi krahv Wittgensteinile, kindral-majorile, brigaadikomandörile ja erinevate ordenite kavaleri, sõita piir tema asemel läbi ja allkirjastas kõik, mis oli tema poolt selles asjas tehtud.

See on koostatud kahes ära kirjas Bialystockis, 23 (11) juulil 1807 .

Lieutenant-general comte de Tolstoy.	Генераль-лейтенантъ графъ Толстой.
Le general de division L. G. Suchet.	Дивизионный генераль Л. Г. Сюше.
Le general-major comte Wittgenstein.	Генераль-майоръ графъ Витгенштейнъ.

***

Nr.497.

Pidades silmas T. M. Ülevenemaalise Keisri ja T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga ja Reini Liidu Prodektori kavatsust tegutseda üheskoos mõlemate Keisririikide kasuks, nende toodetele, kaubandusele ja tööstusele, soovides selle tulemusel anda kokkulepetele, millised sel eesmärgil järgnevad, enamsoodustatu iseloomu kogu avaruses ja mis tagavad nende tulemustele jõu, milline ei sõltu mingitest sündmustest,

meie, krahv Peeter Tolstoi ((Pierre Tolstoy, Петръ Толстой)), T. M. Ülevenemaalise Keisri kindral-leitnant, erakorraline ja täievoliline suursaadik T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga juures, senaator, Preobrazenski polgu ihu-kaardiväe komandör, Püha Aleksander Nevski, Püha Anna esimese järgi, Püha Georgi kolmanda järgu jt kavaleri; ühelt poolt,

ja Denis Decres, viitse-admiral, T. M. Prantslaste Keisri mereminister, Au-leegioni Suure Kotka kavaler, Hispaania Charles III Suure Risti ordeni kavaleri, teisest küljest;

ja see ja teine, kes on om augustlike Valitsejate poolt vastavalt volitatud, leppisid kokku alljärgnevas konventsioonis.

Artikkel I.

Prantsusmaa mereminister hakkab või teeb ülesandeks teostada Venemaal merevarude ostu, milliste ettevalmistamine sobivatel asjaoludel osutub võimalikuks.

Artikkel II.

Eelmise artikli sätetega kooskõlas ostetud varud pannakse hoiule Venemaal Prantsusmaa valitsuse poolt palgatud agentide vahetu järevalve all ja tema arvel, kuid see hakkab olema T. M. Ülevenemaalise Keisri spetsiaalse kaitse all kogu selle aja kestel, kuni Prantsusmaa mereminister ei anna korraldust nende ärasaatmiseks.

Artikkel III.

Juhtumil, kui, Jumal hoidku selle eest, hea üksmeel, milline ühendab nõnda õnnelikult mõlemad Keisririigid, oleks rikutud, T. M. Ülevenemaaline Keiser tagab igasugusest konfiskeerimisest ja sekvestri alla panemisest need mereväe varud, millised siis asunuks Venemaal ja olid ostetud käesoleva konventsiooni jõul või eesmärgil ja Tema Majesteet säilitab nende suhtes oma Keiserliku kaitse, hakkavad need olema ladudes, või veel sinna ei saabu.

Artikkel IV.

T. M. Ülevenemaaline Keiser, et tõestada oma Prantsusmaa laevastiku tastamisele kaasa aitamise soovi, nõustub, et Venemaa sadamates oleks Prantsusmaa jaoks ning tema arvel ehitatud nõningane arv liini-laevu ((ristlejaid)) ja teisi sõjalaevu, laiendades nendele ehitamistele need-samad garantiid, millised on väljaräägitud ülalpool merelaevade varude suhtes.

Artikkel V.

Käesolevat konventsiooni hakatakse täitma tema tähe ja sisu järgi, aga selles, milles see osutus olevat ebapiisavalt selge, selles kõiges hakatakse seda tõlgendama kohusetundlikult, eeskirjade järgi, milliseid rakendatakse kaubandus-kokkulepetes osaliste vahel, mis ei puuduta mitte mingeid poliitilisi sündmusi.

See juhtus Pariisis, 24. jaanuaril (5. veebruaril) 1808 aastal.

Comte de Tolstoy
Decres.

Графъ Толстой.
Декрѣ.

***

Nr.498.

1808.a. 30 september (12. oktoober). Erfurdis sõlmitud liidukonventsioon.

(F. Martensi ajaloolise tausta kommentaar)).

1808 aasta alguses saabus moment, mil Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste vastastikuste suhete paremat väljaselgitamist nõudis Tilsitis sõlmitud liidu edasise eksisteerimise tagamise äärmine vajadus. Mõlemate keiserlike liitlaste vahelised erimeelsused tulid ilmsiks kõigis järjekorda seatud peamistes poliitilistes küsimustes. Caulaincourt S-Peterburis ja krahv Tolstoi Pariisis raporteerisid pidevalt vastastikustest pretensioonidest, milliste silumiseks otsisid mõlemad suursaadikud kohusetundlikul viisil sobivat pinnast. Kuid nende jõupingutused osutusid viljatuteks.

Prantsusmaa valitsus väljendas tõsist rahulolematust krahv Tolstoi vastu, kellega ta ei suutnud kuidagi asju korda ajada. Venemaa suursaadik, Champagny sõnul, kaitseb eranditult Preisimaa huvisid ja suhtub küllaltki ükskõikselt Doonau Vürstiriikide Venemaaga liitmisesse.

„Kõik, mis puudutab Preisimaa dünastiat, tekitab temas kõige palavaimaid sümpaatiid“. Nõnda kirjutas Prantsusmaa välisminister Caulaincourtile 2. (14.) jaanuaril 1808 aastal. Üldse, krahv Tolstoile heitis Prantsusmaa valitsus ette, et ta kaldub liigagi oma enda isiklikesse tunnetesse. Samuti kahtlustati teda temale antud instruksioonide mittetäitmisel.

Teisest küljest, Caulaincourt, raporteerides oma vestlustest Keiser Aleksanderi ja krahv Rumjantsevigaga, pidi pidevalt kinnitama, et ei Aleksander I, ega tema minister ei soovi loobuda oma pretensioonidest Doonau Vürtiriikidele, kuid, samal ajal, mõlemad keelduvad kategooriliselt nõustumast Prantsusmaa poolse Sileesi okupeerimisega.

Sellistel asjaoludel Keiser Napoleon tunnistas, lõpuks, olevat vajaliku tulla vastu Venemaa poolse Türgi jaotamise suhtes, et luua oma liitlasega täieliku üksmeele saavutamiseks uus pinnas. Sellise ülesande pidi täitma tema tuntud 21. jaanuari (2. veebruari) 1808 aasta kiri Keiser Aleksander I-le.

Peale Savary Pariisi jõudmist pidas Napoleon temaga mitu jutuajamist, millised viisid ta veendumusele hädavajaduses paremini kinnitada Venemaaga liitlaslikud sidemed ja selgitada paremini välja ühiste tegevuste plaani.

„Minul ei ole mingit kadetuse tunnet Venemaa suhtes“, kirjutab Napoleon, „ma soovin vaid selle kuulsust, õitsengut ja laienemist. Kas lubate Teie Majesteet isikul, kes väljendab teie suhtes õrna ja siirast poolehoidu, anda teile nõuannet? Teie Majesteedil on hädatarvilik eemaldada Rootslased oma pealinnast: tõmmake sellest küljest oma piir nii kaugemale kui teile sobib. Ma olen valmis teid selle kõigi oma jõududega aitama“.

Ainiti, Napoleoni kavatsused läksid hulga kaugemale: ta mitte niisama ei nõustunud Venemaad Rootsi – selle juba XVII sajandi keskpaigast Prantsusmaa liitlase - vastu aitama.

„Kui siis 50,000 inimesest armee“, jätkab ta, „Venelased, prantslased ja kahjuks ka väheke austerlasi suundusid Konstantinoopoli kaudu Aasiasse ja ilmuksid Eufrati äärde, siis ta sunniks Inglismaad värisema ja suruks kontinendi jalge ette. Ma olen Dalmaatsias valmis; Teie Majesteet olete Doonaul valmis. Peale seda kui me selles kokku lepiks, ühe kuu pärast see armee võiks olla Bosboroses. See löök kajastuks Indial ja Inglismaa oleks olnud alistatud“.

„Ma ei keelduks“, jätkab Napoleon, „ei mingitest sellise suure eesmärgi saavutamiseks hädavajalikest eelnevatest tingimustest. Kuid mõlemate meie riikide vastastikune kasu peab olema välja arvestatud ja kaalutletud. See võib topimuda ainult Teie Majesteediga kohtumisel või siis peale küpseid arutelusid Rumjantsevi ja Caulaincourti vahel ning peale siia inimese saatmist, kes oleks selle süsteemiga hästi tuttav“.

„Krahv Tolstoi on suurepärane inimene, kuid ta on täis eelarvamusi ja umbusku Prantsusmaa suhtes ja väga kaugel suurest Tilsiti sündmusest ja sellest uuest olukorrast, milline on toodud valguse kätte, tänu tihedale sõprusele, milline valitseb Teie Majesteedi ja minu vahel. Kõik võib olla allkirjastatud ja otsustatud enne 15. märtsi. Esimeseks maiks meie väed võivad olla Aasias ja samal ajal Teie Majesteedi väed aga Stockholmis. Siis inglased, olles ohustatud Indias, olles Idast välja aetud, oleksid puruks tallatud sündmuste raskusega, millistest hakkab olema atmosfäär küllastunud“.

„Teie Majesteet ja mina eelistaksid maitsta rahu maiustusi ja veeta meie elu meie avarates keisririikides, tegeledes nende elavdamisega ja kunstidega ja headtegeva juhtimisega õnnelikuks muutmisega. Kogu maailma vaenlased seda ei soovi. Meie peame tahes-tahtmata olema enam suuremad!“

„Mõistlik ja poliitiline!, lõpetab Napoleon oma tähtsa kirja Keiser Aleksander I, „teha seda, mida saatuse meile käseb ja minna sinna, kuhu viib meid kindlaksmääramatu sündmuste käik. Siis see pügmeede jõuk, kes ei soovi mõista, et tõelised sündmused on sellised, et neile tuleb sarnasust otsida ajaloos, kuid mitte viimase sajandi ajalehtedest, rahunema, mis järgneb liikumisele, millist meie koos Teie Majesteediga suuname ja Vene rahvas hakkab olema rahul kuulsuse, rikkuse ja õnnega, milline hakkab olema nende suurte sündmuste tagajärgedeks“.

„Neis vähestes ridades ma väljendan Teie Majesteedile kogu oma hinge. Tilsiti asi korraldab kogu maailma saatuse. Võib olla Teie Majesteedi ja minu poolne mõningane meelekindlusetus kallutas meid eelistama õiget ja hetkelist hüve parema ja enam täielikule olukorrale, kuid nii nagu

lõpuks Inglismaa seda ei soovi, siis tunnistame, et on saanud tähtsate muutuste ja suurte sündmuste aeg“.

Peaegu, et tervikuna esitatud Napoloni veebruari-kiri on veenvaks tõestuseks, et mõistab sügavalt oma augustliku liitlase Keiser Aleksandri hingelist meeletatust ja poliitilise plaane. Meisterlikult visandatud Venemaa ja Prantsusmaa ühiste Rootsi ja India vastaste tegevuste plaan ei saanud kaasa haaramata jätta Venemaa Keisri vastuvõtlikku iseloomu. Võimalus marssida kuni Stockholmini, peale Soome ühendamist ja Napoloni Türgi jagamise nõusolek ei saanud Aleksander I silmis jätta tõstmata tema Prantsusmaaga liidu väärtust. Kuid vaevu võib kahelda selles, et Napoleon oma kirjaga soovis ainult ajada puru silma oma liitlasele ja küüeldada teda suurte poliitiliste plaanide miraažiga. Kuid tegelikult ta ei soovinud ei Ottomani Impeeriumi lagunemist, ega ka Venemaa valduste suurenemist Lõuna-Euroopas.

Selleks, et Keiser Aleksander usuks pimedalt oma sõbra ja liitlase sõnu, Napolon pidi saavutama krahv Tolstoi Venemaa Pariisi suursaadiku kohalt eemaldamise. Ta teadis väga hästi, et krahv Tolstoi suhtus äärmiselt umbusaldavalt tema sõnadesse ja hoiatab pidevalt oma Valitsejat tema koletuslikest plaanidest Venemaa suhtes. Vaat, miks Napoleon nõuab oma veebruar-kirjas visandatud grandioosete plaanide üle läbirääkimisteks Pariisi teise inimese saatmist. Krahv Tolstoi ei asunud, Prantslaste Keisri arvates, Tilsitis projekteeritud suurte plaanide kõrgusel.

Ainiti, seni krahv Tolstoi ei olnud tagasi kutsutud, Napoleon jätkas temale erilise au ning armulikkuse väljendamist. Ainult krahv jäi ustavaks oma kahtlustamisele ja hoiatama kõrvalekaldumatult oma valitsust, vaatamata selele, et ta ei „lükanud ümber ega kiitnud heaks“ tema vaateid Euroopa üldisele olukorrale. 16. (28.) veebruari 1808 aasta kirjas krahv Rumjantsevile, suursaadik väljendab veendumust, et vaatamata tema hoiatuste kasutusele, on ta ikkagi kohustatud ütleva täit tõtt, milline seisneb selles, et Prantslaste Keisrit ja ta ministreid ei tohi üldsegi uskuda.

„Kõik veenab mind“, kirjutas krahv Tolstoi mainitud raportis, „Napoleonil eksisteerivas tugevas soovis, milline kujunes välja juba Tilsitis, lükkama neid asju edasi tulevaseks ajaks ((долгий ящик)). Sellise kavatsusega ta pakkus meile välja Moldaavia ja Valahhia soetamise mõtte ja ta haaras sellest kiirustades, kui see oli Tema Keiserliku Majesteedi poolt vastu võetud ja ta lubas sõnaliselt teda toetada sel ajal, kui ta traktaadis otsustas nende mõlemate provintside evakueerimise üle“. Napoleoni Venemaa vastased vaenulikud plaanid ei jätnud krahv Tolstoile mingit kahtlust. Ta küsis krahv Rumjantsevilt: kas Venemaa saab Prantsusmaa armee vastu seada 200,000 inimest? Venemaa suursaadik imetles siiralt Napoleoni geniaalseid võimeid ja lõputut energiat ning seepärast ta hoiatas oma isamaad teda ähvardavast suurest ohust. Ta niivrd kartis Prantslaste Keisri isiksuse hurmavat mõju pärast oma Valitsejale, et anus teda mitte vastu võtma temaga Napoleoni isikliku kohtumise ettepanekut. Sellises uues kohtumises Tolstoi nägi ette „Venemaa kaotust“, kuna sellel hakatakse, arvatavasti, alla kirjutama selliseid kokkuleppeid, millised „hakkvad olema kõigi tema õnnetuste teostumised“.

Krahv Tolstoi oli sunnitud üpris varsti veendumata, et tema ettehoiatused avaldavad S-Peterburis vähest muljet ja jäävad hüüdja hääleks kõrbes. Viitse-kantsler ei vastanud midagi tema põletavatele väidetele ettevaatlikkuse ja tähelepanelikkuse kohta, aga Keiser Aleksander, kes armastas siiralt krahv Tolstoid, jõudis vähe-haaval veendumusele, et tema suursaadik on raske ja peaegu väljakannatamatu iseloomuga. Napoleoni veebruari-kuu kiri avaldas temale sügavat muljet ja Erfurti kohtumine toimus risti vastu krahv Tolstoi nõuannetele ja palvetele.

Veebruari lõpus Caulaincourt sai Napoleoni 2. veebruari kirja ja andis selle isiklikult viivitamatult üle Keiser Aleksanderile, kes hakkas seda tema juuresolekul lugema. Lugenud läbi selle esimese poole, jäi Keiser nähtavalt rahule ja jätkates lugemist, ta hüüatas ootamatult: „Vaat suured asjad!“ Seejärel ta mõned korrad kordas: „Vaat, Tilsiti stiil“ - „Vaat ta, on suur inimene!“

Kui aga Keiser lõpetas lugemise, andis ta kõige suuremas emotsionaalses puhangus võttis Prantsusmaa saadiku kätte ja ütles temale: „Õelge Keisrile, kuidas ma olin liigutatud tema usaldusest, kuidas ma soovin teda toetada. Te saate tunnistada, millisel moel ma sain selle kirja. Ma tahan selle teile ettelugeda“. Valitseja luges häälega Napoloni kirja ette, peatudes igal fraasil ja peale lugemise lõpetamist ta ütles suursaadikule: „Kindral, ma ütlen teile avameelselt: see kiri pakub minule suurt

rahuldust. See on tilsitlik keel. Keiser saab minuga arvestada, kuna ma ei ole vähimaltki oma tooni muutnud – nagu teil on teda“.

Kohe seejärel Keiser Aleksander alutas innukalt arendama poliitilisi kavasad, millised olid esitatud Napoleoni kirjas. Ta ütles, et Caulaincourt ja krahv Rumjantsev võivad alustada läbirääkimisi ja valmistada täieliku üksmeele saavutamiseks ette pinnas. Ta ise suunduks hea meelega Pariisi, „kas või kullerina“, et kohtuda Napoleoniga, kuid, õnnetuseks, ta ei saa Venemaalt lahkuda. Ta läheb tingimatta sinna, kuid hiljem.

Mis aga puutub Prantslaste Keisri soovi, et tema juurde saadetak spetsiaalselt volitatud isik, siis ta mõistab täielikult sellist soovi. Kuid kust leida temale selline isik? „Keiser võis ise Tolstoi nimetamisest näha, et minul ei ole sellist isikut“, ütles Aleksander I Prantsusmaa suursaadikule. „Võib olla, te teate kedagi siinsetest? Ma nimetasin Tolstoi sellepärast, et ta ei ole intrigant. Ainult, ta ei aja asju. Keiser ei ole temaga rahul. Omavahel öeldes: ma märkasin seda juba ammu“. Sellisel viisil oli krahv Tolstoi saatust lahendatud ja tema krediit oma Valitseja silmis oli kadunud igavesti.

Hüvastijätul Aleksander I tegi Caulaincourtile ülesandeks tunnistada Napoleonile tema tänumeele tunnetest. Õhtul, õukonnaballil, ta mitu korda vestles armastusväärselt Prantsusmaa suursaadikuga ja kordas mitmeid kordi: „Ma lugesin keisri kirja mitu korda läbi: vaat need tilsitlikud sõnad!“ Selle peale suursaadik vastas, et mitte kunagi Napoleon teisi sõnu ei kasutanud*).

*)Vandal, loc. Cit., t. I, p.283 et suiv.

Keiser Aleksandri entusiasm näis olevat täiesti siiras ja ta käskis krahv Rumjantsevil hakata tegelema Napoleoni veebruari-kirjas mainitud erakordselt tähtsate küsimuste tundmaõppimisega. Peale seda, temale oli tehtud ülesandeks astuda läbirääkimistesse Prantsusmaa suursaadikuga.

Selle Kõigeõrgeima käsu täitmiseks kirjutas välisminister ise sekretärile memo, millisesse oli võetud kõik valitseja enda mõtted ja kaalutlused, millised olid eelnevalt sadetud autorile. See memo kannab pealkirja: „Üldised vaated Türgile“, ja see oli hiljem antud üle Prantsusmaa suursaadikule, et lükata ümber Prantsusmaa vaated ja et luua pinnas kokkuleppeks.

Pidades silmas Prantslaste Keisri arvamust, räägitakse selle memo alguses, et hoida Euroopas rahu ja vaikust on hädavajalik asuda Türgi provintside jaotamisele. Tilsitis saavutati kokkulepe sellest, et ajada türklased Aasiase tagasi, jättes neile Euroopasse ainult Konstantinoopoli linna ja Rumeelia. Siis oli lepitud kokku, et Prantslaste Keiser soetab Albaania, Moree ja Crete saare. Moldaavia ja Valahhia pidi saama Venemaa, sellise arvestusega, et Doonaust saaks Venemaa Keisririigi piir ja Bessarabia oleks liidetud temaga.

„Kui sellele osale“, jätkab krahv Rumjantsev, „veel lisandub Bulgaaria, siis Valitseja on valmis osalema India sõjakäigus, millises enim ei oldud kokku lepitud. Ainult on hädavajalik, et sõjakäik Indiasse sooritatakse sellisel viisil, nagu Keiser Napoleon ise selle visandas – Väike-Aasia kaudu“.

Keiser Aleksander kiidab täielikult Napoloni mõtet veenda Austria Keisrit andma vägede korpust et osaleda Inglismaa India vastases sõjakäigus ((expedition, походе)). Sellise abi eest tuleb loovutada Austriale Türgi Croaatia ja Bosnia. Pele selle, võib tunnistada Serbia sõltumatust. Tõsi, serblased väljendasid soovi asuda Venemaa võimu all. Kuid Keiser Aleksander ei kavatse sellist soovi täita. Ta, seevastu pakub välja, et Serbia muudetak kuningriigiks ja et Serbia kuninga troonile pandaks üks Austria ertshertsogidest, kes ei asu Austria trooni lähimate pärijate hulgas.

Sellisel viisil, „vastavalt asjaoludele, millised võtud vastu Tilsitis“, peab toimuma Ottomani Impeeriumi jaotamine. Ainiti Napoleon, oma veebruari-kirjas, läheb kaugemale: ta soovib suuremat Türgi jagamist. Keiser Aleksander „hea meelega“ nõustub sellise esialgse visandi laiendamisega. Kuid ta seab oma nõusoleku sõltuvusse ühe tingimusega, aga nimelt, et tema osa uutest soetustest oleks tingimata väiksem osast, millise saab tema liitlane.

„Lähtudes sellest põhimõttest, Keiser Aleksander, mitte ainult ilma igasuguse kadeduseta, vaid isegi rahuldustundega, näinuks ka Napoloni poolt soetatamise ja ühendamise oma valdustega, peale ülalmainitud piirkondade, kõiki arhipellaagilisi sari, Küprost, Rodost ja isegi kõike, mis jääb järgi Levantist, Süüriast ja Egiptusest“.

Sellise küsimuse uue püstitamise juhtumil, Keiser Aleksander muutnuks vahest ka oma vaadet Serbiiale: ta soovinuks selle Austriaga liitmist koos suure osa Makedooniaga. Makedoonia Lääne osa, koos Soloniki linnaga, pidi Prantsusmaale minema. Croatia võis samuti olal ühendatud Prantsusmaaga, kui viimane ei tunnistas sellele piirkonnale Austria suuremaid õigusi.

Mis aga puudutab uusi soetusi, millistele omaks õigust Venemaa peale ülalmainitud märkimisväärseid Prantsusmaa ja Austria laiendamisi, siis Keiser Aleksander on veendunud hädavajadusest seada oma ja Prantsusmaa valduste vahele Austria valdused, kuna Venemaa ja Prantsusmaa sõprus ja liit säilib paremini, kui nende vastastikused valdused ei hakka kokku puutuma.

Lähtudes sellest põhimõttest, Venemaa peab saama kui lisa ülalmainitud soetustele: Konstantinoopoli linna koos ümbritseva piirkonnaga mõni miil aasias ja koos Euroopas asuva Rumeelia osaga“. Läänes piirneksid Venemaa uued soetused Austria valdustega ja Serbiaga.

Ainiti Caulaincourt väljendas krahv Rumjantsevile mtet, et kui Venemaa soetab Konstantinoopoli, siis Prantsusmaa peab okupeerima Dardanellide väina või, vähemalt selle väina Aasia poolse kalda.

Sellise Napoleoni pretensiooni vastu protesteerib Rumjantsev kõige energilisemal viisil oma memos, kuna Dardanellide või selle aasia kalda okupeerimine „hävitaks täielikult Ülevenemaalise Keisri poolt võetud põhimõtte, et peale teist jagamist ei seataks halvemasse olukorda, kui ta asus käesoleval ajal oma geograafilistes ja kommertssuhetes“.

Soovides kõigi vahenditega jõuda Napoloniga lõplikule kokkuleppele, Keiser Aleksander pakkus temale, Dardanellide väina okupeerimise asemel, järgmisi kasusid:

1)Prantsusmaa võib rajada Austria ja Venemaa valduste kaudu sõjatee Levanti ja Süüriase.

2)Venemaa kohustub osutama Türgi ja Inglismaa vastu liidulist abi, juhtumil, kui rünnatakse Prantsusmaa valdusi Levantes.

3)Venemaa kohustub mitte vallutama Musta mere Aasia kallast ja nõustub isegi Prantsusmaa poolse Smyrna okupeerimisega ja lõpuks,

4)Keiser Aleksander kõige ametlikumal viisil kinnitab juba tema poolt antud lubadust ega esita mitte mingeid pretensioone vallutustele, millised Napoleon teeb Indias. Kõik, mis ta seal vallutab, hakkab teervikuna kuulma vaid Prantsusmaale.

Selline on selle krahv Rumjantsevi märkimisväärse memo, milline on algusest lõpuni kirjutatud isiklikult tema käega, sisu.

Lõpetuseks teatakse Keiser Aleksandri nõusolekust suunduda Keiser Napoleoniga kohtumisele Erfurti, kuhu teda viimatimainitu kutsus. „Kuid“, on öeldud memos, „Tema Majesteet Keiser Aleksander eeldab, et oleks olnud soovitav, enne selle kohtumise määramist, määratleda täpsemalt peamised kokkulepped, millised tuleks allkirjastada“, selleks et Erfurtis jääks järele ainult „anda allkiri selle maailma osa saatusele“.

Ei saa ütlematta jätta, et krahv Rumjantsev puudutas Venemaa elulisi küsimusi ja tegi katse lahendada Venemaa diplomaatia ajaloolised ülesanded jälgides samas oma isamaa kõige kõrgemaid huviseid ja samas jälgides Venemaa rahva saajandeid eksisteerinud püüdeid. Tema Türgi jagamise plaan oli grandioossne ja see oli heaks kiidetud Keiser Aleksander I poolt, kes oli sellest siiralt innustunud. Kui see plaan oleks olnud XIX sajandi alguses Napolon I abil teostatud, saanuks kogu Euroopa tulevik täiesti uue suuna. Venemaa kui maailmariigi raskeskese oleks pöördumatult viidud üle Musta mere, Bosbori ja Dardnellide väinade kallaste lähedale. Venemaa rahva riigi elu jätkaks luksuslikult tema ajaloolis-rahvuslike püüdluste arenemist avarates raamidetes.

Kuid saatus otsustas selle suure küsimuse teisiti lahendada. Diplomatilistel läbirääkimistel Aleksander I ja Napoleon I vahel oli viimane kord tõsisel viisil tõstatatud küsimus Vene õigeuskukiriku risti püstitamisest Konstantinoopoli Püha Sofia kirikule. Viimane kord oli antud Venemaale tõsine võimalus toetuda kindla jalaga Marmara mere kallastele ja koondada siin, mitte kaugel Venemaa südamest, oma rahva elulised jõud ja kindlustada tema maailma missiooni saavutamine.

Ainiti see katse ei õnnestunud: Aleksander I ja Napoloni vaheline vastastikune umbusaldus muutis nende vahelise täieliku kokkuleppe sõlmimise võimatuks. Saatus, ühest küljest, pööras

Prantsusmaa tagasi tema kitsastesse ajaloolistesse piiridesse ja teisest, sundis Venemaad pöörama oma pilk Lähis ja sümpatsest Idast kaugesse, kõike hõlmavasse ja vähe veetlevasse Itta...

Krahv Rumjantsevile oli kästud astuda Prantsusmaa suursaadikuga mõtete vahetusse ja töötada välja Türgi maade jagamise plaan, milline võinuks olla nende Valitsejate poolt kinnitatud. See mõtete vahetus oli erakordselt huvitav, kuid ta ei viinud mitte mingile praktilisele tulemusele. Läbirääkimised toimusid Venemaa Välisministri kabinetis ja neid hoiti suurimas saladuses. Laua taga, millised olid kaetud paljude geograafiliste kaartidega, istusid Venemaa ja Prantsusmaa esindajad ning vestlesid sõbralikult kogu Kagu-Euroopa ümberkorraldusest.

Caulaincourt, enesest mõistetavalt, tõestas, et kui Venemaa soetab Doonau Vürstiriigid, koos Bulgaariaga, siis ta saab lõviosa võrreldes Prantsusmaa soetustega. Krahv Rumjantsev püüdis seda väidet ümber lükata ja tõestada, et Venemaal on seaduslikud õigused Konstantinoopolile, kui türklased aetakse Euroopast välja, aga samuti peab kuuluma temale tema valdustele „võti alates Bosborosest kuni Dardanellideni“.

Selle peale vastas Prantsusmaa suursaadik: „Võti alates Mustast merest ja võti alates Marmara merest – seda on ühele uksele palju. Ka ühe võtme omamine oleks liiga palju. Seda, minule näib, isegi ei saa välja pakkuda, kuna igapäev peab olema oma võti“.

„Üht ilma teiseta ei ole!“ vastas viivitamatult krahv Rumjantsev. „Kuna geograafia ja meie Must meri on veelgi suuremad, kui meie poliitiline huvi, nõutakse, et meie valdaksime Konstantinoopolit. Teie asute sellest kaugel ja teil hakkavad olema sellised ilusad valdused, et teie ei peaks meid kadestama“.

Kui Venemaa välisminister ütles Prantsusmaa suursaadikule, et Prantsusmaa võib võtta mitte ainult Moree koos arhipellaagiga, vaid ka isegi Albaania, Egiptuse ja Süüria, Caulaincourt vastas, et Albaania saatuse otsustatud. „Ainiti seejärel“, lisas suursaadik teravmeelselt, „teie, krahv juhite viivitamatult Aasiasse. Ma olen rahuloluga valmis teile järgnema, kuid läheme edasi samm-haaval, korrastame oma mõtted ja jaotame esmalt ära Euroopa, kuna, minule näib, meil tuleb alustada just sellest punktist“.

Kui aga krahv Rumjantsev, lõpuks, avameelselt ütles, et Venemaale peavad kuuluma Konstantinoopol ja kaks väina, Caulaincourt, muigega, märkis:

„Osad ei ole võrdsed. Paljalt Konstantinoopol maksab rohkem, kui kõik, mis te meile Euroopas annate. Täna, krahv, te ei ole suuremeelne“.

Krahv Rumjantsev: „Pigem olete teie, kes soovivad kõike saada. Mida tähendab Konstantinoopol koos ringkonnaga, kui seal enam türklasi ei ole? Lõpuks, kuidas te asjale vaatate?“

Suursaadik: „Konstantinoopol hirmutab mind – ma tunnistan. See ilus virgumine – ärgata Konstantinoopoli Keisrina. Alates teie praegustest piiridest kuni Konstantinoopolini, - on terve Keisririik. Milline olukord, võib öelda, kahes maailma osas! Need on sellised mõtted, millistega on tarvis harjuda, et riskida neist rääkida“.

Krahv Rumjantsev: „See geograafia nõuab samapalju, kui ka meie kaubandushuvid. Ta seab meile teised nõudmised. Ja see ei ole meile ka nii kasulik, nagu teie oletate; Konstantinoopol on meist kaugel; see linn ja piirkond hakkab olema ilma elaniketa. Ainiti, meie olukord on selline, et meie ei saa loobuda Konstantinoopolist ega ka Dardanellidest, pidades silmas Musta merd“.

Suursaadik: „Ma ei mõista hästi Konstantinoopoli vallutamise võimalust. Ainiti, kui seda oletada, siis tunnistan, ma ei nõustuks selle sama riigi poolset valdamist koos Dardanellidega“.

Krahv Rumjantsev: „Kellele siis teie need annaksite?“

Suursaadik: „Mina annaks need Prantsusmaale“.

Krahv Rumjantsev: „Milleks see? Millise kasu te saate selles omada, et meile nõnda läheneda“?

Nendele küsimustele ei olnud Caulaincourtil raske vastata, et kui Venemaa võtab Konstantinoopoli, siis Prantsusmaal on õigus vastavale suuremale laienemisele. Kui ta saab Aasias Süüria ja Egiptuse, siis ta peab omama võimalust pidada nende valdustega pidevaid suhteid. Sel eesmärgil on Dardanellide valdamine täiesti hädavajalik.

Kui aga Venemaa välisminister hakkas Caulaincourtile tõestama, et Venemaa ei saa lubada mingi Euroopa riigi poolset Dardanellide okupeerimist, kuna juba üksi Venemaa kaubanduse huvid

nõuavad, et see väin asuks tingimata Venemaa võimuses, siis Prantsusmaa suursaadik väitis üpris leidlikult: Venemaa tooteid veetakse välja välismaistel laevadel ja Venemaa ei vaja oma enda kaubalaevastikku!

„Aga millist kahju“, küsis ta imestunult krahv Rumjantsevit, „võinuks teile teha meie asend Dardanellidel? - Mitte-mingit, ma kinnitan teile. Teie olukord võib häirida kõiki, kuid meie oma – mitte kedagi!“

„No vaadake“, hüüatas kimbatusse sattunud krahv Rumjantsev, „mida te sellisel viisil soetate! Milline mõju! Aga meie? Mis siis meile saab? Kõlava nimega linn ja ei miskit enam. Ma eelistaks sada korda enam teist“ (s.t. Dardanelle).

„See võrdlus“, märkis suursaadik, „ei ole Konstantinoopoli kahjuks“.

Mõlemad vestluskaaslased ei suutnud mitte kuidagi jõuda üksmeelele. Kui üks väljendas mingit soovi, sis teine suurendas viivitamatult oma pretensioone. Kui üks tegi mingi ebaolulise järeleandmise, siis teine vastas samasuguse ebaolulise järeleandmisega. On mõistetav, et selline järleandlikkus ei saanud viia mitte mingile tõsisele kokkuleppele maailma küsimustes, milliste üle läbirääkimisi peeti.

Kui krahv Rumjantsev veendus, et Caulaincourt ei kavatse loobuda Prantsusmaa pretensioonidest Dardanellidele, siis ta nõudis, et Serbia loovutataks Venemaale. Prantsusmaa suursaadik ei tahtnud sellisest loovutamisest miskit kuulda. „Sellisel viisil“, vastas ta, „teie ronite meie taskusse, hoiatades ette, et te ei lase meid enda oma juurde“. Caulaincourt palus krahv Rumjantsevit visata pilk kaardile, et veenduda Venemaa võimatuses Serbiat vallata.

„Kõik, mis te soetate“, lisas ta, „puutub kokku teie riigiga ja kindlustavad seda; kõik aga, mis te meile pakute, asub meie riigi suhtes maailma servas. Järelikult teie, igal juhul, hakkate olema kõikjal tugevad, aga meie jõuetud“*).

*) Vandal. Napoleon et Alexandre I t. I, p. 285 et suiv.

See teravmeelseim ja sõbralik vestlus Venemaa ja Prantsusmaa esindajate vahel Ottomani Impeeriumi valduste jaotamisest lõppes tulemusteta. Krahv Rumjantsev kuulutas kategooriliselt, et Venemaa ei saa mitte kellegile loovutada Konstantinoopoli, ega Dardanelle. Prantsusmaa suursaadik jäi veendumusele, et kui venelased okupeerivad Konstantinoopoli, siis prantslased peavad võtma endale Dardanellide väina kaldad. Sellise pretensiooniga ei saanud mitte kuidagi nõustuda välisminister ja seepärast ta, lõpetas jutuajamise avaldusega, et raporteerib kõigest sellest Valitsejale Keisrile ja palub tema korraldusi.

Keiser Aleksander I ilmselgelt kiitis heaks oma välisministri otsustava Prantsusmaa poolse Dardanellide valdamise lubamisest keeldumise. Ta väljendus suursaadikule selles mõttes niivõrd kategooriliselt, et viimasel kadus igasugune lootus sellise eesmärgi saavutamiseks. Valitseja keeldus samuti Konstantinoopoli vaba linna, kui mitte kellegile mittekuuluva, loomise mõttest. Ta püüdis veenda Prantsusmaa suursaadikut olema oma Ottomani Impeeriumi jagamise püüdlustes mõõdukas.

„Ma veenan teid“, ütles ta suursaadikule, „ma olen oma pretensioonides mõõdukas. Ma nõuan ainult seda, mida nõuab minu rahva kasu ja millisest ma lahti öelda ei saa“.

Kui Caulaincourt veel kord naases Dardanellide küsimuse juurde, öeldes, et nende ja Konstantinoopoli Venemaa poolne okupeerimine seaks Dardanellide väinast läbipääsu halvemas olukorda, kui läbi Sundi väina, Keiser Aleksander I vastas:

„Ärgem hakakem naabriteks! Ma meenutan Keiser Napoloni häid nõuandeid. Ma ei saa teha järeleandmisi selles punktis. Rumjantsev ütles teile seda. Ei mina, ega keegi teine saanuks väljuda minu eest või siseneda ilma meie loata, kui teie seal oleksite. Ma ei kahtle üldsegi Keiser Napoleoni kavatsuste suhtes, kuid ma ei soovi teha miskit, mis võiks häirida ühiskondlikku arvamust ja külvata meie vahel ebakindlust. Juba ammu oodatakse mingit tulemust. Püüdke, et ta oleks Keisri vääriline. Vaja, et lõpuks ka nähakse neid kasusid, milliseid te meile vaikides lubasite. On ju Levante sadamad, kas-teate, need on kõige rikkamad ja asustatuimad sadamad! Smirna – milline rikkus! Ühe sõnaga, teie olukord on kõikides suhetes suurepäran“.

See Keiser Aleksandri ilmekas pöördumine Prantsusmaa esindaja arukuse ja õiglustunde poole üldsegi ei mõjunud. Ta jäi oma arvamuse juurde, et kui Prantsusmaa ei hakka valdama Dardanellide väina, siis Ottomani Impeeriumi jaotamisel on mõlemate liitlaste osad täiesti ebavõrdsed. Ta jätkas tõestamist, et Prantsusmaa ja Venemaa vahel ei saa mitte kunagi sõda olla, et ainus ja ohtlik Venemaa vaenlane Lähis-Idas on Austria ja et Keiser Aleksandri poolne kogu Aasia vallutamise ettepanek Napoloni ei küütle.

Nede ülalesitatud väga huvitavate Ottomani Impeeriumi valduste Venemaa ja Prantsusmaa vahel jaotamise läbirääkimiste tulemused olid täiesti eitavad. Oli täiesti selge, et nende vaheline kokkulepe on välistatud ja et mõlemad liitlased on teine-teise suhtes üdini läbi imbnud kahtlustamisest. Ei vastastikused komplimendid, ega vastastikused kingitused selles suhtes miskit ei muutnud. Keiser Aleksander I 1. (13.) märtsi 1808 aasta vastuskiri kuulsale Napoloni 2. veebruari kirjale paistab silma peene armastusväärseuse poolest, kui ka vähese praktilisusega: see ei nihutanud kuigivõrd edasi S-Peterburis alustatud salajasi läbirääkimisi.

„Teie Majesteedi eesmärgid“, kirjutab Valitseja, „näivad minule samavõrd suured, kui ka õiglased. Ainult sellisele suurepärasele geeniusesele, kui teie, võinuks luua sarnase, niivõrd laiaulatusliku plaani ja see-sama geenius hakkab juhtima selle täitmist. Mina selgitasin avameelselt ja miskit varjamata kindral Caulaincourtile mini Keisririigi huvisid ja tegin temale ülesandeks esitada Teie Majesteedile minu mõtted. Nad olid põhjalikult läbi arutatud tema ja Rumjantsevi poolt ja kui Teie Majesteet nendega nõustute, siis ma pakun teile sõjakäiguks Indiasse ühe armee, aga teise Väike-Aasia sadamate vallutamiseks“.

Lõpuks, Keiser Aleksander seab oma Napoleoniga kohtumise välisreisi sõltuvusse tema poolt Türgi jagamise plaani vastuvõtmisega.

„Kui mõtted“, kirjutab Aleksander I, „millised on pakutud minu poolt Teie Majesteedile, langevad kokku teie omadega, siis ma olen valmis kohtumisele sõitma, millist Teie Majesteet soovib omada minuga. Minul on sellest juba ette hea meel ja minul ei kulu Erfurti saabumiseks üle kahe nädala“...

Sellisel viisil oli Erfurti suundumise nõusolek seatud sõltuvusse Napoleoni eelneva Venemaa poolse Ottomani Impeeriumi jaotamise nõudmistega nõusolekuga. Me näeme, et Keiser Aleksander suundus Erfurdi kohtumisele, saavutamata sellist nõusolekut.

Vähe veel: suur hulk fakte tõestasid Keiser Aleksandrile, et Türgi mitte ainult ei kavatse Venemaale Doonau Vürstriike loovutada ja sõlmida rahu keiserliku valitsuse poolt seatud tingimustel, vaid ka relvastub kõvasti uueks sõjaks. Sellest aga on veel vähe: Venemaa valitsus sai oma valdusesse kaks kindral Sebastiani, Prantsusmaa saadiku Porta juures, kirja, millised tõestasid viimase Venemaa vastaseid septsusi.

Keiser Aleksander I pöördus Caulaincourti poole tungiva palvega, et selgitataks sellist Prantsusmaa valitsuse ebatõenäolist teguviisi.

„Rääkige häbenemata“, ütles ta suursaadikule 1808 aasta aprillis. „Mis on nende (Sebastiani) kirjade eesmärk? Kas siis Keiser muutus? Kas ta soovib mind muutusteks ette valmistada? Kindral Sebastiani justkui kardab, et me vallutame Türgi, enne kui te jõuate selle piirid ületada. Keiser teavitas suurtest projektidest; ma võtsin meetmeid et teha koostööd temaga kohe peale esimest signaali ja kui minu tegevused lõppesid varem, kui tema omad, kuid kas siis ta ei tea, et ma kiirustan vaid seepärast, et kõigi minu vahenditega tulla temale appi. Minu käitumine peale Tilsitit räägib enese eest. Pidanuks veenduma usalduses, millist võib minu vastu tunda“ (Донесение Коленкура Шампаньи от 24-го апреля (6-го мая) 1808 года).

Keiser Aleksander jätkas väliselt Napoleoni suhtes täieliku usaldamise ja enda Tilsiti liiduga seotuse väljendamist. Samas tema ametlik esindaja Pariisis kordas väsimatult, et Napoleon – on tige-daim Venemaa vaenlane, et ta mõtleb ainult sellest, kuidas „vene kolossi“ hävitada. Krahv Tolstoi ei pidanud paljaks oma kirjades ja raportites süüdistada oma valitsust pidevast Prantsusmaa pimesi uskumises, tegevusetuses ja andetuses.

„Meie ei tohi Prantsusma valitsuse poolt miskit oodata“, kirjutab ta Pariisist 9. (21.) juunil 1808 aastal. „Kõige siirama seotuse tõestused ei toonud meile kuni käesoleva ajani midagi, peale

tühjade veenmiste ja lubaduste, milliseid mitte kunagi ei hakata täitma ja neid anti eranditult selleks, et võita Hispania asjade korraldamiseks vajalikku aega“...

„Kas siis Napoleoni veenmised“, küsis krahv Tolstoi, „suudavad hüvitada meie kaubanduse kaotused, meie õitseku languse ja kogu selle kahju, millist need ajutised, kuid tunnetatavad hädad peavad tema rahva südames Valitsejale tekitama?“

Krahv Tolstoi oli hinge põhjani pahane usalduse üle, millisega tema valitsus suhtus Prantslaste Keisri osavatesse ja meelitavatesse võtetesse, milliste ainsaks eesmärgiks oli uinutada Keiser Aleksandri tähelepanu ja halvata tema loomulikku ja seaduslikku kahtlustamist.

1808 aasta kevadel õue-adjutant vürst Volkonski oli saadetud Aleksander I kirjaga Napoleoni juurde. Vürst Volkonski pälvis vaga armastusväärse vastuvõtu. Lõunalauas pöördus Napoleon tema poole järgmiste sõnadega:

„Õelge teie Valitsejale, et ma olen tema sõber ja et ta eemaldaks need, kes soovivad meid tülli ajada. Kui meie oleme üksmeelel, siis maailm kuulub meile. Maailm on õuna sarnane, millist ma hoian käes. Meie saame selle jaotada pooleks ja kumbki meist hakkab omama sellest poolt. Meile on üksmeel absoluutselt vajalik ja asi saab tehtud“*).

*)Срав. Сборникъ И. Р. И., т.LXXXIX, стр. 759.

Krahv Tolstoi sai selliste Napoleoni „banaalsete“ juttude peale pahaseks ja oli veendunud, et ta avaldab hurmavat mõju S-Peterburis. Ta ei teadnud, et kui vürst Volkonski, olles saabunud S-Peterburgi, rääkis Keiser Aleksandrile õunaloos, Valitseja märkis: „Alguses ta rahuldub ühe poolega õunast, aga seejärel tekib ka teise poole võtmise soov!“.

Krahv Tolstoi ei teadnud üldsegi oma valitsuse kavatsustest, ega pakitsevatest Caulaincourtiga Ida-küsimuses peetavatest läbirääkimistest. Ta kurtis kibedalt, et tervelt kolme kuu kestel ta ei saanud oma valitsuselt mitte mingeid teateid ega korraldusi. Isegi augusti lõpus ei olnud temal täpseid teateid Efurdi kohtumisest, milline toimus septembris.

Seepärast krahv Tolstoi nõudis tungivalt enda tagaqsikutsumist, leides, et tema olukord on täiesti naeruväärne. „Ma ei tee siin midagi“, kirjutas ta augustis oma Valitsejale, „absoluutselt mitte midagi, ja ma olen täiesti kasutu, nagu see on Teie Keiserlikul Majesteedil vägagi hästi teada. Iga teine täidab minust paremini minu ametikohta ja paljud isikd ka palju paremini, kuna ma ei saa enese eest varjata, et ma muutun naeruväärseks nii valitsusele, millise juurde ma olen akrediteeritud, aga ka seltskonnale, millise hulgas ma pean asuma. Minu olukord muutub väljakannatamatuks“...

Krahv Tolstoi poolt oma seisundile antud hinnangu õigusest, võib kinnituseks tuua järgmised vähesed Napoleoni sõnad, millised ta ütles Venemaa suursaadikule septembri alguses.

Napoleon kutsus Venemaa suursaadiku jahile ja puhke-hetkel, peale hommikueinet, ta pöördus Venemaa suursaadiku poole järgmise küsimusega:

„Kas teil on ka miskit uut? - „Ei, Teie Majesteet“, vastas suursaadik. - „Minul aga on uudiseid“, ütles Napoleon, „ja täiesti värsked, 10. augustist. Aga teile ei ole uudiseid“, lisas ta, kahjurõõmuga, „- ma tean seda väga hästi ja tean ka, miks“. Napoleon püüdis krahv Tolstoile mõista anda, et temale on teada põhjus, miks ta midagi ei tea.

Mida siis krahv Tolstoi pidi vastama sellisele pilkele teda solvavale „väljakannatamatule“ olukorrale!

„Ma ei tea“ vastas ta, „kas see on Venemaa huvides, et Teie Majesteet olete minust varem teavitatud“.

Pidades silmas selliseid Prantslaste Keisri ja krahv Tolstoi vahelisi suhteid, muutus viimase Pariisis viibimine absoluutselt võimatuks. Keiser Aleksander I kirjaga oli Napoleoni teavitatud, et krahv Tolstoi kutsutakse tagasi ja tema asemele nimetatakse suursaadikuks vürst Aleksander Borissovitš Kurakin ((Александръ Борисовичъ Куракинъ)). Krahv Tolstoi oli samuti Erfurdis, kuid ta seal toimuvates diplomatilistes läbirääkimistes tegusalt ei osalenud.

Keiser Aleksander sõitis S-Peterburist Keiser Napoleoniga Erfurtis kohtumisele 14. septembril. Ei ole kahtluse all, et ta just „mitte kerge südamega“, teele asus. Kohtumise üle

peetavate läbirääkimiste alguses Caulaincourtiga ta teatas kategooriliselt, et ta ei sõida enne ära, kui on saavutatud kokkulepe peamistes, Napoloni veebruarikirjaga tõstatatud küsimustes, saavutatud kokkulepe. Ta tahtis juba ette teada, kas Napoleon Türgi jagamise projekti koostamisel rõhutas Dardanellide valdamisele, milliseid krahv Rumjantsev teravmeelselt nimetas „kassikeeleks“, pidades silmas Gallipoli poolsaare kuju. Ainiti, vähe-haaval Keiser Aleksander hakkas vestlustes Prantsusmaa suursaadikuga unustama seda tingimust ja lõppude-lõpuks ta nõustus, mingeid tingimusi esitamata, kohtuma Erfurdis. Caulaincourt rõõmustas niivõrd sellise Venemaa Keisri poolse järelandlikkuse üle, et ei murdnud üldsegi pead küsimuse üle: milline põhjus sellise muutuse esile kutsus?

Seejuures ei ole kahtlust, et Keiser Aleksander loobus tema poolt seatud ülalmainitud tingimuse täitmise nõudmisest, sest et otsustas Erfurdis Ottomani Impeeriumi jagamise läbirääkimiste pidamise lõpetada. Ta oli vähe-haaval jõudnud veendumusele, et Türgi jagamise projekti täitmine seob Venemaa paljudeks aegadeks ja jätab ta ilma mingist võimalusest anda, vajaduse juhtumil, vastulööb Napoleoni vallutus-kavadele. Hispania vallutamise lugu pidi avama Aleksander I silmad ja veenma teda lõplikult lähimas tulevikus Venemaa ja Prantsusmaa vahelise võitluse möödapääsmatuses. Kui Venemaa piirduks vaid ta vägede poolt okupeeritud Doonau Vürstiriikide ühendamise, siis ta võis jätkata riivamatult Lääne Euroopas kõigi Prantsusmaa poliitika käikude jälgimist. Sellisel juhtumil, ta võiks ära hoida uut Preisimaa ja Austria purustamist ja osta viimase riigi nõusolek, salajase Napoleoni vastase kokkuleppega, Venemaaga Moldaavia ja Valahhia ühendamiseks. Vastupidiselt, Konstantinoopoli vallutamine ja kogu Ottomani Impeeriumi lagunemine viinuks vältimatul viisil maailma katastroofile, millise lõplikku tulemust ei olnud võimalik ette näha. Igal juhtumil, selline katastroof oleks kõik Venemaa jõud tõmmanud Musta mere kallastele ja sundinuks Keiser Aleksandril jätma kogu Lääne Euroopa saatuse omavoli kätte.

Otsustada selline seikluslikule minna poliitikale Keiser Aleksander ei saanud ja seepärast ta andis oma nõusoleku minna, ilma mingeid tingimusi seadmata, Erfurdi kohtumisele.

Ainiti, selline tema suhtumine oma liitlasesse pidi jääma tema hinge salasoppidesse. Ta ei saanud sellest mitte kellegile rääkida. Vaat miks temale lähedased inimesed, kes suhtusid Napoleoni sügava umbusuga, pidid tõsiselt kartma eelseisvat Prantsusmaa „Antikristusega“ kohtumist, kelle geniaalsus ja mõjutusjõud oli üldtuntud. Napoleoni leppimatute vaenlaste vaimseks keskuseks Kõige kõrgema õukonna juures oli Keisrinna-ema Marie Fjodorovna. Ta pidas oma emalikuks kohustuseks teha kõik, et veenda ümber oma augustlikku poega, et ta ei teeks sellist saatuslikku reisi, millisest ta kartis Venemaale veel suuremaid kahjusid, kui neid oli toonud mõlemate Keisrite kohtumine Tilsitis.

Enne Valitseja ärasõitu oli Keisrinna-ema temaga mitu tõsist jutuajamist, et peatada ta Erfurdi sõidu kavatsuse täitmisel. Lõpuks, 25. augustil (v.k.) ta kirjutas pojale prantuse keeles üksikasjaliku kirja, millises ta pani paberile kogu om ahinge ja anus teda, et ta ei tõmbaks enda peale Bayonne Hispaania kuninga saatust*).

*)Märkus. Meie esitama Keisrinna-ema, väga huvitavast kirjast, väljakirjutusi muutmata kujul.

„Ma olen ärevil ja kurvastatud hinge põhjani, kallid Aleksander“, kirjutas Keisrinna Marie Feodorovna, „olles rõhutatud õudsast mõttest – nähes teid ennast kahjustamas; seepärast on tarvis, et ma veel kord räägiks teiega; on tarvis veel kord ja juba kirjalikult, elavdada teil mälestused kõigest, mida ma rääkisin teile meie kolme viimase vestluse kestel... Need read hakkavad olema teie ja minu kohtunikud Kõrgema Olevuse kohtus ... Nädala pärast te jätate meid maha, et suunduda võõrale maale kohtuma Bonaparrtega ja seejuures, kohtumisele kindluses, milline asub veel tema võimu all ja on tema vägede poolt valvatud“.

Seejärel Keisrinna-ema läheb üle asjade üldise olukorra, arvatava kohtumise eesmärgi, kohtumise aja valiku ja lõpuks, Valitsejale ja Venemaale selle kohtumise tulemuste ja ohtude käsitlemisele.

1.,,Asjade üldine seis välismaal kujutab endast ülimal määral kurvastavat ja vapustavat pilti. Euroopa on allutatud verejanulise türanni tahtele, kes juhib seda raudne valitsus-sau käes“. Austria veel püsib ja on sõltumatu. Kõik muud Valitsejad - „orjad lillas“. Hispaania rahvas mässab. Itaalia ja Saksamaa on orjastatud. Mis aga puudutab Venemaad, siis Tilsiti rahu me olime sunnitud sõlmima, et „säasta inimverd ja et lõpetada sõja hädad. Ainiti, mõne kuud peale seda, kuigi Napoleon mitte ainult ei jätnud täitmata kõik endale lepinguga võetud kohustused, vaid ka rikkus neist mõningaid, okupeerides piirkonnad, milliste puutumatus ta garanteeris, - me viisime asja kuni Inglismaaga suhete katkestamiseni ja hävitasime oma kaubanduse, sest et ta tahtis seda“. Napoleon aga sundis Venemaad alustama Rootsi vastast sõda ja okupeerima oma vägedega Soome. Vähe veel. „Bonaparte tahe halvas meie türklaste vastased tegevused; meie ei ole sõjas, ega ka rahus, samas aga kannab riik kõiki sõjakulusid ja ma näen ette, et kui Napoleoni ettevõtmisi saadab edu, siis ta mitte kunagi ei nõustu Moldaavia ja Valahhia ühendamisega, aga kui ka nõustub, siis, võib olla, vaid hukutava territoriaalse hüvituse tingimusel temale ja ta perekonnale, mis loob meile auahned või siis saamatud naabrid, ähvardades meie Keisririiki kõige vahetumate ohtudega“.

Keirinna-ema sõnul, Bonaparte sekkub kõikjal ja sunnib peale oma tahet: isegi Venemaa suhetesse Pärsiga, kelle saadikuid ta vastu võtab.

„Ühe sõnaga, tema mõju laieneb kõigele, ja on tõesti häbi, kuid õiglaselt öelda, siis see ulatub sõduri vormist kuni riigiasjade otsustamiseni“.

„Viskame pilgu“ jätkab Keisrinna-ema, „teie sise-olukorrale; meie näeme seal üleüldist rahulolematust, mis segatud vihkamisega, põlgust prantslaste suhtes, hukutatud kaubandust; hinnad esmatarbekaupadele kasvasid nii ülemäära, et vaestele võrdub see näljaga; soola defitsiit, rahalised asjad on olukorras, milline on pankrotile lähedal“...

2.Mis puudutab Erfurdi kohtumise eesmärki, siis, Keisrinna-ema veendumusel võib see seisneda ainult selles, et siduda veel rohkem Napoleoni saatust Venemaa ja tema kroonitud pea saatusega. „Kasu, milliste ta ootab enesele sellest kohtumisest, on tema poolt varem välja arvestatud ja arvestatud rvatavalt: ta tunnetab, et tema hurm hakkab kaduma ja ta otsib Venemaa Keisri sõpruses uut: kumiir kõigub, kuid kohalolek, tema noore sõbra suuremeelne hoolitsus peavad teda toetama“.

Erfurdi kohtumine on Napoleonile vajalik tema uutele plaanidele ja veristele sõdadele.

„Venemaa Keisrit meelitati sellele kohtumisele nimelt selleks, et valada verd ja et valelike juttudega ärgitada ta, nõnda öeldes, tema enda tahte vastu, osalema uues sõjas... Kõik see on selleks, et pimestada meid uute Ottomani Impeeriumi vallutamise ja jagamise projektidega, millised on meie suhtes hukatuslikud selles suhtes, et suurendab jõude, milliseid ta käsutab“...

3.Kohtumise aeg on Bonaparte poolt valitud kõige petlikumal viisil. Nimelt sel ajal, kui tema valelikus ja koletuslikkus tuleb ilmsiks kogu täiuses ja kui tema peale langevad kõigi tema poolt rõhutatud rahvaste needused, Venemaa Valitseja nõustus oma Bonapartega kohtumisega anda temale usalduse ja sõpruse tõestus ning et teda toetada. Kas ei oleks olnud parem jääda „rahulikuks ja häirimatuks vaatlejaks ja oodata ära saatus, millist taevast, võib olla, temale valmistab“.

4.Lõpuks Keisrinna-ema näeb ette selle kohtumise hukatavaid tagajärgi nii Valitsetajale isiklikult, riigile ja mõlemate tulevikule.

„Veenduge, kallid Aleksander“, kirjutab Keisrinna-ema, „et kõik need meie rahvas, kes teid austavad ja armastavad ja kellele on kallid teie kuulsus, kannavad oma südames väga suurt kurbust selle kohtumise pärast, milline mustab teie reputatsiooni ja paneb sellele kustutamatu pleki, millise eest isegi tulevased põlvkonnad hakkavad teid süüdistama, milline ka ei oleks olnud teie edasine valitsemine. Kogu rahvas peab olema mitte ainult sellest kurvastatud, vaid ka ta solvatakse oma enesearmastuses, nii nagu riivatakse tema kui Valitseja väärlikus, kelle peale ta vaatab kui oma Jumalat- hoidjat; näeb, et ta annab järgi Bonaparte soovile, sõites oma riigist, et kohtuda temaga ja sellisel viisil veenates oma püha isiksust selle poolt, kes ei austa ei jumalikke, ega ka inimlikke seadusi, see on tema vahvuse vastane. Kui vaid rahvas näeb, et teie asute koos temaga, ta kaotab usalduse teie otsuste, teie käskude vastu ja millised need ka ei oleks, ta hakkab neid pidama jõuga peale surututeks“....

„Kogu maailmas ainult teie saate uskuda, et sarnasel teel hoiate ära hädad ja loote heaolu ja rahu. Ei, Aleksander, see ei ole nii. Teie eksite ja isegi kuritegelikul viisil“...

Keisrinna-ema ennustab oma augustlikule pojale, et Napoleon sunnib ta nõustuma Austria ja kõigi tema vaenlaste vastases sõjas osalemisega.

Lõpuks augustlikeim ema anub oma poega peatuma kuristiku äärel, millisesse teda Napoleon tirib.

„Ärge solvake teie rahvat“, jätkab ta oma ilmekat läkitust, „kõiges, mis on temale püüha ja kallist teie augustlikuimas isikus, tunnistage tema armastust antud hetke rõhutatud meeoleolu ja ärge kummardage vabatahtlikult oma pead, mis kaunistatud kõige ilusaima krooniga, õnne kumiiri ees, kuid praeguste ja tulevaste põlvete poolt neetud kumiiri ees; peatuge kuristiku serval!“ On ju Bonaparte võimeline kõigeks! Seepärast Keisrinna-ema anus oma poega loobuma kohtumisest, või siis, äärmisel juhul, lükat see mõneks ajaks edasi.

„Jumala pärast, Aleksander, loobuge sellest kohtumisest; rahva austust on kerge kaotada, kuid üldsegi kerge ei ole seda tagasi võita. Teie kaotate selle kohtumise kaudu, ja teie kaotate oma keisririigi ja teie perekonna: peatuge, veel on aega, kuulake au häält, palvet, oma ema palvet; ta hüüab teie südame poole, peatuge, minu lapsuke, minu sõber... Aleksander, ma palun teile Jumalalt abi, et Püha Vaim teid juhiks, valaks valgustust teie mõistusesse ja teie südamesse ja minu kartused, minu kannatused asendatakse tänutundega Kõrgeima Olendi suhtes ja heasoovlikusega teile. Huvasti!“

Meie pidasime oma kohuseks esitada peaegu tervikuna Keisrinna Marie Feodorovna Erfurti kohtumist puudutava vähetuntud kirja oma augustlikule pojale. Ei ole kahtlust, et see kiri avaldas Keiser Aleksandriile sügavat muljet ja ka ta Erfurtis läbirääkimiste ajal käitumisele Keiser Napoleoniga. On üpris tõenäoline, et Keiser Aleksandri positiivne Austria vastases sõjast, võrdselt Prantsusmaaga, osalemisest keeldumine ja kõrvale kaldumine Türgi jaotamise projektide arendamisest on märkimisväärsel määral seletatav austatud ema poolsete liigutavate ettehoiatustega.

Ainiti Keiser Aleksander ei saanud sellele kirjale vastamata jätta. Enne oma ärasõitu Erfurti ta kirjutas vastuse, millises väga lugupidavalt, aga ka energiliselt, kaitseb oma Tilsiti traktaadi järgset poliitikat. Ta püüab kõigis neljas punktis kummutada ema kirjas esitatud põhjendusi ja rahustada täiesti eelseisva Napoleoniga Erfurti kohtumise tagajärgede suhtes.

Meie piirdume siin Keiser Aleksandri kirja enam iseloomulikest ja olulistest kohtadest tehtud väljakirjutusega*).

*)Selle kirja originaal on samuti prantsuse keeles.

„Teie kiri, kallid emake“, alustab Keiser, „ja asi, millest ta räägib, paneb minule kohustuse sellele vastata usalduse ning avameelsusega, milliseks ma pean end võimeliseks. Tema sisu on liiga tõsine, liiga tähtis, et ma saaks lubada oma vastuses teist tunnet, kui see, milline on tingitud minu kohustustest isamaa vastu ja minu asendiga selle suhtes“.

Kohe seejärel läheb Keiser üle kõigi ema kirja nelja punkti üksikasjaliku ümberlükkamisele. 1. Euroopa üldine poliitiline olukord nõudis Venemaalt Prantsusmaale lähenemist.

„Peale õnnetut võitlust, millist me pidasime Prantsusmaa vastu jäi viimane kolmest veel eksisteerivast kontinentaalsest riigist enam tugevamaks ja oma olukorra poolest, oma vahenditelt, ta võib võita mitte ainult neist igauht eraldi, vaid isegi mõlemaid üheskoos võetuna“.

„Kas siis ei ole Venemaa huvides olla heades suhetes selle hirmsa kolossiga, selle vaenlasega, tõeliselt ohtlikuga, millist Venemaa võib oma teel kohata?“

Oli tarvis veenda Prantsusmaad, et tema poliitilised huvid võivad langeda kokku Venemaa poliitiliste huvidega. Sellisel juhtumil ta eelistab alati Venemaaga sõpruse ja liidu kui temaga vaenu. Seejuures võib Euroopa kontinendil olla rahu hoitav ainult Venemaa ja Prantsusmaa vahelise liiduga.

„Seepärast“, küsib Keiser, „millist teist vahendit Venemaa võis omada selleks, et säilitada oma liitumine Prantsusmaaga, kui mitte valmisolekuga mõneks ajaks liituda tema huvidega ja sellega temale tõestada, et ta võib suhtuda umbusalduseta tema kavatsustesse ja plaanidesse?“

„Sellele tulemuse saavutamiseks pidid olema suunatud kõik meie pingutused, et sellisel viisil omada võimalus mõni aeg hingata vabalt ja suurendada selle nõnda kallihinnalise aja kestel oma vahendeid, meie jõude. Kuid meie peame töötama selle kallal sügavaimas vaikus, paljastamata väljakutel meie relvastust, meie ettevalmistustest ega esine avalikult tema vastu, kelle suhtes pole meie usaldust“.

Minnes seejärel üle eelseisva kohtumise eesmärgi juurde, Keiser Aleksander tõestab sellest loobumise faktilist võimatust, kui praegu on tarvis säilitada Prantsusmaa suhtes häid suhteid. „On tarvis lõpetada hulga otsustamata jäetud asju ja milliseid Napoleon ei soovi lõpetada vahendajate abil või kirjateel. Nii nagu jõud on tema käes, siis on tarvis minna kohtumisele, millist ta soovib või siis öelda lahti nende Venemaa huvidele nõnda sisulist tähtsust omavate asjade lahendamisest“.

Peale selle on tarvis päästa Austria ja peatada uus verevalamine „ja säilitada tema jõud sobivaks hetkeks, kui tal osutub võimalikuks neid kasutada üleüldiseks hüvanguks. See hetk on lähedane, kuid see ei ole veel saabunud ja selle saabumise kiirendamine tähendanuks kõike rikkuda ja hukutada. Kõik sunnib oletama, et Napoleon ei soovi Austriaga sõda... Kui kohtumise ainsaks tulemuseks oleks selle kahetsusväärse häda ärahoidmine, siis see hüvitaks küllaga temaga seotud ebameeldivused“.

Mis aga puudutab Hispaaniat, siis vaid Ettenägelikkus otsustab, milline peab olema tema vastu alatud sõja käik. Venemaa armee sinna ei suundu.

3. Minnes üle kohtumiseks valitud aja küsimuse juurde, Keiser Aleksander tõestab oma augustlikule emale, et Napoleon valis selle aja ja temal ei ole selle vastuvõtmisest keeldumiseks mingit alust. Ta ei saa anda põhjust tema otsekohesuse ja siiruse kahtlustamiseks. Napoleoni ebaedud Hispaanias võivad olla ajutised. Kui aga Napoleonile on mõistetud kaotada, siis „meie hakkame rahulikult vaatama tema langemisele“.

„Kuid mida ma eelkõige soovin“, jätkab Keiser, „siis seda, et minule tõestataks, millega põhjendatakse sellise võimsa Keisririigi, nagu käesoleva aja Prantsusmaa, üpris varstise langemise oletused?“

Napoleoni geniaalsus ja talendikus on vaieldamatu ja tema poolt loodud kolossaalse keisririigi möödapääsmatust langemisest ei ole mitte mingeid tundemärke.

„Kui Ettenägelikus nägi selle kolossaalse keisririigi languse, siis ma kahtlen, et see võiks ootamatult toimuda; kuid kui see ka nii oleks, siis on enam mõistlik ära oodata, et see kokku kukuks, ja alles seejärel võtta vastu oma otsus. Selline on minu arvamus“.

4. Lõpuks Keiser vastab üpris lühidalt ja oma väarikust teadvustades eelseisva kohtumise tagajärgede küsimusele. Ainult Jumalale endale võivad need tagajärjed teada olla. „Ma piirdun ütlemisega, et oleks olnud minu poolt kuritegelik, kui ma peatuks selle teostamisega, mida ma peaks Keisririigi huvidele kasulikuks, vestluste mõju all, millist lubatakse endale seltskonnas, tundmata vähimaltki asja, süvenemata asjaolude olemusse, soovimata teada saada minu teguviisi esilekutsuvaid põhjuseid. Teisiti käitudes tähendaks reeta oma kohust, et tõrjutud masendava üleoleku ees ja osutada nõus sellega, mida öeldakse?“ antud hetkel, milline on niivõrd habras nagu ka inimesed, kes selle sünnitavad ... Tunnistan, et minul on raske seda vaadata sel ajal, kui mina pean silmas vaid Venemaa huvisid, tunded, millised juhivad minu teguviisi, võivad olla vastupidiselt mõistetud“.

Vaatamata Keiser Aleksandri kirjas väljendatud tooni terviklikule aupaklikkusele ei saa ikkagi märkamata jätta selles leiduvat mõningast ärritust temale austatud ema poolt tehtud etteheidete peale. Ta pidas neid etteheiteid täiesti ärateenimatuteks ja protesteeris energilisel viisil arvamus vastu, et ta on niivõrd Napoleoni poolt ära võlutud, et ei näe kuristikku, millisesse ta teda tirib. Keiser Aleksander oli enesest lugupidav ja ei talunud isegi mõtet sellisest Napoleoni tahtest sõltuvuse võimalusest.

On teada, et vahetult enne Venemaalt Efruti ärasõitu kirjutas Keiser oma õele, Suurvürstinna Katariina Pavlovnale ((Великой Княгине Екатерине Павловне)), prantsuse keeles:

„Bonaparte mõtleb, et ma ei ole miskit muud kui loll. Kes pärast naerab, see naerab paremini. Mina aga toetun täiesti Jumala peale“*).

*)Vt. Traktaatidfe kogu, kd. XIII, Nr-492-495 lk.174 jne.

Igal juhul ei ole kahtluse all, et Keisrinna Marie Feodorovna intiimsed vestlused ja kirjad pidid jätma sügava jälje Keiser Aleksandri tundlikule iseloomule, kes juba lapsepõlvest peale austas väga oma augustliku esivanema haruldast mõistust. Keiser Aleksander saabus Erfurti kindla kavatsusega mitte alluda Napoleoni hurmavale mõjutusele ja anda temale, vajadusel, energiline vastulööök. Nii ta ka tegi.

Kui Napoleon sõitis Pariisist Erfurti suurte Ottomani Impeeriumi jaotamise ja kogu Euroopa saatuse, selle tsivilisatsiooni ja tuleviku otsustamise plaanidega, siis seevastu, Keiser Aleksander saabus Erfurti kindla otsusega, et ei jaota Türgit ja ei otsusta mitte mingit Euroopa tuleviku küsimust**).

**Vandal, loc. Cit, t.I, p.406-7.

Kui Napoleon oli veendunud, et Erfurdis viiakse Tilsitis alustatud asi, Venemaa poliitika enda eesmärkidele ja sihtidele allutamise mõttes, lõpule, siis, vastupidiselt, Keiser Aleksander oli veendunud, et Erfurdis õnnestub tal kaitsta oma iseseisvust ja paljstada kõik Prantslaste Keisri vallutuslikud plaanid.

Mõlemate keisrite isiklike läbirääkimiste käik ja nende tulemus – alljärgnev konventsioon – selgitab täielikult pettumust, millisega Napoleon lahkus Erfurtist peale muinsjutulisi pidustusi, millised olid korraldatud oma sõbra ja liitlase auks.

Poliitilisi küsimusi puudutavate vestluste ajal mõlemad keisrid käisid tavaliselt edasi-tagasi. Need jutuajamised toimusid enamjaolt Napoleoni suures kabinetis. Viimane taotles kõigest jõust Keiser Aleksandri nõusolekut aktiivseks osaluseks eelseisvas Austria vastases sõjas. Aleksander jäi vankumatult oma keeldumise juurde ja Napoleon ütles kord pahaselt Caulaincourtile: „Teie Keiser Aleksander on kangekaelne, nagu hobueesel: ta on kurt, kui ei soovi mõista“. Mõnikord korraldas Napoleon tormakaid tseene, milliste puhul Keiser Aleksander säilitas tavaliselt täieliku külmaverelisuse.

Kord juhtus järgmine tseen. Mõlemad keisrid käisid edasi-tagasi ja vestlesid Austriast. Napoleon nõudis Venemaa ja Prantsusmaa ühiseid Austria vastaseid tegevusi. Keiser Aleksander väitis vastu ja tõestas selliste kohustuste võtmise võimatust. Siis Napoleon kaotas kannatuse, raevus ja visanud oma kaabu maha, sõkkus sellel jalgadega. Aleksander peatus viivitamatult, vaatas teda tähelepanelikult ja peale mõningast vaikimist, ütles külmavereliselt: „Teie lahvatate; mina aga olen kangekaelne. Viha minu peale ei mõju. Hakkame vestlema ja arutama võis siis ma sõidan minema“. Need sõnad õelnud, suundus Aleksander ukse poole. Kuid Napoleon peatas ta viivitamatult ja juba rahunenult, hakkas uuesti rääkima Austria asjadest. Sellised tseenid ei saanud Keiser Aleksandri silmis Napoleoni tõsta, ega sundida esimest lahti ütlema oma kindlast Austria huku ärahoidmise otsusest. Ta vaid nõustus pidama end Austriaga sõjas olevaks, kui see puhkeb tema ja Prantsusmaa vahel*).

*)Vandal, loc. cit., t. I, p.435.

Samamoodi käitus Aleksander I, kui Napoleon hakkas arendama oma laialdasi Ottomani Impeeriumi jagamise plaane: ta jäi kindlaks oma otsusele, et ei hakka neid plaane kritiseerima. Ta nõudis vaid Napoleoni nõusolekut Venemaaga mõlema Doonau vürstiriigi ühendamiseks ja Doonau tunnistamist Venemaa Keisririigi piiiriks. Napoleon täitis selle nõudmise vormis, milline ei saanud esile kutsuda tema vastast Porta poolset avalikku vaenulikkust. Alljärgnevas Erfurti konventsiooni Artikkel VIII on öeldud, et Keiser Napoleon tunnistab neid juba toimunud fakte. Peale selle, see nõusolek peab olema hoitud suurimas saladuses – mida Aleksander I hea meelega ka lubas, kuna kogu see konventsioon pidi olema hoitud 10 aastat absoluutses saladuses. Ainult kui Austria või mingi teine riik ründab Venemaad Doonau Vürstiriikide ühendamise pärast, peab Prantsusmaa tulema Venemaale appi.

Mõlemad Keisrid nõustusid samuti pöörduma ühise kirjaga Inglismaa Kuninga poole, et teha tema le rahu sõlmimise läbirääkimistesse astumise ettepanekd *uti possidetis* ((kasuta oma vara)) alusel. Napoleon soovis, et Aleksander I lubaks temale Inglismaa vastast aktiivset liidulist abi, kuid sai selles küsimuses kategoorilise äraütlemise, vaatamata sellele, et ta ise tunnistas Soome vallutamist ja selle Venemaaga ühendamist. Ta oli valmis, Inglismaa vastase teguse abi eest, Venemaa poolt veel teiste Rootsilt vallutatud provintside, kas või Stockholmi tunnistamisega, kuna Rootsi, nii nagu ta väljendas, „on Venemaa geograafiline vaenlane“.

Kuid Keiser Aleksander I ei kavatsenud üldsegi laiendada oma vallutusi Põhjas, Soome piiride taga ja mõtles veelgi vähem Stockholmi vallutamisest. Fridrichshammi rahu-traktaat rahuldab kõik tema salasooivid.

Lõpuks, Erfurtis oli samuti jutuaajamine Varssavi Hertsogiriigi üle ja Aleksander I ei varjanud üldsegi oma kartusi Napoleoni plaanide suhtes. Viimane eitas mingeidki oletusi Poola taastamisest ja kui oma siiruse tõendit, lubas Hertsogiriigist viia välja Prantsusmaa väed. Kuid ta keeldus järsult selle lubaduse konventsiooni võtmisest, kuna Napoleoni sõna on kindlam igasugustest kirjalikest aktidest.

Kui peale 30 septembri (12. oktoobri) Liidu-konventsiooni allkirjastamist, mõlemad keisrid lahkusid väikesest Saksamaa linnast, milline nägi oma seinte vahel erakorralises hiilguses mõlemaid maailma valitsejaid, nad viisid enesega kaasa täiesti vastupidiseid muljeid.

Napoleon väljendas avameelselt oma rahulolematust Erfurti kohtumise tulemuste üle, millised üldsegi ei õigustanud tema roosasid unustusi, kuna Erfurtis asi, milline oli alustatud Tilsitis, ei saanud arendust ega ka lõpetust.

Vastupidi, Aleksander I oli selle kohtumisega rahul, kuna kõik tema poolt tehtud vallutused olid Venemaa omaks tunnistatud j mitte mingeid ebamugavaid kohustusi ta alla ei kirjutanud. Napoleoni isiklik käitumine võttis Aleksander I silmist selle geniaalsuse ja suuruse oreooli, millist ta suutis säilitada Tilsiti kohtumise ajal.

*

Nr. 498.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor, soovides anda neid ühendavale liidule suurema ja enam tihedama ning sajanditeks vastupidava iseloomu ja võimaldades endal hiljem astuda, kui tekib vajadus, kokkuleppesse selles, milliseid uusi otsuseid vastu võtta ja milliseid uusi võitlusvahendeid suunata, nende ühise vaenlase ja kontinendi vaenlase, Inglismaa vastu, otsustasid sõnastada spetsiaalses konventsioonis need põhimõtted, millistest nad hakkavad viivitamatult juhinduma kõigis oma tegevustes, selleks et saavutada rahu taastamine ja nimetasid sel eesmärgil oma volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser:

krahv Nikolai Rumjantsova ((Nicolas de Roumiantzow, графа Николая Рутянцева)), oma tegev-salanõuniku, senaatori, Nõukogu liikme, välismnistri, kaubandusministri, veeteedeameti peadirektori, tegev-kammerhärri, Püha Andrei Esmasnimetatu, Püha Aleksander Nevski jt. ordenite kavaleri;

ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor:

M. Jean Baptiste Nompere de Champagny ((Жана Баптиста Понпэде де Шампаньи)), keiserliku krahvi, Auleegioni Suure Kotka, kommodoori Raudkrooni, Venemaa Andrei Esmasnimetatu jt., ordenite kavaleri, oma välisministri,

kes nõustusid alljärgnevas:

Artikkel I.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor kinnitavad ja milles tuleb uuendada liitu, millised on nende poolt Tilsitis sõlmitud, kohustuda ühise vaenlasega mitte ainult allkirjastama mitte mingit eraldi rahu, vaid isegi ei astu nendega mitte mingitesse läbirääkimistesse ja ei kuula ära mitte mingeid tema ettepanekuid teisiti, kui ühisel nõusolekul.

Artikkel II.

Sellise otsustavusega olla lahutamatus ühenduses nii rahu kui ka sõja ajal, kõrged lepingulised pooled nõustuvad nimetama Inglismaaga rahuläbirääkimiste pidamiseks volinikke ja selleks saatma nad ühte kontinendi linnadest, milline Inglismaa poolt nimetatakse.

Artikkel III.

Kogu selle aja kestel, kui sellised läbirääkimised kestavad, mõlemate kõrgete lepinguliste poolte volinikud hakkavad alaliselt tegutsema täielikuimas omavahelises üksmeeles ja kellelgi neist ei ole lubatud mitte ainult hoida, ega isegi vastu võtta või heaks kiita, teise lepingulise poole huvide vastaselt, mingit Inglismaa voliniku ettepanekut või nõudmist, millised, olles ise-enesest soodsad Inglismaa huvides, võinuks ühtmoodi anda mõningast kasu ühele lepingulistest pooltest.

Artikkel IV.

Inglismaaga sõlmitava lepingu aluseks võetakse aluseks *uti possidetis*.

Artikkel V.

Kõrged lepingulised pooled kohustuvad lugema Inglismaaga sõlmitava rahu kohustuslikuks tingimuseks nõude, et ta tunnistaks Soome, Valahhia ja Moldaavia Venemaa Keisririigi koosseisu võetuks.

Artikkel VI.

Samuti nad kohustuvad lugema rahu kohustusliku tingimusena nõudmist, et Inglismaa tunnistaks asjade uut korda, milline on kehtestatud Prantsusmaa poolt Hispaanias.

Artikkel VII.

Kõrged lepingulised pooled kohustuvad vaenlaselt mitte vastu võtma kõiki rahu sõlmimiste läbirääkimiste ettepanekuid, lubadusi või teadaandeid, teatamata sellest viivitamatult vasstavatele Õukondadele.

Kui aga mainitud ettepanekud tehakse kogunenud rahukongressil, siis volinikud peavad neist vastastikuselt teineteist teavitama.

Artikkel VIII.

T. M. Ülevenemaaline Keiser, pidades silmas Ottomani Impeeriumis eksisteerivaid revolutsioone ja muudatusi, millised kõrvaldavad igasuguse võimaluse anda ja järelikult, igasuguse lootuse saada piisavat kindlustatust isiklikus ja varalises suhtes Valahhia ja Moldaavia elanike kasuks, viis juba oma Keisririigi piirid sellele Doonau küljele ja ühendas oma Keisririigiga Moldaavia ja Valahhia, leidmata võimaliku tunnistada Ottomani Impeeriumi terviklikkust teisiti, kui

sellel tingimisel. Selle tulemusel T. M. Keiser Napoleon tunnistas mainitud ühendamist ja Venemaa Keisririigi piiri sellele Doonau küljele ülekantuks.

Artikkel IX.

T. M. Ülevenemaaline Keiser kohustub eelmist artiklit säilitama suurimas saladuses ja astuda kas siis Konstantinoopolis, või mingis teises kohas läbirääkimistesse, selleks, et saavutada sõbralik, kui võimalik, nende kahe piirkonna enda kasuks loovutamine. Prantsusmaa loobub oma vahendustegevusest. Mõlemate riikide volinikud või agendid lepivad kokku selles, kuidas pidada läbirääkimisi, et mitte kahjustada Prantsusmaa ja Porta vahelist eksisteerivat sõprust, samuti ka Levantes elavate prantslaste julgeolekut ning et takistada Porta sattumist Inglismaa kätte.

Artikkel X.

Kui, Ottomani Porta pooltel kahe mainitud piirkonna loovutamisest keeldumisel, puhkeb sõda, siis Keiser Napoleon ei võta sellest mitte kuidagi osa ja piirdub Ottomani Portale oma sõbralike teenete osutamisega. Kuid kui Austria või mingi teine Riik ühineb selles sõjas Ottomani Impeeriumiga, siis T. M. Keiser Napoleon ühineb viivitamatult Venemaaga, kohustudes lugema seda juhtu üheks neist, mil astub jõusse üldine, kahte Keisririiki ühendav liit. Sel juhtumil, kui Austria alustab Prantsusmaaga sõja, Venemaa Keiser kohustub kuulutama end Austria vastaseks ja ühineb Prantsusmaaga, nõnda nagu see juhtum on samamoodi üheks juhtumiteks, mil rakendatakse mõlemad Keisririike ühendavat liitu.

Artikkel XI.

Kõrged lepingulised pooled kohustuvad, ainiti, toetada Ottomani Impeeriumi teiste valduste terviklikkust, soovimata nendega sooritada, ega lubamata mingeid ettevõtmisi selle Impeeriumi mingi osa vastu, ilma et oleks omavahel selles kokku leppinud.

Artikkel XII.

Kui mõlemate kõrgete lepinguliste poolte poolt võetud rahu taastamise meetmed jäävad viljatuks, kas selle tulemusel, et Inglismaa lükkab tagasi temale tehtud ettepaneku, või seepärast, et läbirääkimised katkestatakse, siis Nende Keiserlikud Majesteetid korraldavad uuesti aasta kestel kohtumise, et leppida kokku ühiselt peetava sõja operatsioonides ja selle mõlemate Keisririikide kõikide jõudude ning vahenditega pidamise viisides.

Artikkel XIII.

Kõrged lepingulised pooled, soovides ilmutada oma tunnustust ustavusele ja püsivusele, millistega Taani kuningas toetas ühist asja, kohustuvad anda temale, tema ohvrite eest, hüvituseks ja tunnistada neid soetusi, milliseid ta võis käesoleva sõja ajal teha.

Artikkel XIV.

Käesolev konventsioon loetakse salajaseks vähemalt 10 aasta kestel.

See juhtus Erfurdis, 30. septembril (12.oktoobril) 1808 aastal.

Le comte Nicolas de Roumianzoff.

Графъ Николай Румянцовъ.

J. B. Nompere de Champagny.

Ж.Б. Нонпэръ де-Шампаньи.

****

Nr. 499.

1813.a. 20. mai(1.juuni). Gebersdorfis sõlmitud relvarahu akt.

Nr. 500.

1813.a.23. Mai (4. juuni). Pleiswitzis allkirjastatud relvarahu.

Nr. 501.

1813.a. 14.(26.) juuli. Neumarktis allkirjastatud relvarahu pikendamise akt.

((F. Martensi kommentaar)).

Erfurti liidu-konventsioon (Nr.498) kujutab endast Aleksander I ja Napoleon I vaheliste liiduliste suhete ajajärku, kuna peale Erfurti kohtumist liitlaste vastastikused suhted järkjärgult jahenevad ning lähenevad täielikule katkemisele. See liit, milline oli sõlmitud Tilsitis ja kinnitatud Erfurdis kõige pidulikumas olukorras jäi lühiajaliseks. Napoleon lahkus Erfurdist ilmselgelt täieliku rahuldamatuse ja rahulolematuse tundega: ta nägi Erfurdi kohtumise tulemustes endale - „pool-lüüasaamist“. Ainiti, ta pidas hädavajalikuks jätkata kõigi vahenditega Venemaaga liidu hoidmist sellel ajal, mil Hispaania rahvas tõstis tema vastu ülestõusu lipu, kui Austria relvastus avalikult temaga uueks võitluseks ja kui Inglismaa ei ilmutanud vähimatki relvade maha paneku ja temaga rahu sõlmimise soovi.

Erfurdis mõlemad keisrid leppisid kokku Inglismaa Kuninga poole pöördumises, et teha temale rahuläbirääkimistesse astumise ettepanek. See oli tehtud kuningale mõlemate keisrite ühise 12 oktoobri 1808 aasta kirjaga. Seejuures oli Inglismaa valitsusele teatatud liitlaste valmisolekust saata rahuläbirääkimiste pidamiseks oma volinikud sellese linna, millise ta valib.

Selleks, et kiirendada Inglismaaga peetavate rahuläbirääkimiste rahuldavat lõpetamist, Keiser Aleksander I käskis oma välisministril krahv N. P. Rumjantsevil sõita Pariisi, et oodata seal Inglismaa valitsuse vastust. Pariisis kohtas krahv Rumjantsev Prantsusmaa valitsuse poolt kõige hiilgaivama vastuvõtu. Napoleon andis käsu, tema Hispaaniasse sõidu ajal, pakkuda Venemaa ministrile kõike head, mida omas Prantsusmaa Keisririigi hiilgav pealinn. Teades vürst Rumjantsevi kirge raamatute, harulduste ja piltide vastu, andis Napoleon käsu kõigile avalikele muuseumidele, piltide galeriidele ja raamatukogudele anda temale viivitamatult igasugune asi, milline temale meeldis.

Kui Napoleon naases Pariisi, jätkas ta Venemaa välisministrile täiesti erandliku tähelepanu osutamist ja külvas ta üle oma armastusväarsusega. Prantsusmaa Keisri ja Venemaa viitsekantslerite vahel toimusid sagedased nõupidamised, millised kestsid tunde. Ainiti nende nõupidamiste ja armastusväarsuste tulemus ei olnud napoleonliku poliitika vaatepunktist üldsegi oluline. Liitlaste vahelised erimeesused hakkasid üha enam ja enam tõsisemalt ning sagedamini ilmnema.

Keiser Aleksander I oli täiesti rahul oma ministri käitumisega Pariisis ja oma käega kirjutatud 7. novembri 1808 aasta kirjas kinnitab temale oma täieliku nõusoleku andmisest kõikidele sammudele, millised võivad tagada Inglismaaga peetavate rahuõlmimise läbirääkimiste soodsa käigu. Krahv Rumjantsev tegi koos Talleyrandiga Napoleonile Londonisse sõitmise ettepaneku, et seal alustada rahuläbirääkimiste pidamine. Ta tegi selle, kuna tal oli jäänud temaga peetud

jutuajamistest mulje, et keisril on „erakordne rahu sõlmimise soov“, milliseks ta on valmis tegema „kõikvõimalikke järelandmisi“. (Донесение гр. Румянцева от 18-го (30-го) октября 1808 г.).

Ainiti Inglismaale oli vastus rahuläbirääkimiste alustamise ettepanekule dikteeritud Napoleoni poolt oma välisministrile Champagnyle selline, millist krahv Rumjantsev ja ka Chamapagny ise pidid tunnistama Inglismaale peaegu solvavaks. Rumjantsevi Londonisse sõidust ei saanud enam juttugi olla. Mis aga puudutab prints Talleyrandi, kellega krahv Rumjantsev hoidis üpris lähedasi suhteid, siis ta kutsus sel ajal esile Napoleoni tagasihoidmatu viha ja ta pidi häbiga Õukonna juurest lahkuma.

Mitmete isikute juuresolekul, kelle hulgas oli ka Talleyrand ise, Napoleon pöördus Cambaceresi poole, öeldes: „Ma ei tea, kas teil on teada, et mitte keegi teine, kui siin viibiv prints Benevent, soovitas minul hukata hertsog Enghieni!“ Teine kord ütles Napoleon: „see prints Benevent sundis mind sõlmima häbiväärset Pressbourgi rahu“. (Донесение гр. Румянцева от 28-го января 1808 г. (9-го февраля 1809 г.).

Seejuures krahv Rumjantsev mitte ainult ei pakkunud Napoleonile mõtet saata Talleyrand koos temaga Londonisse, vaid ka Kõigekõrgeima käsul, tegi samuti ettepaneku koos temaga kui Napoleoni erakorralise volinikuna, saata Viini, et veenda Austriat rahu mitte rikkuma ja lõpetama oma relvastumine, milline oli avalikult suunatud Prantsusmaa vastu.

Samasugune vastastikune erimeelsus tuli ilmsiks suhetes Preisimaasse, millist Napoleon ei lakanud vihkamast ja ahistamast. Seda teadis väga hästi Keiser Aleksander I, kuid selleks, et olla Napoleonile meele järgi, ei saanud ta lahti öelda oma sõbralikest tunnetest Preisimaa kuningliku Õukonna suhtes. Teades oma kogemusest oma liitlase kahtlustavust, Aleksander I hoiatas teda krahv Rumjantsevi kaudu, et Preisimaa kuninglik seltskond saabub, tema kutsel, 1808 aasta lõpus S-Peterburgi ja et sellel sõidul ei ole mitte mingit poliitilist eesmärki. (Письмо Александра I к гр. Румянцеву от 18-го декабря 1808 г.).

Seejuures see sõit kutsus ikkagi Pariisis esile tõsiseid kartusi, milliseid krahv Rumjantsev püüdis kogu jõust hajutada. Pariisis räägiti, et selle sõidu eesmärgiks on Prantsusmaa vastase koalitsiooni loomine. (Депеша гр. Румянцева от 5-го (17-го января 1809 г.).

Kui Napoleoni kartused Preisimaa Kuninga S-Peterburgi sõidu poliitilise eesmärgi suhtes olid alusetu, siis teisest küljest, Keiser Aleksander I sai samal ajal uusi tõendeid Napoleoni leppimatust vaenust Preisimaa suhtes. Ta sundis teda Berliinis allkirjastama konventsiooni, milline suurendas märkimisväärsel tasemel temale pandud rahaliste ja teiste kohustuste koormat. Aleksander I tunnistas selles konventsioonis temale Napoleoni poolt antud ametlike lubaduste rikkumist.

„Minul on õigus arvestada“, kirjutab Aleksander I 19. detsembril 1809 aastal oma Viitsekantslerile Pariisi, „et kõik see, mis Napoleon minule Erfurdis lubas, saab olema kohusetundlikult täidetud. Ma naasesin oma maale täielikus veendumuses, et nüüdsest miski ei häiri selle Valitseja (Preisi) rahu. Keiser võib meenutada seda usaldust, millisega ma temasse suhtusin. Mina arvestan täieliku vastastikususega“.

„Mida veel saab lugeda pühaks“, küsib Keiser, „kui Valitsejate poolt teine-teisele antud lubadused ei ole pühad?“

Sellise Kõigekõrgeima käsu täitmiseks krahv Rumjantsev pöördus selgituste nõudmisega Prantsusmaa välisministri poole. Champagny oli temale esitatud küsimuste suhtes väga rahulolematu ja ta hakkas tõestama, et Berliini konventsiooni sätted ei olnud Preisimaa kuningalt jõuga „välja kistud“. Peale selle, ta ei nõustunud, et selles aktis sisaldub miskit Erfurdis antud lubaduste vastast. Krahv Rumjantsev ei andnud järgi ja jätkas rõhutamist sellel, et Aleksander I Erfurdis Preisimaa Kuninga kasuks antud lubadused on Prantslaste Keisri poolt ilmselgelt rikutud. (Донесение гр. Румянцева от 27 января (8 февраля) 1809 года).

On mõistetav, etselline Napoleoni teguviis Preisimaa Kuninga suhtes pidi olema Aleksander I eriti ebameeldiv sel ajal, kui ta ise võttis enda juures rõõmsalt vastu Preisimaa kuninglikku paari. Preisimaa Kuningal oli mõningane alus kahtlustada Aleksander I kahepalgelisuses, kuna ta ei saanud teada, milliseid kohustused olid mõlemate keisrite vahel Erfurdis võetud. Seda tunnetas

instinktiivselt Keiser Aleksander I ja vaat miks temale olid äärmiselt ebameeldivad uued, Napoleoni poolt õnnetult Preisimaa Kuningalt „välja kistud“ risked kohustused*).

*)Vt. minu „Traktaatide kogumiku“ kd. VII, lk.11 jne.

Ainiti tõeliseks komistuskiviks Venemaa ja Prantsusmaa liidu täies jõus säilitamisel sai Austria küsimus. Napoleon teadis, et sõda Austriaga on vältimatu ja pidades silmas seda asjaolu ta veenas Erfurdis Keiser Aleksandrit allkirjastama teatuid kohustusi. Kõik teised poliitilised küsimused asusid Napoleonile, 1809 aasta alguses, teisel plaanil. Ta oli veendunud, et varsti ta saab jägu Hispaania ülestõusust. Ta teadis, et Venemaa valitsuse otsustamatus ja Venemaa armee liikumise aeglus Doonau vürstiriikides muudavad ebatõenäoliseks nende rikkalike või ka teiste Türgi provintside Venemaa poolse lõpliku vallutamise.

Rootsi suhtes muutis Napoleon täielikult Prantsusmaa sajandite pikkuse poliitika eesmärke: ta oli valmis, mingigi kahetsuse tundeta, lubama Rootsi Venemaa poolset täielikku vallutamist. 1808 aasta alguses esitas Caulaincourt Keiser Aleksander I memo, millises tõestati, millisel viisil peab Venemaa hävitama selle oma „geograafilise vaenlase“, nii nagu Prantslaste Keiser nimetas Rootsit Venemaa suhtes. Caulaincourt tegi Stockholmi vallutamise ettepaneku ja siis Venemaa laevastik hakkab valitsema Balti mere üle, aga Venemaa väed okupeerivad kogu Rootsi.

„Venemaa“, kirjutas Prantsusmaa suursaadik oma 8. (20.) aprilli 1808 aasta memos, „on olulisel viisil huvitatud selle eesmärgi saavutamisest. Tema poliitiline huvi nõuab seda, tema kaubandus nõuab ja tema kuulsus kirjutab selle ette“. Seepärast Venemaa valitsus pidi armeega 18,000 inimest ületama Botnia lahe, hoides varus teist 30,000 inimesest koosnevat armeed ja Rootsi saab vallutatud. Tarvis on vaid valitseda Balti mere üle ja siis seal ei leidu kohta nii inglastele, ega ka rootslastele. Siis S-Peterburi julgeolek saab tagatud paljudeks sajanditeks.

Selline oli Prantsusmaa suursaadiku huvitava memo sisu, millise ta andis isiklikult üle Valitseja Keisrile. Pidades silmas sellist Napoleoni meeletatust Rootsi suhtes, oli Aleksander I selle maa suhtes tegutsemise piiramatult vabadus ja Rootsi küsimus ei saanud muutuda kahe liitlase vaheliseks tüliõunaks.

Täiesti teist on tarvis öelda nende vastastikuste huvide kohta Austria suhtes. Selle riigi suhtes Napoleon oma selliseid plaane, millised täiesti ei langenud kokku Aleksander I vaadetega ja Venemaa, kui Austria riigiga naaberriigi, huvidega. Seejuures seal Napoleon nõudis Aleksander I mitte ainult ükskõikset suhtumist eelseisva Prantsusmaa ja Inglismaa sõja tulemustesse, kuid tal oli õigus arvestada Venemaa poolsele tegusale liidulisele abile. Liidu-konventsioonis, mis oli Erfurdis allkirjastatud, Aleksander I oli sunnitud lubama sellist abi. Ainiti, ta mõistis väga hästi, kuivõrd suur on selle sõja ohtlikkus Venemaale, kuna ta ei saa mitte mingil juhtumil vabatahtlikult nõustuda Austria Keisririigi hävitamisega. Selline katastroof oleks olnud Venemaale veelgi enam hirmus, et Austria varematele võinuks luua suure sõltumatu Poola.

Pidades silmas neid asjaolusid, saab mõistetavaks Aleksander I väsimatud püüdlused hoida ära Prantsusmaa ja Austria vahelise sõja puhkemine. Ta suunas, eelkõige, kõik oma jõupingutused selleks, et peatada Viini kabinett sellel ohtlikul teel, millisele ta asus. Ta hoiatas oma suursaadiku vürst Kurakini kaudu, Austria Keisrit Francois I, et kui Austria ründab Prantsusmaad, siis Venemaa hakkab olema sunnitud täitma oma liitlaskohustusi ja astuma Napoleoni poolele*).

*)vt. Traktaatide kogumiku, Kd III, lk. 20 jne.

Teisest küljest Aleksander I kasutas kogu oma mõju Pariisis, et rahustada Napoleoni Austria sõjakate plaanide suhtes ja et peatada temaga täielik suhete katkestamine. Krahv Rumjantsevi Pariisi missiooni lähimaks eesmärgiks oli just sellel eesmärgil Tuilleriesi kabineti mõjutamine.

Oma käega krahv Rumjantsevile Keiser Aleksandri poolt 18. detsembril 1808 aastal kirjutatud kirjas ta väljendab veendumust, et Austria ei ründa Prantsusmaad, kuna kõik tema poolt võetud sõjalised meetmed omavad eranditult kaitse iseloomu. Eesmärk – hoida ära Austria poolest rahu rikkumist – näis Aleksander I saavutatuks.

„Teie pidage meeles“, kirjutas Valitseja oma Viitse-kantslerile, „et meie vestlustes Erfurdis ma olin alati seda meelt, et enam soovitatav oleks olnud Euroopale selline süsteem, milline takistaks seda, et mitte üks kolmest alles jäänud suurest riigist (Venemaa, Prantsusmaa ja Austria) ei saaks üldse rikkuda kontinendil üldist rahu. Selline süsteem on võimalik vaid nende riikide vahelise tasakaalu eksisteerimise tingimusel“. Venemaa ei karda Austriat ja soovib tema säilumist. Prantsusmaa samuti ei pea kartma Austriat ja peab soovima tema säilumist.

Krahv Rumjantsev jagas Austria küsimuses täiesti oma Valitseja vaateid. Ta leidis samuti absoluutselt hädavajalikuks ära hoida Austria-Prantsusmaa sõda ja tegi tagasiteel Venemaale, ettepaneku sõita läbi Viini, et peatada Austria Valitsuse väljakutse Prantslaste Keisrile.

„Mida enam ma kõike, mis siin toimub, tundma õpin“, kirjutas ta Aleksander I Pariisist 26. oktoobril (7. novembril) 1808 aastal, „mida enam ma süvenen tuelvikku, seda enam ma veendun, Valitseja, et Teie Keiserlik Majesteet ei saa piisavalt Viini Ōukonna üle järevalvet teostada, kui te soovite... kustutada juba alustatud sõda ja hoiatada, et ei algaks teine, millise tagajärjed võivad osutada meie Keisririigi huvidele hukatuslikud“.

Ainiti krahv Rumjantsev, seejuures tunnistab täiesti loomulikuks Austria kartusi tema enda julgeoleku suhtes. Tal on täielik õigus suhtuda äärmise umbusaldusega Erfurdi kohtumise tulemustesse, millisele teda ei lubatud. Seepärast peab Austria Napoleoni ja tema liitlase poolt kõike kartma.

Kui Napoleon naases 1809 a. jaanuaris Hispaaniast ja krahv Rumjantsev sai võimaluse temaga mitmeid tunde vestelda, siis ta üha enam veendus Prantsusmaa valitseja otsustavuses hävitada Austria ja alandada ta vähetähtsa riigi tasemele. Napoleon ütles avameelselt krahv Rumjantsevile, et kahetseb seda, et ei teinud Erfurdis Aleksander I-le ettepanekut sundida Austriat lahtirelvastuma. Ta väljendas veendumust, et ta on varsti Viinis, kui vääramatut valitseja.

„Austria“, ütles kord Napoleon krahv Rumjantsevile, „soovib saada kõrvakiilu. Ma annan selle mõlema kõrva pihta ja te näete, et ta isegi tänab mind ja küsib minult, kumb kõrv ette keerata“.

Teine kord Napoleon ütles Vene välisministrile: „Ma annan Austriale kepiga peksta“. Mille peale välisminister vastas külmavereliselt: „Et te siis ei tekitaks liiga palju sinikaid, kuna meie huvid sunnivad meid neid lugema. Me ei saa soovida tema hukkumist“.

Need avameelsed selgitused leidsid aset peagu, et iga päev ja krahv Rumjantsev keeldus nende kohta oma raportites aru andmast. Ta oleks siis pidanud täis kirjutama terved vihikud, kui oleks tahtnud kõike öeldut täpselt edasi anda. Ta kohustus kõigest oma Valitsejale suuliselt rääkima. (Донесение от 30-го января (11-го февраля) 1809 года).

Ainiti, nende avameelsete selgituste kestel sattus Napoleon üpris tihti hoogu ja andis oma tigiduse ja halvakspanu tunnetele täieliku vabaduse. Teadvustades enesele, et eesseisev sõda Austriaga on talle erakordselt ebamugav, pidades silmas Hispaania rahva ülestõusu, ta ei mõelnudki pakkuda Venemaa välisministrile kõigi Austria maade Venemaa ja Prantsusmaa vahel jaotamise mõtet.

Sarnased ettepanekud, tuues esile Napoleoni plaanide hoomamatust, sundisid krahv Rumjantsevit väljendama äärmist ettevaatlikkust tema suhetes Prantslaste Keisriga. Ta ei laskunud mingitesse selgitustesse Austria Keisririigi tulevase saatuse suhtes ja ei andnud Napoleonile vähimatki lootust, et Venemaa soovib Austria purustamist.

Selline krahv Rumjantsevi ettevaatlikkus viis lõpuks, Napoleoni niivõrd tasakaalust välja, et ta hüüatas üks kord hasartselt: „Meie liit muutub lõpuks häbiväärseks. Teie ei soovi midagi ja teie meid ei usalda!“ (Донесение гр. Румянцева от 30-го января (11-го февраля) 1808 г.).

Krahv Rumjantsev ikkagi ei muutnud oma külmaverelist suhtumist grandioossetesse napoleonlikesse plaanidesse ja sundis Prantslaste Keisrit asuma reaalsete faktide pinnale. Siis hakkas Napoleon selgitama, et Venemaalt ta nõuab ainult 40,000 inimesest koosnvat liidulist armeed, milline peab asuma täielikult tema käsutuses. Mis aga puudutab Austria tulevast saatust, siis ta pidas sihipäraseks juurida sellest välja väiikesed kuningriigid ja jagada need Austria ertshertsogidele ((Archiducs)).

Keiser Aleksander I kiitis oma välisministri ettevaatuse täiesti heaks ja ei lakanud hellitamast lootust, et tal õnnestub hoida ära Austria ja Prantsusmaa vaheline sõda. Ta teatas krahv

Rumjantseville oma selgitustest S-Peterburgi nimetatud uuele Austria suursaadikutele, prints Schwarzenbergile, kellele ta ütles, et on alati valmis seadma piirid Prantsusmaa täitmatule võimuahnusele, kui ta kavatseb teostada oma vallutuslikud kavatsused. Mitte millegiga esile kutsutud Austriale Prantsusmaa poolset kallaletungil, on Venemaa valmis temale appi minema. Keiser Aleksander seadis oma poliitika kõrgemaks eesmärgiks – suurte riikide vahelise poliitilise tasakaalu säilitamise.

Selliste selgitustega Austria suursaadikule Keiser lootis, et temal õnnestus 1809 aasta alguses hoida ära Austria ja Prantsusmaa vaheliste suhete katkestamine. (Письмо Александра I к гр. Румянцеву от 2-го февраля 1809 года).

Igal juhul Keiser Aleksander I ja tema viitse-kantsler olid täiesti ühel meelel selles, et Venemaa ei saa lubada „Austria hävitamist“.

Krahv Rumjantsev sõitis 1809 aasta veebruaris Pariisist Venemaale tagasi. See ärasõit kurvastas Napoleoni väga, kes lootis spetsiaalse Venemaa Viitse-kantsleriga sõlmitud kokkuleppe vahendusel kindlustada enesele Venemaa liiduline abi. Krahv Rumjantsevi ärasõitu oli nimetatud „plehkupanekuks“, millist Napoleon ei suutnud temale kunagi andestada*).

*)Vandal, Napoleon et Alexandre I, t. II, p.57.

Meile näib, et krahv Rumjantsevil ei olnud Pariisis, peale sinna Venemaa uue suursaadiku, kvürst Kurakini ((Куракинъ)) saabumist, enam midagi teha. Pidades silmas Napoleoni grandioosseid plaane Austria suhtes, jäi krahv Rumjantsevil ainult teha valik kahe alternatiivi vahel: kas täita Napoleoni soov Venemaa saatus kinnitada uue kohustusega Prantsusmaa auahnete plaanide suhtes, või siis säilitada Venemaa tegevusvabadus Austria ja Prantsusmaa vaheliste suhete katkestamise juhtumil. *Esimest* – krahv Rumjantsev teha ei saanud, ilma et oleks rikkunud oma volitusi ja instruktsioone; *teise* - ta tegi ja tema Pariisist ärasõit oli äärmiselt ohtlikust olukorrast, millisesse teda seadis Prantslaste Keiser, kõige loomulikumaks väljumise viisiks.

Lõpuks, krahv Rumjantsev teadis väga hästi, et uut Venemaa suursaadikut Napoleon ei saa mingeid Austria vastu suunatud kohustusi allkirjastama sundida. Oma iseloomult vürst Kurakin ei suuda vastu võtta mitte mingeid kiirelt küpseid otsuseid: kõik mida ta tegi, ta tegi aeglaselt ja kiirustamata. Ta teatas vaimustusega oma Valitsusele, et tal õnnestus teekonna Viinist Pariisi lühendada mitme päeva võrra: 18 päeva asemel, ta sooritas selle 13 päevaga ja oli ka ise oma kiirusest imetluses.

Oma poliitilistelt tunnetelt oli vürst Kurakin oma eelkäia – krahv Tolstoi – kaasmõtteleja. Ta suhtus mitte vähema umbusaldusega, kui Tolstoi, Prantslaste Keisri võimuahnusse poliitikasse. Oma esimeses Viinist 10. (22.) jaanuaris 1809 aastal saadetud raportis vürst Kurakin kaebab kibedalt selle peale, et teda viidi Viinist üle Pariisi! Viinis oli tal oma Valitseja usaldus ja tema tegevus vastas tema sisemistele veendumustele. Samas kui Pariisis ta oli sunnitud piirduma eranditult jälgimisega, kuna teha polnud tal midagi. „Mitte üksi Napoleoni ministritest“, jätkab ta oma jaanuari-raportis, „ei Champagny, ega prints Benevent, ei ole minuga asjadest rääkinud; nad teevad näo, et püüavad seda püüdlilikult vältida“

Vähe veel: mitte ainult Prantsusmaa ministrid väldivad vürst Kurakiniga rääkimist, vaid isegi tema enda ülemused ei soovi temaga asjadest rääkida! Vürst kurdab kibedalt, et temale ei anta mitte mingeid instruktsioone ja ei kirjuta S-Peterburist midagi.

Sellised vürst Kurakini kibedad kaebused tema esimeses raportis iseloomustavad väga hästi teda ennast ja samuti ka ülemuste poolset temasse suhtumist. Seni kuni Rumjantsev asub Pariisis, ei olnud suursaadikul S-Peterburi instruktsioonide järgi erilist vajadust: krahv teadis väga hästi oma Valitseja kõiki eesmärgid ja kavatsused ja võis suursaadikut juhtida kõigil juhtudel. Vürst Kurakin ei olnud ilmselgelt rahul Viitse-kantsleri Pariisis viibimisega, kes varjutas täiesti vähehuvitavat suursaadikut. Arvatavasti vürst ei varjanud oma rahulolematust ja selles asjaolus peitub krahv Rumjantsevi Pariisist ärasõidu põhjus.

Muideks, kui Viitse-kantsler juba ammu oli S-Peterburis ja vürst Kurakin oli seatud sündmuste käiguga üpris raskesse olukorda, jättis valitsus ta mõnikord mitmete kuude kestel ilma

igasugustest sõnumitest ja korraldustest. Sellest vaatepunktist on erakordselt tähelepanuväärne see, mida kirjutab vürst Kurakin krahv Rumjantsevile S-Peterburgi 11.(23.) juulil 1809 aastal:

„Vaata, juba 11. aprillist ma ei saa Teie Hiilguselt mitte mingeid sõnumeid ja ma olen jäänud vastusteta erinevatele küsimustele, millistega ma mitmeid kordi teie poole pöördusin. Ma ei suuda enesele seletada, et selline kestev meie poolne vaikimine omaks mingit teist põhjust, peale mingite õnnetuste, tänu millele teie kirjad läksid kaduma(sic!). Ma arvestan teie sõprusega, milline ei luba mõtet, et te jätsite mind meelega sellisesse kestvasse unustusse, milline on kõikvõimalikel kaalutlustel minule, minu siinsete kohustuste täitmisel, erakordselt raske“.

Ei saa ütlematta jätta, et Venemaa suursaadiku, vürst Kurakini olukord oli Pariisis erakordselt kummaline: Prantsusmaa ministrid vältisid teda süstemaatiliselt ja ei räägi temaga, aga Venemaa valitsus unustab tema eksistentsi mitmete kuude kestel! Tekib küsimus: milleks ta jäeti sellele ametipostile?

Muideks, tõele au andes tuleb öelda, et vürst Kurakini Pariisis viibimise alguses suhtus Napoleon temasse erakordselt armastusväärselt: koos krahv Rumjantseviga, või eraldi, ta oli kutsutud kõige intiimsematele õukonna pidustustele, millisele ei kutsutud teisi diplomaatilise korpuse liikmeid. Nii, ühel neist õukondlikest ballidest vahetult enne krahv Rumjantsevi ärasõitu, Napoleon kutsus Viitse-kantsleri ja suursaadiku kõrvale ja vestles nendega Euroopa poliitilisest olukorras paar tundi. Ta ründas jälle väga kõvasti Austriat, öeldes, et „kõigi tema jultumuste eest“ ta annab temale „hea kõrvakiilu“. „Ma olen valmis kihla vedama“, lisas ta, „et 40 päeva pärast ma hakkam olema Pariisis. Selles riigis ei ole ühtegi inimest, kõik on selles kõdunenud“. Erandi moodustab vaid üks inimene – ertshertsog Charles. (Донесение кн. Куракина от 18-го (30-го) января 1809 г.).

Need pidevad Austria vastased ähvardused kurvastasid vürst Kurakinit väga, kes sai Viinist kaasa mälestuse Austria pealinna kõrgema seltskonna poolsest südamlikust suhtumisest ja sügava veendumuse Austria monarhia poolsest Euroopas poliitilise tasakaalu hoidmise edasilükkamatust hädavajadusest. Ta anus oma Valitsejat energiliselt Austria eest välja astuma ja et ta ei annaks Napoleonile võimalust sooritada, tema poolt välja mõeldud, selle riigi purustamist. Lõpuks ka vürst Kurakin ise kaitses energiliselt Napoleoni ees Austria keisri ja ta rahvaste rahuarmastust.

Seejuures vürst Kurakini poolt saadud veebruari-instruktsioonis oli temale tehtud kohustuseks mitte kunagi unustada, et Venemaa Tsaari kõige lähim liitlane on Prantslaste Keiser, et see liit peab alati olema toetatud suursaadiku poolt kõigi jõududega, et isegi selle liidu näiv nõrgenemine ei ole lubatud ja et lõpuks, suursaadik peab vältima sõbrustamist Pariisis asuva Austria saadikuga. Kõike seda oli vürst Kurakinil väga raske täita, eriti aga viimast, Austria saadikut puudutavat nõuannet. Sellel ametikohal oli Krahv Metternich, kellega vürst Kurakin mitte ainult ei olnud sõbralik, vaid ka kelle austust Venemaa vastu ta pimesi uskus. (Депеши к кн. Куракину от 2-го (14-го) февраля и 18-го (30-го) мая 1809 года).

Seejuures, Prantsusmaa ja Austria vaheline verine konflikt lähenes üha enam ja enam. Samas lähenes ka Venemaa ja Prantsusmaa vahelistes liitlaslikes suhetes saatusliku pöörde hetk.

Peale krahv Rumjantsevi Pariisist ärasõitu kirjutab Napoleon Keiser Aleksander I, et tal oleks hea meel lähemalt tutvuda Vene riigimehega, kes on võimeline viima ellu nende kõrgendatud plaanid, millised on koostatud „maailma õnne jaoks“. (Письмо Наполеона от 14-го февраля 1809 года). Keiser Aleksander vastas samasuguses armastusväärses vaimus, öeldes, et temal on eriti meeldiv olla kindel krahv Rumjantsevi täielikus tutvuses Prantslaste Keisri suurte plaanidega. Vaat miks ta väljendas lootust, et on saanud hetk ühisteks energilisteks tegevusteks – Inglismaa vastu. Mis aga puudutab Austria Prantsusmaa vastase sõja võimalikusesse, siis Aleksander I lubas kasutada kõiki vahendeid, et Viini kabinett peatada libedal teel, millisele ta astus. (Письмо Александра I к Наполеону от 19-го марта 1809 года).

Kuid need Aleksander I püüdlused osutusid üpris varsti täiesti asjatuks. Märtsi lõpus teatas Napoleon oma liitlasele, et Austria on sõjaks valmis ja et Prantsusmaa kaardivägi suundub Saksamaale. Seejuures Napoleon teatas, et Austria „võttis oma kätte kogu Türgi“ ja sellisel viisil paralüseerib Venemaa poolse Doonau vürstiriikide endaga ühendamise soovi täitmise. Lõpetuseks

ta räägib: „Mina arvestasin ja jätkan arvestamist Teie Majesteediga sõlmitud liiduga. Kuid on tarvis tegutseda ja ma usaldan teid“. (Письмо Наполеона I от 24-го марта 1809 г.).

Kui austerlaste poolt oli aprilli alguses sõda alustatud, siis Aleksander I lootis, et temal õnnestub sündmuste käik peatada ja veenda Viini kabinetti tema sõjaka õhina arutuses. Kui aga see lootus pidi purunema sündinud faktide rõhumise all, ta kirjutas oma liitlasele, et „ta võib temale tugineda“ ja et ta valmistub Austria vastaseks sõjategevuseks. Tõsi, lisas Valitseja, tema vahendid ei ole suured, kuna ta peab pidama veel kahte sõda. „*Kuid kõik, mis võimalik, saab tehtud*“ - sellised olid Keiser Aleksander I mittelohutavad sõnad Prantsusmaa ja Austria vahelise suure sõja eelõhtul.

Need sõnad pidid avaldama Napoleonile jahmatama panevat mõju, kes üpris tõsisel viisil arvestas 50,000 inimesest koosneva Venemaa armee viivitamatu Austria vastu võitleva Prantsusmaa armee ühendamise. Ta oli veendunud, et Venemaa väed tungivad viivitamatult Austriasse ja tõmbavad enda peale märkimisväärse osa Austria relvajõududest, millised on suunatud Prantsusmaa armee vastu.

Midagi sarnast aga ei juhtunud. Tõsi, Venemaa armee, vürst Golitsõni juhtimise all, tungis Austria Galiitsiasse, kuid ta pidas end okupeeritud piirkonnas ülal niivõrd rahuarmastavalt, et Austria ei olnud selle vaenlase poolt miskit karta. See oli pigem Venemaa armee sõjaväeline jalutuskäik, kui sõjakäik. Austria ja Venemaa väed püüdsid hoolikalt teineteist vältida ja tänu Napoleoni ootamatutele säravatele võitudele, õnnestus neil see kerge ülesanne lahendada.

Selline Aleksander I poliitika Napoleoni suhtes kutsus esile tema sõnamurdlikkuses ja Venemaa enda huvide lühinägelikus mõistmises süüdistamise*).

*)Vandal. Napoleon et Alexandre I, t.II, p.82 et suiv.

Napoleoni viha Aleksander I teguviisi suhtes oli piiritu. Kui Caulaincourt saatis temale veatult kõik komplimendid, milliseid Aleksander I temale vestlustes Prantsusmaa rahva ja Napoleoni sõjalise geenisuse suhtes pillas, hüüatas viimane pahakspanuga: „Komplimendid ja fraasid ei ole armee olemus; asjaolude seis nõudis armeed“.

Seda veel vähe. Kui Napoleonile raporteeriti sõjategevusest Galiitsias, kus vürst Golitsõn keeldus Austria vägede poolt pitsutatud Poniatovskile appi minemisest, Napoleon hüüatas raevunult: „See on reeturlik käitumine“!*)

*)Vandal, loc. cit., t. II, p.94 et suiv.

Omalt poolt, Keiser Aleksander I jätkas, oma kirjades Napoleonile ja vestlustes Prantsusmaa suursaadikuga, Austria tegevuste hukka mõistmist ja vaimustus Prantsusmaa vägede säravatest võitudest. Peale austerlaste purustamist, juunis 1809 aastal, kolonel Gorgoli viis Napoleoni laagrisse kirja, millises tõestati, et austerlased said „hirmsa ja ärateenitud õppetunni“. Napoleon ei vajanud oma sõjalise kuulsuse suurendamist, kuid „meie vaenlastele“ oli sobiv lisada veel uusi loorbereid.

Ainiti Napoleon ei muutnud oma hinnangut Aleksander I liiduliste kohustuste täitmise suhtes. Vastupidi, mida kauem kestis sõda ja mida säravamaid võite ta austerlaste üle sai, seda enam kogunes tema hingele, tema liitlase ja sõbra, Aleksander I vastaseid kibeduse ja rahulolematuse tundeid. 1809 aasta sõda lõi sügava mõra Venemaa ja Prantsusmaa vahelisse liitu. Sellest ajast peale vastastikuse umbusalduse ja süsteemse kahtlustuse seemned lasevad juured sügavale ja kasvavad 1812 aasta sõjaks.

Sellise mõlemate liitlasriikide vaheliste vastastikuste suhete arengu sümtoome oli, alates 1809 aasta suvest, väga palju. Üks kõige märkimisväärsematest oli – Campagny 2 juuni 1809 aasta kiri Caulaincourtile, milline oli dikteeritud Napoleoni poolt oma välismionistrile**).

***)Vandal. Napoleon et Alexandre I, t. II, p.95 et suiv.

Hr. suursadik, Keiser ei soovi, et ma varjaks teie eest, et viimased sündmused sundisid teda palju usaldust kaotama, millist temasse sisendas liit Venemaaga: nad on temale selle kabineti

sõnamurdlikkuse tõenditeks. Mitte kunagi ei olnud nähtud, et hoiti enda juures selle riigi suursaadikut, kellele on kuulutatud sõda... Möödus kuus nädalat, aga Venemaa armee ei teinud sammugi ja Austria armee okupeerib suurt hertsogiriiki, kui üht oma provintsideid“.

„Keisri südamesse on löödud haav“, jätkab Champagny, „ja vaat põhjus, miks ta ei kirjuta Keiser Aleksandrile. Ta ei suuda näidata temale usaldust, millist tal enam ei ole. Ta ei räägi midagi ja ei kurda; ta varjab eneses oma rahulolematust, kuid ta enam ei hinda liitu Venemaaga...

Nelikümmend tuhat inimest, keda Venemaa võinuks viia suurde hertsogiriiki, võinuks tegevteenistuses ära teenida, vähemal määral, mõningase illusiooni viirastuslikust liidust“.

„Keiser eelistas, et ma kirjutaks teile ülalmainitud kohta kümne leheküljelise instruksiooni, kuid ta soovib, et te loeksite hävinuks teie endised instruksioonid. Säilitage viisakas käitumine, tehke nägu, et olete rahul, kuid ärge võtke mitte mingit kohustust ja ärge sekkuge mitte mingil moel Venemaa Rootsi ning Türgi asjadesse... Las Venemaa õukond jääb alati teiega rahule, nõnda ka teie teete näo, et olete nendega rahul. Nimelt seepärast, et Keiser ei usu enam liitu Venemaaga, ta soovib eriti, et see usk, millist tal ei ole, oleks jagatud kogu Euroopa poolt“.

Kirja lõpus kirjutatakse Caulaincourtile ette see kiri viivitamatult hävitada, et sellest ei jääks mingit jälgegi järgi.

See erakordselt avameelne Prantsusmaa välisministri kiri kinnitas Napoleoni Aleksander I vastaste tunnete täielikku muutust. Nüüdsest eksisteerib nende vaheline liit vaid paberil, kuid mitte tegelikult. Kas selline muutus toimus erandlikult Venemaa liidulise abi ja selle passivse iseloomuga rahulolematuse mõjul, või siis, Napoleoni veendumise tagajärjel, et on saabunud samuti Venemaaga verise arvete-õienduse hetk – see on küsimus, millist on raske lahendada arhiivimaterjalide alusel. Ei ole kahtlust, et Napoleonil oli kaalukad põhjused olla Keiser Aleksander I teguviisiga rahulolematu, kes nõustus oma suursaadikuga Pariisis, et Austria on Venemaa „loomulik tamm“ Kesk-Euroopa üle valitseva Prantsusmaa vastu. Peale selle tammi hävitamist jäi Venemaa ainsaks Euroopa riigiks, kellega Napoleon peab veel arvestama.

Peale hiilgaivaid võite Austria üle ja Viini rahutraktaati, pidi Napoleon jõudma samale järeldusele: ainult liiduline Venemaa võinuks veel tema vastu tegutseda tema võimu kogu Euroopa üle saavutamise teel. Selle tõe mõistmine pidi kinnitama Napoleonis franko-vene liidu katkestamiseks pinnase ettevalmistamise otsust. Venemaa armee kummaline käitumine Galiitsias andis Napoleonile välise ettekäände Venemaa suhtes oma poliitika muutumiseks.

Napoleoni kirklik iseloom ja mõistmine, et ta on kõigi Lääne-Euroopa rahvaste valitseja, viisid selleni, et mõlemate liitlasriikide vahelise jähnemise sümptomid hakkasid ilmema üpris varsti. Caulaincourtile oli 2. juuni kirjas ettekirjutatud mitte üldsegi mitte muuta oma suhteid Keiser Aleksandriga ja tema ministritega ja püüda kõigi jõududega varjata Napoleoni tunnete muutust oma liitlase suhtes. Samas kui Napoleon ise, peale oma tagasipöördumist Pariisi, hakkas teisiti suhtuma Venemaa suursaadikusse. Vürst Kurakin hakkas märkama, et Napoleon ei kutsu teda enam nii sageli õukonna juurde, vältis temaga intiimsel viisil rääkimist ja ei osutanud temale mitte mingeid erilisi armastusväärusi. Venemaa diplomaatilisele kullerile väljendas Napoleon täiesti avameelselt oma rahulolematust Vene liidulise armee sõjategevusega. (Донесения кн. Куракина от 21-го октября (2-го ноября) и 3-го (15-го) ноября 1809 года).

Tõsi, oma kirjades sõjateatrist, Prantslaste Keiser jätkas Aleksander I -se veenmist tema sõpruse ja liidu tunnete muutumatuses. Juulis asusid tema peakorteris kolm Vene Tsaari fligeladjudanti (abi): krahv Tsernõšev, vürst Gagarin ja Gorgoli ((Чернышевъ, Гагаринъ, Горголи)). Nende kohalolek pidi tõestama mõlemate liitlaste suhete lähedust. Kuid sel samal ajal Napoleon kirjutas oma liitlasele, et ta uuendab oma tänulikkust „kui sõpruse tõendit“, milline oli antud temale käesolevates tingimustes ja samas, palub tema sõbralike tunnete suhtes „mitte kunagi kahelda nende siiruses ja muutumatuses“. (Письмо от 18-го июля 1809 г. из Шенбруна ((Schönbrunn))).

Mõne päeva pärast, oma 24 juuli kirjas, väljendab Napoleon oma liitlase käitumise suhetes oma varjatud rahulolematust. Pidades silmas Austria poolset temale ette kirjutatud rahu tingimuste mitte-vastuvõtmise võimalust ja sõjategevuse taastumist, väljendab Napoleon tõsist soovi, et Venemaa armee tegutseks „aktiivsel ja enam vahetul viisil“ (sic!). „Kuni selle ajani“, lisab

Napoleon, „ma ei tea, kus see asub, ega ka selle jõudu, ega ka tema suhtes Teie Majesteedi täpseid kavatsusi“.

Nendes Napoleoni sõnades viiendatakse üpris selgelt tema Aleksander I vastaseid rahulolematuse tundeid, millised seni ei muutnud veel nende vastastikuseid suhteid. Kuid kui Austria pidi allkirjastama temale ettekirjutatud rahu tingimused ja Napoleon hakkas tundma tema säravate võitude tagajärgi, hakkasid tema suheted Aleksander I suhtes vältimatul viisil muutuma. Selline mõju temale tuli ilmsiks juba Austriaga rahu sõlmimise juures.

Kui Venemaa oli Prantsusmaa liitlane Austria vastases sõjas, siis tal oli õigus rahuläbirääkimistel ning rahu-traktaadi sõlmimisel osalemiseks. Seejuures rahutraktaat oli allkirjastatud ainult Austria ja Prantsusmaa volinike poolt. Vähe veel: Napoleon sunnib Austriat loovutama Venemaale osa Galiitsiast, s.t. väikest piirkonda, millises elab 400.000 inimest. See Venemaa poolt osutatud abi, milline maksis ikkagi märkimisväärseid ohvreid, eest antud pisike hüvitus, oli võetud, spetsiaalse artikli kujul, Prantsusmaa ja Austria vahel sõlmitud rahu-traktaati. Mitte ainult vürst Kurakin, nii nagu on näha tema 21. oktoobri (2. novembri) 1809 aasta raportist, vaid ka Aleksander I ise ei saanud jätta tunnistamatta sellises vormis antud hüvituses ärateenimatut solvangut. Vürst Kurakinil oli õigus, öeldes, et kuni selle ajani käitus Napoleon sellisel viisil ainult Reini Liidu liikmetega, kes asusid tema protektoraadi all.

Sellisel viisil Napoleoni poolt Aleksander I heidetud väljakutse oli eriti tunnetatav seepärast, et Varssavi Hertsogiriik sai võrreldamatult suurema territoriaalse juurdekasvu, kui Venemaa. Seades aga oma rahu-traktaadis Austriaga Venemaa veelgi halvemasse seisukohta, kui Varssavi Hertsogiriik, Napoleon andis surmahoobi liidule, milline oli sõlmitud ebatavaliselt ametlikus olukorras Tilsitis ja Erfurdis.

Seejuures Prantslaste Keiser tegi näo, justkui ta on Viini traktaadi otsustega rahuldus täiesti kõik oma liitlase ja sõbra soovid! Ta kirjutab oma 10. oktoobril Schönbrunnist saadetud kirjas Aleksander I, et „kooskõlas tema soovidega suur osa Galiitsiast jääb endisesse seisukorda“ ja et ta järgis tema huvisid niivõrd, kuivõrd ta ise neid täitis. Seejärel ta jätkab:

„Varssavi Hertsogiriigi õitseng ja hea käekäik nõuavad, et ta omaks Teie Majesteedi armulikkust ja Teie Majesteedi alamad peavad teadma, et mitte mingil juhtumil, ega ka mitte mingitel juhtudel, nad ei saa arvestada mingigi minu poolse kaitsega“.

Napoleoni kinnitust, et Austriaga rahu-traktaadi sõlmimisel ta pidas silmas Venemaa seaduslikke soovide Poola suhtes, loetakse täiesti õigeks. Kuid täiesti põhjendamatu on tema väide, et ta täitis selles suhtes kõik Venemaa soovid. Ta teadis väga hästi, kuivõrd Poola küsimus puudutas Venemaa eölulisi huve ja kutsus Keiser Aleksandris esile tõsisemaid kartusi. Poola taastamise mõte lähtus Pariisist ja leidis Prantsusmaa valitsuse poolset kõige kaastundlikumat vastukaja. Napoleon tegeles selle küsimusega väga tõsiselt, vaatamata Aleksander I-ga liidu lagunemise esile kutsumise riskile.

Märtsikuu alguses, s.t. enne Austriaga peetava sõja algust käskis Napoleon koostada memo Poola taastamisest. Vürst Kurakin hankis endale sellest memost tehtud koopia ja saatis selle S-Peterburg. Selles huvipakkuvas aktis tõestati vana Poola taastamise võimalust ja seda selle endistes piirides, Dvina ja Dnepri vahel. (Донесение кн. Куракина от 27 марта 1809 года).

Aleksander I kartused olid täiesti seaduspärased ja leidsid pidevalt toitu Napoleoni enda käitumisviisist Poolas ja ka poolakate endi agitatsioonid, keda Prantslaste Keiser ilmselgelt tagant kihutas. Aleksander I pööras Caulaincourt'i tõsist tähelepanu neile asjaoludele juba 1809 aasta juunis. Seejärel ta pöördus augustis Napoleoni poole omakäelises kirjas, millises ta ametlikus vormis meenutas lubadustest, millised olid antud Prantslaste Keisri poolt Tilsitis ja Erfurdis.

„Minu huvid“, kirjutab Aleksander I, „asuvad Teie Majesteedi kätes. Ma soovin põhjendada minu täielikku usaldust teie minu vastasesse sõprusesse. Ta võib anda minule õige tagatise, et te peate meeles seda, mida ma tihti kordasin Tilsitis ja Erfurdis Venemaa endist Poolat puudutavate huvide suhtes ja millest ma tegin ülesandeks teie suursaadikule minu nimel selgitada“.

Kuid Aleksander I ei rahuldunud vaid ametlike lubaduste meeldetuletamisega, millised olid antud mõlemate keisrite isiklike kohtumiste ajal. Ta meenutab veel seda rasket olukorda, millisesse seadis neid Prantsusmaa Austria vastane sõda. Temal olid veel lõpetamata neli sõda, millistest

viiimased kaks olid Prantsusmaaga liidu tagajärjed. Ainiti, olles kindlalt veendunud Napoleoni sõpruse ja liidu jõus, Aleksander I pidas kohuseks, oma jõudude määral, täita oma liidulised kohustused.

Kui aga Frederikshamis oli sõlmitud Rootsiga rahu-traktaat ja Venemaa soetas Soome, Keiser Aleksander I, kirjutas septembris 1809 aastal Napoleonile, et „nüüd võtab liit Prantsusmaaga minu rahva silmis kogu oma jõu“.

Just äsja esitatud vastastikused selgitused sõprusest ja kavatsustest hoida ka edaspidi liidu pühadust ei suutnudlähmatada rahulolematuse ja umbusalduse tundeid, millised olid jäänud peale Austria sõda. Napoleon ei suutnud unustada Venemaa liidulise abi passiivsust, aga Aleksander I oli hingel pahandatud Viini rahu-traktaadi Poolat puudutavate sätetega. Sellest ajast peale muutus Poola küsimus Aleksander I-le hernehirmutiseks ja Napoleonile poliitiliseks relvaks. Mõlematele monarhhidele oli Poola küsimus meelepaha asjaks ja tüliõunaks.

Me näeme, et kõik püüdlused eemaldada sellelt põletavalt küsimuselt selle terav iseloom, jäävad asjatuteks ja kõik poliitilised kombinatsioonid lahendada seda mõlematele pooltele rahuldaval viisil purunevad ületamatute asjaolude jõul. Ainult peale 1812 aasta isamaasõda ja Napoleoni Keisririigi lõpplikku purustamist sai Poola küsimus oma lõppliku lahenduse.

Ainiti, kui mõlemad keisrid juba 1809 aastal ähmaselt nägid ette Poola taastamise küsimuse sellist saatuslikku tähtsust, siis ikkagi nad mõlemad kohusetundlikul viisil püüdsid lükata edasi kriisi saabumise hetke. Ei Napoleon, ega Aleksander I ei soovinud teravdada vastastikuseid suhteid, vaid püüdsid hoida neid siduvat liitu ja leida väljapääsu teda ähvardavast eksisteerivast robleemist. Täpsemalt, Napoleon püüdis kõigi vahenditega rahustada oma liitlast tema poolt Viini rahu-traktaadiga loodud ja suurendatud Varssavi Hertsogiriigi suhtes. Ta ei väsinud tõestamast Aleksander I-le, et kõik tema Poola kasuks tehtud ettevõtmised on kaugel endise Poola taastamise mõttest.

Napoleoni käsul, kirjutas Champagny 20 oktoobril kirja krahv Rumjantsevile, millises kõige energilisemal viisil protesteerib selle vastu, et Prantslaste Keisrile pannakse süüks Poola taastamise kavatsus.

„Keiser“, kirjutas Champagny, „mitte ainult ei soovi Poola taastamise idee sünni, mis on niivõrd kaugel tema mõtetest, vaid ka ta on valmis tegema Keiser Aleksandriga koostööd kõiges, millega võib olla selle endiste elanike südametest välja rebitud isegi mälestus sellest. Tema Majesteet kiidab heaks, et sõnad Poola ja poolakad kaoksid mitte ainult kõigist poliitilistest aktidest, vaid isegi ajaloo... Ta sunnib Saksoonia ((Saxe, Саксонскаго)) Kuningat tegema kõik, et see eesmärk oleks saavutatud ja kõik, mis võib olla tehtud Leedu elanike alistumiseks, kiidetakse heaks Keisri ja täidetakse Saksoonia Kuninga poolt. Probleemid, millised ilmsesid peale Tilsiti traktaati, ei kordu ja nende ärahoidmiseks tehakse kõik vajalik. Seepärast on täiesti loomulik arvata, et kui ka sündmused suurendasid Saksoonia Kuninga võimsust, siis ikkagi nad vanade poolakate südames mitte ainult ei toeta kimäärseid ((meeletuid unelmaid)) lootusi, vaid tõestavad, kuivõrd vähe on see lootus, millist nad võidid veel säilitada, teostatav“...

Kahjuks, positiivsed faktid lükkasid ümber sellise Napoleoni roosa vaate tema enda poolt tõstatatud endise Poola taastamise küsimusele. Kui aga ta oleks olnud oma sõnades ja kirjades siiras, siis pidanuks tunnistama, et tema tegevused ei oleks olnud kooskõlas tema sõnadega. Vaat, miks Keiser Aleksander I ei saanud mitte-suhtuda äärmise umbusuga tema lubadustesse. Selline umbusaldus tuli mitmeid kordi ilmsiks ja pidi kutsuma esile Napoleoni rahulolematuse ja järk-järgult muutma mõlemate keisrite vahelised vastastikused suhted.

Napoleon ütles vürst Kurakinile 1809 aasta novembris, et Venemaa valitsus peab võtma kõik meetmed, et juurida välja igasugune Poola meeletu unelma jälg. „Mis puudutab mind“, jätkas ta, „ma ei omanud Poola suhtes mitte mingeid eesmärke ja ei hakka neid ka omama. Ma soovin ainult teie rahulikkust. See, mis ma tegin Varssavi Hertsogiriigile, ma pidasin vajalikuks teha, selleks, et lasta tal elada ja kosuda“...

Vürst Kurakin oli neist Napoleoni avameelitsustest vaimustuses ja ei märganud üldsegi, et sõnad ja faktid ei langenud ilmselgelt kokku.

1809 aasta juulis krahv Rumjantsev pöördus hertsog Vience poole 15. (27.) kuupäeval esitatud noodiga, millisega oli Poola küsimus seatud kategoorilisel viisil. Tilsiti liidu-traktaadi sõlmimise hetkel kirjutas krahv Rumjantsev, Venemaa oli sõjas Türgi ja Pärsiaga. Et täita oma liitlaslikke kohustusi ta alustas veel kaks sõda: Inglismaaga ja Rootsiga. Sellest oli veel vähe: Venemaa liitus veel laostava koninentaalse süsteemiga. Lõpuks, kui Napoloni liitlane, Keiser Aleksander I alustas veel viienda sõja Austriaga. Ja vaat selle viimase sõja ajal tuli täiesti näilikult esile poolakate püüd puhuda Prantsumaa kaasabil elus sisse oma kuningriigile. Napoleoni poolt loodud Varssavi Hertsogiriiki käsitlesid poolakad, kui tulevase taastatava Poola Kuningriigi rakukest.

Pidades silmas kõiki neid fakte, Keiser Aleksander I, jätkab Riigikantsler oma noodis, käskis tal astuda nende Poola intriigide üle mõtteid vahetama. Seejuures ta väljendas Keiser Aleksander I veendumust, et suursaadik saab nõutud loa, kuna juba Austria vastase kampaania ajal Napoleon väljendas selles suhtes oma valmisolekut.

Napoleoni vastust sellele formaalsele ettepanekule oodati S-Peterburis kaua: möödus üle kolme kuu. Siis, oktoobri lõpus, Riigi-kantsler pöördub uue noodiga Prantsusmaa suursaadiku poole ja nõuab tungivalt Poola küsimuse väljaselgitamist spetsiaalse konventsiooni sõlmimise vahendusel.

Selle küsimuse juurde pidevaks naasemiseks oli krahv Rumjantsev sunnitud tema poolt saadud tõeste andmete tõttu, millised puudutasid Napoloni Poola taastaastamise kindlat otsust. Seejuures Kuramaa hertsogiinalt, kes oli Talleyrandiga lähedastes suhetes, ta sai teada, et Napoleon otsustas ühendada kokku „kõik Poola osad“.

„See tähendab“, kirjutas ta Valitsejale Fridrikshamist 23. augustil 1809 aastal, „on tarvis, et Teie Majesteet nõustuks eraldama teie Keisririigist selle, mis oli sellega ühendatud üle 30 aasta tagasi“.

Keiser Aleksander jagas täielikult oma välisministri kartusi. Juulis 1809 aastal, enne Schönbrunni rahu-traktaadi allkirjastamist, ta kirjutas temale, et „Poola salasepitsused ja vürst Golitsõni aeglus, näib, avaldasid mõningast mõju. Kuid isiklik (Napoloni) minu vastane sõprus, näib, säilis, kui otsustada kõigi Gagarini poolt edastatud veenmiste põhjal“. (Письмо от 31-го июля 1809 года).

Tõsi, Aleksander I jätkas nende Napoloni sõpruse ja armastuse selgituste uskumist üürikest aega. Prantslaste Keisri võimuahnete kavatsuste tõendid hakkasid rohkenema geomeetrilises proportsioonis. Napoleon ise andis mõnikord oma rahulolematuse ja tigiduse tunnete vabadust sellistes väljendites, millised pidid kõrvaldama vähimagi kahtluse tema grandioosete plaanide suhtes. Nii, jutujamises vürst Gagariniga, ta ei hoidunud märkimast, et ta „peab Austriaga läbirääkimisi, sest et tal on veel lahinguväljal armee“. „Kui ta jääks sellest ilma“, jätkas Napoleon, „ei asuks ma temaga enam mitte mingitesse läbirääkimistesse“. Sellest tegi Aleksander järelduse, et „meie peame olema rahul, et me ei aidanud liialt Austriat ta armeest ilma ilmajätmisega“. (Письмо Александра III к гр. Румянцеву от 4-го августа 1809 г.).

Vaat, miks Aleksander I mitte ainult kiitis heaks Napoloniga Poola suhtes spetsiaalse konventsiooni sõlmimise mõtte, vaid nõudis ka selle kiiremat teostamist. Vaat, miks krahv Rumjantsev, Kõigekõrgeima käsul, kirjutas 21. oktoobril 1809 aastal Caulaincourtile, et ta on kohustatud uuendama oma Poolat puudutava konventsiooni sõlmimise ettepanekut. Seejuures ta lisis, et Valitseja soovib, et Caulaincourt saaks kiiremini konventsiooni sõlmimiseks volitused, „milline kord ja igaveseks ajaks tagaks Venemaale provintside, millised olid vallutatud Tema Keiserliku Majesteedi eelkäiate poolt peale Poola Kuningriigi langust, valdamise julgeoleku“.

Mida enam möödus aega, ilma et see põletav küsimus oleks lahendatud, seda enam kogunes uusi fakte, millised kinnitasid Napoloni salaplaane. Oktoobrikuu lõpus (28.) krahv Rumjantsev kirjutas Prantsusmaa suursaadikule, et hertsog Cadore 8.(20.) oktoobri kiri rõõmustas teda erakordselt, millises hertsog andis Napoloni nimel positiivseid lubadusi, et Poola taastamist mitte mingil juhul ei lubata. Isegi sõnad : „Poola“ ja „poolakad“ hakakvad nüüdsest, Prantsusmaa välisministri sõnul, igavesti poliitilisest sõnastikust kaotatud ja mahakriipsutatud. Seejuures, vaat mis juhtus: Cadore kiri oli 8.(20) oktoobril, aga 14.(26.) oktooberil kinnitas Napoleon Viinis Saksooniaga sõlmitud konventsiooni, millise Artikkel X oli öeldud, et Saksoonia Kuninga väed

nimetatakse ümber „Poola vägedeks“ ja et „Poola armeed“ hakkab kamandama spetsiaalselt nimetatud isik. Vähe veel: ajalehtedes kirjutati avalikult, et Poniatowskyst saab Poola Kuningas ja et ta abiellub Saksoonia printsessiga. Kõik need faktid sunnivad Venemaa valitsust soovima Poola suhtes kiireimat konventsiooni sõlmimist Prantsusmaaga.

Need Venemaa valitsuse tungivad kiiresti Poola suhtes konventsiooni sõlmimise nõudmised kutsusid esile Napoleoni äärmise rahulolematuse. Temale ei meeldinud enne õiget aega oma kaarte avada. Veel vähema aga ei meeldinud tal tegutseda kehelgi teise, kuigi „sõbra ja liitlase“ pideva kaudse surve all. Aga 1809 aasta lõpus ei olnud tal oma kaartide Keiser Aleksander I ees avamiseks üldsegi mingeid põhjuseid, kelle liidulises abis oli ta Austria vastases sõjas kõvasti pettunud.

Ainiti, kui Napoleon otsustas, peale Josephinest lahutamist, paluda Suur-vürstinna Anna Pavlovna kätt, oli ta sunnitud varjama oma rahulolematust ja tulema vastu oma liitlasele Aleksander I-le. Ta teadis oma Venemaa Õukonna juures asuva esindaja raportist, et Venemaa Keiser oli vapustatud kui oli lugenud Schönebrunni rahu-traktaati. Tal oli teada, et Aleksander I oli täiesti kimbatuses Schönbrunni traktaadi artikli üle, millise järgi Venemaa soetab osa Galiitsiast, osalemata selle akti allkirjastamisel. Tuli välja, justkui Prantsusmaa teeb Venemaale oma armust kingituse.

Kõik need asjaolud koos ärgitasid Napoleoni lubama Caulaincourtil kohtuma krahv Rumjantseviiga Poola suhtes konventsiooni sõlmimise läbirääkimiste pidamiseks ja volitama teda seda Prantsusmaa nimel allkirjastama. Kuid andmata oma suursaadikule mitte mingeid konkreetseid instruksioone, Napoleon jättis enesele täieliku võimaluse tema poolt allkirjastatud konventsiooni tagasi lükkamiseks ja olenevalt asjaoludest ning jätta enesele Poola küsimuses piiramatu tegevusvabadus.

Vaevu võis mõelda, et Napoleon täiesti algusest peale suhtus Venemaa Poola konventsiooni ettepanekusse vaenulikult, nii nagu teda ärritas idee, et sarnase akti allkirjastamisega, milline tunnistab Poola jagamist, võtnuks Prantsusmaa osa „poliitilisest kuriteost“, milline oli sooritatud 1772 aastal*).

*)Vandal, Napoleon et Alexandre I, t. II, p.222 et suiv.

Napoleoni valitsemise ajalugu esitab arvutu hulga tõendeid, et temale olid oma võimuahnete plaanide järgimisel sellised sentimentaalsed tunded võõrad. Temale oli aktsioomiks tuntud printsiip: eesmärk õigustab vahendid. Mitte kunagi ta ei peatunud oma kavatsustes kaalutlustel „poliitilise kuriteo“ sooritamise võimatuses, sellise nagu Poola jaotamine, kui see oleks olnud kooskõlas tema piiritu võimuiha ja auahnusega. See vaieldamatu olukord ei vaja üksikasjalikke tõendeid.

Kui võtta arvesse ülalesitatud faktid, siis Poola küsimuses peetud konventsiooni lõplik käik ei saa kahtluse all olla.

Napoleon ei olnud üldsegi rahul krahv Rumjantsevi oktoobrikuu kirjadega Caulaincourtile, kes sõlmisid tungiva pakutud konventsiooni võimalikult kiiresti allkirjastamise nõudmise. Need kirjad „kurvastasid“ teda. Selgitades kogu Euroopa ees oma kavatsusi Varssavi Hertsogiriigi suhtes, ta „ei mõista, mida temalt veel soovitakse“. „Ma ei saa“, jätkas ta, „purustada soovulemaid ja võidelda pilvedega. Ma võimaldan Teie Majesteedil otsustada, kes meist enam jäi ustavaks liidule ja sõprusele – teie või mina. Kui hakata teineteist mitteusaldama, siis tähendab, et Tilsit ja Erfurt on juba unustatud. Kas siis võib arvestada, et Teie Majesteet suvatseb need avameelitsused heaks kiita?“

See Prantslaste Keisrile iseloomulik kiri kinnitab ümberlükkamatul viisil olulist muutust, milline on tekkinud tema tunnetes Aleksander I ja Venemaaga liidu suhtes. Napoleoni poolt ta kirjas tõstatatud küsimus liidule ustavuse kohta tõestab, et see liit ise on habras ja problemaatiline. Aleksander I vaatepunktist oleks see liit saanud uue elujõu ja püsivuse, kui Poolat puudutava konventsiooni allkirjastamisega oleks hävitatud vähimgi kahtlus Napoleoni poolses Poola taastamise kavatsuse suhtes. Prantslaste Keisri vaatepunktist oleks sarnane konventsioon rebinud ta käest relva, millisega vajaduse juhtumil ta võinuks anda Venemaale üpris tunnetatava löögi. Tekkib

küsimus: kas oleks olnud mõistlik siduda endal käed ja loobuda sellisest relvast? Ise-
enesestmõistetavalt - ei!

Vaat miks Napoleon oli ebameeldivalt löödud, kui Caulaincourt teatas temale, et 23
detsembril 1809 aastal (4. jaanuaril 1810 aastal) ta allkirjastas krahv Rumjantsevi Poolat
puudutava konventsiooni. Riigikantsler oli saavutatud tulemusega erakordselt rahul. Champagnyle
28 detsembris kirjutatud kirjas ta tõestab, et see „kasulik konventsioon“ millise tagajärjeks hakkab
olema „mõlemate keisririikide vahelise liidu igaveseks ajaks kinnitamine“. 50 päeva kestel pidi
toimuma ratifitseerimiskirjade vahetus. Kuid Napoleon seda konventsiooni ei ratifitseerinud ja see
tema otsus andis franko-vene liidule, milline oli asutatud Tilsitis ja kinnitatud Erfurdis, saatusliku
löögi.

Selleks, et selgitada selles asjas välja mõlemate lepinguliste poolte vastutust, on tarvis,
eelkõige, konstanteerida, et krahv Rumjantsev ei omanud vähimatki alust kahelda Caulaincourt
volitustes, et allkirjastada projekteeritud konventsioon. 1809 a. detsembri alguses tuli viimane
Riigikantsleri juurde ja teatas: „Ma sain käsu teid kõiges rahuldada“. Krahv Rumjantsev pidi
Prantsusmaa suursaadikuga vestlusest tegema järelduse, et Pariisis kaaluti nii nagu tarvis „liidu
kasu“ ja tunnistasid seda. Soovides hoida ära vähimatki arusaamatust, krahv Rumjantsev ise
visandas paberile oma vestlused Caulaincourtiga ja enne kui saata see raport Valitsejale, näitas seda
suursaadikule koos palvega, et ta parandaks ebatäpsused, kui neid leidis. Suursaadik kiitis raporti
täiesti heaks, millises oli, muus seas öeldud, et suursaadik väljendas täielikku valmisolekut sõlmida
Poolat puudutav konventsioon. Ta andis Napoleoni nimel „positiivse“ lubaduse, et Prantslaste
Keiser ei soovi Poola taastamist ja et suursaadik on volitatud allkirjastama selles mõttes kõige
„positiivsemaid“ kohustusi. Caulaincourt tegi krahv Rumjantsevi raportis ainult ühe paranduse: ta
palus tõmmata joone alla sõnadele „positiivne“ ja „positiivsed“. (Донесение гр. Румянцкв на
Высочайшее имя от 3-го декабря 1809 года).

Arvestades ülalesitatut oli krahv Rumjantsevil raske kahelda Prantsusmaa suursaadiku
volituste suhtes allkirjastada projekteeritud konventsioon.

Vähe veel: oma troonikõnes, mis peetud seadusandliku korpuse isungite avapäeval
Napoleon ütles, et tema „liitlane ja sõber, Ülevenemaaline Keiser, ühendas oma avara Keisririigiga
Soome, Moldaavia, Valahhia ja piirkonna Galiitsias. Ma ei kadesta üldsegi seda Keisririiki ja soovin
sellele kõike head. Minu tunded tema augustliku monarhi vastu on kooskõlas minu poliitikaga“.
Riigikantsler imestas selle üle, et Napoleon kuulutab Venemaa soetusteks Doonau Vürstiriigid,
kuigi ta teab väga hästi, et nad kuuluvad veel Türgile. Ainiti, samal ajal Kantsler ei saanud
Prantslaste Keisri sõnades märkamata jätta kindlat kavatsust säilitada Venemaaga liidu puutumatus.
Poola konventsioon pidanuks olema selle liidu parim kinnitus.

Kurakini raportid pidid kaotama Keiser Aleksander I ja tema välisministri teadvuses
vähimad kahtluse jäljed Napoleoni soovis sõlmida Peterburi kabineti poolt soovitud konventsioon ja
teisest küljest, tekitada veendumus hertsog Vience volitustes. Kui vürst Kurakin hakkas Campagny
ees taotlema Poola konventsiooni suhtes Venemaa ettepanekute suhtes kiiret vastust, siis viimane
veenas Venemaa saadikut, 1809 aasta novembri lõpus, et Caulaincourt saab instruksiooni, milline
kirjutab temale ette anda Venemaale täielik rahuldus. Poola konventsioonis peab olema öeldud,
teatas Champagny Venemaa suursaadikule, et 1) Prantsusmaa ei soovi Poola taastamist, et 2) ta
annab garantii Poola jaotamise suhtes ja 3) sõnad „Poola“ ja „poolakad“ tõmmatakse nüüdsest maha
kõigist riiklikest ja diplomaatilistest aktidest. (Донесение кн. Куракина от 26-го ноября 1809
года).

Kuivõrd Prantsusmaa välisministril oli õigus, andes Venemaa suursaadikule selliseid
positiivseid lubadusi, võinuks vürst Kurakin üpris varsti veenduda Prantslaste Keisri enda huultelt
tulnust.

„Teil“, ütles temale Napoleon, „ikka veel eksisteerib see sama ärevus Poola suhtes. Ma ei
mõista, miks see asi ei ole veel korraldatud ja miks hertsog Vience oli selles küsimuses, vaatamata
temale minu poolt antud instruksioonidele, niivõrd järeleandmatu“. Kohe seejärel, jätkates
vestlust, Napoleon küsis järsku: „Ainiti, miks see konventsioon, millist te nõnda elavalt taotlete, ei
ole sõlmitud siin, - nii nagu ma seda mõtlesin? Ma ootasin, et teie saate selleks volituse, kuna siin

on olemas kõik mugavused selle sõlmimiseks, tänu sellele, et mina ja Saksoonia kuningas asume siin“. (Донесение кн. Куракина 19-го (31-го) декабря 1809 г.).

Vürst Kurakin võis Napoleoni viimasele märkusele vastata ainult üht: selline on tema Valitseja tahe, selleks, et see akt oleks sõlmitud S-Peterburis.

Selline vastus ei saanud Prantslaste Keisrit rahuldada, kes, üldse, ei olnud üldsegi rahul uue Venemaa suursaadiku käitumisega, kes liiga energiliselt kaitses oma isamaa väärikust ja suhtus märgatavalt kahtlustavalt tema Prantsuse liitlase ja sõbra poliitikasse. Napoleon ei varjanud oma rahulolematust vürst Kurakini käitumisega, isegi Venemaa diplomaatiliste kulleritega, keda ta vastu võttis, austas ta kestvate jutuaajamistega.

1809 aasta lõpus Napoleon austas Gorgolit hüvastijätku audientsiga ja kasutas seda juhust ära selleks, et väljendada oma rahulolematust Venemaa suhtes kahes peamises punktis: Esiteks – ta oli rahulolematu, et S-Peterburis usutakse kõiki Inglismaa intriige, millised omistavad temale Poola taastamise kavatsuse. Samas kui temal sellist kavatsust ei ole, ega ole ka olnud.

Teine napoleonilike süüdistuste punkt puudutas krahv Cassini asja ((Кассини)), kes, olles päritolult piemontlane, astus Venemaa riigiteenistusse ja täitis Roomas Venemaa asjuri ametikohta. Napolon käskis ta arrteerida ja tahtis tema üle kohut mõista sellisel alusel, et krahv Cassini, olles itaallane, pidi olema loetud alamaks, keda ta süüdistas tema valitsuse vastases vandenõus. Vürst Kurakin tõestas, et krahv Cassini peab lugema Venemaa alamaks, kuna ta oli võetud Venemaa riigiteenistusse. Kui aga Venemaa valitsus, suursaadiku sõnul, lubanuks Cassini karistamist Prantsusmaa võimude korralduse alusel, siis ta tunnistaks Napoleoni Venemaa siseasjadesse sekkumise õigust.

Napoleon deklareeris kategooriliselt Gorgolile, et ta mitte mingil juhtumil ei tunnista vürst Kurakini vaatepunkti õigust, kes tüütab teda krahv Cassini vabastamise nõudmistega. Ta ei kavatses sekkuda Venemaa Keisririigi siseasjadesse, kuid ei luba Venemaa sekkumist Prantsusmaa siseasjadesse. Samamoodi ta ei luba mitte kunagi, et prantslasi, kes astusid välisriikide teenistusse, ei lakataks prantslasteks pidamast. „Kui-siis“, jätkas Napoleon vestluses Gorgoliga, „hertsog Richelieu ja Langeron tuleksid täna Prantsusmaale, siis mind ei peataks miski neid homme üles poomast“.

Lõpuks, „vürst Kurakin“, jätkas ta, „kurnab ja tüütab mind oma alaliste Cassini asjas tehtud kaebustega. Minu printsiibid selles suhtes on kehtestatud muutumatult ja miski ei sunni mind neist loobuma“. (Донесение кн. Куракина от 21-го декабря 1809 г. (2-го января 1810 г.).

Kõik need pisikesed kokkupõrked viitasid ilmselgelt Napoleoni poolses temaga Venemaaga liidu kasu mõistmise muutumisele. Sellele liidule andis lõpliku ja saatusliku löögi Keisrinna Marie Feodorovna poolne oma tütre Suurvürstinna Anna Pavlovna Prantslaste Keisrile andmisest keeldumine. ((Марьи Феодоровны, Анну Павловну). Napoleon, olles 1809 aastal kuulsuse ja võimsuse zeniidis, ei saanuks jätta tunnetamata seda lööki, milline oli antud tema enesearmastusele. Ta oli veendunud, et Venemaa Suurvürstinna käe palumisega ta osutab suurt au Venemaa Keiserlikule Õukonnale, seejuures kui Keiser Aleksander I vaatas temale, kui seikluste otsijale, kellega ta ei soovinud näha oma armastatud õde mehele läinuks. Aga teisest küljest, ta tahtis iga hinna eest saada kiiresti Poola konventsiooni ratifitseerimist ja seepärast ta viivitas Napoleonile solvavast äraütlemisest teatamisega kaua.

„Aleksander“, kirjutab Sorel oma klassikalises töös („L'Europe et la revolution francaise“, t. VII, 430), püütakse „venitada oma äraütlemisega“ abiellumiseks; Napoleon hakkab „venitama oma ratifitseerimisest äraütlemisega“. Lõppude-lõpuks Napoleoni enesearmastus nõudis täielikult S-Peterburist formaalse äraütlemise kättesaamise ärahoidmist ja sellele ebameeldivusele teise printsessiga abielu-lepingu sõlmimise fakti vastandadmist. Prantsusmaa rahvale ja Euroopale oli vaja esitada Napoleoni poolne Austria hertsogiina Marie-Louise valimine, mitte kui esimese väga salajase ettepaneku ebaedu tulemuse, vaid kui tema poolt tehtud ainus tõsine ettepanek. Vaat miks ettepanek, milline oli tehtud S-Peterburis, säilis suurimas saladuses ja see oli teada üpris vähestele isikutele. Ja vaat miks Napoleon, ootamata ära äraütlemise teatega Caulaincourti kulleri Pariisi jõudmist, 6 veebruaril 1810 aastal, teatas Austria suursaadikule vürst Schwarzenbergile oma

otsusest paluda Marie-Louise kätt. Austria suursaadikul oli volitus abielu-lepingu sõlmimiseks, milline ka järgmisel päeval, 7. veebruaril, sõlmiti.

Napoleon käsitles oma abielu erantitult kui poliitilist asja ja korraldas selle, Soreli sõnul, „kui sõjalise operatsiooni, kui mingi pealinna, nagu uut Austerlitzit, piiramist“. Lõpetanud „sõjalise operatsiooni“ abieluga, asus Napoleon koheselt Poola konventsiooni asja kallale ja dikteeris oma välisministrile järgmise instruksiooni: „Esitage minule hertsog Vicence konventsiooni asemel konventsiooni projekt. Õelge temale, et ma ei saa heaks kiita seda konventsiooni, kuna selles ei ole järgitud väärikust ja on asju, milleks teda ei olnud volitatud. Ma ei saa öelda, et *Poola Kuningriiki ei taastataks kunagi*, kuna see tähendaks öelda, et kui kunagi leedulased, või mingid sündmused selle taastavad, siis ma oleks sunnitud sõjaväe saatma, et seda takistada. See on minu au vastane“.

„Minu eesmärk“, jätkab Napoleon, „seisneb selles, et rahustada Venemaad, millise saavutamiseks on piisav koostada järgmistes väljenditest artikkel: „Keiser Napoleon kohustub mitte kunagi osutama mitte mingit abi või kaastegevust mingi riigi või ka mingile sisemisele liikumisele, milline on suunatud Poola Kuningriigi taastamisele“*).

*)Vandal, loc, cit., t. II, p.288. - Sorel, loc. cit., t. VII (1904), p.432.

Sellest ei piisa: kõik teised Caulaincourti poolt allkirjastatud konventsiooni artiklid peavad olema muudetud Napoleoni poolt dikteeritud artikli mõttes. Caulaincourti poolt lubatud Napoleoni Poola taastamise takistamiseks sekkumise asemel, oli tarvis panna sekkumisest hoidumine. Konventsiooni teises artiklis oli öeldud, et mõlemad lepingulised pooled ei luba isegi kasutada sõnu: „Poola“ ja „poolakad“. Napoleon on pahandatud sellisest sättest, kuigi ta ise selle dikteeris. Nüüd, 1810 aasta veebruaris, peale „vene abielu“ ebaõnnestunud käiku, ta leidis sellise kohustuse olevat „naljaka ja arutu“. Ainuti, oktoobris 1809 aastal ta lubas, oma välisministri sulega, et sõnad „Poola“ ja „poolakad“ tõmmatakse tema poolt poliitilisest sõnastikust maha. 1810 aasta veebruaris ta ainult nõustus mitte kasutama avalikes aktides nimetust „Poola“ ja „poolakad“, et tähistada maid, „millised olid endise vana Poola koosseisus“ - mis, iseenesest mõistetavalt, ei välistanud selliste nimetuste kasutamise võimalust uue, Saksoonia Kuninga valitsuskepi all loodava Poola suhtes.

Nende Napoleoni ettekirjutuste mõttes kirjutas Champagny krahv Rumjantsevile 10. veebruaril ja andis 12. veebruari instruksioonid Caulaincourtile. Riigikantslerile kirjutatud kirjas Chamapagny väljendab Napoleoni siirast kahjutunnet selle üle, et ta ei saanud viivitamatult anda oma ratifikatsiooni Poolat puudutavale konventsioonile. Ta kiidab heaks selle akti „olemuse“, kuid ta peab nõudma mõningate, tema väärikuse tunde vastaste väljenduste muutmist. Konventsioonis oli ebapiisavalt pööratud tähelepanu „tema kabineti delikaatsusele“. Kõik need väikesed arusaamatused silub Caulaincourt krahv Rumjantseviga avameelse mõtete vahetusega.

Vürst Kurakini Pariisist saadetud raportid kinnitasid täiesti suurt muutust, milline oli toimunud Prantslaste Keisri poliitilistes plaanides. Napoleon vältis Venemaa suursaadikuga kohtumisi ja püüdis ilmselgelt hoiduda temaga vestlusesse astumisest. Veebruari alguses vürst Kurakin oli podagra (liigeste valudega) voodis, kui tema juurde sõitis õhtul hertsog Cadore. See oli 9. veebruaril (u.k). Hertsogi tungival palvel võttis voodis lebav vürst Kurakin ta vastu.

Hertsog Cadore teatas temale, Kõigekõrgema käsul, et Napoleon otsustas abielluda Austria ertshertsoginna Marie-Louisega, lootes saada temaga lapsi; siis ta väga kahetseb, et saatus ei soovinud, et ta saaks Aleksander I õemeheks, kuna Suurvürstinna Anna Pavlovna on veel liiga noor, aga Katariina Pavlovna on oma südame lubanud kellegile teisele.

Vürst Kurakin kasutas selle ootamatu külastuse kohe ära, et küsida, kuidas on asjad Poolat puudutava konventsiooni ratifitseerimisega. Cadore vastas, et Napoleon ei ole veel lõplikku otsust (sic!) vastu võtnud ja et konventsioon on ikka veel tema käes. Ainuti, konfidentsiaalselt ta tunnistas suursaadikule, et Napoleon ei ole selle akti sõnastusega rahul ja eriti „positiivse vormeliga, millises on väljendatud, et vana Poola Kuningriiki kunagi enam ei taastata“. Ta ei soovi sellist taastamist ja arvatavasti ei hakka kunagi sellisele asjale kaasa aitama. Ainuti, ta ei saa enda peale võtta sellise mingitel asjaoludel toimuva sündmuse takistamise kohustust. (Донесение кн. Куракина от 28-го января (9-го февраля) 1810 года).

Oma samal kuupäeval kirjutatud kirjas krahv Rumjantsevile suursaadik märgib õieti, et kui konventsioon ka ratifitseeritakse, siis ikkagi Napoleoni endised tunded Venemaa vastu muutusid ja endist „head meelestatust“ ei saa enam eksisteerida.

Ei ole raske endale ette kujutada sügava pettumuse tunnet, millisega Keiser Aleksander I ja ta välisminister võtsid vastu vürst Kurakini raportit ja Caulaincourti sõnalisi selgitusi. 1810 aasta jaanuaris Aleksander I hellitas veel lootust, et Napoleon kinnitab Poola konventsiooni ja seejuures, hävitades kõik kartused Venemaale kahjulike Poola suhtes olevate kavatsustes. Ta veenas oma liitlast, et teda innustab ainult üks soov: „tugevdada meie liitu“.

Kuid kui S-Peterburis saadi kätte teade Caulaincourti poolt, temale antud avarate volituste jõul allkirjastatud konventsiooni Napoleoni poolsest ratifitseerimisest keeldumisest, Keiserliku valitsuse rahulolematust tuli ilmsiks tugevaimal määral, seda nii selgitustes Caulaincourtiga, aga ka instruksioonides krahv Kurakinile.

1810 aasta märtsi alguses Riigikantsler esitab telegrammis vürst Kurakinile Prantsusmaa kabineti ebasõbraliku tegevuse üksikasjaliku iseloomustuse. Caulaincourti volitused ei jätnud mingit kahtlust tema õiguses allkirjastada ühiste jõupingutustega koostatud konventsioon. Keiser Aleksander oli veendunud, et Tilsiti rahu ja liit jäävad ka tulevikus Euroopa rahu ja tasakaalu nurgakiviks.

Seejuures samal ajal, kui Keiser Aleksander I niivõrd „suursugusemal ja suuremeelsemal moel“ täitis endale võetud kohustusi, millised tulenesid liidust, hakkas ta saama üha enam ja enam tõendeid poolakates sellise rahutuste ja segaduste vaimu sündi, millisega see rahvas alati oli silma paistnud. Prantsusmaa valitsusele oli saadetud neli nooti, millises seisnes palve pöörata tähelepanu sellele ohtlikule liikumisele ja aidata seda peatada. Kuid kõik need noodid jäid vastusetu!

Seejuures Venemaa jätkas, 1809 aasta sõja ajal, Prantsusmaa suhtes ja Austria vastu, oma liiduliste kohustuste õieti täitmist. Autasuks sellisele liidule ennenägematu ustavuse eest ilmus sõjaline konventsioon, mis oli allkirjastatud Viinis ning oli suunatud Venemaa vastu. See akt ei saanud Keisrit mitesolvata.

Siis Napoleon otsustas volitada oma suursaadikut andma, projekteeritud konventsiooni allkirjastamisega, Venemaale täieliku rahulduse. Möödusid 50 päeva, millised olid määratud selle akti ratifitseerimiseks, ja alles peale mainitud tähtajast kahe nädala möödumist saab krahv Rumjantsev teada Napoleoni poolsest oma allkirja andmisest keeldumisest. Tekib küsimus: milliste motiividega oli selline ootamatu ja ennekuulmatu äraütlemine õigustatud?

„Räägitakse“, jätkab Riigikantsler oma 4. (16.) märtsi 1810 aasta telegrammis, „et konventsiooni ei kinnitata seepärast, et see on liiga positiivne ja ei ole üldsegi vastastikune. Liiga positiivne? Ainiti, kas see on võimalik, kui jutt käib paljude miljonite isikute saatusest? - Ta ei võimalda mitte mingit vastastikusust? Ainiti, kas siis ta ei toonud Prantsusmaale kõiki neid kasusid, milliseid see maa juba soetas tänu meie liidule temaga ja veel ka tulevikus soetab?“

Allkirjastatud konventsiooni eesmärgiks oli, mitte mingil juhtumil, Poola Kuningriigi mittetaastamise kohutuse formaalne kinnitamine. Kui see kohustus ei hakka konventsioonis olema kõige kategoorilisemal viisil väljendatud, siis ta kaotab igasuguse praktilise tähenduse.

Nende kaalustluste alusel krahv Rumjantsev koostas konventsiooni vastu-projekti ja esitas oma kriitilised „märkused“ Prantsusmaa uuele projektile, milline oli esitatud Caulaincourti poolt. Näiteks, projekti Artikkel 5. oli kehtestatud Venemaale ja Varssavi Hertsogiriigile tulevikus oma valduste mittelaiendamise kohustus. Venemaa projektis räägitakse ainult Varssavi Hertsogiriigist ja ei lubata tema võrdsustamist Venemaaga, kuna hertsogiriik, kui Saksoonia Kuninga provints, ei saa sõda pidada, ega hankida mingeid territoriaalseid soetusi.

Mis aga puudutab Venemaad, siis, riigikantsleri sõnul, „ta ei alusta kunagi sõdu ja ta ei vaja mitte mingeid juurdekasvatusi, kui seda aga esile kutsutakse, siis kas ta saab siis allkirjastada kohustust, milline juba ette hävitaks kõik tema võidud ja jätaks kõik ta sõjad hüvitusest ilma?“ Pidades silmas seda kaalustlust oli Venemaa vastu-projektis öeldud, et Varssavi Hertsogiriik kohustub „oma territooriumi nende piirkondade arvelt, millised kuulusid endise Poola Kuningriigi koosseisu“ mittelaiendama. Venemaa aga kohustub mainitud piirkondade arvel mitte mingeid soetusi tegema, erandiks juhtum, kui teda rünnatakse ühe oma naabritest poolt.

Ei saa jätta märkamata krahv Rumjantsevi argumenteeringu mõningast loogikavastasust. Kui Varssavi Hertsogiriik, kui „Saksoonia Kuninga provints“, ei saa kohustuda mitte tegema mitte mingeid territoriaalseid juurdekasvatamisi, siis ta samamoodi ei saa võtta mittelaiendamise kohustust Poola piirkondade arvelt, millised kuulusid endise Poola Kuningriigi koosseisu.

Vürst Kurakinile oli tehtud ülesandeks, peale Venemaa vastu-projekti ja 4. märtsi 1810 aasta instruksioonide kättesaamist, ta esitada need viivitamatult hertsog Cadorele ja paluda kiiret vastust. Suursaadik täitis selle käsu, kuid ei saanud kaua sellele mingit vastust. Kui aga vastus oli antud, siis osutus, et mõlemad liitlased lahkesid täiesti Tilsitis sõlmitud suhete kasu mõistmises. Poolat puudutav konventsioon ei olnud mitte kunagi Napoleoni poolt ratifitseeritud ja jäi ainult Venemaa ja Prantsusmaa vahelise vastastikuse võõrdumise ja leppimatu kahtlustamise positiivseks tõestuseks.

Pidades silmas 1809 aasta detsembrikuu Poola konventsiooni sellist erandlikku tähendust, on hädavajalik peatuda samas küsimuses tehtud erinevate vastu-kavade, millised ilmusid päevavalgele kord S-Peterburis, kord jälle Pariisis, diplomaatiliste läbirääkimiste edasisel käigul. Üldmainitud detsembri-konventsiooni tekst trükitakse ära käesolevas köites kui *lisa*.

Kuigi Napoleon, peale abiellumist, pühendus täielikult mesinädalate rõõmudele, ei lakanud ikkagi tegelemast riigiasjadega. Täpsemalt köitis teda väga Poola konventsiooni küsimus. Ta väljendas üpris sapiseid kriitilisi märkusi Venemaa vastu-proektile ja keeldus mõistmast motiive, millised sundisid Venemaa valitsust jääma oma nõudmiste juurde, et Prantsusmaa kohustuks Poola taastamisele mitte kaasa aitama. Ta on valmis võtma sellise kohustuse vaid enda peale, kuid ta keeldus järsult kohustuma ka teiste riikide eest ja takistama neid relvajõuga seda tegemast. Seejuures Napoleon ei lasknud silmist võimalust vahetult tema kaastegevust Poola Kuningriigi taastamisel. Alati leidunuks mingi riik, milline oleks valmis tegutsema tema poolt viidatud suunas. Lõpuks, tema poolt loodud Varssavi Hertsogiriik ise, omas täielikku võimalust olla tema kätes sihipäraseks relvaks, et anda Venemaale Poola taasärkamisega tunnetatav hoop.

Seda ohtu nägi Aleksander I ette ja tema lähimad nõunikud, olles veened teda konventsiooni Venemaa sõnastuse vastuvõtmise edasilükkamatus hädavajaduses. Seejuures Napoleon tunnistas seda sõnastust liiga „dogmaatiliseks“, „ebatavaliseks ja inimõistusele vastasaseks“, millist ta vastu võtta ei saa, soovimata end „häbistada“.

Ainiti, teisest küljest, Napoleon ei soovinud 1810 aastal, peale just äsja lõppenud verist sõda Austriaga, Venemaaga suhete katkestamist. Ta pidi soovima rahu säilimist. Keiser Aleksander I liitlaslike suhete säilitamist nõudis seni Euroopa poliitiline olukord. Vaat miks Napoleon seadis endale ülesandeks: venitada Poola konventsiooni üle peetavate läbirääkimistega niivõrd kui võimalik, kutsumata ette viivitamatut suhete katkestamist. Ta oli valmis Venemaale andma juhtumil ja aegajalt, hoiatusi Venemaale ohtlikest Napoleoni viha tagajärgetest. Kuid ta otsustas kindlalt jätta Venemaaga lõpiku arvete tegemise hetke määramise enesele.

Vürst Kurakin, vaatamata oma tõsisele haigusele, milline aheldas ta pikkadeks nädalateks voodisse, tüütas pidevalt Champagnyt palvetega kiirendama Venemaa viimasele ettepanekule vastuse andmist. Kuid ta sai tavaliselt vastuseks, et Napoleon on tervikuna pühendunud oma noore abikaasa eest hoolitsemisele, nõnda, et tal ei ole üldsegi riigiasjadega tegelemiseks aega. Samal ajal suursaadik veendus, et Prantsusmaa valitsus mitte ainult ei aidanud kaasa Pariisi börsil Venemaa laenu võtmist, millist Venemaa vajas, vaid vastupidi, tegutses igati selle soovi täitumise vastu. Ühe sõnaga, vürst Kurakin juba 1810 aasta märtsis kirjutas oma valitsusele: „Asjaolud on täielikult muutunud“.

Lõpuks, aprilli lõpus, vürst Kurakin paranes oma julmast haigusest sedavõrd, et võis külastada Champagnyd. Ta ei alustanud meelega jutuajamist konventsioonist ja jättis Champagnyle endale võimaluse minna üle sellele asjale – mida ta ka tegi, öeldes, et Napolonil ei ole lihtne seda konventsiooni kinnitada, kuna ta ei saa tagatist anda Poola mittetaastamise eest. Champagny sõnul, on Caulaincourt selles kurvastavas asjas täiesti süüdi, kuna ta ületas oma volitusi ja ei mõistnud temale antud instruksioone.

„Ainult Jumalast endast sõltub“, ütles Prantsusmaa välisminister pateetiliselt, „kas mittetaastada Poola Kuningriiki ja ... Keiser Napoleon leiab, et ei ole tema võimuses allkirjastada

sarnast kohustust ja et te ei sa kohustuda mitte osalema, ei otseselt, ega ka kaudselt, kõiges selles, mis võib aidata kaasa sellisele sündmusele“.(sic!)

Venemaa suursaadik hakkas palavikuliselt vaidlustama Champagny argumenteeringut, tõestades, et oma liidu jõul Prantsusmaaga on Venemaal õigus nõuda liitlase poolset kinnitust, et ta ei luba Poola taastamist, milline oli alati Venemaa julgeoleku neetud vaenlane. Mitte mingid põhjendused ei mõjunud Prantsusmaa välisministrile: ta ainult kordas, et väljendas oma isiklikku arvamust; aga Napoleon ei ole oma otsust veel teinud.

Ainiti vürst Kurakin ei saanud sellest jutuajamisest Champagnyga teha muud järeldust, et ka tegelikult on „kõik muutunud“. Vürst väljendas oma imestust, et Prantsusmaa valitsus keeldub laenule oma garantii andmisest, millist Venemaa valitsus soovis Pariisis võtta. Ilma Napoleoni garantiita ei olnud mingit lootust sellist laenu saada.

Hertsog Cadore kuulas suursaadiku külmavereliselt ära ja vastas seejärel järgneva huvipakkuva jutuga: „Keiser mitte kunagi ei võta laene oma enda alamatelt, aga sellist garantiid ta loeb võrdjõuliseks laenuga, millist võetakse oma Keisririigi poolt. See on selline meede, millise ta, vaatamata oma lähedastele suhetele Venemaaga, peab esitama, konstitutsiooni jõul, Seadusandlikule Korpusele ja ta arvab, et oleks olnud täiesti kohatu kutsuda selle suhtes esile arutelusid, millised puudutavad nii vahetult välisriiki“.

Vürst Kurakin ei taibanud selle peale öelda, et Seadusandlik Korpus on väga kuulekas Napoloni lapsuke, kellest 1810 aastal sõltus täiesti igasuguse sobiva seadusandliku meetme vastuvõtmine. Ta, vastupidi, hakkas tõestama, et Venemaal on õigus Prantsusmaa toetusele, kuna liit temaga tekitab Venemaa riigikassale ja kaubandusele lugematuid ohvreid, et Pariisi pankur Lafitte ütles otse, et ilma Napoleoni poolse valitsuse Vene laenu garantiita seda anda ei saaks jne. Need põhjendused ei veenanud kuigivõrd ei Napoloni, ega tema välisministrit. On üpris tõenäoline, et mõlemad nägid ette Venemaaga suhete katkestamise võimalust ja ei saanud soovida selle rahaliste vahendite suurenemist, millised asusid ka tegelikult suures korratuses. Lõppude-lõpuks Napoleon ainult nõustus tellima Venemaalt 30 miljoni frangi eest igasuguseid materjale, millised olid vajalikud Prantsusmaa laevastikule.

Mitte vähem ebaedukas oli Prantsusmaa valitsusega Prantsusmaa korsaaride poolt Balti merel vallutatud Venemaa kaubaleavade suhtes peetavate läbirääkimiste käik. Venemaa laevad ja kaubad olid pidevalt Prantsusmaa priisikohtute otsuse alusel konfiskeeritud.

Vürst Kurakin kasutas kõiki oma teadmisi rahvusvahelise õiguse vallast, et veenda Prantsusmaa välisministrit Prantsusmaa korsaaride ja priisikohtute poolsest üldtunnustatud rahvusvaheliste seaduste rikkumises. Ta tõestas ilmekalt, et Prantsusmaa ise pidas alati kinni põhimõttest: neutraalne lipp katab vaenulikku veost; et Napolon pidanuks Inglismaa vastu toetama Relvastatud neutraalsuse põhimõtteid; et „Balti meri on suletud meri (Mare clausum)“ ja et ta oleks pidanud oma korsaaridele kirjutama ette järgida „neid samu eeskirju, milliseid nõnda targalt kehtestas Taani kuningas“.

Cadore hertsogi Venemaa suursaadiku ilmekad argumendid üldsegi ei veennud.

„Relvastatud neutraalsuse põhimõte“, väitis ta vürst Kurakinile vastu, „et lipp katab veose, ei ole enam Prantsusmaa poolt järgitav alates selest hetkest, kui ta oli sunnitud järgima Inglismaa eeskju neutraalse meresõidu suhtes suvaliste meetmete võtmisel, ja need meetmed jäävad jõesse kuni selle ajani, kuni Inglismaa ei tühista oma ettevõtmisi“.

Olles Prantsusmaa välisministri suust ära kuulunud sellise kategoorilise keeldumise, vürst Kuratkin teeb oma pikas 18. (30.) aprilli 1810 aasta raportis kurva kokkuvõtte: „Ei selles asjas, ega ka kahe teise suhtes, ma ei olnud suuteline midagi otsustavat ja rahuldavat saavutama“.

Vaatamata sellisele mittelohtavale järeldusele, vürst Kurakin jäi ikkagi veendunuks, et Venemaa valitsus peab jätkama jõupingutuste tegemist, et saavutada Napoleoni poolne Poolat puudutava konventsiooni kinnitamine. Ta tunnistas seda hädavajalikuks Venemaa väärikusele kuna paljud teadsid sellest asjast ja lõplik ebaedu oleks olnud Venemaa alandamine. „Me läksime selle konventsiooni osas liiga kaugemale“, kirjutas ta oma valitsusele, „ja tähelepanuks meie väärikusele ja huvidele, tuleb meil püüelda, et see oleks vastu võetud, kinnitatud ja Keiser Napoleoni poolt täielikult täidetud. Seda me peame taotlema austusest meie endi vastu; meie peame seda tegema et

hävitada vanade poolakate revolutsiooniline vaim; meie oleme kohustatud seda tegema, et Euroopale tõestada, et Prantsusmaa kardab meid ja nõustub kõigega mis on meie poolt tunnustatud hädavajalikuks meie rahule“.

Pidades silmas neid kaalutlusi tegi suursaadik ettepaneku minna igasugustele järelandmistele sõnades, et ainult konventsiooni põhimõte oleks Napoleoni poolt säilitatud ning heaks kiidetud.

Keiser Aleksander I, omalt poolt, oli nõus kõikvõimalike järelandmistega sõnade suhtes, kuid ei saanud loobuda konventsiooni enese eesmärgist, milline seisnes Venemaa julgeoleku tagamises Poola eest. Ta kirjutas oma Pariisis asuvale suursaadikule ette rõhuda kõige energilisemal viisil konventsiooni kiireimale kinnitamisele. Kurakin pidi pidevalt meeles pidama, et Valitseja soovib iga hinna eest „säilitada Keiser Napoleoniga, oma sõbraga, kõige tihedamat liitu“. Mis aga puudutab hertsog Cadore kinnitust, et Caulaincourt ületas oma volitusi, allkirjastades Poolat puudutava konventsiooni, siis Riigikantsler käskis vürst Kurakinil hertsogile meenutada tema 1809 aasta 20. oktoobri kirja temale, krahv Rumjantsevile, millises oli öeldud, et Keiser Napoleon mitte ainult ei mõtle Poola taastamisest, vaid ka ta otsustas kiskuda selle elanike südamest mälestuse sellest ja kriipsutada ajaloost maha sõnad „Poola“ ja „poolakad“. Mitte midagi muud ei soovi ka Venemaa valitsus ise – järeldas krahv Rumjantsev oma 11. mai 1810 aasta instruksioonis.

Ainiti, jälle möödus peaegu kuu ja vürst Kurakin ei teata konventsioonist midagi. Mai lõpus kirjutab krahv Rumjantsev, et Valitseja on Poola konventsiooni asjas suursaadiku ja Prantsusmaa valitsuse vaikimisest erakordselt hämmastunud. Kuulujutud Poola trooni taastamisest saavad kinnitust iga päevaga ja leiavad kindla aluse Napoleoni poolses konventsiooni mittekinnitamisest.

„Olgem ausad“, kirjutab krahv Rumjantsev 30. mail 1810 aastal, „kes meile seda konventsiooni pakkus et tagada meie julgeolek? Kas siis ma allkirjastasin selle üksi?“

Vürst Kurakin oli täiesti ahastuses. Ta oli veendunud, et Napoleon konventsiooni endises sõnastuses kunagi ei allkirjasta. Vähe veel: ta leidis samuti, et võinuks loobuda esimesest artiklist ja rahulduda Prantslaste Keisri nõusolekuga kohustuda Poola taastamisele mitte kaasa aitama. Kui ta võtab sellise kohustuse, siis järelikult tuleks lõpetada see ohtlik vaidlus. Ainiti, pidades silmas temale Riigikantsleri poolt tehtud etteheiteid, ta pidi jätkama konventsiooni kinnitamise taotlemist selle esialgses sõnastuses. Need jõupingutused osutusid täiesti asjatuteks.

Hertsog Cadore ajas Venemaa suursaadiku kimbatusse, kui ta hakkas temale tõestama, et Prantsusmaal ei ole mingit mõtet konventsiooni allkirjastamiseks, kuna selles ei ole mingit vastastikusust. „Kui, näiteks“, küsis Prantsusmaa välisminister, „teie nõustute omalt poolt tagama meile Piemonti valdamist?“ (sic!).

Kurakin, muidugi, ei olnud sellisesse hertsog Cadore ootamatusse nõudmisele võimeline midagi tõsiselt vastama. Kuid ei saa imestamatta jätta selle üle, et ka pärast seda ettepanekut ta jätkas hertsogile kaebamist oma väljapääsmatu olukorra üle: S-Peterburist pudeneb temale pidevalt etteheiteid, et ta midagi ei tee ja ei suuda saavutada Poolat puudutavat konventsiooni kinnitamist. Seejuures Pariisis kostitatakse teda heade sõnade ning ootamatute uute ettepanekutega.

Hertsog Cadore, heast hingest, leidis Venemaa suursaadikule lohutuse, öeldes temale, et tema valitsuse etteheidetel on ainus eesmärk - „anda teie esildistele rohkem palavust“ ... „Ma ei suuda endale ette kujutada“, lisas hertsog, „et teiega ei oldud täiesti rahul“ (sic!).

On üpris huvitav, et vürst Kurakin ei märganud temasse Prantsusmaa ministri poolset iroonilist suhtumist. Ta võttis vastuvaidlematult vastu tema rahulolematuse tunnete suhtes tehtud lohutused, milliseid kutsus Keiser Aleksander I-s ja Riigikantslerist esile tema õnnetu konventsiooni suhtes tehtud pingutuste ebaedu.

Kuid veelgi huvitavamad on suursaadiku väsimatud seatud eesmärgi saavutamise püüdlused, vaatamata tema enda veendumusele, et need püüdlused on täiesti kasutud. Näis, et oma väärikuse tunnetamine pidanuks teda peatama Prantsusmaa välisministri suhtes pealetükkivast käitumisest. Kuid tegelikult suursaadik ei andnud Cadore hertsogile rahu: 10 päeva pärast, peale viimast jutuajamist, ta pöördus uuesti tema poole küsimusega – kuna siis, lõpuks, Napoleoni poolt konventsioon kinnitatakse? Hertsog, „vaev-vaevu vastas“, et Napoleon ei ole temale midagi öelnud;

et ta on koledal kombel asjadega hõivatud ja et ta ei saa teda ära tüüdata. Siis Kurakin, halvasti varjates oma sisemist rahutust, „lõbusa tooniga“, läks üle teistele küsimustele. Ta rääkis, muu-seas, Rootsi asjadest ja soovides ilmselgelt lõbustada Prantsusmaa välisministrit, pööras ta tähelepanu tema suhtes pidevale endise õukondliku etiketti rikkumisele. Praegu antakse kõigil juhtudel eelis Austria suursaadikule, prints Schwarzenbergile, samas kui varem tunnistati alati seda õigust alati meil olevat.

Hertsog Cadorele see Venemaa suursaadiku kaebus ei meeldinud üldsegi ja ei lõbustanud teda üldse, kuigi see oli öeldud „lõbusa tooniga“. Ta viitas ainult Napoleoni abielule Marie-Louisega, milline õigustas Austria suursaadiku privilegieeritud asendit. (Донесение от 4-го (16-го) июня 1810 г.).

Muideks, tõele au andes, tuleb öelda, et vürst Kurakin ise mõistis sarnaste Venemaa nimel tehtud taotluste alandavat olemust. Ta kirjutas mitmeid kordi Riigikantslerile, et tingimata tuleks loobuda neist „pealetükkivustest“, kuna Napolon on üdini imbunud läbi pahast tahtest Venemaa suhtes ja Poolat puudutava konventsiooniga ta soovis ainult oma liitlast – Venemaa Tsaari - „ninapidi vedada“.

„Kas siis meie“, kirjutas Kurakin 5. (17.) juunil 1810 aastal krahv Rumjantsevile, „ei ole ainus suur kontinentaalne riik, milline on jäänud oma territooriumil veel puutumatuks ja on veel oma täies jõus? Ainult selle võimsuse arendamisega ja tema ees hirmu sisendamisega me sunnime otsima meie sõprust ja saavutame selle eesmärgi paremini, kui kõigi armastusväärustega“.

„Hakkame tema (Napoleoni) sõpradeks, kuid ärgem laske end lolliks teha. Me käime temaga kõiges ühte jalga ja ei näita rohkem, kui tema, meie vastastikustes suhetes ettevaatlikkust“.

Lõpuks, vürst lisab, et kogu oma pika karjääri kestel ta ei ole kunagi pidanud taluma nii palju alandamist, kui viimasel ajal, pidades läbirääkimisi Poola konventsiooni üle.

Pidades silmas tema alandavat pealetükkivust jääb üle ainult imestada tema poolt tehtud sammude üle. Tema poolt S-Peterburist saadud instruksioonid ei saanud teda isiklikult ja ka oma isamaad alandada.

Vürst Aleksander Borissovits Kurakin ((Александръ Борисовичъ Куракин)) pidi lõrplikult veenduma konventsiooni suhtes peetavate läbirääkimiste täielikus viljatuses peale tema lihase venna, vürst Aleksei Borissovitsi Pariisi saabumist, kellele Keiser Aleksander I tegi ülesandeks õnnitleda Napoleoni abiellumise puhul.

Napoleon austas Venemaa erakorralist saadikut väga armastusväärse vastuvõtuga. Ta veenas teda oma otsustavuses säilitada Venemaaga liit. „Prantsusmaa“, ütles ta vürst Aleksei Borissevitsile, „mitte kunagi ei peaks olema Venemaa vaenlane. See on kummutamatu tõde. Venemaa asukoht kõrvaldab temaga igasuguse suhete katkestamise võimaluse. Minu loomulikuks vaenlaseks on ainult meri ja Inglismaa. Kui isegi poliitilised asjaolud, koos võetuna, ka kutsusid millalgi-kunagi esile Venemaa ja Prantsusmaa vahelise suhete katkestamise, siis ikkagi ma hakkan armastama Keiser Aleksandrit ja minu isiklikud tema vastased tunded mitte kunagi ei muutu“.

Vürst Aleksei Kurakin kuulas suure tähelepanuga ära need selgitused armastusest ja ei puudutanud ühegi sõnaga konventsiooni, kuigi rääkis üldiselt Poolast, ohust, millisega ähvardab selle maa ülestõusmine Venemaad jne. Napoleon nimetas kõik kuulujutud Poola taastamisest „lobaks“ ja tõestas, et kui ta sundis Austriat Venemaale loovutama piirkonna Galiitsias, siis see on parim tõestus Poola taastamise võimatuse kasuks. (Донесение кн. Алексея Борисовича Куракина от 30-го мая (11-го июня)).

Mõni päev peale seda esimest vestlust Napoleoniga sai vürst Aleksei Borissovits kutse osaleda keiserlikul jahiretkel. Seal Napoleon alustas ise Poola konventsioonist rääkimist ja püstitas otsekohese küsimuse. „Need läbirääkimised“, ütles Napoleon, „põrkub esimese artikliga, millisele rõhus teie valitsus ja milline viib mõlemate õukondade vahelisele jahenemisele. Kuid kuidas ma saan allkirjastada kohustust, et Poolat mitte kunagi ei taastataks? Miks minult nõutakse kohustust, millise ainult Jumal üksi võinuks allkirjastada? Selline kohustus puudutab sündmust, kuigi milline on üpris ebatõenäoline, kuid selle ärahoidmine on ikkagi inimjõust üle. Minu kohtumise ajal Keiser Aleksandriga Erfurdis, ei näinud uus sõda kontinendil üldsegi tõepärane ja vaatamata sellele, ma pidin pidama üpris tõsist sõda“.

Lõpetuseks deklareeris Napoleon oma otsusest järgmsites sõnades: „Kui ma allkirjastaks sarnase kohustuse, siis ma oleks sunnitud tulema teile appi, kuid ma ei soovi valada prantsuse verd ei poolakate poolt ega ka vastu“. (Донесение от 9-го (21-го) июня 1810 года).

Sellel vaatepunktil jäi Napoleon kõigutamatuks. Vürst Aleksei Borissovits oli Pariisis enam kui kaks kuud ja kohtus Napoleoniga mitmeid kordi, kuid viimane kas vältis Venemaa erakorralise saadikuga Poola konventsioonist rääkimist või siis kordas varem väljaöeldud arvamust.

„Ma võinuks, näiteks“, ütles temale justkui Napoleon, „kohustuda kaudselt või otseselt mitte aitama kaasa milleski Poola taastamises, või kui teie eelistaksite, siis meie võiksime anda teineteisele vastastikuse mõlemate keisririikide käesolevate piiride garantii, nimetades ümber kõik valdused, millised nende koosseisu kuuluvad. Vaat millega ma võinuks nõustuda. Minul ei olnud kunagi Poola taastamise mõtet“.

Napoleon mitte ainult ei väljendanud oma valmisolekut asuda viivitamatult tema poolt pakutud uutel alustel uue konventsiooni allkirjastamise läbirääkimistele, kuid ta palus vürst Aleksei Borissovitsi, kas ta vend, suursaadik, omab sarnase akti allkirjastamiseks volitusi. Ta soovis igal juhul pidada läbirääkimisi Pariisis enda vahetu ja isikliku juhtimise all.

Kui vürst Aleksei Borissovits oli sunnitud vastama, et tema vennal sellist volitust ei ole, Napoleon katkestas oma ettepanekust edasise jutuajamise. Prints Schwarzenbergi juures toimunud tulekahju ajal oleks vürst Aleksander Borissovits peaegu surma saanud: trügimisel ta sõtkuti jalgade alla, tema riided süttisid ja ta tiriti suure vaevaga tulest välja. Ta juuksed põlesid ära ja üle kogu ta keha olid põletushaavad. Suursaadik oli peale 1. juuli katastroofi mitu kuud haigevoodis.

Tema vend jäi veel poole-teisekuuks Pariisi ja ta sõitis ära peale seda, kui vürst Aleksander Borissovitsi elu enam oht ei ähvardanud. 19.(7.) augustil oli tal Napoleoni juures hüvastijätauudients. Audientsil viimane, peale pikka vaikimist, asus ta ise rääkima Poola konventsioonist. Ta ütles jälle kategooriliselt vürstile: „Ma ei soovi Poola taastamist“. Teda huvitavad ainult Inglise, Hispaania ja Itaalia kuid mitte Poola asjad.

Vürst Kurakin kuulas aupakklikult selle deklaratsiooni ära ja ei jõudnud midagi Prantslaste Keisrile öelda, kes ilmselgelt oli selleks vestluseks Venemaa erakorralise saadikuga ettevalmistunud ja püüdis tingimata öelda välja kõik, mis oli ta hingele kogunenud. Napoleon rääkis tuliselt, katkendlikult ja kiiresti, andmata saadikule võimalust sõnakestki vahele öelda.

„Tegeleda intriigidega“, ütles Napoleon, „on väärikas ainult Preisimaa Kuningale ja väikestele Saksamaa valitsejatele, kes ei oska ja ei suuda teisiti tegutseda. Iga kord, kui te mind kahtlustate intriigid, te solvate mind viimase vere tilgani. Sellega te tõestate, et vaatamata minu püüdlustele säilitada meie liit, te otsite juhust, et minuga tülitseda. Kuid see toimub minu soovi vastaselt, kui ma oleks sunnitud viima oma väed teie vastu, saatma Põhja 400.000 inimest, täiesti sihitult verd valama ja nägemata ette vähimatki kasu, millie võinuks mind juhtida“.

„Igasugune sõda“, jätkas Napoleon, „milline on Venemaa poolt Prantsusmaa vastu alustatud või millist mina oleks olnud sunnitud pidama Venemaa vastu, oleks olnud minu kavatsuste vastane, kuna tal ei saa olla, peale 200.000 prantslase kaotamist, mitte mingit teist tulemust. Ma kordan, et ei soovi ja ei saa soovida mitte mingit Prantsusmaa ja Venemaa vahelist suhete katkestamist“.

Need Napoleoni prohvetlikud sõnad ei saanud vürst Kurakinile sügavat muljet mitteavaldada. Ta ei olnud ei Prantsusmaa ega ka Napoleoni vaenlane, kuid ta tunnetas ette katastroofi vältimatust, millise käiku ei olnud keegi võimeline ette nägema. Ta veenas Napoleoni oma Valitseja sõpruse tunnete ja liidu siiruses, kes jätkab pidamast Venemaa ja Prantsusmaa üksmeelt Euroopa rahu nurgakiviks.

Napoleon jätkas samuti oma isiklike Keiser Aleksandri suhtes olevate isiklike poolehoiu tunnete väljendamist ja püüdis tõestada, et ta aitas kaasa Venemaa Valitsejate kõige salajasemate soovide teostamisele. Sest just tänu temale Doonau Vürstiriigid, Moldaavia ja Valahhia on ühendatud Venemaa Keisririigi valdustega. Ta kiidab täiesti heaks, et Doonau vasak kallas moodustaks Venemaa piiri.

„Doonau, ühest küljest“, ütles Napoleon mõningase paatosega, „ja Soome teisest, kas siis Peeter Suure valitsemise ajast ei seisnenud selles teie eelkäijate unelmad, millised said sellisel viisil keha ja vere?“.

Visandanud sellise Venemaa uute soetuste särava pildi, andis Napoleon ilmselgelt liiga suure vabaduse oma Lõuna-fantaasiale. Ta teadis väga hästi, et Doonau Vürstiriigid ei ole veel Venemaa poolt vallutatud ja Türgi poolt talle loovutatud. Ta teadis veelgi paremini oma enda kindlat kavatsust kõigi jõududega takistada selle Venemaa Valitsejate eelkäijate „unelmate“ teostumise täitumist. Lõpuks, ta deklareeris harva esineva kühnilisusega sellele samale vürst Kurakinile, et Doonau Vürstiriikide vallutamisele ta tunneb kaasa eriti seepärast, et tänu sellele Austria muutub Venemaa leppimatuks vaenlaseks! „See juurdekasv“, ütles Napoleon, „muudab Austria teie alaliseks vaenlaseks, kuna ma võin teid veenda, ta kardab teid sama palju, kui ta mind kardab“.

Kui meenutada, et samal ajal, kui Napoleon nii avameelitses, ta asus lähedastes suhetes Viini kabinetiga, siis saab selgeks, kuivõrd Austria poliitika oli temale kuulekas ja üpris sihipäraseks relvaks, et toetada Türgit Venemaa vastu. Sellisel viisil pidi Venemaa Doonau Vürstiriikide endaga ühendamiseks võitlema mitte ainult Türgiga, aga samuti ka Austria ja Prantsusmaaga.

Selline oli Napoleoni vürst Aleksei Borissovits Kurakiniga peetud viimase jutuaajamise olemus. Vürst sõitis Pariisist ära, oleks täielikult veendunud selles, et Napoleon ei allkirjasta kunagi Poolat puudutavat konventsiooni ja enam ei pea kalliks liitu Venemaaga. Arusaadav, millist mõju pidi avaldama need Napoleoni avameelsed jutud Keiser Aleksander I-le. Poola konventsiooni sõlmimise mõte pidi ise-enesest ära langema. Kuid kui Keiser Aleksander oli sunnitud sellest konventsioonist loobuma, siis ta, ainiti, üldsegi ei olnud veendunud selles, et Napoleonil puudub Poola, kui Venemaa vastane „loomulik tamm“, taastamise mõte. Et selline oli Napoleoni sisemine veendumus, ei ole vähimagi kahtluse all*).

*)Sorel, L'Europe et la revolution francaise, t. VII, p.457.

Napoleoni vaate muutuse positiivsed näited Venemaaga liitu suhtumise kohta suurenesid peagu et iga päevaga ja seepärast Aleksander I juba 1810 aastast alates hakkas tõsiselt võtma meetmeid Prantsusmaaga suhete katkestamise juhtumiks. Mitte mingid Keiser Napoleoni sõnalised või kirjalikud veenmised ta ustavusest kokkulepetele, millised olid allkirjastatud Tilsitis ja Erfurtis, ei suutnud peatama Aleksander I ta sõja juhtumiks ettevalmistusi tegemast.

Kui Napoleon kirjutas temale 16. mail 1810 aastal Laeckenist, et „mitte kunagi Teie Majesteet ei saa põhjust kurta Prantsusmaa peale“, siis Aleksander I mitte ainult tänas, vaid ka vastas veel, et „minu poolt ei ole veel miskit mööda lastud, et igal juhul tõestada oma ustavust meie vahelisele tihedale liidule“. (Письмо Императора Александра I от ноября 1810 г.). Kui 1810 aasta augustis Napoleon veenas oma sõpra uuesti, et „liidu kestmine ja püsivus“ on tema igapäevaste soovide hulgas, siis Aleksander I vastas temale, et see mõlemate Keisrite vaheline liit on kogu Euroopa rahu tugi.

Mõlemad monarhid ilmselgelt teine-teist ei usaldanud ja liit, milline on sõlmitud Tilsitis, jäi ilma kindlast alusest ja kaotas oma elujõu. Täpsemalt Keiser Aleksander I-s mitte ainult ei juurdunud umbusaldus Napoleoni ja ta poliitika vastu, vaid ka seejuures, arenes sügav veendumus, et liit Prantsusmaaga on Venemaale äärmiselt laostav. Temale peale sunnitud kontinentaalne süsteem ja sõda Inglismaaga viisid Venemaa kaubanduse ja rahanduse täielikku korratusse. Venemaa valitsus oli sunnitud otsima välismaalt laenu, et katta oma riiklikud kulud. Ei Londonis, ega ka Amsterdams ta ei saanud oma laenu paigutada. Jäi üle vaid Pariisi börss, kuid ka seal laenu ei antud, tänu Napoleonil poolse toetuse mitteandmisele.

Seejuures Prantslaste Keiser ei väsinud Aleksander I kurtmast, et ta ebapiisavalt rangelt ja kohusetundlikult toetab kontinentaalset süsteemi!

Oktoobris 1810 aastal kirjutas Napoleon Tsaarile pika kirja, mis oli pikitud avameelsete ja kahemõtteliste süüdistustega. Napoleon kirjutas, et Inglismaa laostub täiesti ja kukub kokku: Londonis valitsevad pankrotid ja kaubanduses on täielik seisak. Frankfurdis ja Šveitsis konfiskeerisid Prantsusmaa võimud Inglismaa suured koloniaalkaupade varud. Kuussada Inglismaa kaubalaeva pidid lahkuma Balti mere Preisimaa ja Mecklenburgi vetest. Nad suundusid Venemaa sadamatesse., „Kui Teie Majesteet nad vastu võtate“, kirjutas Napoleon, „siis kestab sõda veel

edasi; aga kui te need kinni peate ja konfiskeerite nende kaubad, siis... löök, mis antud Inglismaale, hakkab olema õudne... Teie Majesteedist sõltub, kas olla rahus või sõjas!“

Keiser Aleksander I veenas Napoleoni, et ta toetab kontinentaalset süsteemi oma rahvale kohusetundlikul ja laostaval viisil. Kõigest 30 välismaist laeva sisenesid Venemaa Balti mere sadamatesse. Mis aga puudutab 600 Inglismaa kaubalaeva, millistest Napoleon kirjutas, siis need ei sisenenud Venemaa sadamatesse ja tõenäoliselt nad naasesid Inglismaale.

Seejuures Napoleoni piiritu Inglismaa vastane viha sundis Inglismaa kaubanduse vastu ette võtma kõige arutumaid meetmeid, milline kajastus julmal viisil Prantsusmaa rahva enda heaolul. Ta andis välja uue tariifi, milline lõpetas täielikult Prantsusmaale koloniaalkaupade veo mitte ainult Inglismaa laevadel, vaid ka neutraalset rahvaste lipu all sõitvatel laevadel. Prantsusmaa välisminister tõestas Venemaa suursaadikule, et see keelav tariif osutus Prantsusmaale erakordselt kasulikuks: riigikassa rikastub ja rahvas õitseb. Prantslased, kohvi ja suhkru asemel, hakkasid hommikuti tarvitama veini, õlut ja erinevaid suppe – mis, Champagny sõnul on erakordselt tervislik ja kasulik (sic!). (Донесение кн. Куракина от 22-го декабря 1810 г. (3-го января 1811 г.).

Napoleon ei rahuldunud sellisel viisil oma rahvale heateo tegemisega: ta soovis, et kõik teised Euroopa rahvad, välistamata venelased, järgiksid prantslaste eeskujuga ja hakkaksid jooma hommikuti veini, õlut ja tarvitama erinevaid suppe. Ta pöördus Keiser Aleksander I poole nõudmisega, et ka Venemaal tuuakse sisse Prantsusmaa tariif.

Keiser Aleksander I lükkas selle ettepaneku kategooriliselt tagasi. Oma liiduliste kohustuste täitmiseks ta nõustus tegema suuri ohverdusi, kuid tolli-tariifid ja üldse kaubandust ja tööstust puudutavad korraldused ei puuduta liitu, kuna need puutuvad riigi sisemise juhtimise valdkonda.

„Mis aga puudutab välismaise tariifi kaubanduse seaduste vastuvõtmist“, kirjutas Riigikantsler vürst Aleksander Kurakinile 24. novembril 1810 aastal, „ilma et määratletaks nende rakendatavust oma rahva rikkuste allikate ja liikumise suhtes, siis Valitseja ei lähe selle peale mitte kunagi. See tähendanuks liiga vähe pöörata tähelepanu oma alamate heaolule ja ta ise nõrgendaks sellisel viisil temasse alamate poolset armastust, millist ta peab kalliks ja millisele ta omab õigust. Suur riik peab kaitsma suuri huvisid oma territooriumi piires ja kõige kõrgendatuma sõpruse suhetes ta on kohustatud säilitama oma sõltumatuse. Liit seisneb põhimõtete aluste harmoonias. Ta jääb puutumatuks – Tema Majesteet lubab seda ja te võite, vürst, seda kinnitada“.

Neid samu mõtteid arendab krahv Rumjantsev veel üksikasjalikumalt oma 27. novembri 1810 aasta telegrammis, millise juurde oli lisatud Caulaincourt Napoleonile saadetud raporti koopia, millise oli Riigikantsleril õnnestunud mingil viisil saada.

Peale 6. novembri lõunat Valitseja juures, vääris Prantsusmaa suursaadik kestva vestluse Venemaa ja Prantsusmaa vastastikuste suhete uuest faasist. Kontinentaalsne süsteem oli päevamure ja sai loomulikult vestluse peateemaks. Caulaincourt väljendas oma valitsuse arvamust, „et igasugune koloniaalkaupade veos, millise lipu all seda ka ei veetaks, nii Inglaste kaubandusele kuuluv, või ka neilt toodav oleks konfiskeeritud“.

Sellele Prantsusmaa suursaadiku usumatule nõudmisele vastas Keiser Aleksander I, et ta täidab kohusetundlikult kuni käesoleva ajani kohustusi, millised tulenevad liidust Napoleoniga ja kontinentaalsest süsteemist, kuid „ta ei saa ei saa iga päev võtta uusi meetmeid; et ta teeb täna seda, mida ta tegi varem ja et ta kahjustab tunnetataval viisil Inglismaad, kuna ta konfiskeerib kõik, mis on inglismaine“.

„Inglaste suhtes“, jätkab Keiser, „käitutakse halastamatult, kuid ma ei saa oma sadamaid ameeriklastele sulgeda, sest ma ei kohustunud seda tegema ja et ma ei kavatse tülitseada inimestega, kes minule midagi ei teinud ja on inglaste õige loomulikud vaenlased“.

„Ma asun sõjas Inglismaga“, lõpetas Valitseja, „ja jään sõtta. Ma soovinuks, et minule näidataks mingeid minu suhteid selle riigiga... Ainult raha vahetuskursi langus annab minule liigselt tunda minu poolt ühiseks asjaks tehtud ohvritest, puudustest ja ebamugavustest, millisele ma oma rahva allutasin. Kuid kas mina kaebasin? Minu rahvas kannatas ja kannatab need välja ja miski ei sunni mind kõike seda muutma“.

On iseenesest mõistetav, et Caulaincourt kaitses oma Valitseja poliitikat, tõestades selle kogu omakasupüüdmatust ja edasilükkamatut Inglismaa võimsuse alatise murdmise hädavajadust.

Kontinentaalne süsteem oli Inglismaale kõige ohtlikumaks Napoloni geniaase mõistuse poolt välja mõeldud vahendiks. Kuid selle teostamiseks oli tarvis, et kogu Euroopa ja kõik mitte-inglise valdused moodustaks ühe suure riigi, millise piirides juhiks ainus ülemvõim ja valitseksid ühised üldised huvid. Lõpuks oli tarvis, et ei oleks kliimaatilisi erinevusi, igasuguseid loodustooteid ning erinevaid vajadusi ning maitseid ja vastandlikke huvisid. Napoleonliku kontinentaalse süsteemi jaoks üllalootetud tingimusi ei eksisteerinud ja seepärast oli ka selle lõplik ebaedu möödapääsematu.

Mis aga puudutab Napoloni poolt vastu võetud siseriiklikke administratiivseid ja seadusandlikke meetmeid, selline nagu ülalmainitud Prantsusmaa 1810 aasta tollitariif, siis kõik välismaised valitsused omasid täielikku alust kahelda nende omakasupüüdmattuses. Keiser Aleksnder ei pidanud probleemiks väljendada Prantsusmaasuursaadikule oma isiklikke kahtlusi järgmistes sõnades:

„Hakkame rääkima avameelselt: milles seisneb Prantsusmaa jaoks nende teie poolt võetud meetmete eesmärk? See on – omada vaid endal kõiki koloniaalkaupadega kauplemise kasusid, omada nende suhtes monopoli. Minul ei ole midagi selle vastu ja minul ei ole sellega asja, mis toimub teiste juures. Las tegutsetaks samamoodi ka minu suhtes!“

Aleksander I avameelsed selgitused kontinentaalse süsteemi ja Prantsusmaa tariifi suhtes ei mõjutanud üldsegi Napoleoni poliitikat tema Venemaa suhtes esitatud väljakutsuvate nõudmiste tooni pehendamise mõttes. Vastupidi, ta jätkas temaga sõjaks valmistumist: Hamburgis oli sisse seatud tema armee peakorte ja Lõuna-euroopast suundusid Põhja rügemendid ja suurtükiväe voorid. Rootsi troonile tõstetakse Prantsusmaa marssal Bernadotte, ilma, et oleks Aleksander I, kes oli erakordselt huvitatud Rootsi trooni pärimise küsimusest, eelnevalt asja arutanud. Soome Venemaaaga liitmise tulemusel teravnesid Venemaa ja Rootsi vahelised suhted eriti.

Vähe veel: 1810 aasta detsembris andis Napoleon korralduse ühendada Prantsusmaa valdustega Hanza-linnad ja Oldenburgi Hertsogiriik, kuna „kuna seda nõuab Keisri suur poliitika“ - ütles Champagny vürst Kurakinile. Kui Venemaa suursaadik tõestas Napoleonile ja tema välisministrile, et kontinentaalne süsteem viis Venemaa täielikku laostumisse ning kogu tööstuse ja kaubanduse paigalseisule, siis S-Peterburgi pangad lakkasid andmat igasuguseid vekseid või tsekke välismaistele pankadele, sest et ei ole võimalust Venemaalt välismaale raha üle üle kanda, kõigile neile kurvastavatele faktidele saadakse vaid üks vastus: Inglismaa hukuks on hädavajalik kontinentaalne süsteem!

Kui ei vürst Kurakon, ega Venemaa saatkonna liikmed ei saanud Venemaalt oma riiklikku ülalpidamist, ega ka oma isiklikku raha kätte saada ja seepärast asusid väljapääsematus olukorras, Napoleon ikkagi ei uskunud kontinentaalse süsteemi Venemaale laostavasse mõjusse. Kuid ta haletses Venemaa Keiserliku saatkonna õnnetute liikmete üle ja saatis suursaadiku juurde krahv 'Esteve, riigilaekuri, ettepanekuga anda neil kõikidele laenuks sellise summa, millist nad soovivad. Ainiti, vürst Kurakin ei võtnud seda armastusväärset ettepanekut vastu, lootuses, et tema valitsus suudab Pariisi üle kanda saatkonnale vajaliku rahasumma. (Донесение князя Куракина от 23-го декабря 1810 г. (4-го января 1811 г.).

1810 aasta lõpus asus Pariisis Valitseja tiib-adjutant krahv Tšernõšev ((Tschernischew, Чернышев)), keda Napoleon tundis ammu ja keda tal meeldis esile tõsta. Sel korral pidi krahv Tšernõšev veenduma, et venelaste eest hoolitsemise aeg on möödas. Napolon isegi ei kutsunud teda paraadil oma seltskonda ja lubas tal imetleda säravat sõjaväe paraadi ainult loozist. Tema hüvastijätuaudientsil Napoleon andis oma hingele kogunud Venemaa vastu olevatele rahulolematuse ja pahameele tunnetele voli ning väljendus täiesti avameelselt kõigis peamistes süüdistuse punktides.

Ta väljendas kahetsust selle üle, et Keiser Aleksander ei andnud temale oma õde. Otsustanud abielluda, ta eelkõige mõtles Vene Suurvürtninat, kuid, saades äraütlemise, ta pöördus viivitamatult Austria poole ja prints Schwarzenberg korraldas kõik väga hästi ära.

„Muideks“, lisis viivitamatult Napoleon, „ärge arvake, et minul oleks põhjus olla rahulolematu selle üle, mis juhtus. Naine, kes minul on, meeldib minule, - teie ju nägite teda. Kuid

nii nagu Valitsejatel on poliitika segatud kõigega, siis tunnistan, et liit teiega meeldis minule hulga enam“.

Ainiti, see ebaedu naisevõtuga ei saanud pöörata Napoleoni Venemaa vaenlaseks ja temaga sõda soovima. Ta veenas krahv Tšernõšovi, et tal ei ole vähimatki soovi „tungida Poola jäässe, või püüda siseneda Ukraina tasandikele. See oleks olnud värikas Aleksander Suure auahnusele“.

Kuid Napoleon ei eitanud Venemaa ja Prantsusmaa vahelise sõja võimalikkust. Ta teadis, et Keiser Aleksander valmistus selleks ja ta ise võttis selleks ettevalmistavaid meetmeid. Tema arvates, on Venemaa ja Prantsusmaa vaheliseks sõjaks ainult kaks põhjust: esiteks – juhtumil, mil Venemaa sõlmib Inglismaaga eraldi rahu ja teiseks, kui Venemaa ületab Doonau.

„Kui“, ütles Napoleon Tšernõševile, „jutt käib vaid Doonau laevatatavast jõesängist ((thalveg)), olen ma kõigega hea meelega nõus. Kuid kui te ületate thalvegi, siis ma kuulutan teile sõja. Türgi eksisteerimine on Euroopa poliitilise tasakaalu säilitamiseks liiga tähtis, et ma saaksin ükskõikselt pealt vaadata tema veelgi suuremale tükeldamisele“.

Selline Napoleoni poolne hoiatus Vene vägede Doonau ülemineku saatuslikust ohust oli üpris märkimisväärne, sest et üleminek oli juba toimunud fakt. Ta ise küsis krahv Tšernõševilt: miks Vene väed ületasid Doonau? Kas siis nad kavatsevad minna kuni Konstantinoopolini? Ta ise hoiatas krahv Tšernõševi, et kui ta isegi nõustub sellisele Venemaa vägede Konstantinoopolile pealetungile läbi sõrmede vaadata, siis Austria ei luba seda mitte kunagi, kuna ta ei usalda üldsegi Venemaa poliitikat Balkani poolsaarel.

Muideks, lisas Napoleon viivitamatult, „see on teie asi, mitte minu. Minu veed seal ei jookse ja see on Austria, mitte Prantsusmaa küsimus“.

Ei saa öelda, et need Napoleoni jutud oleksid silma paistnud suure loogilisusega: kord ta räägib, et Venemaa armee poolne Doonau ületamine on *casus belli*, siis jälle ta tõestab, et temale on see ületamine ükskõik, kuid mille peale alustab Austria sõja. Krahv Tšernõševi veenmised, et Vene armee mõnede osade üle Doonau minek oli tingitud sõjalisest hädavajadusest, ei avaldanud Napoleonile mingit muljet, kes, muideks, teadis väga hästi, et Venemaal keegi ei mõelnudki Konstantinoopoli vallutamisele. Kuid Napoleonile ilmselgelt meeldisid avameelsetes“ vestlustes sellised ootamatud hüpped või *salto mortale*.

Selle tema nõrkusega on seletatav, muuseas, Tšernõševile, asja eest, teist taga, esitatud küsimus: „Kas siis teie kindralid Türgis ka palju kokku röövivad?“

Krahv Tšernõšev oli sellise küsimuse üle väga imestunud ja hakkas tõsimeeli tõestama, et Venemaa armeele on röövimine tundmatu ja et igal juhul, kindralid ja ohvitserid sellise asjaga ei tegele. Selle peale Napoleon, naerdes, vastas, et Tšernõšev ei ole temaga asjatult avameelne, kuna temale on väga hästi teada, et Vene sõdurid ei ole sellised „röövlid“ nagu tema omad. Ainiti, „ta ei võta vastutust Venemaa eesliini rühmade ülemate ja Venemaa kasakapolkude eest“. Kõik see kolmetunnine vestlus veenas krahv Tšernõšovi ainult ühe järelduse õiguses, milline oli Napoloni pool mitu korda väljendatud, aga nimelt, et Venemaa ja Prantsusmaa vahel eksisteerib vaieldamatu jahenemine, milline viib nende sõbralike suhete muutumisele. Napoleon viitas Poolat puudutavale konventsioonile, kui sellise muutuse ainsale põhjusele, veenates krahv Tšernõšovi, et tema au ei lubanud seda allkirjastada. Ta ei saanud end kuulutada rahva, kes pidevalt väljendas tema suhtes nõnda palju ustavust ja usaldust, vaenlaseks.

Kuid Prantslaste Keiser varjas tahtlikult palju teisi põhjuseid, millised aitasid kaasa mõlemate Keisrite-liitlaste vahelise suhete saatusliku täieliku katkestamise lähenemisele. Poola konventsioon oli ainult kraadiklaasiks, et määratleda franko-vene liidu tõelist temperatuuri.

Alates 1811 aasta algusest lähenes Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste suhete katkestamine hiiglaslike sammudega. Üks sündmus järgneb teisele ja kinnitab mõlemate liitlasriikide vahelise sõja vältimatust. Ajaloo erapooletu kohus ei ole veel edasikaebamatult lahendanud küsimust: kes on enam süüdi 1812 aasta sõjas? Meile näib, et mõlemad pooled on süüdi, kuid mitte ühesugusel määral. Ei ole kahtlust, et Napoleoni täitmatu võimuahnus oli peamiseks ja vahetuks hoovaks et muuta Tilsitis ja Erfurdis loodud Euroopa poliitiline olukord. Kui Napoleon oleks tundnud mingit piiri oma võimuahnetes kavatsustes ja kui Austria sõja särav lahendus, seoses tema abiellumisega Marie-Louisega vanast Habsburgide dünastiast, ei oleks tema pea lõplikult pööratama pannud, siis

ta jätkanuks Keiser Aleksander I, oma liitlase, seaduslikese õigustesse ja huvidesse suure austusega suhtumist.

Teisest küljest, ei ole mingit kahtlust, et Keiser Aleksander allus üha enam ja enam tema õukonnas valitsevale anti-prantsuse voolule, millise keskuseks oli austatud augustlik Keisrinna-Ema. Tema ülalesitatud kiri riivas tunnetavalt tema enesearmastust ja sundis teda Erfurdi kohtumisel olema erakordselt vaoshoitu. Mida pealetungivamaks ja avameelsemaks Napoleon muutus, seda enam muutus Aleksander I kahtlustavaks ja ettevaatlikuks. Venemaa Suurvürstinna Napoloni naiseks andmisest keeldumine oli viimaseks piisaks kannatuste karikas, kuna see oli kõigi Lääne-Euroopa rahvaste üle valitsejale verd väärt solvang.

Kuid kui Keiser Aleksander I ei oleks jätkanud Poola konventsiooni Napoloni poolset allkirjastamise nõudmist nimelt selle esimese artikli sõnastuses ja kui Oldenburgi Hertsogiriiki ei oleks ohverdanud suure Vene Keisririigi kasuks, 1812 aasta sõda oleks kindlaksmääramatuks ajaks edasi lükatud. Selle aja kestel Venemaa saanuks viia ellu Erfurdi traktaadi ja Doonau Vürstiriikide ühendamiseks oleks asunud kindla jalaga Doonau äärde. 1812 aasta sõda lükkas alatiseks edasi selle suure plaani täitmise, millise teostamine oleks arvatavasti muutnud täiesti Venemaa rahva poliitilise tuleviku.

Asjaolud ainiti kujunesid välja täiesti teisiti ja Venemaa ei olnud hiljem võimeline tagasi saama seda, mis ta kaotas möödunud aastasaja alguses. Tammid, millised loodi Euroopas Lähis-Idas, suunasid, asjaolude jõul, Venemaa riigielu vood padrikusse – kõrbetesse ja rikkastesse stepi piirkondadesse – Lähis ja Kaug-Aasias...

Oma Venemaa suhtes aetava Napoleoni uue poliitika jutimiseks olid vajalikud uued inimesed. Veebruaris 1811 aastal ta kirjutas Aleksander I, et Caulaincourti asemel ta nimetab oma esindajaks Venemaa Õukonna juurde kindral krahv Lauristoni. Selle muudatusega Napoleon tahtis konstateerida oma rahulolematust Caulaincourti „kergemeelsuse“ eest Poola konventsiooni allkirjastamisel. Mõne kuu pärast ta vahetas ära isegi oma välisministri: vähevõimeka Champagny asemele oli nimetatud hertsog Bassano, kellele võis Napoleon enam toetuda, kui tema eelkäiale.

Keiser Aleksander I aga mingeid muudatusi ei teinud: krahv Rumjantsev jäi tema riigikantsleriks ja välisministriks, aga vürst Kurakin jätkas Venemaa esindamist Tuileries Õukonna juures, vaatamata oma alalistele füüsilistele hädadele ja vaimsele piiratusele.

Napoleon väljendas temale avalikult oma hoolimatust ja ei mõistnud, millised põhjused sunnivad Aleksander I säilitama vürsti sellisel kõrg-vastutuslikul ametikohal.

Parimaks vürst Kurakini teguviisi illustatsiooniks on tema käitumine Oldenburgi Hertsogiriigi Prantsusmaa valdustega ühendamise saatuslikus asjas. Keiser Aleksander I, osalt Oldenburgi õukonna sugulaslike tunnete mõjutusel, ärritus õiglaselt Prantslaste Keisri sellise korralduse peale, millisega rikuti otse Tilsiti traktaadi Artikkel XII sätteid. Selle artikli jõul oli Oldenburgi hertsogi tagatud temale kuuluvate „piirkondade täielik ja rahulik valdamine“.

„Oldenburgi Hertsogiriik“, kirjutas krahv Rumjantsev 11. märtsil 1811 aastal vürst Kurakinile, „oli muudetud Venemaa poolt sõltumatuks Hertsogiriigiks; see on meie Valitsejate häll ja isamaa, milline enam kui 900 aasta kestel säilis vahetpidamatult samas majas, olles ära võetud tema seaduslikult valdajalt ja olles ühendatud Prantsusmaaga sel samal ainsal motiivil, et nõnda on sobiv Prantsusmaa Keisririigile.“

Vürst Kurakin, saadud instruksioonide jõul, pöördus hertsog Cadore poole protestiga Oldenburgi Hertsogiriigi vallutamise vastu, tõestades temale, et Keiser Aleksander I oli pahandatud mitte ainult sugulaslikest tunnetest, vaid samuti selle ohu tunnetamisest, millist kujutavad endast sellised omavolilised rahuvaheliste traktaatide rikkumised.

Prantsusmaa välisminister ei eitanud, et Napoloni korraldus on vasturääkivuses Tilsiti traktaadiga, kuid ta hakkas vastu väitma, et Napoleon täitis ülalmainitud artiklit tema poolt vallutatud Oldenburgi Hertsogiriigi seaduslikule valitsejale tagastamisega. Sellest ajast peale aga asjaolud muutusid ja Napoleon oli sunnitud hertsogiriigi oma valdustega liitma, kuna ta muutus Inglismaa salakauba ladustamise kohaks.

Muideks, lisas Cadore, Napoleon on nõus täielikult hüvitama hertsogile tema poolt kaotatud valduste eest. Temale pakutakse asenduseks Erfurdi koos ümbritseva piirkonnaga ja veel mõnest

miljonist frangist koosnevat kapitali. Sellisel juhtumil Oldenburgi hertsog midagi ei kaota ja hakkab omama samasugust tulu, millist ta omas oma hertsogiriigi poolt. Kuid, lõpetas Prantsusmaa välisminister kategoorilisel moel, tema Valitseja otsus on tagasipöördumatu ja seda ei hakata mitte mingil juhul muutma.

Pidades silmas nõnda kategoorilist deklaratsiooni, millist mitmeid kordi korrati, Keiser Aleksander I otsustas kirjutada vürst Kurakinile anda hertsog Cadorele isiklikult üle Oldenburgi Hertsogiriigi vallutamise vastane Venemaa poolne formaalne protest. Vürst Kurakin täitis selle Kõigekõrgema käsu mitte eriti edukalt. Kui hertsog Cadore oli suursaadiku juures, et teatada S-Peterburgis uue Prantsusmaa suursaadiku nimetamisest, siis vürst hoiatas teda, et mõne tunni pärast ta saab temalt deklaratsiooni, milline sisaldab endas protesti Oldenburgi Hertsogiriigi vallutamise vastu. Cadore väljendas suurt imestust ja kui ta sai Venemaa suursaadikult paki, siis teades, mis selles on, ta andis selle avamata tagasi! Siis vürst Kurakin, oma kirjas, saatis deklaratsiooni teistkordselt ja jälle ta sai oma paki tagasi. Siis suursaadik, kolmas kord, suundus ise Cadore juurde ja tahtis temale protesti kätte anda, kuid ta keeldus sellest uuesti ja vürst Kurakin taipas oma paki panna lauale ning lahkuda. Kuid Prantsusmaa välisminister oli kavalam ja kangekaelsem: ta tuli Venemaa suursaadiku juurde, pani huvitava Vene paki temale lauale ja kadus kiiresti! Sellisel viisil keiserlikul suursaadikul ei õnnestunud täita Kõigekõrgema käsku ja vürst Kurakin, vastuseks temale sellepärast tehtud noomitusele, võis vaid küsida Riigikantslerilt: ja kuidas temal oleks tulnud Kõigekõrgema käsku täita, kui hertsog Cadore keeldus selle noodi vastuvõtmisest? Ta pidas ebaväärikaks jätkata lõpmatuseni selle paki- ja pakita käimist.

Ei ole kahtlust, et hertsog Cadore käitumine oli tõsisele riigimehele täiesti ebaväärikas. Kuid, teisest küljest, vaieldamatu on ka vürst Kurakini süü: kui ta ei oleks Prantsusmaa välisministrit oma kavatsusest „mõne tunni pärast“ saata temale protestinoodi, ette hoiatanud, siis ta, teadmata paketi sisust, võtnuks ta selle vastu ja avanuks ning protesti hertsog Cadore kätte esitamise fakt oleks konstateeritud. (Донесение кн. Куракина от 31-го марта (12-го апр.) 1811 г.).

See vürst Kurakini aps omas kaht saatuslikku tagajärge: 1) paki edasi-tagasi toimetamise lugu ei saanud pooli jätta veelgi enam ärritamata ja 2) Prantsusmaa valitsuse positiivne protesti vastuvõtmisest keeldumine sundis Keiser Aleksander I saatma oma noot ringkirjaga kõigile peamistele Euroopa riikidele. Kui Napoleon sai teada Venemaa ringkirjast, siis ta oli äärmiselt pahandatud, leides, et see Venemaa „manifest“ on isiklikult temale tehtud solvamine. Ta ei suutnud seda fakti unustada ja nägi selles vaat et sõja kuulutamist.

Sellisel viisil oli krahv Rumjantsevil õigus, kui ta noomis vürst Kurakinit selle eest, et ta võttis tagasi noodi, millise ta oli kohustatud, mis ka ei juhtunuks, esitama. Ta oli süüdi selles, et andis hertsog Cadorele võimaluse alustada temaga ebaväärikat mängu. Ainiti, vürst Kurakinile oli loomulikult väga ebameeldiv, et Venemaa valitsuse ringkiri-noodis oli öeldud, justkui hertsog Cadorel õnnestus sundida teda oma nooti tagasi võtma. (Сравн. Депешу гр. Румянцева от 11-го марта и донесение кн. Куракина от 24-го января (5-го февр.) 1811 года).

Oli veel teine küsimus, milline kutsus esile Napoleoni tugeva Venemaa vastase pahameele. Keiser Aleksander I kinnitas uue tolli-tariifi, millises olid märkimisväärselt suurendatud tollimaksud. Ta oli sunnitud asjaolude tõttu sellist meedet võtma, millise seaduspärasuse suhtes, muide, ei saanud olla vähimatki kahtlust. Kuid Napoleon nägi selles Prantsusmaa vastaseid repressaale, kuna tema kaubandus pidi uue tariifi jõul tollimaksu tõstmise tõttu kannatama.

Napoleon andis viivitamatult Venemaa suursaadikule tunnetada oma rahulolematust: ta hakkas suhtuma temasse üpris jahedalt. Samasugust jahedust hakkas ta näitama kõigile Pariisis asuvatele venelastele. Teisest küljest, poolakad ja kõik Poolaga seotu hakkas omama Prantslaste Keisri ilmset poolehoidu. (Донесение кн. Куракина от 24-го января (5-го февр.) 1811 года).

Selliste asjaolude juures on mõisteta, et Napoleon leidis et on saabunud hetk, kui on tarvis „teha tseen“ välisriigi esindajale, kelle käitumisega ta ei olnud rahul. Esmalt tehti selline tseen silm-silma vastu kohtumisel, aga pärast – sõja väljakuulutamise eelõhtul – avalikult. Nii käitus Napoleon krahv Morkoviga 1803 aastal (vt. kd. XIII, kl. 140 jne) ja krahva Metternichiga enne 1809 aasta sõda. Täiesti samasuguse tseeni korraldas Napoleon 1811 aastal vürst Kurakinile kaks korda: esmalt nelja silma all, aga pärast avalikult – kogu diplomaatilise korpuse ja Õukonna ees.

Esimene kord oli ainult proov, aga pidulikul päeval 3. (15.) augustil, Napoleoni sünnipäeval, toimus ebatavaliselt hiilgavas olukorras etendus ise. Mõnikord Napoleon korraldas mitu proovi, kui seda nõudis tüki tähtsus ja näitlejate tuntus.

1811 aasta mais korraldas Napoleon esimese proovi vürst Kurakinile. Viimane palus audientsi, et anda Rooma Kuninga sünnipäeva puhul üle Keiser Aleksandri õnnitluskiri. Järgmisel päeval, kelle 9 hommikul, oli St.-Cloudis audients. Ilmselgelt oli Napoleon oma tseeniks koos kõikide efektidega, milles ta oli suur meister, ettevalmistunud. Tseen venis kahe tunniliseks, millise kestel Napoleon ei istunud, vaid käis toas edasi-tagasi, kord lähenedes suursaadikule, siis eemaldus temast, kord šestikuleerides, siis väljendades suurt vaoshoitust ja külmaverelisust. Vaesel vürstil Kurakinil oli, kui see väga pikk ja ebameeldiv tseen kestis, üpris jube tunne.

„See jalutuskäik“, kirjutab ta Riigikantslerile 25-aprillil (7. mail) 1811 a. oma aruandes Napoleoniga „vestluse“ kohta, „see oli esimeseks sarnaseks tervenendud jalgade katsetuseks (peale prints Schwarzenbergeri tulekahju), ja kestis vahetpidamata kogu selle jutuaajamise aja“.

Napoleon pani vürst Kurakini kohe kimbatusse sõnadega: „Keiser Aleksander mind enam ei armasta, nagu varem; ta on ümbritsetud mitteheasoovlikega, kes seadsid oma eesmärgiks külvata tema südamesse kahtlustuse iva ja umbusaldust minu vastu. Mitte kunagi ma ei mõelnud pidada tema vastast sõda ja ma ei saanud seda soovida. Tal on vaprad väed; see sõda oleks olnud minule eesmärgitu; ma võinuks saada ühe kaotuse teise järel. Ainiti, ma ei varja teie ees: ma relvastun ja pean relvastuma; mind sunnib selleks teie relvastumine, milline on märkimisväärne ja te seda ei tunnista ja hoiate seda sügavas saladuses. Igast küljest seda kinnitatakse minule: Stockholmist kirjutatakse minule, et kolm diviisi on viidud Soomest ära ja Türgist saadetakse vägesid Varssavi Hertsohiriigi piiridele“.

Selline sissejuhatus rabas vürst Kurakinit jalust, kes võis ainult ka eitada kõiki neid Venemaa vägede manöövreid või tõestada, et nad on esile kutsutud sisemistest sõjalistest kaalutlustest.

„Hästi“, vastas elavalt Napoleon, „kui see on nii nagu te arvate, miks siis minule seda ei räägita? See oleks olnud ju vastus ja ma pidanuks sellega rahulduma ja mitte süüdistama – nagu ma teen, saladuslikku vaikimist, millist soovitakse teie juures hoida minu suhtes selles küsimuses!“

Seejuures, kui Kolenkur palus krahv Rumjantsevilt selgitusi Venemaa relvastumise kohta, ta sai vastuseks üldisi fraase ja positiivsete faktide lihtsa eitamise.

„Kuidas te soovite“, küsis Napoleon, „et ma jääks ükskõikseks ja ei märkaks otse minu vastu suunatud kavatsusi?“

Suursaadik protesteeris energiliselt Venemaa sõjakates kavatsuses süüdistamise vastu ja kinnitas kõige positiivsemal viisil, et tema Valitseja jätkab Napoleoni suhtes tundmast muutumatuid sõpruse ja liidu tundeid ja et ta sõda ei soovi ja et ta mõtleb ainult üleüldise rahu säilitamisest.

Napoleon andis vürst Kurakinile võimaluse öelda oma arvamus ja kui ta lõpetas, siis hüüatas elavalt:

„Ah, vürst Kurakin, kõigest sellest, mis teie minule ütlesite, ma näen, et te ei tea teie kabinetis saladusi. Teie kordate seda, mis teile kirjutatakse; teie olete imbunud läbi teie veendumusest ja ei tea otsust, milline on juba seal tehtud ja millele ei saanud nõnda tegutseda, kuidas tegutsetakse. Millisel viisil peetakse minu kavatsusteks neid, milliseid mina ei omanud ja ei oma? Miks usutakse viirastusi! Teie ähvardate mind ja ma ei karda kunagi ähvardusi“...

„Teie soovite sõda“, ütles Napoleon iga sõna rõhutades. „Mina seda ei soovi. Olgu nii – hakkame võitlema; meie lõpetame mandri puhastamise; meie valame palju verd; meie sunnime uuesti inimkonna kannatama ja – mida siis meie mõlemad võidame sellest? Otsustavalt mitte midagi! Meie ainult kurname teineteist“...

Olles esitanud sellise prohvetliku vaate tulevase oletatava sõja tagajärgest, Napoleon asus loetlema kõiki oma Venemaa vastaseid süüdistuspunkte.

Selliseid punkte oli piisavalt palju. Juba oma armee mobiliseerimise hädavajadus läks temale maksma sada miljonit franki. Peale selle, Venemaa relvastumine võtab temalt võimaluse Inglismaaga rahu sõlmida ja suurendavad tema probleeme Hispaanias. Venemaa poolt võetud seisukoht halvab kõikjal tema poliitiliste plaanide teostamise.

„Kui selline suur riik, nagu Venemaa relvastub“, jätkas Prantslaste Keiser, „siis on loomulik, et see tõmbab teistest jooksvatest asjadest tähelepanu eemale“. „Keiser Aleksander“, lisas ta murelikult, „mind enam ei armasta. Ta unustab, mis ta minule võlgneb. Ta unustab ettekavatsetult, et peale lahingut Friedlandi all ma võinuks 10 päeva pärast olla Wilnas; et ma oleksin võinud Poola Kuningriigi taastada – mida te nõnda asjatult kardate, kuid mida mina siis ei soovinud ega senini ei suutnud soovida. Vaadake asju sellistena, nagu need on: teie soovite võtta Varssavi Hertsogiriiki, te soovite sellesse tungida!“

On ise-enesest mõistetav, et vürst Kurakin oli äärmiselt pahandatud Prantslaste Keisri sellistest kahtlustustest ja väitles tuliselt oma Valitseja vastaste süüdistuste vastu Varssavi Hertsogiriigi suhtes olevate vallutuslike kavatsuste suhtes. Kuid Venemaa suursaadiku veenmised ja protestid ei mõjutanud Napoleoni, kes vastas temale külmavereliselt:

„Kuidas ka teie vürst, ei püüaks ka mind ümber veenda, ikkagi ma jään oma arvamuse juurde. Ma kordan teile, et teie ei tea midagi sellest, mida kavatseb teie kabinett; te ei tea selle saladusi; kõik, mis teie juures tehakse, on suunatud ainult sellele eesmärgile“.

„Kuid käesoleval ajal“, jätkas Napoleon, „minu au-asi on selle riigi, mis asub minu kaitse all, puutumatus toetamine. Mina olen kohustatud selleks auasjaks ja ma ei saa lubada, et te võtaksite temalt ära kas või ainult peopesatäie maad“.

„Miks Keiser Aleksander lükkas Tilsitis tagasi esimese plaani, millise mina temale pakkusin? Siis ta ei pidanud silmas neid häireid, milliseid praegu temale Varssavi Hertsogiriik tekitab. Miks 1809 aastal Venemaa armee läks liikuma ja tegutses sellise aeglusega? Kui ta oleks kiirustanud Galiitsiat okupeerima, nii nagu ta oleks pidanud seda tegema, oleks Galiitsia saanud teile. Ei olnud minu süü, et teie seda ei soovinud“...

Edasi väljendas keiser oma imestust, et Aleksander I ei nõustunud vastu võtma konventsiooni Poolast nende väheste sõnastuste muudatustega, milliseid ta pakkus. Temalt nõuti „üliinimlikke“ kohustusi, milliseid ta ei saanud allkirjastada. Miks, küsis Napoleon, on see konventsioon „antud unustusse“, vaatamata kõigile kasulikele ja meeldivatele tagajärgedele, milliseid see võis meile omada? Miks Keiser Aleksander ei teinud teile ülesandeks see minuga sõlmida? Miks ta ei varusta teid volitustega?“

Napoleon kordas mitmeid kordi, et Aleksander I kavatseb ilmselgelt Inglismaaga rahu sõlmimist ja asendada liit temaga Inglismaaga liiduga. Venemaa soovib sõda, kuid Napoleon keeldub mõistmast, millist kasu ta sellisest sõjast saaks.

„Ma viin teie vastu“, ütles ta uuesti ägestudes, „400.000 inimest; ma kogun veelgi rohkem, kui vaja läheb; ma kasutan teie vastu teisi jõudusid, mitte neid, milliseid ma omasin enne Tilsiti rahu“. Pimestatus, millises teie omad asuvad, langeb väga kokku sellega, mis oli Berliinis enne Jenat lahingut ja minul on põhjust selle üle imestada!“

Need sõnad ei saanud jätta Venemaa suursaadikut solvamata, kes oli sunnitud Napoleoni suust kuulma mitte ainult suure Venemaa võrdsustamist väikese Preisimaga, vaid veel ka ta isamaale Jena lüüasaamisega võrreldavaga etteenustust. Vürst Kurakin püüdis mitmeid kordi Prantslaste Keisrit peatada, kes rääkis üha valjemalt ja veelgi suurema tulisusega, kuid see tal ei õnnestunud. Napoleon jätkas peaugu karjudes, et Venemaa Oldenburgi puudutav ringkiri on solvamine ning ähvardus; et ta ei osanud oma liitlaselt midagi sarnast oodata; et ta sellele ei vasta; et ta ei tea, mida Keiser Aleksander tegelikult soovib; et kui ta soovib omada oma onu jaoks osa Varssavi Hertsogiriigist või Danzingit koos ümbruskonnaga, või Erfurti provintsi, - siis las ta ütleb.

Kuid kas siis mingi Oldenburgi pärast, hüüatas Napoleon, võivad võidelda kaks suurt riiki?!

Seel märkimisväärse kahetunnise Venemaa vastase süüdistuskõne lõpetas Napoleon järgmiste huvitavate sõnadega. „Kuulake nüüd, vürst, kui te sisenesite minu juurde kiiver peas, teie veenmised ei saa minule mitte sellist muljet avaldada, millist oleks see arvatavasti avaldanud, kui te oleksite end esitlenud valge valitsuskeppiga käes“.

Selle peale vürst Kurakin vastas viivitamatult, et ta tuli just nimelt valge valitsuskeppiga, kui rahu ja üksmeele kuulutaja.

Nende sõnadega lõppes see Keiser Napoleoni ja Venemaa suursaadiku, vürst Kurakini vaheline ajalooline vestlus, kes oma kõige pikemas 25. aprilli (7. mai) raportis ikka veel väljendab

lootust, et kui temale antakse volitused, siis tal õnnestuks lõpetada Poola konventsiooni ja Oldenburgi Hertsogiriiki puudutavad küsimused. Sellisel juhtumil, tema kindlal veendumusel, Euroopas rahu ei rikuta. Vürst Kurakin neid volitusi ei saanud ja sündmuste saatuslik käik ei olnud uute Poola või Oldenburgi saatuse küsimust puudutavate läbirääkimistega katkestatud. Prantslaste Keiser jätkas oma süüdistuste kordamisega, aga Keiser Aleksander I jätkas oma sõbra ja liitlase sõnade mitteuskumist.

Napoleon kirjutas oma 6. aprilli 1811 aasta kirjas, et „kordamine on retoorika enam võimas figuur“. Juhindudes sellest põhimõttest, hakkas Napoleon pidevalt kordama neid samu süüdistusi, milliseid ta väljendas vürst Kurakinile. Ainult nende sõnastus muutus pidevalt, vastavalt sellele, kas ta väljendub suuliselt või kirjalikult. Esimesel juhtumil tema lõunamaine iseloom sundis teda vaimustuma ja tuliseks muutuma; teisel, oli iga sõna kaalutud ja rangelt läbimõeldud. Kui aga mõlematel juhtudel korduvad needsamad väited, siis ei saa seatud küsimuste olemuse ja eesmärkide suhtes olla kahtlust.

Märtsi keskel Keiser Aleksander I sai Napoleonilt pikima 28 veebruari 1811 aasta kirja, millises arendatakse kõige üksikasjalikumal viisil arendatakse väiteid Venemaa Keisri südames armastuse katkemisest oma Tilsiti sõbra ja liitlase suhtes, Venemaa uue tollitariifi Prantsusmaa suhtes vaenulikku iseloomu, Venemaaga Oldenburgi Hertsogiriigi ühendamise „manifesti“ solvavast iseloomust jne.

„Meie liit“, kirjutab Napoleon, „Inglismaa ja Euroopa arvates enam ei eksisteeri. Ja kui ka ta on Teie Majesteedi südames selline terviklik, millisena ta jääb minule, ikkagi see üldine arvamus moodustab suure õnnetuse. Ja lubagu Teie Majesteet ütelda avameelselt, et teie unustasite need kasud, millised andis teile liit“. Kohe seejärel Napoleon loetleb üksikasjalikult kõiki Venemaa uusimaid territoriaalseid soetusi.

Tilsiti rahutraktaadi alusel pidi Venemaa Türgile tagastama Moldaavia ja Valahhia, kuid nüüd ta ühendas need endaga. Samas kui need kaks piirkonda moodustavad ühe kolmandiku kogu Türgi Euroopas asuvast osast. Sellisel viisil Venemaa, kirjutab Napoleon, „hävitas selle, minu kauaaegse sõbra, riigi... Ilma minu usalduseta tema sõpruse säilitamisel, mitmed väga õnnetud sõjad ei sundinuks Prantsusmaad sellist oma vana liitlase paljaks röövimist lubama“.

Ainiti Napoleon teadis väga hästi, et Prantsusmaa „vana liitlane“ ei kaotanud täiesti Doonau Vürstiriike, vaatamata Prantslaste Keisri ja Aleksander I vahelisele sõprusele.

Rootsi suhtes „ma nõustusin“, kirjutab Napoleon, „et Teie Majesteet säilitaks endale Soome, milline moodustab kolmandiku Rootsist ja on Teile nõnda tähtsaks provintsiks, et võib öelda, et peale seda ühendamist Rootsist enam ei eksisteeri, kuna Stockholm asub asub nüüd selle kuningriigi eelpostis. Seejuures Rootsi, vaatamata tema kuninga sõnamurdlikule poliitikale, kuulub samuti Prantsusmaa vanade sõprade hulka“.

Ei ole raske enesele ette kujutada, kuivõrd selline Napoleoni kirja toon pidi riivama Keiser Aleksander I enesehinnangut. Kui uskuda Napoleoni, siis ta kinkis Soome Venemaale ja ühendas temaga veel Doonau Vürstiriigid. Aga kui ta veel lisab, et Aleksander sattus inimeste mõju alla, kes väsimatult laimavad teda, siis on mõistetav ärrituse tunne, millise jättis Valitsejale Napoloni kiri. Napoleon kinnitas veel kord, et temast eranditult sõltus, kas peale Friedlandi lahingut ja peale Austria purustamist 1809 aastal, Poola taastada.

„Ja nii, nagu ma seda ei teinud“, jätkas Napoleon, „mitte üheski mainitud juhtumitest, siis see tõestab, et Poola taastamine ei kuulunud minu eesmärkide hulka. Ainiti, kui ma ei soovi midagi muuta Poola olukorras, siis minul on õigus nõuda, et mitte keegi ei sekkuks sellesse, mida ma Elbe taga teen“ (sic!).

Vähe veel: Napoleon rääbib Aleksander I otse, et viimane, kiskus puruks liidu ja „põletas Tilsiti aktid“, muudab sõja peagu möödapääsmatuks. „Kõik see ilma kahtluseta on üpris kurvastav!“ - lõpetab oma kirja Napoleon, paludes Keiser Aleksandrilt teda pidada „heas häälestuses“.

On täiesti mõistetav, et Keiser Aleksander I ei saanud jätta kummutamata süüdistusi, milliseid Napoleon esitas tema vastu nii suuliselt kui ka oma kirjades. Keiser oli sügavalt veendunud oma õiguses ja pidas end olevat sunnitud visatud kinda üles korjama, millise heitis

temale Napoleon Oldenburgi Hertsogiriigi vallutamiseks. Ta armastas üdini rahu ja ainult Prantslaste Keisri väljakutsele ta pidas oma rüütellikuks kohustuseks samaga vastata: Prantsusmaa relvastumine kutsus esile Venemaa oma. Keiser Aleksander ei saanud nõustuda Euroopa rahu hirmsa rikkumise eest enese peale vastutuse võtmisega ja oli valmis tooma kõiki ohvreid, millised olid kooskõlas tema au ja väarikusega, et hoida ära Venemaa ja Prantsusmaa vaheline sõda.

1811 aasta märtsi alguses, koostas Valitseja ise pliitsiga, Napoleonile üksikasjaliku kirja kava, milline oli hiljem ümber kirjutatud ja saadetud märtsi keskel adressaadile. Valitseja allkirjastas selle 13. märtsil 1811 aastal ja see kiri väärrib sügavat tähelepanu.

„Ei minu tunded, ega minu poliitika“, kirjutas Tsaar, „ei ole muutunud ja ma ei soovi midagi teist, kui meie liidu säilumist ja tugevdamist. Kas siis minule ei ole lubatud pigem oletada, et nimelt Teie Majesteet on minu suhtes muutunud? ... Teie Majesteet süüdistate mind protesteerimises Oldenburgi asjas. Kuid kas siis ma sain protesteerimata jätta? Väikest maatükki valdas ainus isik, kes kuulus minu perekonda ja allus kõigile tingimustele, millised olid temale esitatud, kui konföderatsiooni liikmele, ja sellest tulenevalt, asus Teie Majesteedi kaitse all ja need valdused olid temale garanteeritud Tilsiti traktaadi artikliga: need olid temalt ära võetud ja Teie Majesteet ei hoiatanud mind selle eest ühegi sõnaga!“

„Millist tähendust see väike maatükk võis Prantsusmaale omada ja kas selline teguviis tõestab Euroopale Teie Majesteedi sõprust minu vastu? Vaat miks kõik kirjad, millised on siit lähetatud sel ajal, rõhutavad, et selles tegevuses nähti Teie Majesteedi soovi meid solvata“. Mis aga puudutab protesti, siis Keiser Aleksander kinnitab, et selle sõnastus tõestab tema kindlat otsust toetada oma liitu Prantsusmaaga.

„Teie Majesteet“, jätkab Aleksander I, „oletate, et minu ukaaz tariifist on suunatud Prantsusmaa vastu. Ma pean selle arvamuse kummutama, kui põhjendamatu ja vähe-õiglase. See tariif oli tungival viisil esile kutsutud merekaubanduse erakordse languse tõttu, välismaiste kaupade ülisuure maismaad pidi sisseveo tõttu, erakordselt suurte maksudega, millised olid kehtestatud Venemaa toodetele Teie Majesteedi valdustes ja meie raha vahetuskursi hirmsa langusega. Sellel on kaks eesmärki: 1) keelates Inglismaa kaubandust suurima rangusega, anda mõningaid soodustusi Ameerika kaubandusele, ainsale, millist Venemaa saab kasutada oma maismaa kaudu saatmiseks liiga suuremahuliste toodete välismaale veoks; 2) piirata niivõrd kui võimalik maismaa vedusid, kui meie kaubandus-bilantsile enam mittekasulikku“.

Pidades silmas selle uue tariifi eesmärke Keiser Aleksander I väljendas lootust, et Napoleon veendub, et see ei ole suunatud Prantsusmaa ega ka mitte mingi teise Euroopa riigi vastu. Ta on täielikult kooskõlas kontinentaalse süsteemi peamiste põhimõtetega. Mis aga puudutab Napoloni etteheidet selles, et Aleksander I ei küsinud temalt selle meetme kohta enne selle avaldamist ta arvamust, siis olles siseadministratsiooni meetmeks, ei vajanud see välismaa valitsustega. arvamuste vahetust.

„Kuid Teie Majesteet lubage minul teha veel üks märkus“, jätkab Tsaar. „Kas siis teie poolt oli õiglane teha selle suhtes etteheiteid, kui te ise käitusite sama moodi ja ei mõelnud mind hoiatada meetmete suhtes, milliseid pidasite vajalikuks, mitte ainult oma keisririigi, vaid ka kogu Euroopa suhtes võtta. Ainiti, need meetmed avaldasid Venemaa kaubandusele võrreldamatult tugevamat mõju, kui seda võib omada Venemaa tariif Prantsusmaa kaubandusele“...

Keiser Aleksander, oma märkimisväärses kirjas, mitte ainult ei rahuldunud kõige otsustavamal otsustaval viisil oma siseriikliku tolli-seadustiku valdkonnas täieliku vabaduse välja rääkimisega, kuid pidas mitte vähem vajalikuks tõrjuda Napoleoni süüdistusi tema poolset Tilsiti allkirjastatud kohustuste rikkumises.

„Ma pean end olevat täiesti õigustatud ütlema“, kirjutas ta, „et Venemaa pidas enam kohusetundlikult kinni Tilsiti traktaadist, kui Prantsusmaa ja see, mida te esitate Moldaaviat ja Valahhiat puudutavalt, ei saa mitte mingil juhtumil olla seatud Venemaa süüks, kui selle akti sätete rikkumist... Erfurdi konventsioon tagab minule Moldaavia ja Valahhia valdumise ja järelikult ma toimin täiesti õieti. Mis aga puudutab Soome vallutamist, siis seda minu poliitilistes plaanides ei olnud, ja Teie Majesteet peab meenutama, et mina võtsin Rootsi vastase sõja ette vaid kontinentaalse süsteemi tõttu. Minu relvade edu andis minule Soome soetamise“.

Andes Napoleonile etteheidetele ja süüdistustele vastulöögi, Keiser Aleksander asub seejärel ründama oma sõpra ja liitlast.

„Ainiti“, jätkab ta oma kirja, „kui Teie Majesteet loetlete kasusid, milliseid Venemaa sai liidust Prantsusmaaga, siis ei saa mina omalt poolt, viidata nendele kasudele, milliseid sai Prantsusmaa ja suurtele soetustele, milliseid oli teie poolt tehtud Itaalia, Põhja Saksamaa, Hollandi jt. maade arvelt?“

Kuid Keiser Aleksander ei pidanud kasulikuks seda rünnakut süvendada kõigi poliitiliste sündmuste, millised olid seotud Napoleoni poolse vaieldamatu oskusliku liidu ärakasutamisega ning oma vallutuslike kavatsuste teostamisega, üksikasjaliku loetlemisega. Ta piirdus üllmainitud põletava küsimuse esitamisega ja selle positiivse fakti kinnitamisega, et ainult relvastumine, milline on võetud ette Napoleoni poolt, sundis ka teda asuma oma armee mõnede polkude ümberformeerimisele. Prantsusmaa vägede koondamine Põhja Saksamaale, Venemaa piiride lähedale ja sõjalised meetmed, millised on võetud Varssavi Hertsogiriigis, tõid ilmselgelt esile Napoleoni Venemaa vastased vaenulikud kavatsused.

„Selline on asjade tegelik seis“, jätkab Aleksander I. „Kui Teie Majesteet soovite olla õiglane, siis tunnistage, et ei saa rohkem, kui mina, pidada kohusetundlikult kinni, minu poolt vastu võetud süsteemist“.

„Muideks, mitte midagi soovimata oma naabritelt, armastades Prantsusmaad, - milline huvi võinuks minul olla, et soovida sõda? Venemaa ei vaja vallutusi ja võib olla, isegi valdab liigagi palju maid. Niivõrd väljapaistvat sõjalist geeniusi, kellena ma tunnistan Teie Majesteeti, ei jäta minule mingeid illusioone sõja ohtlikuse suhtes, milline võib meie vahel puhkeda“.

„Samas aga minu enesearmastus seob liidu-süsteemiga minu Prantsusmaaga. Kui ma seaks selle kui Venemaa poliitilise printsipi, kui oleks sunnitud piisavalt kaua võitlema selle vanade vaadete vastu, siis on mitteametlikult omistada minule oma asja purustamise kavatsuse et sõdida Teie Majesteediga ja kui teise nõnda vähe nagu mina, seda soovite, siis sõda arvatavasti ei puhke“...

Oma pika kirja lõpetuseks Aleksander I kutsus veelkord Napoleoni üles liidu ja sõpruse-tunnetele, veendes teda, et ainult temast üksi sõltub mitte ainult mõlemate rahvaste vahelise liidu tugevdamine, vaid et ka muuta üldse igasugune nende vaheliste suhete katkestamine täiesti võimatuks. Aga kui puhkeb sõda, siis ainult seetõttu, et Napoleon seda soovib. Sellisel juhtumil „ma suvatsen võidelda“, lõpetab oma kirja Keiser Aleksander I, „et oma elu kallilt müüa“.

On täiesti mõistetav, et Tsaari avameelne kiri ei saanud Prantslaste Keisrile mingit head muljet avaldamata jätta. Ta ei leidnud selles mitte mingeid uusi ettepanekuid ja mitte mingeid vastuseid tema poolt esitatud küsimustele. Mõlemad pooled tõid esile ilmselge vastastikuse umbusalduse ja valmisoleku relv käes kaitsma oma õigusi ja huve.

Selliste asjaolude juures ei saanud uue Prantsusmaa suursaadiku, krahv Lauristoni, sõit S-Peterburi, mitte kuidagi mõlemate riikide vahelise saatusliku verise kokkupõrke lähenemist peatada. Uuel suursaadikul oli, suure tõenäosusega, parimad sõja ärahoidmise kavatsused, kuid üpris varsti ta pidi veenduma sarnaste püüdluste täielikus edutuses. Ta andis Keiser Aleksandrile üle Napoleoni uue 6. aprilli 1811 aasta kirja, millised, kõrvuti selgitustega sõprusest ja poolehoiust, on ka täiesti avameelsed ähvardused. Kui need ja teised asetada kaalule, siis arvatavasti kaaluksid viimased üles esimesed.

Napoleon ähvardab uuesti Venemaad Preisimaa 1807 aasta ja Austria 1809 aasta saatusega; ta hoiatab oma sõpra ja liitlast, et te ei laseks end veedelda „viirastustest“, lohutades teda samal ajal kinnitusega, et ta jääb alatiseks tema „isiklikuks sõbraks“, isegi siis, kui „kuri saatus“ sunnib teda relv käes minema tema vastu. Igal juhul Napoleon mitte kunagi ei ründa Keiser Aleksanderit ennast ja kooskõlastab oma käitumise tema käitumisega.

Krahv Lauriston täitis temale antud instruksioonid ja hakas Keiser Aleksandrit veendma Napoleoni absoluutselt rahumeelsetes kavatsustes, kuid teisest küljest, väljendas kahtlustusi Venemaa relvastumise suhtes.

Aleksander I tegi temale ettepaneku saata ühe oma adjutantidest nendesse keisririigi osadesse, kus tema arvates, teostatakse Venemaa vägede mobiliseerimist. Ei Varssavi Hertsogiriigi piiridel, ega ka nende piiride lähedal ei toimu Venemaa armee koondamisi. Mis aga puudutab,

vastupidiselt, Prantsusmaa armee manöövreid Põhja Saksamaal, siis see on positiivne ja vaieldamatu fakt, millist ei saa Napoleoni sule alt või tema suursaadiku suust tulnud ilmekate ilusate fraasidega ümber lükata.

„Kes siis meist mõlemist relvastub?“ küsis Keiser Aleksander I Napoleonilt oma 6. mail 1811 aastal, millisega ta vastas tema 6. aprilli kirjale. „Minu armee asub oma tavalistes elukohtades, aga Teie Majesteedi oma asub pidevas liikumises“.

Kui aga Napoleon pidevalt meenutab Preisimaa ja Austria 1807 ja 1809 aasta saatust, siis ta unustab täielikult, et „Preisimaa ja Austria (sic!) soovisid sõda, aga mina seda ei soovi, kedagi ei kadesta ja mingit juurdekasvatamist ei otsi“, kirjutas Aleksander. „Mina soovin ainult, et Tilsiti traktaat säilitaks oma täieliku jõu“, milline on rikutud Oldenburgi hertsogilt tema seaduslike valduste äravõtmisega.

Mõlemate keisrite-liitlaste vaheline isiklik kirjavahetus ei kõrvaldanud üldsegi nende vahel eksisteerivaid erimeelsusi ja ega lükanud kaugemale tekkivat tüli. Diplomaatilised läbirääkimised ei viinud samuti endiste liitlaslike suhete taastamisele. Sõda paistis olevat ainus vahend, et lahendada see kokkupõrge. Nendel aegadel ei taibatud pöörduda vaidluse lõpetamiseks vahekohtu poole.

Uus Prantsusmaa välisminister, hertsog Bassano, ilmutas tekkinud arusaamatuste silumise suhtes väga suurt püüdlikust. Ta tõestas vürst Kurakinile, et Champagny lasti erru, kuna osutus, et ta varjas Napoleoni eest krahv Rumjantsevi telegrammide ja instruksioonide sisu, millised olid temale saadetud vürst Kurakini poolt! Vürst ise oli sellise ilmsiks tuleku üle kimbatuses, kuid vaieldada ei soovinud; ise ta pidas hertsog Cadoret vaid „vähevõimekaks“. Viimane aga, omalt poolt, vaatas vürstile väheke üleolevalt ja mitmeid kordi süüdistas teda selles, et tema valitsus temale mingit ülesannet ei anna ega millekski ei volita.

Kui Bassano, peale enda ametisse nimetamist, hakaks külastama Venemaa suursaadikut ja temale tõestama, et Oldenburgi küsimust saab siluda Venemaa poolse teostunud fakti tunnistamise tingimusel, pidi vürst Kurakin tunnistama, et ta ei ole sellist laadi diplomaatiliste läbirääkimiste pidamiseks volitatud. Kui aga seejärel Bossano teatas temale, et Napoleon on valmis enam mitte olema solvunud Oldenburgi asjus antud ringkirja peale ja pidama seda mitteeksisteerivaks, Venemaa suursaadik ei teadnud, mida vastata ja võis ainult korrata, et Napoleon rikkus oma valdustega Oldenburgi Hertsogiriigi ühendamise Tilsiti traktaati. Sellisele loomulikule, kuid vähe kasulikule vastusele Bassano lisas, et „ta ei olnud üldsegi ettevalmistunud selleks, et kuulata ära selline põhjendus!“ See Prantsusmaa välisministri vastus ülatas Vürst Kurakinit, kuigi ta täiesti selgelt väljendas tema arusaamatust: Prantsusmaa valitsuse vaatepunktist olid etteheited kasutud, kuid oli soovitav jõuda mingile kokkuleppele, pidades silmas eksisteerivat pöördumatut fakti. (Донесение князя Куракина от 6-го (18-го) и 8-го (20-го) марта 1811 года).

Nädala pärast tuli Bassano uuesti Venemaa suursaadiku juurde ja hakkas temale kaebama Venemaa Keisri ebaseisuse ja Napoleoniga sõlmitud liidust mittehoolumise peale. Tõenditena ta esitas Lääne-piiridel teostatavaid pidevaid Vene vägede manöövreid ja koondumisi. Vürst Kurakin esmalt vaidlustas nende andmete põhjendatuse, kuid hiljem nõustus neid tunnistama. Ainiti, selliste sõjaliste ettevõtmiste selgituseks ta esitas – riigikassa rahalisi raskusi(sic!)-

Bassano ei mõistnud täielikult selle Vene vägede Lääne piiridele liikumise teravmeelset põhjendust ja hakkas rõhutama sellele, et Venemaa valitsus väljendas lõpuks oma arvamust, mida ta tegelikult tahab. Kurakin väitis vastu, et Prantsusmaa rikkus Tilsiti traktaati ja seepärast ta peab esmalt tegema oma ettepanekud.

Kui aga Bassano mitte mingit ettepanekut ei teinud, siis Kurakin, omalt poolt, andis mõtte anda Oldenburgi hertsogile hüvituseks osa Varssavi Hertsogiriigist, millise Saksoonia kuningas võinuks loovutada, saades asemele Erfurti koos ümbruskonnaga. See mõte meeldis Prantsusmaa ministrile väga ja ta lubas sellest Napoleonile raporteerida. Suursaadik ise aga oli veendunud, et Napoleon ei soovi Venemaaga suhete katkestamist ja oleks väga rõõmus sellisest käesolevast kriisist rahumeelselt väljumise teest. Ta anus oma valitsust, et antaks temale instruksioonid ja et ta varustataks Oldenburgi asjas läbirääkimisteks volitustega. Ta ei saanud ei seda ega ka teist ja Napoleon ei saanud vürst Kurakini peale vaadata kui isikule, kes omab oma valitsuse usaldust ja

kellele on väga hästi teada tema kavatsused. (Донесения князя Куракина от 15-го (27-го) марта и 27-го марта (9-го апреля) 1811 г.).

Just nimelt selles mõttes väljendus Napoleon igal sobival juhtumil mitmeid kordi.

Aprillis saabus Pariisi krahv Tšernõšov ((Tschernischew, Чернышевъ)) koos Keiser Aleksander I märtsi-kirjaga. Napoleonil meeldis vestelda selle targa ja elegantse Vene ohvitseriga ja oli temaga avameelsem kui teiste vene ametlike isikutega. Ka sel korral laskus Napoleon temaga avameelsesse vestlusse, millisest Tšernõšov esitab oma Valitsejale üksikasjaliku aruande.

Napoleon, eelkõige, väljendas Tšernõšovskile oma rahulolematust Keiser Aleksandri kirjaga. „Ma näen kõigest, armas sõber“, ütles Napoleon, „et, vaatamata teie kahe reisi kiirusele, teie poolt toodud kirjale ja kogu teie mission ammendub mõningate minu aadressil tehtud etteheidetega. Nii-siis meie jääme sellele kohale, millisel me asusime enne teie viimast ärasõitu“. Siis Napoleon austas Tšernõšovskit üpris pika jutuaajamisega, millisest on antud ülal aru.

Noor vene ohvitser hakkas ise räkima Oldenburgi Hertsogiriigist ja väljendas vürst Kurakini mõtet võimalusest anda Oldenburgi hertsogile hüvituseks üle Varssavi Hertsogiriik. Napoleon suutis end avaevu tagasi hoida, et anda Tšernõševile võimalus lause lõpetada: ta hakkas mööda tuba suurte sammudega käima; kõigis ta liigutustes oli näha tugevat ärritumist; lõpuks ta peatus ja ütles palavikuliselt järgmised märkimisväärsed sõnad:

„Ei, minu armas Valitseja, õnneks me veel ei ole sunnitud sellist äärmist meedet võtma: loovutada Varssavi Hertsogiriik Oldenburgi eest oleks olnud arutuse tipp. Millist muljet avaldaks poolakatele nende maast ühe viiendiku loovutamine hetkel, kui Venemaa meid ähvardab. Iga päev raporteeritakse minule kõigest külgedest, et teie plaan seisneb hertsogiriigi vallutamises. Ainiti meie ei ole veel kõike kaalunud. Ma ei ole suurem ärpleja, kui igasugune teine. Ma tean, et teie jõud on suured, et teie armee on samavõrd suurepärane, kui ka vapper ja on piisavalt tihti pidanud võitlusi, et mitte teada, millistest tühistest asjaoludest sõltub nende käik. Kuid nii nagu šanšid on võrdsed, siis kui Võidujumal hakkab olema meie poolel, ma sunnin Venemaad kahetsema tema otsust ja vaat siis ta võib kaotada mitte ainult oma Poola piirkonnad, vaid ka Krimmi“.

Selle tormise tseeni kestel Napoleon ütles Napoleon kõrgendatud häälel oma Venemaa vastased ähvardused ja oma Keiser Aleksandri teguviisi hukkamõistu. Ainiti isiklikult tema armastas krahv Tšernõševi ja soovides temale tõestada, et tema rahulolematust Venemaa valitsuse ja ta poliitikaga ei vähenda üldsegi tema suhtes olevat isiklikku poolehoidu, Napoleon võttis kasutusele oma tavalise vahendi: kõndides mööda tuba edasi-tagasi, ta peatus aeg-ajalt Tšernõševi ees, võttis tema kõrvast kinni ja näpistas valusalt. Krahv Tšernõševil tulid valust mõnikord pisarad silma, kuid ta teadis, et on väärinud Prantslaste Keisri isikliku poolehoidu kõrgeima märgi ja kannatas selle mehiselt ära. Hoides Tšernõševi kõrvast ja näpistades teda valusalt, Napoleon küsis: kas tõesti Keiser Aleksander omistab temale tõsiselt Poola taastamise kavatsuse?

Lõpuks, Napoleon ütles: „Soovite, et ma ütleks praegu kõigest sellest täiesti avameelselt? Vaat mida ma arvan: minule räägitakse – Keiser Aleksander soovib rahu; Prantslaste Keiser soovib seda samuti. Krahv Rumjantsev on samamoodi rahu poolt ja ka Champagny tõenäoliselt samuti. Kuid kõik see ei takista üldsegi ärevuses olekut ja sõja puhkemise kartmist“.

Krahv Tšernõšovi aruanne sellest jutuaajamisest Napoleoniga on üpris pikk ja väga huvitav. Vestlus kestis üle nelja tunni ja Napoleon rääkis peaegu kõigest. Keiser Aleksander oli krahv Tšernõševiga niivõrd rahul, et kirjutas oma käega tema 9. (21.) aprilli 1811 aasta üksikasjalikuimale raportile järgmised huvipakkuvad sõnad: „Kui kahju, et minul on vähe selliseid ministreid, nagu see noor inimene“. Tšernõšov oli siis vaevu 25 aastane.

Ainiti Napoleoni pikim vestlus krahv Tšernõševiga, millisele kaasnes noore kaardiväe ohvitseri kõrvade valulik näpistamine, vähimatki ei aidanud kaasa Venemaa ja Prantsusmaa vahel tekkinud erimeelsuste silumisele ega hoidnud ära 1812 aasta sõja puhkemist. See vestlus võis ainult olla uueks suure korsiklase hingelise meeoleu uueks tõestuseks: temas võitles vahetpidamatult võimuarmastuse ja auahnuse tunne, milliseid sidus Venemaaga peetava saatusliku sõja ohu enesele teadvustamine. Mõnikord arvatakse, et ta oleks võinud olla ütlematult õnnelik, kui oleks suutnud Venemaaga rahu säilitada, saades mõningase rahulduse oma enesearmastusele, milline oli eriti solvatud Venemaa Oldenburgi asjas tehtud „manifestiga“.

Pidades silmas sellist asjade olukorda, olid Napoleoni ja krahv Šuvalovi ((Schouvalow, Шувалов)), kes sõitis Pariisi spetsiaalse ülesandega, aga samuti vürst Kurakini vestlused täiesti kasutud. Napoleon ütles krahv Šuvalovile, pooleteise tunnise vestluse ajal, et ta ei mõista, millisel viisil Keiser Aleksander võib säilitada sellisel ametipostil, nagu Pariisis, suursaadikuna inimest, keda ei tema ega ka välisminister üldsegi ei usalda. „Kurakin“, ütles Napoleon Šuvalovile, „on mõistlik ja aus inimene. Ta ei ole kotkas; egas midagi, ta on hea vene inimene“. Samal ajal Napoleon veenas otsustavalt oma rahuarmastusest.

„Ma ei taha Venemaaga sõdida“, ütles ta krahv Šuvalovile, „see oleks olnud minu poolt kuritegu, kuna ma sõdiks siis ilma eesmärgita, kuid ma ei ole veel pead kaotanud, Jumal tänatud! Ma ei ole hulluks läinud. Minu poolt tehtud ettevalmistused sunnivad kogu Euroopat sõjast ksisendama“. (Донесение гр. Шувалова отъ 3-го (15-го) мая 1811 года).

Lõplik järeldus, millisele krahv Tšernõšev jõudis peale oma kestvat audientsi Napoleoni juures, oli see, et Napoleon otsustas sdida Venemaaga ja et on möödunud diplomatiliste läbirääkimiste aeg. Mitte mingit headloovat tulemust neist läbirääkimistest oodata ei ole ja seepärast jääb ainult kõige tõsisemal viisil sõjaks ettevalmistumine. Selles mõttes väljendus krahv Tšernõšev oma 5. (17.) juuli 1811 aasta kirjas krahv Rumjantsevile.

Täiesti teist meelt oli vürst Kurakin: ta oli veendunud, et diplomaatiliste läbirääkimiste aeg ei ole veel möödunud ja oli seetõttu äärmiselt kibestunud, et ta ei saanud oma valitsuselt instruksioone ega ka volitusi. Caulaincourt lootis samuti enne Venemaalt ärasõitu rahumeelse asjade lahendamise võimalusele. Tema järeltulija, krahv Lauriston, omalt poolt püüdis õigustada, kuni mõninga määraneni, et Keiser Aleksandri tegevuste eesmärgiks ei ole Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste suhete tahtlik teravdamine.

Kuid selline Prantsusmaa suursaadikute käitumine S-Peterburis kutsus esile Napoleoni tugeva rahulolematuse, milline üha enam ja enam allus Venemaa vastasteks vihkamise ja halvaks panu tunnetele. „Ma hoian S-Peterburi õukonna juures“, ütles ta Preisimaa saadikule Krusemarkile, „mitte Prantsusmaa saadikuid, vaid Keiser Aleksandri kurtisaane, kes vaatavad kõigele tema silmadega. Nii oli Caulaincourtiga, aga nüüd on samuti ka Lauristoniga“. (Донесение гр. Чернышева от 31-го декабря 1811 г. (12-го января 1812 года)).

Vürst Kurakinile keegi sarnaseid etteheiteid ei teinud. Ta ei armastanud Napoleoni, ei uskunud teda ja ei allunud tema mõjutustele. Kuid ta kartis erakordselt sõda temaga ja pidas oma kohustuseks püüda kõigest jõust see ära hoida. Vaat miks ta jätkas uskumist Venemaa ja Prantsusmaa tõsiste erimeelsuste kõrvaldamise võimalusse, vaatamata pidevatele faktorite suurenemisele, millised tõestavad katastroofi möödapääsmatust. Selliseid fakte kogunes üha enam ja enam.

Kui Napoleon, juunis 1811 aastal, avas Seadusandliku Kogu istungjärgu, ta pidas kõne, milline oli täis Venemaa aadressil tehtud etteheiteid. Juulis Bassano veenas Venemaa suursaadikut, et Napoleon, austusest Aleksandri poolt väljendatud soovile, andis Prantsusmaa vägedele Põhja Saksamaal käsu tagasi tulla. Ainiti teistest usaldusväärsetest allikatest vürst Kurakin sai teada, et see ei ole tõsi: Prantsusmaa vägede arv Põhja Saksamaal ei vähenenud, vaid järkjärgult suurenes.

Kui vürst Kurakin ilmus augusti alguses Bassano juurde ja luges temale ette krahv Rumjantsevilt saadud 9. juuni instruksiooni, Prantsusmaa välisminister märkis: „Ainiti, ma näen, et meie ei ole edasi liikunud, vaid jääme sinna kus olime enne kulleri saabumist, keda me ootasime kannatamatusega ning nõnda kaua. Teile keeldutakse läbirääkimiste pidamiseks hädavajalikke volitusi andmast, millised pidanuks kõrvaldama nende vahel eksisteerivad erimeelsused. Teile ei anta mingit juhust, sellest mida te võite öelda või teha“...

Kohe seejärel teatas Bassano uuesti kategooriliselt, et Napoleonil on täiesti võimatu anda Oldenburgi Hertsogiriiki tagasi, sest seda ei luba tema au, et kogu Euroopa ütleks, et Keiser Aleksandri ähvarduse hirmus ta tühistas oma korralduse. Järelikult, küsis Bassano Venemaa suursaadikult: „Millest te soovisite minuga rääkida? Mida ma saan teile pakkuda, kui te ei tea Keiser Aleksandri kavatsusi?“ Muideks, Bassano lubas raporteerida Napoleonile oma jutuajamisest suursaadikuga ja paluda tema instruksioone.

Mõne päeva pärast sai vürst Kurakin teada et Bassano naases Rambouilletist, kus Napoleon asus: ta oletas, et Prantsusmaa välisminister sai uued instruksioonid. Vürst külastas teda viivitamatult. „Ma märkasin“, raporteeris ta krahv Rumjantsevile 1. (13.) augustil 1811 aastal sellest kohtumisest, „et tema käitumine oli jahe, tseremoniaalne, ettevaatlik ja isegi küllalt kohmetu“.

Kui suursaadik küsis Bassanolt, et kas ta sai uusi instruksioone, vastas viimane: „Minu vastus saab olema väga lühike. Minul on selle üle siiralt kahju. Ma tegin Keisrile üksikasjaliku raporti kõigest, mida te tegite minule ülesandeks temale teatada. Tema Majesteet kuulas mind ära suure tähelepanuga, kuid ei pidanud vajalikuks minule mingite käskude andmist vajalikuks, ega ka midagi öelda!“

Sellest kohtumisest Bassanoga vürst Kurakin pidi tegema järelduse, et Oldenburgi Hertsogiriiki ei saa tagasi ja rõhudes oma nõudmisele, Venemaa ainult suurendab olukorra ohtlikkust ja kiirendab sõja lähenemist. Kurakin pidi lõpuks veenduma, et diplomatiliste läbirääkimiste aeg on möödas. Ta tunnistas ise, et Napoleon püüdleb kõrvalekaldumatult oma eesmärgi poole: pöörata Venemaa „aasiatlikuks riigiks“, milline võib arvestada ainult endaga. Muideks, kui Kurakinil oli veel alles jäänud väikesed kahtlused Prantsusmaaga peetava sõja vältimatuse suhtes, siis ajalooline tseen, milline oli Napoleoni poolt ette valmistatud temale pidulikul päeval 3. (15.) augustil, pidanuks lõplikult avama tema silmad.

Sellel päeval oli Tuileries Napoleoni sünnipäeva puhul suur vastuvõtt. Ennem troonisaalist lahkumist, kuhu olid kogunenud kõik diplomaatilise korpuse liikmed, Napoleon läks Venemaa suursaadiku juurde, peatus ta ees ja *kahe tunni* kestel ütles kõva häälega välja kõik oma Keiser Aleksandri ja ta poliitika vastased süüdistused. Napoleon tegi kord etteheiteid, siis süüdistas, kord jälle ähvardas Venemaad. Kogu jutuaajamine toimus niivõrd valjult, et mitte ainult Venemaa suursaadiku kõrval seisnud Austria suursaadik vürst Schwarzenberg ja Neapoli Kuningriigi esindaja, vaid ka teised diplomaadid võisid kõike kuulda. Igal juhul kõigile kohalviibijatel oli selge, et sellel kahetunnisel Venemaa esindajaga peetud jutuaajamisel on suur poliitiline tähtsus, millisel peavad olema saatuslikud tagajärjed. Paljud kohalviibivatest ei saanud meenutamata jätta, et täpselt kolm aastat tagasi, sel samal päeval, korraldas Napoleon sarnase tseeni Austria saadikule, krahv Metternichile. Mõne kuu pärast puhkes Prantsusmaa ja Austria vaheline sõda.

Vürst Kurakionile avaldas see tseen äärmiselt rusuvat muljet: ta oli täiesti maha surutud ja eelkõige füüsiliselt. Oma julma podagra haigetel jalgadel ta pidi seisma kaks tundi ning kuulama ära etteheited ja süüdistused, millised olid tema rahvuslikule enesearmastusele solvavad. „Tunnistan“, kirjutab sellest tseenist vürst Riigikantslerile oma 3. (15.) augusti üksikasjalikuimas aruandes, „ma olen meeleheites. Minul on valus, et Keiser kordas kõigi ees kõike seda, mida ta suvatses minule öelda kolm kuud tagasi toimunud audientsil, kõik see, mida ta hiljem rääkis samas mõttes ja samades asjades krahv Šuvalovile, kõik tema pretensioonid ja kõik Venemaa vastased kaebused ja kogu rahulolematuse, milline oli tekitatud minu poolt saadud telegrammi tagajärgedega“.

Napoleon tõestas jälle, et temal kui Reini Liidu peal oli õigus teha korraldusi ühe selle Liidu liikme valduste suhtes; et ta üldsegi ei oletanud, et väike Oldenburgi Hertsogiriik võib kutsuda esile Venemaa ja Prantsusmaa vahelise suhete katkestamise; et Venemaa soovib seda suhete katkestamist, mitte Prantsusmaa; et ta ei saa loovutada „ühtki peotäit maad, Varssavi Hertsogiriigist; „et ta oletas, et ta õiendas Venemaaga arved Tilsitis, Friedlandis ja Austerlitzis, nii nagu ta seda tegi Austriaga“ (sic!); et kui Keiser Aleksander ütles krahv Lauristonile, et on valmis sõdima, siis ta, Napoleon, kuulutab nüüd samuti, et ka tema on sõjaks valmis.

Kuid järsku Napoleon hüüatas: „Ma ei taha seda sõda; ma ei soovi sõdida nõnda kaugel Põhjas; ma ei kavatse Poolat taastada ja poolakad teavad seda... Kui mind kutsutakse välja sõdima, siis ma võin samuti olla löödud, kuid kui seda ei juhtu, siis on selle esimeseks tagajärjeks Poola taastamine. Ma olen veel valmis Venemaad rahustama selle konventsiooni suhtes, selle sarnase, milline oli projekteeritud ja millist ma ei saanud ratifitseerida ühe sõna, ühe fraasi pärast, millist krahv Rumjantsev soovis sõlmida, kuid millist ma ei saanud lubada, kuna nende allkirjastamine ja täitmine oli üle inimvõimete piiri. Ma olen valmis allkirjastama seda konventsiooni, kui ainult krahv Rumjantsev loobub nõudmast fraasi, et Poolat mitte kunagi ei taastata“.

Selle tseeni lõpus Napoleon, alandades häält, märkis, et kui S-Peterburgis niivõrd sõda soovitakse, siis ärgu unustatagu, et on võimalik teada, millal sõda alustada, kuid keegi ei tea, kuidas ja millal see lõppeb. Kui krahv Rumjantsev, lisis Napoleon, naerab kõige üle ja löbustab end oma talendiga teha kõige üle kalambuure ((sõnamäng, sõnamänguline nali, mis põhineb sõnade kõlalisel samasusel nende mõttelise erinevuse korral. Vs.)), siis temal sellist talenti ei oma ja suhtub kõigesse kõige tõsisemal viisil.

Vürst Kurakini raportid ei muutnud üldsegi sügava umbuse tundeid, millistega Keiser Aleksander suhtus oma sõpra ja liitlase. Riigikantsler teavitas suursaadikut, et Valitseja jätkab pidamast Oldenburgi Hertsogiriigi Prantsusmaga liitmist kui otsest Tilsitis allkirjastatud kohustuste rikkumist. Kui aga, Bassano sõnul, kõrged riiklikud huvid sundisid Napoleoni hertsogiriiki hõivama, siis Valitseja arvab, et selline kõrge riiklik huvi pidanuks ju teda veenma äärmises hädavajaduses siluda kiiresti tema poolt teostatud karjuv õigusrikkumine. (Депеша гр. Румянцева от 9-го (21) июля 1811 года).

On mõistetav, et krahv Kurakini raport 15. augusti tseeni kirjeldusega ei saanud pehmendada Aleksander I rahulolematuse tundeid.

„Meie augustlik Valitseja“, kirjutas Riigikantsler vürst Kurakinile 25. septembril 1811 aastal, samasuguse imestusega, kui valuga, märkides, et Prantslaste Keiser mõtleb, et Tema Majesteet soovib valalta Danzigit või mingit Varssavi Hertsogiriigi osa. Valitseja ei suutnud enesele selgitada, millisel viisil võis selline ettepanek sündida. Ja nii nagu tal ei ole vähimatki alust, siis Valitseja Keiser käseb teil, vürst, teatada kõige positiivsemal viisil, et ta ei oma mitte mingeid eesmärke Danzigi ega ka mingit teise Varssavi Hertsogiriigi osa suhtes“.

Vürst Kurakin täitis Kõigekõrgema käsu ja luges Bassanole ette osa Riigikantsleri septembri-telegrammist. Kuid, seejuures, ta jäi oma veendumuse juurde, et kui temale antaks volitus Napoleoniga läbirääkimiste pidamiseks ja täpsed instruksioonid ning ettepanekud, milliseid ta võiks teha, siis rahu oleks olnud säilitatud. Sellises veendumuses hoidis hertsog Bassano suursaadikut väga osavalt, kes tõestas temale tõsiselt, et kui ta, suursaadik, saab volitused ja vastavad instruksioonid, siis probleemid saaksid 24 tunni pärast silutud! Prantsusmaa välisministri sõnul Napoleon ei teadnud Venemaa Keisri õigustest Olenburgi Hertsogiriigile ja ei soovinud oma liitlast üldsegi solvata. Vürst Kurakin, meeleheitel, veel kord veenab krahv Rumjantsevit saata temale kiiresti läbirääkimiste pidamiseks täpseid instruksioone ja volitusi. (Донесение от 29-го октября (10-го ноября) 1811 года).

Keiser Aleksander otsustas lõpuks järgida oma suursaadiku nõuannet ja astuda läbirääkimistesse Prantsusmaa valitsusega, et paremini selgitada välja vastastikused pretensioonid ja erimeelsused.

Ainult mitte vürst Kurakini osaks ei pidanud langema see raskeim ja austavaim ülesanne. Valitseja valis selle täitmiseks – noor krahvi K. R. Nesselrode ((K. P. Нессельроде)), kes täitis sel ajal Pariisis saatkonna nõuniku ametikohuseid! Vürst Kurakini nõunik oli valitud selleks nõnda delikaatseks missiooniks.

Keiser Aleksander I meeldis väga nii Nesselrode memo (1811 aasta oktoobrist), aga ka tema isiklikud selgitused selle asja suhtes. Noor krahv tõestas edasilükkamatut hädavajadust nimetada Pariisi usalduslikku ja volitatud isikut, kellele võib teha kohustuseks allkirjastada kokkulepe kõigis vaidlustatud küsimustes. Selliseid punkte loetles krahv Nesselrode kõigest viis. Oldenburgi asjas oli krahv seda meelt, et Napoleon tagastab Oldenburgi Hertsogiriigi ja siis ei saa ega ole seepärast vajalik hertsogile mingit hüvitamist ja Venemaale mingit rahuldust anda. Mis aga puudutab Poola küsimust, siis krahv Nesselrode teeb järgmise üpris mõistliku märkuse:

„Ma mitte kunagi ei andnud suurt väärtust formaalsele deklaratsioonile või mingile traktaadile, millise vahendusel Keiser Napoleon loobus ühe korraga igaveseks ajaks sellest, mida nimetatakse Poola taastamiseks, kuna seni me hakkame olema temaga rahu, ta sellest ei mõtle, kui aga me hakkame olema sõjas, siis mitte mingi konventsioon teda ei peata“.

Raske oleks olnud mitte nõustuda sellise arutlusega, milline sisaldas eneses kummutamatut Venemaa taotluste kriitikat nõnda nimetatud Poola konventsiooni sõnastuse suhtes.

Peale selle krahv Nesselrode tõestas äärmist hädavajadust tagada Preisimaa monarhia puutumatus Napoleoni uute vallutuse plaanide vastu ja vabaneda Venemaale laostavast kontinentaalsest süsteemist.

Need mõtted olid üksikasjalikult välja töötatud krahv Nesselrode poolt isiklikult instruksioonis, millise ta sai oma Pariisi missiooni täitmiseks. Kuid viimast ikkagi ei toimunud, vaatamata sellele, et Keiser Aleksander I hiljem vähendas selle tähendust, rääkides, et sellel oli eesmärgiks „selgitada välja asjade faktiline olukord“. Kui Aleksander I hakkas saama üha uuemaid tõendeid Napoleoni kõigutamatu otsusel puhkeva sõja vältimatusest, ta loobus mõttest saata krahv Nesselrode Pariisi. Selliste tõendite ja faktide arv suurenes iga päevaga. Vürst Kurakin kirjutas Pariisist kirju ja raporteid, millised olid täis täielikku meeleheidet.

„Ma pean kurbusega ütlema“, kirjutas ta krahv Rumjantsevile 10. (22.) novembril 1811 aastal, „et siin makstakse meie lojaalsuse eest pahatahtlikkusega, meie võetud kohustuste suhtes kohusetundlikkuse eest vaid sõnamurdlikkusega, meie rahuarmastuse eest vaid röövellike vallutustega ning purustamise kirega“. Vaat miks vürst Kurakin jätkab mõtlemist, et on tarvis Napoleon sundida Euroopa ees oma maski maha kiskuma. Seejuures ta laskis täiesti silmist, et Venemaa ees Napoleon juba ammu oli oma maski maha võtnud ja Aleksander I pidi 1811 aasta lõpus teadma, kas Prantsusmaa valmistub Venemaaga sõdima, või soovib rahu säilimist.

Vürst Kurakin ise esitas oma raportites fakte, millised vaevu oleksid selle suhtes mingit kahtlust jätnud. Nii, detsembri alguses ta raporteeris, et Keiser Napoleon keeldus vürstile passi väljaandmisest, et sõita Prantsusmaalt Rio de Janeirosse Venemaa peakonsuli Labenski juurde, kes pidi suunduma oma ametipostile. Bassano esitas oma 12 detsembri kirjas, äraütlemise motiivina, selle kaalutluse, et Napoleon „ei luba endale mitte mingit sammu, millist võinuks tõlgendada kui Tilsiti traktaadist lahtiütlemist“ (sic!).

Vürst Kurakin ei suutnud mitte kuidagi mõista, millist suhet omab Tilsiti traktaat või liit Venemaaga, Venemaa peakonsuli Prantsusmaalt ärasõiduga oma ametipostile Brasiilias. Ta märgib täiesti põhjendamatult, et kui keeldutakse Labenskile passi väljastamisest sel põhjendusel, et Brasiilia on Inglismaaga liidus, siis Türgi saadik asub, vaatamata Venemaaga, Prantsusmaa liitlasega peetavale sõjale, Pariisis. Peale selle, Napoleon ei protesteerinud mitte kunagi Brasiilia saadiku S-Peterburis viibimise vastu.

See Venemaa peakonsuli vägivaldse Prantsusmaal kinnipidamise fakt oli üpris iseloomulik, kui Prantsusmaa valitsuse meeleolu näitaja 1811 aasta lõpus. Vürst Kurakine esitas veel ka teisi näiteid. Napoleon kirjutas ette sõdurite kahekordse konskriptsiooni ((sõjaväkke kutsealuste üleskirjutuse)) ja pöördus Preisimaa Kuninga poole oma armee Preisimaa valdustest läbilaskmise nõudmisega.

Seejuures Napoleon kasutas väga osavalt igasugust juhust, et tõestada oma rahumeelsust ja tema vaenulikkust meelestatust Venemaa Tsaari vastu. Selle eesmärgi saavutamiseks näisid temale kõik vahendid sobivad.

Kui 1812 aasta alguses ilmus uuesti Pariisi krahv Tšernõšev kui diplomatiline kuller, Napoleon kasutas juhust, et kahetunnise vestluse kestel temale meeldiva inimesega kordab kõiki etteheiteid ja valab välja kogu pahameele, milline on kogunenud tema hingele Aleksander I vastu. Krahv Tšernõševi üksikasjalikuimas 14. (26.) veebruari 1812 aasta raportis, millises ta annab aru oma vestlusest, Aleksander I tegi oma käega selle äärtele enda märkusi või joonis alla fraase, millised kutsusid esile tema tähelepanu või rahulolematust. Meie asetame kantsulgudesse need Keisri märkused kohtades, millised on tsiteeritud krahv Tšernõševi raportist. Kogu jutuajamine toimus hertsog Bassano juuresolekul.

Napoleon alustas Poola küsimusest ja väljendas oma sügavat kahetsust, et Riigikantsler, mitte ammu vestluses Lauristoniga, ütles, et „Poola taastamise plaan ja Varssavi sepitsused on peamiseks selle rahutuse põhjusteks, milline haaras kogu Euroopat“. [Aleksander I: „mitte kunagi ei olnud miskit sarnast öeldud“]. Napoleoni sõnul ta mitte kunagi ei mõelnud Poola taastamisest. Üldse on Venemaaga tekkinud erimeelsuste põhjused mitte välismaist päritolu, vaid täiesti prantsusmaised. Nad puudutavad, eelkõige, kontinentaalset süsteemi, millise suhtes Venemaa ei täida oma kohustusi, millised on sätestatud Tilsiti traktaadis. Kui aga Venemaa valitsus ei oleks oma

sadamatesse Inglismaa laevu, ettekäändel, et need on Ameerika laevad, lubanud, siis inglased oleks olnud sunnitud rahu paluma.

Napoleon ei loobu mitte kunagi oma kontinentaalsest süsteemist ja ta kordas krahv Tšernõševile seda, mis ta oli juba mitmeid kordi rääkinud, aga nimelt: „et ta kuulutab meile (Venemaale) sõja sellest hetkest peale, kui saab teada meie ettevõtmistest lahtiütlemistest, millised olid sätestatud Berliini ja Milani dekreetidega ja allkirjastatud Teie Majesteedi poolt Tilsiti traktaadis“. [Aleksander I kriipsutas alla esitatud sõnad ja kirjutas äärele: „Mitte kunagi Tilsiti traktaat ei sätestanud midagi Berliini ja Milani dekreetide suhtes, milliseid ei ole selles mainitud“].

Napoleon meenutas Aleksandrile, oma kaasvestleja krahv Tšernõševi kaudu, et Tilsitis ta temalt midagi teist ei nõudnud, kui üksmeelt katkestada kõik kaubandussuhted Inglismaaga. Selle üksmeele leidmise hetkest oli Prantsusmaa ja Venemaa vaheline rahu ja liit allkirjastatud. Kuid nüüd Prantsumaa valitsus ei saa Venemaa poolse Tilsitis võetud kohustuste ilmse rikkumise ees silmi sulgeda. Keiser Aleksander ei teinud selle Napoleoni poolse süüdistuse vastu mitte mingeid märkusi.

Kohe seejärel läks Napoleon üle Oldenburgi asja ja seda puudutava Vene „manifesti“ juurde. „Keiser Aleksander“, ütles ta krahv Tšernõševile, „ta heitis minule, nagu öeldakse, kinda. Ja nii nagu ma siiralt soovin Venemaaga rahu säilitamist, siis ma ei võtnud väljakutset vastu ja hoidusin kuni käesoleva ajani sellele vastamisest, kuna siivsal viisil ma saanuks sellele vastata ainult sõja kuulutamisega“. Ta teatas ainult välisriikidele, et selle asja suhtes ta annab selgitusi hiljem. Kui Venemaa astuks selles asjas mingisugusesse tehingusse, siis see oleks viivitamatult lõpetatud; kui aga ta jätkab vaikimist, siis ta vastus ei sunni end kaua ootama.

„Ainiti juhtumil, kui te hakkate oma vaikimisega vastu puiklema“, deklareeris Napoleon „ja jätkama teie poolt vastuvõetud käitumisviisi, siis ma otustasin avalikustada kõikidele teadmiseks, et Oldenburgi hertsog ei saatnud viimas Austria vastase sõja ajal oma väekontinenti [Aleksander I: „Temalt seda isegi ei palutud, kuna tema kontingent vaevu eksisteeris ja ta alles alustas selle formeerimist“] ja seepärast, et ta ei täitnud enda kui Reini Liidu liikem kohustusi, ma kuulutan ta kaotanud õiguse hertsogiriigile, millisele ma ei tunnista Venemaa Keisri maha õigusi“. Vestluse arenu määral Prantslaste Keiser hakkas silmnähtavalt vaimustuma, kuigi ta üldiselt säilitas külma vere. Ta läks üle Keiser Aleksandri vastastele isiklikele etteheidetele tema visa vaikimise peale.

„Kas siis Keiser Aleksander“, ütles ta krahv Tšernõševile, „minu ta juba purustas, et käituda minuga nõnda alandaval viisil. Kas siis meie tema silmis muutusime tema silmis niivõrd põlatuteks, et ta ei loe meid isegi vastuse või temaga mingite läbirääkimiste pidamise vääriliseks? [Aleksander: „Vürst Kurakin oli volitatud ära kuulama igasuguseid selgitusi, kuid teda ei olnud volitatud allkirja andma, ilma et oleks enne raporteerinud oma õukonnale ja vaat seda temalt just nõuti“].

Kui Keiser Aleksander, jätkas Napoleon, ei soovinud läbirääkimisi Pariisis pidada, siis võinuks kokku tulla mingis Saksamaa linnas. Kui vürst Kurakin ei omanud oma Valitseja usaldust, siis temast sõltus teise voliniku nimetamine, näiteks krahv Nesselrode. Miks ta juba siia ei sõida? Küsis Napoleon. Ma ootan teda juba neli kuud. Lõpuks, miks teie, Tšernõšev, ei saanud volitusi? küsis Prantslaste Keiser.

Selle küsimuse vastu kirjutas Aleksander I: „Volitused noorele ohvitserile! See oleks olnud piisavalt naljakas!“

Muideks, lisas Napoleon, tema poliitika on nõnda lihtne, „et temal endal on üks-kõik, keda ka ei oleks saadetud, kas või krahv Morkovi enda, kui vaid ta selgitaks ja astuks läbirääkimistesse“.

„Ja nii nagu mina ei oska tegutseda ega ka mitte tegutseda“, jätkas Napoleon, „teha ja mitte teha, liikuda ja mitte liikuda, kui juba külvasid minus umbusaldust siis ma loen end tõsiselt sõjaks ettevalmistamiseks üles kutsutuks ja ma teen seda täiesti üleülldiselt“. Ta valmistub sõjaks rohkem, kui kunagi varem, kuid ta veel loodab, et Venemaal tuleb meelde ja selgitab temaga asjad ära.

„Mis puudutab mind“, veenas Napoleon oma noort ja armastatud vestluskaaslast, „ma võin teid positiivselt veenda et ei alusta sõda käesoleval aasta (sic!), kui te ainult ei tungi Varssavi Hertsogiriigi või Preisimaa Kuninga, keda ma pean enda liitlaseks, territooriumile“.

Selleks, et tõestada oma siirast rahuarmastust, Napoleon viitas neid põhimõtteid, millistel isegi praegu võib veel toimuda Prantsusmaa ja Venemaa vaheline täielik kokkulepe. Selline

kokkulepe on täielikult võimalik kolme alljärgneva põhimõtte alusel: 1)Tilsiti traktaadi täitmine kontinentaalse süsteemi säilitamise mõttes ja lubades mõningaid täiendusi; 2)Prantsusmaaga kommersi-traktaadi sõlmimine ilma temale solvavate tariifideta; 3)Oldenburgi Hertsogi hüvitamine, kuid seda mitte Varssavi Hertsogiriigi või Danzigi linna arvelt.

Napoleon väljendas täielikku valmisolekut nende põhimõtete alusel läbirääkimistesse astumiseks ja oli veendunud, et jõutakse kokkuleppele, kuna tema ja Aleksander ei saa rahu säilitamist mitte soovida. Ta ei lubanud oma rahuarmastuse suhtes vähimatki kahtlust.

„Tunnistan“, ütles ta krahv Tšernõševile, „kaks aastat tagasi ma ei isegi ei tulnud isegi Venemaa ja Prantsusmaa suhete katkestamise võimaluse mõtte pealegi, vähemalt seni kuni me mõlemad elus oleme. Ja nõnda nagu Keiser Aleksander on noor ja mina pean elama kaua, siis ma näeks Euroopa rahu tagatist meie vastastikustes suhetes. Need tunded, milliseid ma tema suhtes oman, jäid alati muutmatuteks – selles te võite teda veenda ja öelda minu poolt temale, et kui juba saatus otsustab, et kaks suurimat maailma riiki sõdiks teine-teisega eluliste tühasjade (pecadilles de demoiselles) pärast, siis ma hakkän võitlema, kui aupakklik kavalier, vähimagi vihkamiseta, igasuguse pahatahtlikuseta ja kui asjaolud seda lubavad, siis teen isegi temale ettepaneku koos minuga eel-postidel hommikueine võtmiseks“.

Lõpuks, Napoleon tegi krahv Tšernõševile ülesandeks olla tema volinikuks ja teha kõik, et hoida ära sadade tuhandete vaprate võitlejate verevalamine paljalt selle pärast, et „meie ei olnud üksmeelidel lindikese värvitooni suhtes“ (sic!).

Jättes krahv Tšernõševiga hüvasti, Napoleon palus veelkord teda Keiser Aleksandrit hoiatada, et kui ta ei soovi iga hinna eest Prantsusmaaga suhete katkestamist, siis las ta nimetab kiiremini oma voliniku, et sõlmida mõlemate keisririikide vaheline kokkulepe. Aeg ei ole veel ümber saanud, kuid kui hakkavad kõnelema kahurid, siis saabub lõpp kõigile diplomaatilistele läbirääkimistele.

Selline oli krahv Tšernõševi kahetunnise Napoleoniga peetud jutuajamise sisu. Krahvi raport pakub täiesti erandlikku tähelepanu juba selle pärast, et 8. suureformaadilisel lehel ta andis edasi, tavaliselt Napoleoni enda sõnadega, selle huvitava vestluse sisu. Ilmselgelt oli krahv Tšernõševil fenomenaalne mälu, kuna ta andis kõik väga täpselt edasi. Sisuliselt see raport, koso Keiser Aleksandri märkustega, kinnitab mõlemate suurte riikide vahelise sõja saatuslikku vältimatust, kuna, Keiser Aleksandri arvates, 1812 aastal mitte mingid läbirääkimised ja mitte mingi kokkulepe Napoleoniga ei olnud enam mõeldav. Kuid ei saa imestada Prantslaste Keisri geniaalset mõistust ja suurt diplomaatilist osavust, millisega ta suutis valgustada vaidlustatud küsimusi temale enam soodsamas mõttes.

Krahv Tšernõšev viis endaga kaasa Napoleoni 24. veebruari (uue k. j.) kirja, millises viimane kinnitab oma soovi siluda „pahatahtlike asju, millised tekkisid viisteist kuud tagasi“. Kiri oli väga lühike ja kõigi ohtlike erimeelsuste silumine seatakse selles täielikku sõltumusse Aleksander I heast tahtest. „Ainult Teie Majesteedist sõltub kõige selle lõpetamine“, kirjutas Napoleon.

Keiser Aleksander I 27. märtsi 1812 aasta vastus paistab silma vaieldamatu kuivuse ja jaheda tseremoniaalsusega. Valitseja kinnitab, et ta kuulab suurima tähelepanuga ära krahv Tšernõševi aruande tema vestlusest Napoleoniga. „Sõnum“, jätkab seejärel Aleksander I, „milline oli tehtud ülesandeks vürst Kurakinile teha Teie Majesteedi ministriumile, samuti ka need, millised ta juba varem esitas, tõestavad kogu maailmale, kuivõrd ma olin alati valmis kõik lõpetama. Minule jäävad alaliseks need tunded ja kõik sõltub ainult Teie Majesteedist“. Vaat ka kogu kiri, milline oli Valitseja enda poolt koostatud.

Samas asjaolude jõud üha enam ja enam lähendas mõlemaid liitlasriike verisele lõpplahendusele. Meeleheitlikud jõupingutused, millised olid tehtud vahetult enne sõda, et seda ära hoida, osutusid sündmuste saatuslike voolu peatamiseks täiesti jõuetuteks. Pidevalt lisandusid uued ootamatud vastastikuse ärritamise põhjendused. Nõnda, Napoleon vihastus väga, kui ta sai teada, et krahv Tšernõševil õnnestus osta kelleltki „Michelil“ ja teistelt Prantsusmaa armee mobiliseerimise plaanid. Kurjategijaid karistati seaduse kogu karmusega, kuid krahv Tšernõševi roll selles asjas kutsus esile Prantslaste Keisri täieliku pahakspanu. Viimane kasutas seda juhtumit ära, et esitada

Venemaa teguviisi ebameeldival kujul. Üldse kõik Napoleoni püüdlused olid suunatud sellele, et panna kogu rahu rikkumise süü Venemaa valitsusele. Vürst Kurakinil oli õigus, kui ta tõestas Riigikantslerile, et tema muutumatu otsus mitte astuda Napoleoniga mitte mingitesse kohustustesse, muudab sõja möödapääsmatuks ja kogu süü selle ta paneb Venemaale. Mais 1811 aastal, olid läbirääkimised ja kokkulepe veel võimalikud. Isegi peale 15 augusti vestlust võis veel tõsiselt loota diplomaatiliste läbirääkimiste rahumeelsele käigule. Kuid nüüd oli sellise kokkuleppe hetk „täiesti möödas“ ja Napoleon oli sunnitud rahu säilitamise mõttest loobuma.

„Tuleb öelda kogu tõde“, kirjutab vürst Kurakin Riigikantslerile 5.(15.) veebruaril 1812 aastal, „meie andsime temale võimaluse panan meile üksi selle sõja eest suure osa süüst..., kuna kogu Euroopa silmis meie ei soovinud teada ega ära kuulata mitte mingit ettepanekut, millised olid suunatud rahu säilitamisele. Ainiti, ei olnud raske äärmisel juhul astuda selle asja suhtes läbirääkimistesse“. Need läbirääkimised oleks toonud Venemaa kavatsuste puhtuse ja tema nõudmiste mõõdukuse reljeefselt esile. Nüüd aga läks Napoleon oma sõjaliste ettevalmistustega nõnda kaugele, et ei saa peatuda. Mis aga puudutab Venemaad, siis „meil ei ole enam lahenduse valiku võimalust“.

On üpris huvitav, et krahv Nesselrode jagas neid oma endise ülema vaateid täielikult. Märtsi alguse ta esitas Valitsejale ettekande, millises, muu-seas, ütles: „meie vaikimine viis Naoleoni Vislale; selgitused, selgitused, millised oleksid ta jätnud ilma edasiste ettevalmistuste jätkamise ettekäändest, oleks peatanud ta Elbe taga... Vaat, mis, Valitseja, ärgitas mind, peale minu Pariisis naasemist, soovitama teid läbirääkimisi, milliseid Napoleon teile pakkus sellise järjepidevusega, mitte tagasi lükkama. Olles oma arvamuses järjepidev, ma mõtlen veel ka täna, et selgitused, millised eelnevad sõjategevusele, ei saa mitte milleski halvendada Teie Majesteedi olukorda. Teie vaid võidate neist ega kaota midagi“. Lähtudes sellest vaatest, krahv Nesselrode rõhutas Napoleoniga peetavate läbirääkimiste taastamisele, kusjuures ta viitas ka nende peamistele põhimõtetele, millistel need peavad tuginema. Ta rõhutas eriti sellele, et viivitamatult evakueeritaks Prantsusmaa väed Preisimaalt.

Peale pikka kõhklemist Aleksander I otsustas järgida oma Pariisis asuva suursaadiku krahv Nesselrode tungivaid nõuandeid. Ta kirjutas vürst Kurakinile ette teha Napoleonile suurte arusaamatuste silumiseks kindlaksmääratud ettepanekud. Võib kahelda nende ettepanekute siiruses ja võib arvata, et Aleksander I soovis ainult oma sõjaliste ettevalmistuste lõpetamiseks aega võita. Sellised kahtlused on täiesti kohased ka Napoleoni tungivate diplomaatiliste läbirääkimiste pidamise nõudmise suhtes. Peale selle, 1812 aasta alguses, kui Aleksander I saatis vürst Kurakini kaudu oma uued ettepanekud, oli sõda juba nii lähedal, et selle puhkemise ärahoidmine oli peaegu mõeldamatu. Kuid sellegi poolest oli katse tehtud ja see lähtus Keiser Aleksandril.

Veebruari lõpus Riigikantsler teatas vürst Kurakinile, et Austria ja Preisima pakkusid S-Peterburis, et Venemaa ja Prantsusmaa vahelised arusaamatused klaarida, oma vahendustegevust. Mõlematele riikidele oli ära öeldud, sest et Valitseja ei kaota lootust, et tekkinud arusaamatused silutakse vahetute läbirääkimistega. Samas ta eio mõista, millistel alustel need kaks riiki oletavad, et ta asub „Prantsusmaaga sellistes pahades suhetes?“ (Депешагр. Румянцева от 20-го февраля 1812 года).

Nelja päevaga kosotas Keiser Aleksander I ise väga pika instruksiooni vürst Kurakinile, mis, paljudel kaalutlustel, väärib tõsist tähelepanu. Eelkõige, ta toob esile Valitseja enda nõudmiste ilmse leevendamise soovi. Peale selle, ei saa selle Valitseja telegrammi toonist märkamata jätta mõningast kahetsust tema poolt varem tehtud kategooriliste avalduste suhtes, näiteks Oldenburgi asjas.

„Kui Keiser“, kirjutab Aleksander I, „pidas vajalikuks oma õigusi Oldenburgile selgitada, siis Tema Majesteedit oli alust oletada, et Prantsusmaal ei anta nii lihtsale ja tema väärikusele hädavajalikule aktile suuremat tähendust, kui ta ise sellele andis. Saates seda kõige positiivsemate kinnitustega, Tema Majesteet oletas, et ta tegi kõik et määratleda täpsed piirid, millistes ta soovis, et see akt oleks mõistetud“.

„Kuid Prantsusmaal ei soovitud kunagi neid piire arvestada ja sellele aktile hakati andma enam tähtsust ja mõju, kui see oli kunagi olnud selle kavatsustes, kellest see lähtus“.

Kord kui see vaatenurk oli Pariisis omandatud, siis ei mingid selgitused, isegi „kõige avameelsemad ja selged“, ei saanud sundida ära ütleva Venemaa Oldenburgi asjas tehtud deklaratsiooni täiesti vales tõlgendamisest.

Neist Keiser Aleksander I sõnadest ei saa jätta tegematta järeldust, et mõningane kahetsus juhtunu üle on haaranud 1812 aasta alguses ta hinge. Ei ole mingit kahtlust, et n.n. Vene manifest Oldenburgi asjas pahandas väga kõvasti Napoleoni ja kutsus esile tema kõige otsustavamad sõjalised meetmed. Ta ei saanud endale ette kujutada, et Aleksander I seaks Oldenburgi Hertsogiriigi pärast saatusekaardile Venemaa. Seejuures Napoleoni valmisolek hüvitada Oldenburgi Hertsog temale uue hertsogiriigi loomisega, oli Keiser Aleksandri poolt kategooriliselt tagasi lükatud, kes pidas selle asja suhtes mingeid oma soove liigseks. Poola konventsiooni küsimus, krahv Nesselrode õiglas märkuse järgi, ei omanud mingit tõsist tähtsust, kuna Poola taastamine ei sõltunud mitte sellest konventsioonist, aga hoopis asjaoludest, s.t. Venemaa ja Prantsusmaa vastastikuste suhete seisundist. Kuid sõja eelõhtul oli võimatu kõiki vigu, millised olid tehtud peale Erfurdi kohtumist, parandada.

Keiser Aleksander, oma veebruari-telegrammis vürst Kurakini nimele, nähtavasti veel loodab, et rahu säilitamine on veel võimalik. Ta viitab oma kohusetundlikkusele liiduliste kohustuste täitmisel. Parimaks tema tõestuseks on, tänu kontinentaalsele süsteemile, Venemaa kaubanduse ja tööstuse täielik laostumine. Lõpetuseks Keiser Aleksander esitab järgmised lõplikud järeldused, millised peavad olema suursaadikule, tema läbirääkimistel Prantsusmaa valitsusega, juhtivaks põhimõtteks.

Esiteks, Orlenburgi asjas ei ole spetsiaalsete läbirääkimiste algatamise vajadust, kuna Keiser piirdub oma õiguste selgitavate märkustega, millised põhinevad eksisteerivatel traktaatidel ja hertsogile mitte mingit hüvitust ei nõudnud.

Teiseks, „spetsiaalse missiooni küsimus oli alati piiratud nii asja kui ka aja suhtes“.

Kolmandaks, kui ainiti Tuileries kabinett jätkab Oldenburgi küsimuse pidamist „väljaselgitamatuks ja äraotsustatuks peetuks, siis tema asi on välja öelda vormi suhtes, millises ta soovis seda lahendada. S-Peterburi kabinett on valmis tagama seda asja kõikide vahenditega“.

Neljandaks, Valitseja volitab vürst Kurakinit andma kõik nõutud selgitused ja edastamiseks vastu võtma kõik temale tehtud ettepanekud.

Lõpuks, viiendaks, kui kokkulepet ikkagi ei saavutata, siis selles hakkab olema süüdi ainult Prantsusmaa üks, kes suhtub umbusklikult Venemaasse, kogub vägesid ja võtab kuulda poolakate häält, kes ainult külvavad tüli ja sõja seemneid.

Sellised on Keiser Aleksandri poolt oma käega kirjutatud instruktsioonid, millised, jättes ukse avatuks uutele Napoleoniga peetavatele diplomaatilistele läbirääkimistele. Selle Venemaa Tsaari lepitav toon ja sõja vältimise soov tõuseb silma eriti reljeefselt. Kuid täiesti teist peab ütleva 27. märtsi instruktsiooni kohta, millise edastas Riigisekretär vürst Kurakinile. Selles kirjutatakse suursaadikule ette esitada Napoleonile teatud kategoorilisi nõudmisi, milliste mittetäitmist pidanuks lugema sõja kuulutamiseks. Ilmselge, et toimus uus muutus Keiser Aleksandri mõtetes, millised sundisid teda Napoleonile seadma tingimusi, millised muutsid rahu säilitamise täiesti võimatuks.

Riigisekretär kirjutas vürst Kurakinile 27. märtsi 1812 aasta telegrammis ette, et kuulutatakse Napoleonile, et kui tema väed ületavad Oderi jõe, siis Venemaa hakkab pidama enda Prantsusmaaga sõjas olevaks. Ja nagu Preisimaa sõltumatuse ja terviklikkuse säilumine on Venemaale eluline küsimus, siis edasiste läbirääkimiste esimesteks tingimusteks on: esiteks, Preisimaalt Prantsusmaa vägede Oderini evakueerimine; ja teiseks Danzingi garnisoni vähendamine. Ainult siis kui Napoleon allub neile tingimustele, võivad alata temaga peetavad läbirääkimised. Mis aga puudutab kontinentaalset süsteemi, siis Valitseja kavatseb seda ka edaspidi sellest kinni pidada. Kuid ta keeldub positiivselt tunnistamast enesele Berliini ja Milani dekreetide kohustuslikkust. Ta ei allkirjastanud neid ja temale need ei ole kohustuslikud. Lõpuks, kui ka Oldenburgi asjas kokkuleppele jõutakse, siis Valitseja nõustub tagasi võtma oma „manifesti“, milline kutsus esile Prantslaste Keisri sellise pahameele.

Raske oli tõsiselt mõelda, et Napoleon alluks nõnda alandavatele tingimustele ja nõustuks oma vägede Preisimaa valdustest Venemaa nõudmisel evakueerimisega. Kuid vürst Kurakin pidi

täitma saadud instruksioonid, kuigi tal ei saanud tema poolt peetavate läbirääkimiste käigu suhtes olla mingeid illusioone.

Saanud, koos 27. märtsi instruksioonidega ka Valitseja sama kuupäevaga kirja Napoleonile, ta suundus hertsog Bassano juurde, et paluda algatada temale temale kirja üleandmiseks audientsi võimaldamine ja samas ta andis temale läbilugeda Riigikantsleri telegrammi. Bassano väljendas oma rahulolekut krahv Rumjantsevi avalduse üle selles suhtes, et teatud tingimustel võib Oldenburgi manifest olla tagasi võetud. Ta nõustus samuti, et Berliini ja Milani dekreedid olid välja antud 6 kuud peale Tilsiti traktaadi allkirjastamist. Kuid Bassano ei maininud ühegi sõnaga Venemaa poolset Prantsusmaa armee Preisimaalt evakueerimise nõudmist.

Venemaa suursaadikul ei õnnestunud pikka aega saavutada au, et olla Napoleoni poolt, temale Valitseja kirja üleandmiseks, vastu võetud. Napoleon lükkas audientsi erinevatel ettekäanel pidevalt edasi: kord ta oli jahil, siis jälle jumalateenistusel, siis aga ei olnud temal aega... (Донесение князя Куракина от 14-го (26-го) апреля 1812 года).

Lõpuks suursaadik väaris audientsi. Toimus pikk vestlus, mis oli pikitud vastastikuste süüdistuste ja viljatute selgitustega. "Hertsog Bassano juba ütles minule". Teatas Napoleon, „et te soovite mind eelkõige Preisimaad evakueerima sundida. See on minule võimatu. Selline nõudmine on solvamine. See tähendab noa kõrile asetamist. Minu au ei luba minul sellele alluda. Teie aadlik, millisel viisil te saate minule sellist ettepanekut teha? Mis oli S-Peterburi peades, kui oletati, et mind võib ähvardustega viia selleni, mida minult tahetakse? Hakkame pidama läbirääkimisi; hakkame neid Bassanoga pidama“...

Sellele Napoleoni kategoorilisele avaldusele vürst Kurakin vastas kategooriliselt: seni kuni ta ei saa Preisimalt vägede evakueerimise lubadust, ta peab hoiduma igasugustest läbirääkimistest.

Siis Napoleon katkestas Venemaa suursaadiku jutu sõnadega: „Teie käitute nagu Preisimaa enne Jena lahingut: ta nõudis Põhja Saksamaa evakueerimist. Mina võin veelgi vähem nõustuda Preisimaalt evakueerimisega. See on minu au küsimus“.

Vastuseks sellele otsustavale äraütlemisele meenutas suursaadik Prantslaste Keisrile, et Tilsitis ta ise nõuaks Preisimaa tunnustamist kui „vahetut ja sõltumatut riiki“ ja seepärast selle Prantsusmaa vägedega okupeerimine rikub ilmselgel viisil seda põhiprintsiipi.

„Ma ei saa sellega nõustuda“, vastas elavalt Napoleon, „hakkame pidama läbirääkimisi, seame end sisse ja ... kui meie kavatseme läbirääkimisi pidada, siis te ärge rääkige sellest nõudmisest“. Ainiti, kutsunud Venemaa suursaadiku läbirääkimisi pidama ja ilmutanud kõikide Prantsusmaa ja Venemaa vaheliste probleemide kõrvaldamise soovi, lisas Napoleon viivitamatult, et marssal Davout juba ületas Visla, et tema liitlane Preisimaa kuningas ja krahv Lauriston omavad S-Peterburist ärasõidu käsku! Vürst Kurakin oli neist sõnumitest kui pikselöögist üllatunud. Tema instruksioonide järgi loeti Prantsusmaa vägede Oderis ületamist, kui *casus belli*. Samas kui nad olid juba Visla ületanud. Lõpuks, kui Prantsusmaa suursaadik sai käsu passi väljanõudmiseks ja Venemaalt ärasiduks, mis tähendas, et on kuulutatud sõda ja temal pole Pariisi jäämise põhjust.

Seepärast vürst Kurakin kuulutas Prantslaste Keisrile, et ta sõidab koheselt Pariisist ära. Mille peale Napoleon märkis, et ta on kohustatud ootama ära oma Valitseja käsud. Vürst, ainiti, jäi oma otsuse juurde, sõita isegi ilma käsuta ära, kui krahv Lauriston on S-Peterburist ära sõitnud.

Napoleoni jutuajamine Venemaa suursaadikuga oli kestnud juba üle kahe tunni, kui vürst Kurakin märkas, et keiser ei olnud temale üleantud Aleksandri kirja isegi avanud. Ta meenutas siis temale selle kirja olemasolu. Siis Napoleon võttis Aleksandri lakoonilise kirja ja luges selle ühe hetkega läbi ning hüüatas ilmse naljatlemise tooniga: „Vaat see on kiri, milline minule meeldib. See on austav ja vastab täielikult asjaoludele“.

Üleval me nägime, et Aleksandri kirjas miskit erilist ei sisaldunud, ei olnud mingit ettepanekut ega ka uut mõtet. Selles oli öeldud, et kõik sõltub Napoleoni heast tahtest. Ei miskit enam! Ainult irooniline Napoleon võis öelda, et see kiri meeldib temale. Vürst Kurakin aga ei mõistnud seda irooniat, nagu ta ei saanud aru ka Napoleoni sügavast sarkasmist ((teravast, lõikavast pilkest. Vs.)), kui ta temale pakkus allkirjastada akti, milline kehtestaks „tähtajatu relvarahu“! Veel ei olnud sõda, veel kehtsid kõigi probleemide silumise läbirääkimised, veel väljendatakse rahu

säilitamise lootusi, aga samas Napoleon teeb ettepaneku sõlmida igaveseks ajaks relvarahu. Peale tigea iroonia, selles ettepanekus miskit muud ei sisaldunud.

Ainiti vürst Kurakin suhtus sellesse täiesti tõsiselt ja vastas Napoleonile, et suure rahuldustundega allkirjastaks sellise akti, kuid tal ei ole selleks volitusi. Muideks, ta lisas kohe kõige armastusväärsemal viisil, et on valmis sellist akti allkirjastama *sub spe rati*, s.t. selle oma valitsusele saatmisega, jättes talle selle kinnitamise või mittekinnitamise otsustamise!

Napoleon nägi, et tema nali õnnestus täielikult ja enam ta selle juurde tagasi ei pöördunud. Ta hakkas Venemaa suursaadikule selgitama, milliseid ettevalmistusi ta on teinud tema isamaa vastaseks sõjaks. Ta tunnistas, et tal on valmis enneolematu 500,000 inimesest koosnev armee; et kõik selle toitmiseks on valmis; et Austria ja Preisimaa kohustusid oma vägesid Venemaa vastu välja panema ja et ta mitte kunagi ei allkirjasta oma vägede Preisimaalt väljaviimise kohustust. Kuid kui Venemaa esitas temale sarnase nõudmise, siis, ilmselgelt, ta soovib käituda temaga, nii nagu varem suhtuti Poola kuningatesse. Kui aga vürst Kurakin oli sunnitud temale vastama, et temal ei ole õigust võtta tagasi oma Preisimaa evakueerimise, siis Napoleon vastas selle peale lühidalt: siis sellisel juhul on kõik diplomaatilised läbirääkimised täiesti liigsed.

Neil märkimisväärsete Napoleoni sõnadega lõppeski viimane vestlus, millist vürst Kurakin temaga pidas. Nende vestlus kesti kaks ja pool tundi ja viis tulemusele, millist tuligi oodata: ilmnes Venemaa ja Prantsusmaa vahelise mingigi kokkuleppe sõlmimise täielik võimatus ja nende vahelise saatusliku sõja möödapääsmatus.

Vürst Kurakin jättis Napoleoniga hüvasti, tänas teda tema suhtes ilmutatud hea suhtumise eest ja lisas lõpetuseks, et vaevalt ta kunagi veel ületab tema kabineti läve. Napoleon käitus temaga väga armastusväärsekl ja ulatades hüvasti jätuks oma käe, ütles, et ta loodab temaga rahu sõlmimiseks veel kord kohtuda. (Донесение князя Куракина от 14-го (26) апреля 1812 года).

Peale Napoleoni kategoorilist avaldust selle kohta, et mitte kunagi ta oma vägesid Preisimaalt välja ei vii ja et kõik läbirääkimised on liigsed, näis vürst Kurakinile, et tuleks sellest vaid teavitada oma valitsust ja oodata uusi instruktsioone. Kui Prantslaste Keiser ise ütles, et Prantsusmaa suursaadikule S-Peterburis on kästud Venemaalt lahkuda ja et Prantsusmaa armeele on kästud läheneda Venemaa piiridele, siis, muidugi, igasugused diplomaatilised läbirääkimised oleksid olnud asjatuks aja raiskamiseks ning mõtetuks tühja tuule tallamiseks.

Kuid vürst Kurakin arutas teisiti: ta koostas ikkagi kahe konventsiooni projektid, üks relvarahu ja teise vaidlusaluste punktide kohta. Relvarahu konventsiooni esimene artikkel sätestas, et Preisimaa territoorium peab olema kindlaksmääratud tähtjaks Prantsusmaa vägedest vabastatud. Ning vürst ei koostanud neid kahte projekti mitte enda rahulduseks või aja kasulikuks veetmiseks, vaid päev peale Napoloniga peetud otsustavat jutuajamist, esitas need isiklikult hertsog Bassanole! Viimane, teades oma keisri hüvastijätust Venemaa suursaadikuga, ei suutnud varjata oma suurt imestust vürst Kurakini sellise sammu üle. Kuid ta ei tahtnud vanakest solvata ja pidas isegi kasulikuks toetada selles olevaid täitumatuid unistusi. Seepärast ta võttis armastusväärselt temalt vastu mõlemad projektid, tänas vürsti ja väljendas lootust, et kokkulepe on veel võimalik ja sõda hoitakse ära. (Донесение от 16-го (28-го) апреля 1812 г.).

Hea vürst Aleksander Borissovitš rõõmustas väga Prantsusmaa välisministri sellise vastuvõtu üle ja hakkas kannatamatult ootama tema poolt lubatud vastust. Kuid siin tabas suursaadikut täiesti ootamatu pettumus.

Möödusid mõned päevad ja Kurakin ei kohta Bassanot ega saa temalt mingit vastust. Isiklikud külastused ja kirjalikud kiire vastuse saamise palved jäid tulemusteta. Samas kui aeg ei oota. Lõpuks, neljandal päeval peale konventsioonide projektide esitamist, Bassano võtab Venemaa suursaadiku armastusväärselt vastu. Kui aga viimane, palavikulises ärevuses, esitab temale küsimuse: milline on keisri otsus tema projektide suhtes, Bassano vastab flegmaatiliselt: „Mitte midagi ei tea, keiser ei ole veel jõudnud otsust vastu võtta!“

Jälle mööduvad mõned päevad ja Venemaa suursaadikut ei austata mingi sõnumiga. Siis vürst Kurakin otsustab saata enda kulleri kõigest juhtunust rääkiva raportiga S-Peterburgi. Sellisele Venemaa diplomaatilisele kullerile oli tarvis saada Prantsusmaa välisministeeriumist pass. Alati anti

kõigi saatkondade ja missioonide nõudmisel sellised passid viivitamatult välja. Sellisest väljaandmisest keeldumine oli võrdväärne välismaiste diplomaatiliste agentide ja nende valitsuste vaheliste suhete vägivaldse lõpetamisega.

Vürst Kurakiniga juhtus täiesti ootamatu ja enneolematu kaasus: ta, tavalisel viisil, kirjalikul teel, palus Bassanol Venemaa diplomaatilisele kullerile välja anda nõutav pass. Välisministeeriumist temale aga passi ei saadeta. Alles siis vürst Kuraakin mõistab, et kõike tehakse selleks, et tema kullerit pidada kinni raportit S-Peterburi toimetamast.

Lõpuks õnnestus vürst Kurakinil Bassanot näha, kes teatas temale rõõmsalt, et krahv Lauristonilt on saadud üpris rahuldavad raportid. Keiser Aleksander jätkab Lauristoni suhtes olema armastusväärne ja rääkis temaga kõigest, kuid mitte Preisimaalt evakueerimisest (sic!). Vürst Kurakin ei mõistnud jälle selle märkuse sarkastilist iseloomu ja väitis vastu piisavalt naiivselt: jah Keiser Aleksandril ei olnud sellest Prantsusmaa suursaadikuga midagi rääkida, kuna temale Pariisis oli tehtud ülesandeks selle üle läbirääkimiste pidamine. Bassano ei vastanud sellisele teravmeelsele lausele midagi.

Siis kasutas vürst juhust, et küsida Bassanolt, miks tema kullerile passi ei väljastata? Sellele otsesele küsimusele Bassano peaegu ahastuses vastas: „Teie asetate mind väga suurde raskusesse. Ma ei saa seda teile anda. Keiser palub teid oma kulleri saatmist edasi lükata“. Vürst Kurakin oli sellise vastuse peale suures kimbatuses, et ei taibanud hertsog Bassanolt küsida: millisel põhjusel ja eesmärgil Napoleon soovib Venemaa kulleri saatmist peatada? Võib olla Keiser soovib temaga saata S-Peterburgi vastuse temale esitatud konventsioonide projektide suhtes? Selle asemel hakaks vürst tungivalt nõudma passi viivitamatult väljastamist. Siis Bassano hüüatas meeleheite purskel: „Mu Jumal, te ei soovite mõista, et minust ei sõltu teile selle passi andmine. Ma ei saa seda teha. Ma pean esmalt algatama Kõigekõrgeima uue käsu!“

Siis vürst Kurakin, olles erutatud ja pahandatud ärmuseni, ütles hertsog Bassanole, et kõikide aegade ajaloost ei ole minule teada ühtki sarnast riigi suursaadikuga, milline ei ole veel lakanud olemast „liitlas- ja sõbralik“, käitumise juhtumit. Seepärast ta nõudis kategooriliselt Napoleonile raporteerida Venemaa suursaadiku palvest anda ta kullerile välja pass. Mõne tunni pärast vürst Kurakin sai temale vajaliku passi. (Донесение от 20-го апреля (2-го мая) 1812 года).

Passi looga veel ei lõppenud viimase Napoleon I juures asuva Venemaa suursaadiku kolgata tee. Vürst Kurakin ei veendunud just äsja esitatud loo põhjal igasuguste diplomatiliste läbirääkimiste ja tema konventsioonide kasutuses. Ei, ta hakkas väsimatult otsima uusi „lugusid“.

Kui ainult passi asi lõppes, kirjutas vürst 25. aprillil (7. mail) noodi hertsog Bassanole, millises ta meenutas temale, et on möödunud juba kaks nädalat, kui ta tegi oma viimased ettepanekud ja ikkagi ta ei ole saanud mingit vastust. Selline vaikimine, lisas vürst Kurakin teravmeelselt, veenab teda, et Napoleon juba „andis eelise sõjale“ ja seepärast ta, suursaadik, otsustas Pariisist lahkuda.

Möödus neli päeva ja jälle vürst Kurakin ei saanud mingit vastust. Lõpuks, 8. mai (u.k.j.) noodiga Prantsusmaa välisminister vastab suursaadikule alamlikuima palvega saata konventsiooni sõlmimiseks oma volitused!! Vürst Kurakin oli hertsog Bassano jultunud järelepärimisest silmnähtavalt kimbatuses ja vastas viivitamatult, et temal ei ole erilist volitust vaja, et ta kui Tema Keiserliku Majesteedi suursaadik, omab õigust, üldiste volituste jõul, allkirjastada konventsioon edastatud tingimustes. (Донесение от 26-го апреля (8-го мая) 1812 г.).

Kuigi volituste küsimust, milline oli tõstatatud hertsog Bassano poolt, võis olla peetud jultunuks, ainiti, oli sel oma faktiline alus. Napoleon ja Bassano teadsid väga hästi, et vürst Kurakin ka tegelikult ei omanud volitusi tema poolt koostatud konventsiooni projekti allkirjastamiseks. Me nägime ülalpool, et Keiser Aleksander andis temale ainult kõikide ettepanekute, nendest raporteerimise tingimusel, vastuvõtmise volitused. Näib, et vürst Kurakin ületas ilmselgelt oma võimu, öeldes, suursaadikuna ja oma üldiste volituste alusel, et võib kõik allkirjastada. Tegelikuses tal sellist õigust ei olnud. Kui ta oleks mingisuguse konventsiooni allkirjastanud, siis neid konventsioone oleks arvatavasti tabanud samasugune saatus, millised olid allkirjastatud omal ajal, ilma volitusteta, krahv Morkovi ja Oubrili poolt. Vaat miks jultunud küsimus volituste suhtes omas

oma seaduslikku alust ja Napoleon ning tema minister tundsid paremini Venemaa suursaadiku volitusi, kui ta ise.

Möödus päev ja vürst Kurakinil õnnestus läbi raskuste kohata hertsog Bassanot. Püüdnud ta kinni, vürst kuulutab kindlalt, et ta sõidab Pariisist ära. Bassano võtab ehmunud ilme ja veenab suursaadikut jääma. Siis nõuab suursaadik vastust oma ettepanekutele. Bassano küsib: „Aga kas te volitused saite? Kurakin vastab pahatujuliselt: te ju teate, et minul ei ole spetsiaalset volitust! Siis Bassano teatas suursaadikule ametlikult:

„Ei, meie ei moodusta partiid. Minul on volitus, teil seda pole. Üle aasta meie palusime, et teile see antaks. Enne kui teid ei volitata, nii nagu te soovite, et ma astuks teiega läbirääkimistesse? Ma ei saa mingil kujul sellise käitumisviisiga nõustuda“. (Донесение князя Куракина от 27-го апреля (9-го мая) 1812 года).

Needolid viimased sõnad, mis olid öeldud Prantsumaa välisministri poolt liitlas- ja sõbraliku riigi suursaadikule. Napoleon juba sõitis Saksamaale ja hertsog Bassano, kaks päeva peale seda jutuaajamist vürst Kurakiniga, sõitis samuti oma Valitsejale järgi, jättes kõik Venemaa suursaadiku esildised ja projektid vastuseta. Vürst Kurakin ei saanud endale, ega oma saatkonna liikmetele isegi passe kätte. Ta sõitis ikkagi Pariisist ära naabrusesse, Belgiasse, kus ta elas mõne aja. Lõpuks, ainult juuli alguses, ta sai Dresdenist oma passid, kui sõjategevus oli juba täies hoos! Bassano imestas oma Dresdenist vürst Kurakinile saadetud kirjas väga, et vürst ei saanud passe varem kätte. Ta, justkui, enne oma ärasõitu andis nende Venemaa saatkonda saatmise korralduse (sic)!!

Muideks, Bassano, üpris armastusväärsetes väljendites, hoiatas vürst Kurakinit, et üle Reini ei lubata teda mitte enne, kui Prantsusmaa valitsuse poolt saadakse teated krahv Lauristoni edukast Venemaalt ärasõidust. Seejärel, Thornist 12 juunil saadetud kirjas, Bassano teatas vürst Kurakinile, et Napoleon ei saa tema viimaseid ettepanekuid vastu võtta, kuna vägede Preisimaa maadelt evakueerimine oleks tema au vastane.

Nii lõppes vürst A. B. Kurakini Prantslaste Keisri, Napoleon I juures asuv suursaatkond. Peale passide kättesaamist vürst Kurakin ei saanud veel kaua Pariisist ära sõita. Ta asus elama Sevresi ja seal Prantsusmaa võimud ilmutasid oma osavust, et takistada tema ärasõitu. Temale tehti igasuguseid probleeme. Kuid oli ka veel eriline põhjus, milline pidurdas tema ärasõitu, aga nimelt – rahapuudus. Tal oli peaegu 300,000 franki võlgasid, aga ta reisiks oli tarvis vähemalt 140,000 franki, seda ta enese sõnul. (Донесение на Высочайшее имя от 5-го (17-го) июля 1812 года из Севра).

Alles septembris sõitis vürst Kurakin Prantsusmaalt Hamburgi ja sealt ta kavatses sõit edasi Taani ja Rootsi kaudu Venemaale. Kuid Prantsusmaa võimud Saksamaal ei lubanud tema väljsõitu. Ta pidi sõitma Lõunasse ja ta suundus Viini, kuhu ta jõudis täiesti haigena 1812 aasta detsembris.

Sel samal ajal, kui Pariisis toimusid just äsja esitatud diplomaatilised läbirääkimised, millised lõppesid täieliku suhete katkestamisega, peeti S-Peterburis samuti läbirääkimisi Aleksander I ja Napoleoni vahel, millised viisid sellele samale lõpp-eesmärgile.

Aprillis (25.) hertsog Bassano pöördus pika kirjaga Riigikantsleri poole, millises ta kordab üksiasjalikult kõiki juba teada olevaid Napoleoni Keiser Aleksander I vastaseid süüdistusi. Tõestatakse, et Tilsiti traktaadi ja franko-vene liidu peamine eesmärk seisnes Inglismaa alistuma sundimise ja rahu allkirjastamisega „merel rahu“ taastamises. Samas kui Venemaa keeldus tunnistamast enesele kohustuslikena nii Tilsiti traktaadi otsuseid, kui ka Berliini ja Milani dekreete.

Venemaa uus 1810 tariif oli „ootamatuks löögiks, milline hävitas ühe korraga Tilsiti traktaadi“. Aga Oldenburgi asjas tehtud manifest osutus „väljakutseks, mis oli heidetud avalikult Prantsusmaale“. Ilmselgelt, Bassano sõnul, et Venemaa soovis oma 1810 aasta detsembri-ukaaziga soovis soodustama mitte ainult enda kaubandust, aga ka Inglismaa kaubandust ning laevasõitu. Oma Oldenburgi manifesti asjas tehtud manifestiga, milline Venemaad ei puudutanud, ta soovis luua endale ettekäände Prantsusmaa vastasele sõjale. Seejuures Napoleoni siiras soov, pidades silmas liidu ja rahu säilitamist, oli astuda läbirääkimistesse ja töötada välja kokkulepe, ei saanud teostuda, kuna keegi ei olnud Keiser Aleksandri poolt volitatud läbirääkimiste pidamiseks ja et allkirjastada kokkulepe.

Selline oli lühidalt hertsog Bassano kirja sisu. Mida pidi Riigikantsler sellele süüdistusaktile vastama 1812 aasta mais, kui sõda oli juba alustatud? Ta piirdus hertsog Bassano pika ja „huvitava sõnumi“ eest tänu väljendamisega ning deklareeris, et Keiser Aleksander käskis temal „mitte kummutada etteheiteid, milliseid te tegite ja mitte puudutada lauseid, millised olid suuremalt osalt põhjendatud täiesti moonutatud faktidel või täiesti valede oletustega“.

Nendel dramaatilistel diplomaatilistel läbirääkimistel, millised eelnesid 1812 aasta sõjale ning sellise geniaalse kolossi, nagu Napoleon I, langemine, hämmastab erakordselt mõlemate vaidlevate poolte süsteemne enesepettus. Ei ole kahtlust, et vaatamata Napoleoni otsustavusele pidada sõda, vaevab aeg-ajalt teda ikkagi ületamatu hirmu tunne alustatud ajaloolise draama tulemuse ees. Aga Keiser Aleksander I oma iseloomult allus kõikvõimalike tunnete ja muljete mõjule. Ta pidi hingevärina ja kurbusega mõtlema eesseisva kolossaalse ja ennenägematu sõja võimalikele tagajärgedele.

Bassano kirja tõi S-Peterburgi krahv Narbonne, kes esitas Keiser Aleksandrile ka Napoloni 25. aprilli kirja, s.t. sama kuupäevaga, milline oli märgitud hertsog Bassano kirjale. Oma kirjas Napoleon, vaatamata kõigile kannatustele, millised olid korraldatud vürst Kurakinile, kinnitab uuesti oma sõja ärahoidmise soovi kuna ta ei lakka „viibimast Tilsiti ja Erfurti tunnetes“.

„Muideks“, lisab Napoleon, „Teie Majesteet lubage minule teid veenda, et kui saatus muudab meie vahelise sõja vältimatuks, siis ikkagi ta ei muuda üldsegi tundeid, milliseid Teie Majesteet istutasite minusse ja millised seisavad kõrgemal igasugustest kõlvatustest ja reetlikusest“. See oli Napoleoni viimane kiri Aleksander I enne 1812 aasta katastroofi.

Keiser Aleksander vastas sellele kirjale Wilnast, kus ta asus eesseisva suure Prantsusmaa armee vastase sõjategevuse tõttu. Tema kiri oli Napoleoni kirjast pikem ja paistab silma enam palavate tunnetega.

„Ma nägin rahuldusega selles (kirjas)“, kirjutab Aleksander, „et Teie Majesteet meenutate Tilsitit ja Erfurti. Minu tunded, nagu ka minu poliitika, jäid pidevalt selleks samaks ja ma ei soovi midagi muud, kui ära hoida meie vahelist sõda. Sellele ainsale eesmärgile ma tõin ohvriks aasta jooksul kõik sõjalised kasud, millised olid minule võimaldatud. See on enam veenvam tõestus, millise ma saan anda Teie Majesteedile selles, kui võrd vähe sõda või vallutused minu mõtteid valdavad. Samamoodi palun Teie Majesteeti uskuda, et mitte mingid asjaolud ei ole milleski suutelised minu teie isiku vastaseid tundeid muutma ja et te leiate minu alati sellisena, milline ma olin Tilsitis ja Erfurtis“. (Письмо Александра от 7-го (19-го) мая 1812 г.).

Mõistetav, et need vastastastkuses austuses veenmised ei peatanud kübetki sündmuste saatuslikku käiku. Nad vaid tõestavad, et mõlemad keisrid lootsid ikkagi, et üks neist annab järgi ja siis ka rahu säilitatakse. Samasugust lootust väljendas aprilli lõpus krahv Lauriston Riigikantslerile, öeldes, et ta on veendunud rahu säilumises. „Ma annan oma au-sõna“, ütles Prantsusmaa suursaadik peale oma kulleri saabumist, „et kõiges minule kulleri poolt toodust ma ei leia midagi, mis võinuks mind takistada mõtlemast, et sõja ärahoidmine on üpris võimalik. Palun teid, tehke omalt poolt kõik, mis võimalik, selle-sama eesmärgi saavutamiseks“.

Riigikantsler, raporteerides sellest Valitsejale Keisrile, oma 11. (23.) aprilli kirjas, ainiti, lisab, et kahtleb suursaadiku täielikus siiruses, kes veenas teda rahu säilitamise võimaluses.

Sellised kahtlused olid üpris põhjendatud, kuna peagu samal päeval, kui krahv Lauriston väljendus krahv Rumjantsevile nõnda rahuarmastaval viisil, kuulutas Napoleon ise vürst Kurakinile, et tema suursaadik S-Peterburis sai Venemaalt ärasõidu käsu. Selline Napoleoni enese suust kuulnud avaldus sundis vürst Kurakinit deklareerima, et sellisel juhul ka tema sõidab ära ja nõuab oma passe. Seda ta ka tegi. Seejuures Napoleon kasutas vürst Kurakini poolset passide nõudmist ära selleks, et süüdistada Keiser Aleksandrit temale sõja kuulutamises.

Riigikantsler leidis sellise ettekäände olevat kohusetundetu ja soovitas Valitsejal kirjutada Napoleonile, et ta mitte kunagi ei käskinud vürst Kurakinil passe välja nõuda. See „arusaamatus“ ei saa olla sõja põhjuseks, milline peab esile kutsuma Euroopa rahvaste vere ojadena valamist.

Ja tõesti, kui Keiser Aleksander I sai Wilnas teate suure Prantsusmaa armee Venemaa piiri ületamisest, ta kirjutab Napoleonile 13. (25.) juuni kirja, millises protesteeritakse krahv Lauristoni

poolt esitatud noodi vastu, millise jõul Napoleon loeb end Venemaaga sõjas olevaks alates vürst Kurakini poolsest passide väljanõudmise hetkest.

Keiser Aleksander meenutab Napoleonile, et temale on teada, kuivõrd vürst Kurakin käitus antud juhtumil omavoliliselt, kutsudes esile oma Valitseja täieliku pahakspanu. Lõpuks Aleksander lisab:

„Kui Teie Majesteet ei kavatse sarnase arusamatuse (sic!) pärast meie rahvaste verd valada ja kui teie nõustuksite viima oma väed välja Venemaa territooriumilt, siis mina vaatan juhtunule, kui mitteolnule ja meie vaheline kokkulepe saab võimalikuks. Vastasel juhul Teie Majesteet sunnite mind edaspidi vaatama teid, kui vaenlast, keda ma, omalt poolt, mitte millegagi välja ei kutsunud. Veel sõltub Teie Majesteedist inimkonna uue sõja õuduste eest päästmine“.

Nii-siis, veel juuni keskel, kui Prantsusmaa armee juba oli astunud Venemaa territooriumile, Keiser Aleksander pidas ikkagi veel võimalikuks rahu säilitamise mõtet! Koos Riigi-kantsleriga ta oletas, et sõja põhjus seisneb „arusaamatuses“, milline oli esile kutsutud vürst Kurakini poolse oma passide väljanõudmisega. On täiesti võimatu, et Keiser Aleksander I ka tegelikult jagas sellist veendumust ja ainult varjatud tuleviku ees hirmu tunnete ja oma rahva ees moraalse vastutuse raskusega võib endale selgitada lootust peatada sõja puhkemine isegi peale Prantsusmaa vägede poolset Venemaa territooriumi puutumatus rikkumist.

Igal juhul Keiser Aleksandri juuni kiri oli viimane, milline oli adresseeritud Tilsiti ja Erfurti traktaatide aegade „sõbrale ja liitlasele“.

Venemaa ja Prantssumaa suhete katkestamine pidi loomulikult viisil kutsuma esile Venemaalt Prantssumaa suursaadiku ärasõidu. Oma 22. mai (3. juuni) kirjaga krahv Lauriston teatas krahv Salatõkovile ((Салтыкову)), kes juhtis ajutiselt välisministeeriumit, et Napoleoni käsul ta peab Venemaalt lahkuma ja seepärast ta palub temale ja saatkonna liikmetele passide väljastamist. Krahv Salatõkov ei pidanud enesel olevat õigust enda võimuga täita Prantsusmaa suursaadiku nõudmine. Ta teatas Riigikantslerile, kes asus Valitseja juures Wilnas, krahv Lauristoni kirjast ja palus instruksioone. Möödus mitu nädalat, ilma et oleks tulnud mingi vastus. Uue, 26. juuni kirjaga krahv Salatõkov meenutab krahv Rumjantsevile, et Prantsusmaa suursaadik on veel pealinnas, vaatamata vaieldamatule sõja algusele.

Kuid juba 22. juunil oli allkirjastatud Kõigekõrgem käsk, milline jõudis krahv Salatõkovini peale tema poolse kirja Riigikantslerile saatmist. Selles Kõigekõrgema käsus oli sätestatud krahv Lauristoni ja teiste „Reini Liidu riikide poolt akrediteeritud isikute“ ning konsulite Venemaalt Oranienbaumi mere kaudu ja Vene sõjalaeval, kuhu nad soovivad, või, nende soovil, nende poolt renditud kaubalaevadel, vaba lahkumise lubamine. Seejuures oli lisatud, et „käitutaks nendega, kuigi tähtsatel asjaoludel, sündsalt, kuid samas ka nende suhtes väärrika tähelepanu ja erilise aupaklikusega“.

Alles 28. juunil (10. juulil) sai krahv Lauriston krahv Salatõkovilt oma passid, kellele ta ei andnud nende kiireima väljastamise nõudmistega rahu. Ta soovis Venemaalt ära sõita mööd maad, Riia ja Polangeni ((Pallanga)) kaudu. Kuid krahv Salatõkov teatas kategooriliselt, et neile on avatud ainult mere-tee. Siis krahv Lauriston hakkas väga kartma ja küsis krahv Salatõkovilt: aga kui inglased võtavad minu kinni? Sellele huvitavale küsimusele krahv Salatõkov keeldus vastamast ja krahv Lauriston pidi riskima vihatud inglaste kätte sattumisega.

Sellisel viisil katkesid kõik Keiser Aleksander I ja Napoleoni vahelised diplomaatilised suhted ning lõppesid kõik grandioossed plaanid, millistega mõlemad liitlased tegelesid Tilsiti ja Erfurdi kohtumiste ajal. Sõda astus oma õigustesse ja pidi lahendama kõik, mida ei suutnud siluda ei mõlemate Valitsejate vaheline isiklik kirjavahetus, ega ka nende ministrite ja diplomaatiliste esindajate püüdlused.

Siin ei ole koht, kus esitada 1812, 1813 ja 1814 aastate sõjategevuste käiku, ega ka sellele, et korrata jutustusi sõjategevuse ajal vaenutsevate riikide vahel tehtud rahu sõlmimise katsetest. Teistes, juba väljaantud käesoleva kogumiku köidetes on esitatud kõik peamised arhiivide andmed, millised käsitlevad Euroopa riikide Napoleoni vastase koalitsiooni moodustamist*).

*)Vt. kd. III, Nr.76, lk. 30 jne; kd. VII, alates Nr.254 lk. 40 jne; kd. XI, alates Nr.413, lk. 80 jne.

Siin me piirdume ainult nende andmete mõningate uute arhiivi materjalidega, millised puudutavad spetsiaalselt Venemaa ja Prantsusmaa suhteid, täiendamisega.

Peale suure Prantsusmaa armee ennekuulmatut lüüasaamist, Napoleon, nagu teada, lahkus oma armee juurest, jättes selle saatuse kätte ja kiirustas Pariisi. Ta valis läbi Varssavi viiva tee, kuhu ta jõudis 1812 aasta detsembrikuu esimestel päevadel. Seal, Prantsusmaa suursaadiku ja Poola ministrite juuresolekul ta esitas 5. detsembri kõne, milline ilmselgelt tõi esile Prantslaste Keisri illusioonid tema poliitilise seisundi suhtes. Vaatamata kogu ta armee täielikule lüüasaamisele, Napoleon ikkagi oletas, et mõne kuu pärast ta on võimeline alustama uut sõjakäiku Venemaa vastu ning sundima teda rahu sõlmima.

Selles kõnes Napoleon tunnistas kaht oma nõnda haletsusväärse sõjakäigu ajal tehtud viga: ta läks asjatult Moskvasse ja jäi sinna asjatult liiga kauaks. See oli suur ja vahva ettevõtmine, kuid, „tõsi, et ülevast on naeruväärsuseni väike samm“. Ta ei olnud venelaste, vaid selle stiihhiate, täpsemalt ennekuulmatute külmade poolt võidetud, tänu millele ta mõne päeva jooksul kaotas 35,000 hobust.

„Enne 6. novembrit“, jätkas Napoleon, „ma olin Euroopa valitseja – selleks ma lakkasin olemast... Minu sõdurid anusid mind, et ma lahkuksin armee juurest (sic!); minu sealolek ei olnud enam vajalik“. Dresdeni kaudu ta jätkas päeval ja ööl oma teed kuni Pariisini, kuhu ta jõuab keskööl, „nagu pomm“. „Järgmisel hommikul“ jätkab Keiser, „kõik olid nõnda imestunud minu saabumisest, et pealinnas ja kogu Prantsusmaal miskit muud ei räägitud. Ja kõik unustavad sellest mis juhtus (sic!). Minul on tarvis raha ja inimesi, ma lähen neid otsima. Ma valmistan ette uue armee 300,000 inimesest, millise etteotsa ma asun tulevasel kevadel ning hävitan moskoviidid“...

Teatud sõjategevuse käik pidi veenma Napoleoni selles, et ta eksis julmalt nii Prantsusmaa rahva kui ka moskoviitide purustamise kerguse suhtes. Mais 1813 aastal peale Prantsusmaa vägede mitmeid lüüasaamisi oli Napoleon sunnitud relvarahu paluma. Läbirääkimised pidid toimuma Gäbersdorfis. Napoleon nimetas oma volinikuks Caulaincourti, Vicence hertsogi, ilmse kavatsusega kasutada ära tema suhtes Keiser Aleksander I ilmset poolehoidu, et valmistada ette pinnast Venemaa ja Prantsusmaa vahelisele separaatsetele kokkulepetele.

Kuid see kavalus ei läinud läbi, kuna krahv Nesselrode, 8.(20.) mai 1813 aasta kirjaga Wuerchenist, teavitas Caulaincourti, et teda ei võeta vastu Prantsusmaa volinikuna, nõnda nagu Valitseja peab enam-sihipärasemaks volitada relvarahu sõlmimiseks ohvitserid. Siis Caulaincourt vastas, et temal ei ole mitte mingit diplomaatiliselt ülesannet ja et tema volitus puudutab eranditult vaid relvarahu sõlmimist. Saanud sellise tunnistuse, Aleksander I ei saanud ära öelda Caulaincourtile Prantsusmaa volinikuna tunnistamisest, kuid ta ise nimetas volinikuks kindral-leitnant Šuvalova ((Шуvalова)), aga Preisimaa Kuningas – kindral-leitnandi Kleisti. Mõlematele sõjaväelastest volinikule oli rangelt ette-kirjutatud mitte astuda mitte mingitesse aruteludesse sõdivate riikide poliitilise olukorra üle, vaid rääkida vaid sõjaväelistest asjadest, kuivõrd need puudutavad relvarahu. Krahv Šuvalovile oli salaja ette kirjutatud neljaks nädalaks relvarahu sõlmimise saavutamine, mis oli vajalik Venemaa armee seisundi tõttu.

Ainiti Caulaincourt ise paljastas need salajased eesmärgid, millistest oli esile kutsutud tema relvarahu sõlmimiseks volinikuks nimetamine. Vaatamata lubadusele piirduda Venemaa ja Preisimaa sõjaväelastest volinikega läbirääkimiste pidamisel ainult sõjaliste küsimustega, millised puudutavad sõdivate armeede vahelist relvarahu, Caulaincourt leidis võimaliku olevat teha krahv Šuvalovile erakordselt huvitavaid poliitilisi ettepanekuid. Need ettepanekud kutsuvad otseselt oma Valitsejat reetma, et Caulaincourt poolt enda peale võetud roll ei saa esile kutsuda imestust ja vastikust, Vaat, mida krahv Šuvalov raporteeris Keiser Aleksandrile Gäbersdorfist 19. (31.) mail ja Plesswitsist 21. mail (2. juunil) 1813 aastal. „Valitseja“, kirjutas krahv Šuvalov esimeses raportis, „hertsog Vicence kasutas ära hetke, kui Kleist toast väljus, et öelda minule alljärgnevat, lisades, et ta astub minuga sellistesse avameelitsemistesse usus,1 et ainult Teie Keiserlikule Majesteedile hakatakse neist raporteerima“.

„Püüame korraldada, ütles ta minule. Ma arvan, et Keiser Napoleon nõustus Austria vahendusega. Muideks ma ei tea, kas ta nõustus ka formalselt. Kasutame hetke, see on soodus: meie asume nõrkuse hetkel, meie väed on laiali paisatud. Kindral Bertrand seisab Strigau lähedal. Teised kolonnid avavad teile oma tiivad, liikudes edasi. Kui meie võidame, siis meid ei saa sundida arukas olema (sic!). Teie jätate meid rahule, samas on meie väed kurnatud. See on meie nõrkuse hetk. Kuid ärge unustage, mida ma teile räägin: meie saame märkimisväärset tugevdust. Kui me astume Varssavi Hertsogiriiki, siis sõda venib aastateks“.

„Sellised on, Valitseja“, jätkab oma raportit krahv Šuvalov, „kõik hertsog Vicence jutudf, kuipalju ma mäletan ja tõtt öeldes, on tema vahel sellised, millised maksaksid temale pea, kui neist teada saadakse“.

Caulaincourt pöördus korduvalt nende avameelitsemiste juurde, millised pahandasid krahv Šuvalovit väga. Ta oli veendunud, et Caulaincourtil on mingi - „põrgulik kavalus“. Tegelikult hertsog Vicence teostas alatu reetmise akti ja pakkus oma teeneid oma Valitseja ja heategija pea väljaandmiseks. Napoleon I oli ümbritsetud reeturitest ja paljud neist, nagu Bernadotte, tehes hiilgava karjääri. Mitte alati alatust ja reeturlikkust ei karistata, kuid õnnetuseks, tihti autasustatakse neid kõige hiilgavamal viisil.

On täiesti mõisteta, et need Vicence hertsogi avameelitsemised avaldasid krahv Šuvalovile äärmiselt ebameeldivat muljet. Ühest küljest, ta oli hämmastunud Caulaincourti reeturlike avameelitsuste tähtsusest, keda ta mäletas kui Keiser Napoleoni suursaadikut S-Peterburis. Teisest küljest, ta teadis temale antud positiivset käsku mitte astuda mitte mingitesse poliitilistesse läbirääkimistesse. Seepärast ta oli seatud väga delikaatsesse olukorda, kui Caulaincourt ilmselt otsis igasugust juhust, et taasalustada oma avameelitsemisi, millised pidevalt muutusid, olenevalt asjaoludest. Kuid nende eesmärk oli üks ja sama: anda Napoleon tema vaenlastele välja.

Ükskord Caulaincourt ütles krahv Šuvalovile, et sügavast austusest Keiser Aleksandri vastu ta soovib võimalikult kiiresti rahu sõlmida, millist Venemaa vajab. Kahe kuu pärast hakkab Prantsusmaa armee olema kaks korda suurem ja siis on raske sellele vastu seista.

Muideks, lisas viivitamatult Caulaincourt: „Kui te olete kindlad, et Austria hakkab tegutsema koos teiega, siis te toimite mõistlikult, kui ei kavatse meiega rahu sõlmida. Kuid kui te selles kindel ei ole, ei ole mõtet aega kaotada“.

Täiesti ebatõenäoline, et Caulaincourt, ajades sellist juttu, andis ainiti mõista, et ta räägib kooskõlas Napoleoni endaga! Tema sõnadest tulnuks järeldada, et Napoleon ise soovis enda vastase Euroopa koalitsiooni moodustamist!

Teine kord Caulaincourt väljendab salapäraselt krahv Šuvalovile „oma imestust, et meie (liitlased) nõna nõrgalt tegutsesime vaenuliku armee vastu; et meie lubame tal teha rahulikult hämmastavad marssid, nagu näiteks Breslausse; et Prantsusmaa vägede korpused olid nõrgad ja laiali paisatud; et marssal Marmont kartis oma marsi ajal sattuda rünnaku alla; et tema korpus milline koosnes 28,000 inimesest, vähenes poole peale; et temal oli ainult niipalju padruneid kui mahtus sõdurite padrunitaskutesse; et üks teine marssal omas ainult 10 laengut ühe kahuri kohta“.

„Vaata hertsog Reggio“, jätkas oma avameelitsuste arendamist Napoleoni usaldusisik, „omas ainult 12,000 inimest ja Bullow laseb temal teha mida ta soovib, kuigi ta võis tema hävitada. Kasakad võinuks rünnata Prantsusmaa armee tagalat, võtta ära sõjamoona, võtta kinni kullereid, ühe sõnaga, teha temale hirmsat kahju“.

Sellised olid väärtuslikud teated, milliseid andis Vicence hertsog oma isamaa ja Valitseja vastasele. Kuid sellest oli veel vähe: ta hakkas krahv Šuvalovile tõestama, kuivõrd relvarahu, mille üle nad peavad läbirääkimisi, on kasulik ja hädavajalik Napoleonile, kuid üpris ebakasulik ja ohtlik liitlastele.

„Ja edasi“, tõestas Caulaincourt krahv Šuvalovile, „Breslau vallutamise päeval teie nõustute sõjategevuse peatamisega! Kuidas ma püüdsin, et anda teile seda mõista enne volituste vahetamist. Kui aga, selle asemel, teie ütlesite minule: vaata meie viimased tingimused, ja kui te neid vastu ei võta, siis ma katkestan relvarahu ja annan teile nõnda palju tunde, et vastu võtta otsus“.

„Peale selle „, jätkas Caulaincourt, „3 või 4 päeva kestel, kui me pidasime läbirääkimisi kuni volituste vahetamiseni, miks te ei toetanud oma nõudmisi tugevate rünnakutega? Ka siis te ei tea, et

see relvarahu on täielikult meie kasuks? Ma ütlen teile usaldavalt, et Keiser Napoleon huvitus kuni sellise määrani sellest, kas see on allkirjastatud, et mitte ainult ei saatnud minu juurde kolm kullerit, et saada teada, et kas ma lõpetasin, vaid tuli ka ise minu kullerile vastu“.

Hertsog Vicens reeturlikud jutud olid Keiser Aleksandrile selle vaieldamatu fakti väärtuslikuks tõestuseks, et tema ja liitlased võinuks alati arvestada reetmisele Napoleoni enda leeris. Ajaloos ei ole mingi kahtluse all, et mitte liitlasriikide väeülemate suur geniaalsus ja liitlasmonarhide mitte suur poliitiline mõistus võitsid Napoleoni: ta ise oli oma languse põhjuseks, kuna uskus pimedalt oma geniaalsusesse ja toetus naiivselt inimeste tänumeelele. Tema halvemad vaenlased asusid tema enda leeris.

Kuidas ka see ei olnud, allkirjastati Gäbersdorffis 36 tunniks relvarahu (Nr. 499), milline oli hiljem pikendatud Plesswitzis (Nr. 500) ja Neumarkis (Nr.501). Ei ole kahtlust, et kui, Caulaincourt'i tunnistusel Napoleon vajas seda relvarahu, siis, teisest küljest, Keiser Aleksander ja tema liitlased ei vajanud temast vähem ajutist sõjategevuse katkestamist. Liitlasväed olid väga haletsusväärse seisundis ja relvarahu oli absoluutselt hädavajalik.

*

Nr. 499.

Nende Majesteetide Ülevenemaalise Keisri, Preisimaa Kuninga ja Prantslaste Keisri, Reini Liidu prodektori, Šveitsi Liidu mediaatori jne., et nende vastastikuste armeede vahel saavutati relvarahu kokkulepe,

Krahv Šuvalov, kindral-leitnant, T. M. Ülevenemaalise Keisri kindral-adjutant, erinevate ordenite jne. kavaleri,

ja von Kleist, kindral-leitnant, kes asub T. M. Preisimaa Kuninga teenistuses, mõlemad on nimetatud Venemaa ja Preisimaa ühendatud armeede Ülemjuhataja - Mr. Barclay de Tolly poolt, et pidada läbirääkimisi, sõlmida ja allkirjastada ülalmainitud relvarahu,

ning Vicens hertsog, divisjonikindral, Prantsusmaa ülem.-tallmeister, senaator, Aulegioni Suure Risti jt ordenite kavaleri, kes on nimetatud Tema Hiilguse Neuchateli printsi poolt, Prantsusmaa armee kindral-majori, kogunedes Gäbersdorff'i asulas, et sõlmida relvarahu, vahetasid oma volikirjad ja leppisid kokku alljärgnevas.

Artikkel I.

Alates käesolevast päevast, kella kahest pealelõunal, kui toimus vahetus, peatatakse sõjategevus kolmekümne kuueks tunniks.

Artikkel II.

Vaenutegevused võivad olla taastatud mitte teisiti, kui iga armee peakorterite poolsest sellest eelnevast vastastikusest teavitamisest kaheteistkümne tunni möödudes.

Artikkel III.

Volinikud kogunevad Plesswitzi asulas, milline asub vastastikuste eelpostide vahel ja milline asula koos ümbritseva piirkonnaga nelja miili raadiuses kuulutatakse neutraalseks, et jätkata selles juba alustatud läbirääkimisi.

Artikkel IV.

Kummagi armee 40. jalaväelastest ja 20. kerge-ratsaväelasest koosnev malev hakkab asuma väljaspool asulat ja moodustavad vastastikustele volinikele au-valved.

See juhtus Gäbersdorfis, 1. juunil 1813 aastal ja on koostatud kahes eksemplaris.

Caulaincourt, duc de Vicence.

Коленкуръ, герцогъ Висанский.

Le comte de Schouvaloff.

Графъ Шуваловъ.

De Kleist.

Фонъ-Клейстъ.

****

Nr.500.

Sel 23. mail (4. juunil) [1813.a.] sõdivate riikide poolt nimetatud volinikud:

Krahv Šuvalov, kindral-leitnant, T. M. Ülevenemaalise Keisri kindral-adjutant, Püha Vladimiri 2. järgu, Püha Anna 1. järgu jt. ordenite kavaleri,

ja von Kleist, T. M. Preisima Kuninga kindral-leitnant, Preisimaa Punase Kotka Suure Risti, Püha Vladimiri 2. järgu jt. ordenite kavaleri,

Tema Kõrguse, jalaväe kindrali Barclay de Tolly, ühendatud armeede ülemjuhataja;

Hertsog Vicence, Prantsusmaa ülem-tallmeister, divisjonikindrali, senaatori, Auleegioni Suure Risti, Venemaa Püha Andrei jt. ordenite kavaleri,

volinik, kes on nimetatud T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga, Reini Liidu prodektori, Šveitsi Liidu mediaatori ja T. M. prints Neuchateli, vice-connetable, armee kindral-majori;

peale oma volikirjade vahetamist Gäbersdorfis 20. mail (1. juunil) ja peale 36 tunniks relvarahu allkirjastamist, olles kogunenud Plesswitzi asulas, milline on kuulutatud seda silmas pidades vastastikuste armeede vaheliste eelpostide vahel neutraalseks, et jätkata relvarahu läbirääkimisi, mille eesmärgiks on kõigi sõdivate poolte vahel sõjategevuse lõpetamine, millistes kohtades nad ka ei asuks, leppisid kokku järgmsites artiklites.

Artikkel I.

Käesoleva relvarahu väljakuulutamisega lõppevad sõjalised operatsioonid kõikides punktides.

Artikkel II.

Relvarahu hakkab kestma kuni 8. (20.) juulini kaasa-arvatult ja peale selle veel 6 päeva, milline on määratud tähtaja saabumisel selle tühistamiseks.

Artikkel III.

Seetõttu sõjalised operatsioonid ei saa uuesti varem alata, kui 6 päeva pärast peale vastastikuste peakorterite poolset relvarahu tühistamisest deklareerimist.

Artikkel IV.

Sõdivate armeede vaheline demarkatsioonijoon seatakse sisse alljärgneval viisil.

Sileesias ühendatud armee demarkatsioonijoon alustades Bõömimaa piirist, jookseb läbi Dittersbachi, Pfaffendorfi, Landeshuti suundub mööda Bogri edasi kuni Roudelstadtini, läheb sealt Bolkenhayni, Striegau kaudu, suundub mööda Striegauerwasserit kuni Canthini ja liitub Oderiga, joostes edasi Bettlemi, Oltaschini ja Althoffi kaudu.

Ühendatud armee võib okupeerida Landeshuti, Roudelstadi, Bolkenhayni, Streiegau ja Canthi, nagu ka nende äärelinnad.

Prantsusmaa armee joon, alustades samuti Böömimaa piirist, jookseb läbi Seyffershau, Alt-Ramnitzi ja suundub mööda jõe voolu mis suubub mitte kaugel Bertelsdorfist Bobri, seejärel mööda Bobri kuni Lahnini, sealt edasi Neukirchi Katzbachis mööda võimalikult otsest liini, kust ta suundub mööda selle jõe voolu kuni Oderini.

Linnad Parchwitz, Liegnitz, Goldberg ja Lahn, millisel kaldal need ka ei asuks, võivad olla, koos nende äärelinnadega okupeeritud Prantsusmaa vägedega.

Kogu ühend- ja Prantsusmaa armeede demarkatsiooniliinide vahele jääv territoorium hakkab olema neutraalne ja ei saa olla okupeeritud mitte mingite vägede, isegi mitte maakaitseväge poolt. Seda sätet rakendatakse seetõttu ka Breslau linna suhtes.

Alates Katzbachi suudmest suundub demarkatsioonijoon mööda Oderit kuni Saksoonia piirini, läheb edasi piki Saksoonia ja Preisima piiri ning liitub Elbega, alates Oderist Mühlrose lähedalt ja jookseb edasi mööda Preisimaa piiri sellisel viisil, et kogu Preisimaa hakkab kuuluma ühendatud armeele, aga kogu Saksoonia, Dessau piirkond ja väikesed Reini Liidu printside naaberriigid – Prantsusmaa armeele.

Preisimaa valdusi, millised asuvad Saksoonias, hakatakse pidama neutraalseteks ja nad ei saa olla okupeeritud mitte mingite vägede poolt.

Elbe kuni oma suudmeni moodustab ja lõpetab endaga sõdivate armeede vahelise demarkatsioonijoone, erandiks allpool mainitud punktid.

Prantsusmaa armee jätab endale saared ja kõik mis ta hakkab okupeerima 32. sõjaväe ringkonnas 27. mail (8. juunil) kell 12 öösel.

Kui Hamburg asub piiramisrõngas, siis ta hakkab olema ühesuguses olukorras teiste sissepiiratud linnadega, rakendades tema suhtes kõiki käesoleva relvarahu artiklites neisse puutuvat.

32.sõjaväe ringkonna jaoks hakkab demarkatsioonijoont moodustama sõdivate armeede eelpostide vaheline joon, millisena see hakkab olema 27. mai (8. juuni) öösel kell 12, siiski, järgnevate sõjaliste parandustega, milliseid võivad vastastikused ülemjuhatajad tunnistada vajalikuks teha. Need parandused tehaks kummagi armee peastaabi ohvitseride kokkuleppel, täieliku vastastikuse alusel.

Artikkel V.

Kindlused: Danzig, Molding, Zamosce, Stettin ja Custrin varustatakse toiduainetega iga viie päeva möödudes, proportsionaalselt nende garnisonide isikkoosseisu arvuga, piiramisvägede juhatajate korraldusel.

Selleks, et jälgida ettenähtud toiduainete saadetiste tarnimise täpsuse üle, hakavad piiramisvägede komandöride juures asuma komissarid, kes on sinna nimetatud iga kindluse komandandi poolt.

Artikkel VI.

Relvarahu ajal hakkab iga kindlust kasutama oma piires rajooni ühe prantsuse lüü ulatuses ((u. 4 km). See vöönd hakkab olema neutraalne. Kooskõlas sellega Magdebourg hakkab omama oma piiri, või üht lüüüd, Elbe paremal kaldal.

Artikkel VII.

Igasse sissepiiratud kindlusesse saadetakse Prantsusmaa ohvitser, et hoiatada komandanti relvarahu sõlmimisest ja tema toiduainetega varustamisest. Teel sinna võib teda saata Vene või Preisimaa ohvitser.

Artikkel VIII.

Selle ja teie poole poolt igasse kindlusesse nimetatud komissarid kehtestavad sinna tarnitavate toiduainete hinna. Nende tarnete arve, milline koostatakse komissaride, kellele tehakse ülesandeks relvarahust kinnipidamise üle järeelvalve teostamine, poolt iga kuu lõpus, teostatakse tasumine armee kassapidaja poolt peakorteris.

Artikkel IX.

Mõlemate poolte poolt nimetatakse peastaabi ohvitserid, et parandada vastastikusel kokkuleppel peamist demarkatsioonijoont neis punktides, millised ei ole määratletud vee voolusängidega ja milliste suhtes võisid tekkida mingid probleemid.

Artikkel XI.

Ühendatud armeede ja Prantsusmaa armee ohvitserid hakkavad üheskoos olema komandeeritud relvarahust teatamisega lõpetama vaenutegevust kõigis punktides. Vastastikused ülemjuhatajad varustavad neid nõutavate volitustega.

Artikkel XII.

Selle ja teise poole poolt nimetatakse komissarideks kaks kindralit, et jälgida käesolev relvarahu artiklite täitmise üle. Nad hakkavad asuma Neumarckti demarkatsioonijoonel et lahendada tekkida võivaid erimeelsusi.

Mainitud komissarid peavad siia saabuma 24 tunni jookul, selleks et saata ära ohvitseri ja käske, millised peavad olema saadetud käesoleva relvarahu artiklite alusel.

Käesolev akt koosneb kaheteistkümnest artiklist ja on koostatud kahes eksemplaris ülalpool mainitud päeval, kuul ja aastal.

Le comte de Schouvaloff.

De Kleist.

Caulaincourt, duc de Vicence.

Графъ Шуваловъ.

Фонъ-Клейсть.

Коленкуръ, герцогъ Висанский.

Nr. 501.

Sõdivad riigid, tunnistades hädavajalikuks relvarahu pikendamise, milline on sõlmitud Pleisswitzis 23. mail (4. juunil), nimetasid selleks oma volinikeks:

Krahv Šuvalovi, kindral-leitnandi, T. M. Ülevenemaalise Keisri kindral-adjudandi, Püha Vladimiri 2. järgu jt. ordenite kavaleri,

Parun Krusemarki, T. M. Preisimaa Kuninga kindral-majori, Punase Kotka I. Järgu, teenete eest ja teiste ordenite kavaleri,

kes on varustatud volitustega Tema Kõrguse jalaväekindrali Barclay de Tolly, ühendatud armeede kindrali-ülemjuhataja poolt;

Hr. parun Moustieri, divisjoni-kindrali, keiserliku jalaväe jäägri-kaardiväe korpuse alampolkovniku, T. M. Keisri ja Kuninga kammerhärri, ühe Au-legioni kommodooridest;

ja parun de Flahault, T. M. Keisri ja Kuninga adjudandi, brigaadikindrali, Au-legioni ohvitseri risti, ja Henry de Saxe kommodoori risti ordenite kavaleri,

kes on varustatud T. H. M. prints Neuchatel, vice-konnetable, armee kindral-majori volitustega, kes, Neumarktis, Sileesias, 14. (26.) juulil 1813 aastal, peale oma volikirjade vahetamist, leppisid kokku alljärgnevates artiklites.

Artikkel I.

Relvarahu, milline on allkirjastatud Plesswitsis 4. juunil, on pikendatud kuni 29. juulini (10. augustini).

Artikkel II.

Mitte ükski lepingulistest pooltest ei saa relvarahust loobuda enne kindlaksmääratud tähtaega.

Artikkel III.

Kui selle tähtaja kestel keegi pooltest soovib relvarahust loobuda, siis ta teeb selle kohta, kuus nädalat varem, teise poole peakorterile avalduse.

Artikkel IV.

Selle alusel ei saa vaenulikku tegevust taasalustada varem, kui vastavale peakorterile relvarahust loobumise avalduse esitamisest on möödunud kuus nädalat.

Artikkel V.

Käesolev konventsioon on saadetud Settiniisse ja Custrini Prantsusmaa ohvitseridega; mis aga puudutab kindluseid: Danzig, Modlin ja Zamosc, siis Prantsusmaa armee kindral-majori pitseeritud telegrammid ja relvarahu pikendamise konventsioonist tehtud ärakiri saadetakse Danzigi, Modlini ja Zamosci kuberneridele Vene ohvitseri poolt, kes toob nendelt pitseeritud vastused nädala jooksul.

Artikkel VI.

Mis puudutab probleeme, millised tekivad küsimuse suhtes, kui palju tuleb relvarahu kestel tarnida toiduaineid kindluste garnisonidele, siis selle suhtes tuleb pooltel pöörduda Prahas asuvatele sõdivate Riikide volinike poole, kes lahendavad need küsimused Austria vahendusel ja võttes aluseks selle, millest antud juhul kinni peetakse.

Artikkel VII.

Kõiki Plesswitzi konventsiooni otsuseid ja tingimusi hakatakse täitma kogu selle relvarahu kestel, nii nagu need on ülalpool sätestatud.

Käesolev seitsmest artiklist koosnev akt on koostatud kahes eksemplaris ülalesitatud aastal, kuul ja kuupäeval.

Le comte de Schouvaloff.
Le general de Krusemarck.
Le general Dumoustier.
Le baron de Flahault.

Графъ Шуваловъ.
Генераль Круземаркъ.
Генераль Дюмутье.
Баронъ де Фляхо.

*****

Nr.502.

1814.a. 30. märts (11. aprill). Pariisis allkirjastatud Prantsusmaa troonilt Napoleon I ja ta dünastia kukutamise traktaat.

Nr. 503.

1814.a. 29. märtsi(10. Aprilli). Protokoll, milline puudutab ülalesitatud traktaati Nr. 502.

Nr. 504.

1814.a. 18.(30.) mai. Prints Talleyrandi traktaat Nr. 502 puudutav deklaratsioon.

((F. Martensi kommentaar.))

Liitlasriikide Napoleoni vastane sõjategevus peale Plesswitzi relvarahu viisid sellistele liitlastele säravatele tulemustele, milliseid nad ise mitte kuidagi ei osanud oodata. Peale Leipzigi all toimunud tuntud „rahvaste lahingut“ oli kogu Saksamaa vabastatud Prantsusmaa vägedest ja liitlasarmeed ületasid Reini ning kandsid sõjateatri üle Prantsusmaa südamesse.

Sellest ajast peale aga muutus täielikult liitlastiikide vaade sõja enese *eesmärgile*. Kuni Prantsusmaa piiri ületamiseni pidasid liitlas-kabinetid hädavajalikuks olla oma pretensioonides mõõdukad ja kõigi sõjaliste operatsioonide kõrgemaks ideaalseks ja Prantsusmaa üle võidu saavutamise eesmärgiks oli selle riigi ennerevolutsiooniaegsetesse piiridesse panek. Kuid peale liitlasarmee Prantsusmaale jõudmist ja peale Napoleoni uusi lüüasaamisi, oli tõstatatud kategooriline küsimus tema ja ta järeltulijate Prantsusmaa troonilt igaveseks ajaks ilmajätmisest.

Keiser Aleksander allus täielikult sellisele asjaolude mõjule. Kui, peale Napoleoni Venemaalt väljakihutamise hetke oli esmakordselt tõstatatud sõja eesmärgi küsimus, siis ta ei nõustunud Riigikantsleri arvamusega, kes tõestas, et Venemaa peab peatuma oma piiril ja torkama oma mõõga tuppe. Krahv Rumjantsev tõestas, et Venemaal ei ole mingit vajadust „võtta erandlikult enesele, nõnda öeldes, töötlemine, millisega kaasnevad ohud kogu Euroopa kogukonna maades“.

Kuid teise Tsaari välispoliitika küsimuste nõuniku, krahv Nesselrode arvates peab Venemaa ühinema teiste Euroopa riikidega ja jätkama Prantsusmaa vastast sõda kuni selle ajani, kuni ta ei ole seatud vanadesse piiridesse Reini, Alpide, Pürenee ja Escaulti vahele.

„Selles“, kirjutas krahv detsembris 1812 aastal, „arvatavasti peab seisnema soovide *maksimum*, milliseid meie peame omama Euroopa käesolevas seisundis“.

Keiser Aleksander I kiitis krahv Nesselrode arvamuse heaks ja sundis Austriat ja Preisimaad tema ja Inglismaaga ühinema, et vabastada Lääne Euroopa Napoleoni ikke alt. 1813 aasta jooksul Napoleonile pakutud rahu tingimused, läksid üha crescendo ((kasvamalt)) Prantsusmaa territoriaalsete piiride ja Napoleoni poolsele Euroopa rahvaste sõltumatusele uuesti kallalekippumise võimaluste piiramise mõttes. Tingimused, millised olid pakutud Napoleonile Pariisi rahukonbressil 1813 aastal, erinesid märkimisväärselt ettepanekutest, millised olid tehtud prints Metternichi poolt, Prantsusmaa diplomaadi Saint-Aigani kaudu, Frankfurdis Maine ääres .*)

*)Korduste vältimiseks pöörame lugejate tähelepanu varem väljaantud käesoleva väljaande köidetele, millistes on esitatud suur hulk fakte ja dokumente, millised puudutavad 1812 - 1815 aasta sündmusi. Eriti kd. III, Nr.69 jne; kd.VII, Nr-266 jne.,kd.XI, Nr.418 jne.

Liitlasriikidel ei olnud Prantsusmaa, kui sõltumatu riigi, lagundamise kavatsust, kuna „selle suurriigi säilitamine“, kirjutas krahv Nesselrode 1813 aasta detsembrikuu lõpus oma Valitsejale, „on hädavajalik Euroopa heaolule“. Ainuti, tema arvates, Prantsusmaal ei ole uute kordade ja territoriaalsete muudatustega mitte mingit asja, milliseid liitlasriigid üldisel nõusolekul, kehtestavad Lääne Euroopas maades, millised on vabastatud Napoleoni võimu alt. Prantsusmaa pidi olema

seatud oma „loomulikesse“ ja „õiglastesse“ piiridesse ning pidi olema jäetud ilma õigusest sekkuda liitlasriikide valitsuste korraldustesse.

Selline on programm, milline sai ametliku kinnituse Chaumonti liidu-traktaadis, milline oli allkirjastatud Venemaa, Inglismaa, Austria ja Preisimaa nimel. (Vt. kd.III, Nr.73).

Chatillonis peetud rahuläbirääkimiste jooksul pidi see liitlasriikide programm olema täide viidid. Tegelikult see viis, peale liitlasarmee Pariisi tungimist, Napoleoni kukutamiseni.

Chatillonis kutsuti rahukongress Austria kantsler prints Metternichi algatusel kokku 1814 aasta veebruarikuu alguses, kes ikka veel lootis salaja, et Prantsusmaa troonil Napoleoni, Marie Louise ja nende poja säilitamine on veel võimalik ja ei kohta liitlasriikide poolset vastuseisu.

Napoleon nimetas jälle oma volinikuks sellele kongressile Vicance hertsogi, kes mängis jälle piisavalt kahemõttelist rolli: tema palav rahu soov sundis teda Napoleoni reetma. Cauleincourti küsimuse peale: kas relvarahu ka allkirjastatakse, kui Prantsusmaa nõustub pöörduma tagasi oma vanadesse piiridesse, Keiser Aleksander käskis vastata, et kõige parem oleks sõlmida eelrahu sõlmimise traktaat. Caulaincourt nõustus selle ettepanekuga ja 1814 aasta alguses kogunesid Chatillonis nelja liitlasriigi ja Prantsusmaa volinikud, et allkirjastada eelrahu tingimused.

Venemaa volinikuks oli nimetatud krahv Razumovski ((Разумовский)). Temale antud 22. jaanuari (3. veebruari) 1814 aasta instruksioonis on üpris selgelt esitatud Keiser Aleksandri ja ta liitlaste vaade Chatilloni rahukongressi ülesannetele. Eelkõige tehakse krahv Razumovskile kohustuseks pidada pidevalt silmas liitlasriikide poolt Inglismaale antud lubadust, et mitte mingil juhul ei lubata kongressil arutada „mere-koodeksi“ küsimusi. Inglismaa teadis väga hästi, kuivõrd Inglismaa valitsuse ja priisikohtute poolne mere-koodeksi põhimõtete suvaline tõlgendamine on välisriikide rahvaste kaubanduse hävitamisele ja Inglismaa rahva rikastamisele kasulik. Seepärast nende põhimõtete selgitamist rahvusvahelisel kongressil, püüdis ta, Inglismaa ristlejate ja kaaperite omavoli ja vägivalla piiramise mõttes, kõikide vahenditega ära hoida. Razumovskile oli kirjutatud ette Inglismale antud lubaduse rikkumise ärahoidmine.

Minnes üle kongressil eesseivate diplomaatiliste läbirääkimiste peamiste asjade määratlemisele, jaotab krahv Razumovskile antud instruksioon need kahte kategooriasse:

1)Prantsusmaa piiridest ja 2)Euroopa üldisest olukorrast. Esimese punkti suhtes „volinikud asuvad nõudma, et Prantsusmaa naaseks piiridesse, millised olid sellel enne revolutsiooni“. Mõningaid taganemisi sellest põhiprintsiibist tingimusetult ei välistata. Mis aga puudutab Euroopa uut korraldust, siis liitlas-riigid nõuavad, muuseas, et Saksamaa moodustaks sõltumatute riikide liidu, Šveits – föderatsiooni Euroopa riikide kaitse all, Itaalia – sõltuamtu riikide grupi, Hispaania – sõltumatu riigi endistes piirides ja Ferdinand VII valitsuskepi all, lõpuks, Holland – sõltumatu riigi Orange printsi võimu all.

Kõigi nende riikide rahvuslik sõltumatus tagatakse ainult sel juhtumil, kui „Prantsusmaa valitsuse pea loobuks kõigist oma õigustest, millised tulenevad tema suveräänsusest või kaitsest Itaalia, Saksamaa ja Šveitsi üle“.

Väga suured olid ohvrid, milliseid nõuti Napoleonilt krahv Razumovskile antud instruksioonide ja ülejäänud liitlaste volituste alusel. Kuid ikkagi ei olnud neis instruksioonides, ega Chatilloni kongressil eelrahu-traktaadi sõlmise läbirääkimistel veel juttu Napoleoni troonilt kõrvaldamisest. Ainiti, seni kuni kestsid edasi need läbirääkimised, Prantsusmaa väed said ühe kaotuse teise järel ja seepärast ei saanud liitlas-riikide poolsest järeleandlikkusest juttugi olla. Need Prantsusmaa vägede uued lüüasaamised tõestasid ilmselgelt Napoleoni jõuetust ja sellest hetkest peale tõstatati tema Prantsusmaa troonilt kukutamise küsimus.

Just nimelt selles mõttes oli väljendatud KeiserAleksndri vaade Troyes 3. (15.) veebruaril koostatud salajases memos ja mis oli krahv Razumovskile antud instruksiooni lisaks.

Kogu sõjategevus käik, räägitakse selles memos, „tõestab ilmekalt, et selle sõja eesmärk ei olnud mitte kunagi seatud kõigutamatul viisil, vaid et see eesmärk on asjaolude muutudes muutunud“.

„Pöördudes praegu“, jätkab memo, „sellesse punkti, millisesse meie oleme jõudnud, Tema Majesteet arvab, et asend, milline on võetud mõlemate tegev-armeede poolt, ei võimalda enam muud kasulikku arengut, peale selle, millist antakse lahingute saatusega... Napoleoni poliitilise

võimsuse purustamine ei ole uue eelseisva jõupingutuse esimeseks eesmärgiks, vaid see võib muutuda eesmärgiks, kui relvade edu, pealinna eeskuju ja provintside ilmne meelestatus annavad liitlastele õiguse sellest avalikult tunnistada“.

„Tema Majesteet ei jaga liitlaste mõtteviisi, milline annab nähtavasti vähese tähtsuse Napoleoni *kukutamisele*, kui sellest saaks arukusega õigustatud meede. Vastupidiselt, Tema Majesteet näinuks selles Euroopa täielikku vabastamise lõpetamist, suurimat õigluse ja moraali näidet, millist ainult võib olla antud rahu üritusele ja lõpuks, kui Prantsusmaale kõrgeim õnn, sisemine olukord milline mitte kunagi ei saa olla ükskõikne tema naabrite rahule“.

Lõpetuseks, oli väljendatud Keiser Aleksandri kõigutamatu veendumus, et nüüdsest mitt mingid juhuslikud lüüasaamised ja isegi kaotusterohked lahingud ei suuda takistada liitlaste lõpplikku võitu. Seepärast ei saa Napoleoniga relvarahu sõlmimisest juttugi olla: ta peab allkirjastama need rahu tingimused, millised kirjutavad temale ette suured liitlasriigid, kes tegutsevad kogu Euroopa nimel.

Kuivõrd järsult muutis sõjaliste sündmuste käik Keiser Aleksandri mõtteviisi sõja lähima eesmärgi suhtes, on näha järgmisest faktist.

Jaanuaris 1814 aastal prints Metternich esitas oma Valitsejale ja saatis Keiser Aleksandrile üksikasjaliku memo Prantsusmaa vastase ühise sõja võimalikest eemärkidest. Selles aktis ta tõstatab samuti küsimuse: kas liitlasriigid kavatsevad end kuulutada Napoleoni ja ta dünastia vastaseks ning Bourbonide kasuks? Keiser Aleksander vastas sellele küsimusele üpris kategooriliselt selles mõttes, et liitlasriigid ei oma isegi sellise küsimuse arutamise õigust, kuna Prantsusmaal dünastia vahetamine ei ole sõja eesmärk ja see sellel küsimusel ei ole käesoleval ajal mõtet. Vähe veel: Aleksander I sõnul, liitlasriigid ei tohi sekkuda Prantsusmaa siseasjadesse, kuna „monarh, kes on oma rahva üldise soovi vastane, ei saa kunagi arvestada rahuliku valitsemisega“. Selline oli Keiser Aleksandri vastus prints Metternichi poolt oma 14. (26.) jaanuari 1814 aasta memos esitatud Prantsusmaa dünastiat puudutavale küsimusele (Vt. kd.III, Nr.73). Kahe nädala pärast, veebruari keskel, Keiser Aleksander I käsitleb Napoloni ja ta järeltulijate troonilt kukutamist kui liitlaste kõigi tegevuste kõrgeimat eesmärki ning Prantsusmaa rahva ja kogu Euroopa õnne ja heaolu tagatist! Selline Aleksander I vaadete hämmastav metamorfoos oli tema vastuvõtliku iseloomu ja sündmuste vältimatute tulemuste loomulikuks tagajärjeks. Eriti aga pidi Chatilloni rahu-kongressi läbirääkimiste käik veenma teda tõstatama Napoleoni võimalikku kukutamise küsimust.

Ainiti Keiser Aleksander laskis ainiti täiesti silmist, et ei sõjaliste sündmuste käik, ega Caulaincourti kahemõtteline käitumine ei lahendanud üldsegi esimest ja kardinaalset küsimust: kas Prantsusmaa rahvas ka tegelikult soovis Napoleoni kukutamist ning Bourbonide valitsemist? Liitlasriigid lihtsustasid enesele selle küsimuse lahendamist väga, võttes Prantsusmaa rahva soovi väljendusena Napoleoni poolt soositud riigitegelaste reetlikkust ning reetmist. Seejuures terve ületamatu kuristik eraldas isikuid, nagu prints Talleyrand ja Fouché, Prantsusmaa rahvast, milline instinktiivselt tunnetas, et Prantsusmaa mitte kunagi varem ei asunud sellisel teistele rahvastele peaegu kättesaadamatul kõrgusel, millisele ta viis Napoleon I sõjaline- ja seadusandlik geniaalsus.

Pidades silmas ülaloesitatud asjaolusid, saab täielikult mõistetavaks Chatilloni rahu-kongressil peetud diplomaatiliste läbirääkimiste, millised algasid 24. jaanuaril (5. veebruaril) ja lõppesid 7. (19.) veebruaril 1814 aastal, täielik fiasko, järelikult kestsid täpselt kaks nädalat. Läbirääkimiste käigu esitamisel me kasutame krahv Razumovski raporteid, millistest olid käesoleva väljaande eelnevates köidetes vaid riivamisi mainitud.

Juba Chatilloni 24. jaanuari (5. veebruari) rahu-kongressi liikmete esimesel istungil Caulaincourt esitles end ja Napoleoni liitlaste peane. Ta ilmutas sellisel ilmsel viisil oma leegitsevat „mis see ka ei oleks maksma läinud, rahu-traktaadi allkirjastamise soovi, et liitlasriikide volinike otsus, mitte teha Napolonile mitte mingeid olulisi järeleandmisi, oleks muudetud kõigutamatuks.

„Prantsusmaa voliniku äärmine järeleandlikkus“, raporteerib krahv Razumovski, „ja tema valmidus edasi minekuks oli selline, et ühel päeval, ma pakun, ta soovis ammendada kõik läbirääkimised või siis vähimal määral, kiirendada, niivõrd kui võimalik, nende käiku“. (Донесение гр. Разумовскаго от 24-го января (5-го февраля) 1814 г.).

Teisel istungil Caulaincourt, „alandliku ja segaduses asuja tooniga“, kuulutas liitlasriikide esindajatele, et „tema roll seisneb ohvrite toomisel“, et „ta on valmis allkirjastama meie nõudmised“, raporteeris krahv Razumovski, „kui vaid temale esitaks need võimalikult kiiresti ja korraga“. Sellisel viisil Vicence hertsog avas täielikult oma kaardid ja paljastas Napoloni palava soovi, sõlmida võimalikuil kiirest rahu. Kui aga sellele veel lisada, et liitlas-armeede edud kinnitasid pidevalt liitlaste usku nende ürituse lõplikku võitu, siis isegi kõik Prantsusmaa voliniku kõige mõõdukamad soovid kohtasid teiste konverentsi liikmete murdmatut vastupanu.

Kui Caulaincourt väljendas soovi teada, millise uue Euroopa riikide territoriaalse korralduse kavatsevad liitlasriigid Prantsumaa Keisririigi varemetele rajada, vastas vürst Razumovski üpris kategooriliselt, et „sellel asjal ei ole mitte mingit ühist osa sellega, mida meie Prantsusmaale ütleme“.

„Caulaincourt“ jätkas krahv Razumovski oma 26. jaanuari (7. veebruari) 1814 aasta raportis, „ei vastanud midagi minu märkusele, kuid tema näos ja olekus peegeldus teda haaranud nukrus“. Liitlasriikide esindajad kuulutasid Caulaincourtile, et temaga nad kavatsevad rääkida ainult Prantsusmaa territoriaalsetest piiridest. Selle suhtes Prantsusmaa volinikule oli teatatud liitlasriikide soovist anda Prantsusmaale tagasi „tema vanad piirid“. Selline nõudmine ajas Caulaincourti suurde segadusse ja ta keeldus oma kohese vastuse andmisest. Ta palus anda järelemõtlemiseks õhtuni aega.

„Ainiti“, raporteeris krahv Razumovski, „kõige olulisem ja tähelepanu vääriv seisneb Caulaincourti erakordses erutuses ja tema kannatamatuses asi lõpetada, millega ta kummutamatult paljastab oma Valitseja kriitilist olukorda. Ta ei suuda üldsegi varjata, et oles valmis kapituleeruma, ta allkirjastab kõik ja selline käitumine kinnitab täiesti minu poolt juba esimesel päeval väljaöeldud oletust, et *ta soovib iga hinna eest*, mis ka ei juhtuks ja kõige rutulisemalt soovib rahu, kui see vaid oleks *Napoleoniga* sõlmitud“.

Selline Prantsusmaa voliniku hingeline häälestatus tuli siinse kongressi istungite ajal pidevalt esile. Oli ilmselge, et ta kartis hirmsalt Napoleoni troonilt kukutamise võimalust. Chatillonis, konverentsi alguses, liitlasriigid ei olnud sellist nõudmist veel esitanud. Kuid see oli tõstatatud asjaolude saatuslikul voolul.

11. veebruari (u.k.j.) istungil krahv Razumovski tegi kongressi liikmetele ettepaneku lükata istungite pidamise mõneks ajaks edasi, pidades silmas vajadust saada liitlas-valitsejate peakorterist uusi instruktsioone. Krahv soovis ilmselgelt kasutada ära liitlaste sõjategevuse, milline ei olnud rahuläbirääkimistega peatatud, käigu edu teateid. Caulaincourt hakkas selle ettepaneku vastu viivitamatult ja energiliselt protesteerima, paljastades uuesti tema rahu iha ning kartuse tuleviku pärast.

Ainiti krahv Razumovski ettepanek võeti ikkagi vastu ja kongressi istungid lükati mõneks päevaks edasi. Selle edasilükkamise ajal sai krahv Keiser Aleksander I eelrahu-traktaadi kava, koos ettekirjutusega see vastu võtta, kui läbirääkimiste alus ja see allkirjastada, kui see kiidetakse teiste liitlasriikide volinike ja Napoleoni poolt heaks.

„Jäädaks ustavaks printsibile“, oli öeldud 3. (15.) veebruari 1814 aasta instruktsioonis krahv Razumovskile, millise juurde oli lisatud rahu-traktaadi projekt, „et vastavalt sõjasündmuste käigule peab pidama rahuläbirääkimisi, Valitseja otsustas, et on saabunud hetk, kui ta saab volitada Teie Hiilguse mainitud akti allkirjastama“.

See eel-rahu-traktaadi projekt, milline oli koostatud Venemaa peakorteris, oli Napoleonile erakordselt mittekasulik ja see võis tema poolt vastu võetud ainult sellisel hetkel, kui ta kaotas vähimagi lootuse lüüa puruks liitlasarmeed ning kihutada need Prantsusmaa piiridest välja. Kuid 1814 aasta veebruaris Napoleon ei asunud veel sarnases olukorras.

Venemaa projektid Napoleoni tunnistatakse Prantslaste Keisriks ja temaga sõlmitakse „igavene rahu“. Selle traktaadi artikkel II jõul: „Tema Majesteet Prantslaste Keiser loobub enda ja oma järeltulijate eest tervikuna soetustest, millised on võetud Prantsusmaa poolt alates 1792 aasta sõja algusest“. Peale selle, ta kohustatakse mitte sekkuma, ei otse, ega ka kaugselt, naaberriikide asjadesse ja loobub oma Itaalia Kuninga ja Reini Liidu prodektori tiitlitest.

Ei ole kahtlust, et need tingimused olid Napoleoni enesearmastusele äärmiselt rasked ja solvavad, kuid nad ikkagi tunnistasid tema õigust Prantsusmaa Keiserlikule troonile.

Saanud kätte rahu-traktaadi projekti, krahv Razumovski saatis selle liitlasriikide volinikele eelnevaks käsitluseks ja deklareeris, et ta sai ettekirjutuse see allkirjastada ja nõuda ka selle vastuvõtmist Prantsusmaa esindaja poolt. Peale seda, kui liitlasriikide volinikud kiitsid selle akti heaks, kutsuti 5. 817.) veebruaril kokku kongress. Selle istungil krahv Razumovski esitas rahu-traktaadi projekti koopia Caulaincourtile, kes luges selle suurima tähelepanuga läbi. Kõik liitlasriikide volinikud jälgisid suurima tähelepanuga selle lugemise ajal Vicence hertsogi näoilmet, soovides märgata muljet, millist see traktaat temale avaldab. Kuid Caulaincourt jäi täiesti ükskõikseks ja ütles peale selle projekti läbi lugemist üpris külmavereliseks ja ütles, et ta ei saa kohe oma arvamust väljendada ja palus natuke aega, et mõelda järgi et kooskõlastada oma arvamused antud instruksioonidega.

Järeldus, millise krahv Razumovski Prantsusmaa voliniku sellisest käitumisest tuletas, oli üpris mõistetav. „Caulaincourt“ kirjutas ta oma valitsusele 5. (17.) veebruaril, „üldsegi ei teinud traktaadi kõikidele artiklitele allkirjastamises probleemi ja tema Valitseja hakkab olema erakordselt õnnelik, saades mingigi rahu, kui vaid saaks käesolevatest raskustest jägu ning säilitada oma asend tulevikus“.

Peale eelrahu-traktaadi projekti Caulaincourtile esitamist, oli temale võimaldatud mõni päev, et ta saaks Napoleonilt lõplikud instruksioonid. Kuid viimane pidas selle projekti vastu võtmist täiesti võimatuks. Oma 21. veebruari kirjas Austria keisrile, Napoleon protesteerib kõige kategoorilisemal viisil temale esitatud rahu-tingimuste vastu. Ta keeldub positiivselt Belgia, aga täpsemalt, Antverpeni loovutamises. Ta palub härdalt oma augustlikku äiapapat mitte riskima uue lahinguga, millise käik võib omada liitlasriikidele saatuslikke tagajärgi. Seepärast Napoleon tegi Austria Keisrile Francois II ja ta liitlastele ettepaneku pöörduda tagasi rahu tingimuste juurde, milliseid nad ise pakkusid temale parun St-Aignani kaudu Frankfurdis Maine ääres.

Napoleoni sõnul, temale saadetud eelrahu tingimusi võib ainult selgitada Inglismaa poolse Prantsusmaa täieliku hävitamise sooviga ja Keiser Aleksandri poolse kättemaksu ihaga.

Francois II vastas Napoleonile, oma 27. veebruari kirjaga, et Austria ei soovi Prantsusmaa hävitamist ja Keiser Aleksander I ei oma mingeid kättemaksu tundeid. Euroopas on vaja tagada püsiv rahu ja liitlasriikide poolt Napoleonile pakutud rahu-tingimused peavad silmas vaid seda eesmärki. Neist tingimustest liitlased ei saa loobuda.

Sellises samas mõttes vastasid Caulaincourtile Chatilloni rahu-kongressil liitlasriikide volinikud, millise istungid taastusid 16. (28.) veebruaril. Sellel istungil Caulaincourt palus anda temale veel kümme päeva, et saada Napoleoni lõplik otsus. Liitlasriikide esindajad, peale vastastikust nõupidamist, nõustusid selle tähtaja andmisega ja lükkasid järgmise istungi 10. märtsini edasi.

Mainitud päeval tulid kõik kongressi liikmed kokku. Caulaincourt deklareeris, et ta ei saanud veel Napoleonilt otsustavat vastust. Liitlasriikide volinikud ei varjanud oma imestust ja kannatamatust. Siis võttis Caulaincourt oma portfelligist välja deklaratsiooni ja luges selle ette. Selles aktis Caulaincourt teatas, pigem oma enda poolt, et Prantsusmaa tunnistas Saksamaa, Itaalia ja Hispaania sõltumatust. Kuid eel-traktaadi vastuvõtmisest selles aktis ei räägitud. Liitlasriikide esindajatele näis, et edasised läbirääkimised on täiesti liigsed, kuna Caulaincourt keeldus eel-rahu-traktaadi projekti allkirjastamisest. Kuid ta palus jällegi anda temale aega, et saada Napoleoni otsus. Jälle anti ajapikendust kuni 13 märtsini.

Sel päeval oli kaks kongressi istungit: üks hommikul, teine õhtul. Hommikusel istungil Prantsusmaa volinik testas, et tema poolt antud deklaratsiooniga Keiser Napoleon loobub Itaaliast, Saksamaast ja Hollandist ja täidab üldse 6/7 kõigist temale esitatud nõudmistest. Ta tõestas üpris kaua seda olukorda. „Caulaincourt“, kirjutas krahv Razumovski oma valitsusele 1. (13.) märtsil, „rääkis, või täpsemalt öeldes, esines palavikuliselt väga kaua. Meie poolt hoiti täielikku vaikust, kuid ta oli märganud, et tema poolt esitatud aktid ei vii mingile järeldusele ja kujutavad endast ainult ebamääraseid mõtteid“.

Liitlasriikide esindajad deklareerisid Prantsusmaa volinikule, et nad ootasid temalt vastu-projekti, milline oleks tähtsaheliselt põhjendatud eel-rahu-traktaadi projektile, samas kui ta räägib üldiselt ja segaselt rahu tingimustest, millised olid pakutud Frankfurdis Maine ääres, unustades täielikult, et sellest jast peale on asjaolud täielikult muutunud. Vastuseks Caulaincourt palus anda temale veel õhtuni aega, kui ta esitab üksikasjaliku ja täpse vastuse.

Siis liitlasriikide volinikud, peale uut nõupidamist, teatasid Caulaincourtile, et „tema otsus vastu võtta või lükata tagasi meie ettepanekud või esitada vastu-projekt peab toimuma 24! tunnil. Peale selle, nad kuulutasid, et Frankfurdi tingimused ei kuulu üldsegi liitlasriikide volinike instruktsioonidesse.

Qõhtusel istungil Caulaincourt püüdis uuesti venitada Chatilloni rahu-kongressi saatuslikku tulemust saabumist. Istungi alguses ta deklareeris, et pidades silmas temale kongressi eelmistel istungitel deklaratsioonide ja märkuste mitte-vastuvõtmist, ta palub anda temale aega Napoleoni juurde kulleri saatmiseks, et saada lõplikud instruktsioonid, milliseid temal ei ole.

Siis liitlasriikide volinikud lugesid Prantsusmaa volinikule ette, kui vastuse, deklaratsiooni, milline ei paistnud silma erilise selgusega. Selles deklaratsioonis nad teatasid: „meie saime käsu deklareerida, et läbirääkimised on Prantsusmaa valitsuse poolt katkestatud ja meie täidame selle käsu käesoleva deklaratsiooni vahendusel; meie ei hakka takistama Prantsusmaa volinikul oma Valitseja juurde kulleri saatmist, keda saadab liitlariikide monarhide peakorterihvitser; kuid kuni uute korralduste saamiseni meie ei saa tegutseda teisiti, kui kooskõlas ülalmainitud käsuga“.

Krahv Razumovski jätkab oma raportis, et „Vicence hertsog esmalt ei mõistnud selle deklaratsiooni mõtet, kuid kui seda korrati, siis ta oli nähtavalt jahmatunud ja teatas, et võtab meie uue nõudmise vastu ja kui vaid meie nõustuksime järgmise päeva õhtul alustama järgmist istungit, siis ta ise esitab meile oma vastu-projekti“. Seejuures Vicence hertsog nõudis, et ette loetud liitlaste deklaratsiooni ei võetaks kongressi protokollis. Liitlasriikide volinikud nõustusid selle Prantsusmaa voliniku soovi täitmisega: deklaratsiooni ei võetud protokollis ja uus istung oli määratud järgmisele päevale.

Ei saa Caulaincourtiga mittedõustuda, et liitlasriikide esindajate deklaratsioon jätab selguse suhtes soovida üpris paljut. Kui akti autorid pidasid võimalikuks kuulutada, et nende poolt saadud käskude jõul nad pidid lugema rahukongressi läbirääkimised ja istungid katkestatuks Prantsusmaa valitsuse teguviisi pärast, et polnud mõtet neid jätkata ja oodata Prantsusmaa vastu-projekti. Seejuures liitlasriikide esindajad andsid Caulaincourtile uue tähtaja ja 15. (3.) märtsi istungil ta esitas ka tegelikult oma rahu-traktaadi 30 artiklist koosneva kontra-projekti.

Selle kontra-projekti alusel jääb Prantsusmaale Elba saar; prints Eugenele – Itaalia; paavst taastatakse oma valduste üle; Saksoonia kuningas samuti; Ioonia saared jäävad Itaalia Kuningriigile jne.

Vicence hertsog luges oma kontr-projekti ette ja, krahv Razumovski sõnul, ta seejuures närveeris kõvasti. „Vicence hertsog“, kirjutas krahv Razumovski, „kogu istungi kestel oli erakordselt erutatud ja tal jäi puudust külmast verest. Tema huuled ja käed värisesid, kui ta luges ette oma kontr-projekti“.

Liitlasriikide volinikud, olles kuulunud ära Prantsusmaa kontr-projekti, deklareerisid Caulaincourtile, et nad peavad tema projekti täiesti võimatuks, kuid nad kogunevad ikkagi nõupidamisele.

Kolme päeva pärast, s.t. 18. märtsil, toimus kongressi uus istung, millisel Caulaincourt rabeles kogu jõust, et tõestada, et tema poolt esitatud rahu-traktaadi projekti tuleb lugeda mitte ultimaatumiks, vaid erandlikult kui läbirääkimiste alus. Ühinenud riikide esindajad keeldusid järsult sellise vaatepunkti vastuvõtmisest: nad deklareerisid, et jäävad nende poolt 13. märtsil tehtud deklaratsiooni juurde.

Lõpuks, 7. (19.) märtsil saabus saatuslik laiali mineku ja Chatilloni rahukongressi liikmete laiali sõitmise päev. Liitlasriikide volinikud keeldusid Prantsusmaa kontr-projekti suhtes mingitesse arutludesse astumisest, milline, nende sõnul, „mitte ainult kaugeneb liitlas-õukondade poolsetest ettepanekutest, vaid ka sisuliselt on nende vaimu vastane“. Sellistel asjaoludel, liitlasriikide

esindajate avaldusel, kõik edasised rahu-läbirääkimised kasutud, kuna need ei saa viia soovitud eesmärgile.

Sel samal päeval, 19 märtsil, sõitsid liitlasriikide esindajad Chatillonist ära.

Sündmuste edasine käik on teada. Chatilloni rahu-kongress, milline on nimetatud ühe ajaloolase poolt „diplomaatiliseks komöödiaks“*), viis Napoleoni ja ta suure keisririigi traagilisele langusele.

*)Debidour. Histoire diplomatique de l'Europe (Paris 1891), t. I, p.6.

Austria armee okupeeris Lyoni, Inglismaa oma - Bordeauxi ja , samal ajal, liiduline armee läks Pariisi, millesse siseneti hüüetega: „Tere tulemast Kuningas!“ Liitlasarmeede ülemjuhataja prints Schwarzenbergi 31. märtsi proklamatsioonis Pariisi elanikele, liitlasvalitsuste nimel, Prantsusmaal seadusliku korra ja rahu ning vaikuse taastamine Prantsusmaa rahvale.

Keiser Aleksander I, oma 1. aprilli proklamatsioonis Pariisi elanikele läks hulga kaugemale. Ta kuulutas liitlas-valitsejate kõigutamatut otsust enam mitte omada mingeid suhteid Napoleon Bonapartega, ei temaga isiklikult, ega ka kellegagi tema perekonna liikmetest. Liitlas-valitsejad „hakkavad austama vana Prantsusmaa puutumatus sellises seisundis, millises see oli oma seaduslike kuningate võimu all“ ja konstitutsiooni alusel, millise Prantsusmaa rahvas ise endale annab.

Lõpuks, spetsiaalses noodis, milline oli antud liitlas-monarhhide nimel üle Vicence hertsogile, oli kuulutatud, et „liitlasriigid andsid järele Prantsusmaa soovile. Nad võtsid kohustuse mitte omada enams suhteid Keiser Napoleoniga, kes oli ainsaks takistuseks rahu sõlmimisel. Nad on nõus temaga läbirääkimisi pidama, kui ta seda soovib, tema ja tema perekonna isiklikes huvides“. Kuid temaga Prantsusmaa nimel rahu sõlmimisest ei saa juttugi olla.

Sellisel viisil, liitlasvägede Pariisi tungimise hetkel, oli kohtuotsus Napoleon ja tema dünastia üle juba tagasipöördumatult ja vankumatult välja kuulutatud. Napoleon I oli sunnitud asjaolude ületamatu jõu surve allkirjastama troonist loobumise akti.

Alljärgnevad aktid, millised on allkirjastatud erineval ajal puudutavad kõik seda Prantsusmaa ja Euroopa suurt ajaloolist hetke.

*

Nr. 502.

Nende Majesteetid Ülevenemaaline Keiser, Austria Keiser, Ungari ja Böömimaa Kuningas ning Preisimaa Kuningas, tegutsedes nii enda kui ka kõigi oma liitlaste nimel, ühest küljest,

ja T. M. Keiser Napoleon, teisest, nimetasid oma volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser Aleksnder,

krahv Karl Robert Nesselrode ((Charles Robert Nesselrode, Карла Роберта Нессельроде)), oma salanõuniku, riigi-sekretäri, tegev-kammerhärri, Püha Aleksander Nevski ja Püha Vladimiri 2 järgu ordenite jt. kavaleri,

ja T. M. Keiser Napoleon.,

sir Armand Augustin Louis de Caulaincourt, Vicence hertsogi, oma ülem-tallmeistri, senaatori, välisministri, Au-legioni Suure Risti ja Püha Andre jt. ordenite kavaleri;

Michel Ney, d'Elchingeni hertsogi jne, Keisririigi marssali, Au-legioni suure Risti , Raud Krooni jt. ordenite kavaleri;

ja Jaques Ethienne alexandre Macdonaldi, Tarente hertsogi, Keisririigi marssali, Au-legioni Suure Risti , Raudse Krooni jt. ordenite kavaleri.

Ülalmainitud volinikud, peale oma volikirjade vahetamist, leppisid kokku järgnevates artiklites.

Artikkel I.

T. M. Keiser Napoleon loobub enda ja oma pärijate ja alanevate järeltulejate eest, samuti ka iga oma perekonna liikme eest, igasugusest õigusest kõrgemale võimule ja valitsemisele Prantsusmaa Keisririigi ja Itaalia Kuningriigi kui ka igasuguse teise maa üle.

Artikkel II.

Nende Majesteetid Keiser Napoleon ja Keisrinna Marie Louise säilitavad need oma tiitlid ja aunimetused ning hakkavad neid kasutama kogu elu.

Keisri ema, vennad, õed, vennapojad ja vennatütred säilitavad samamoodi kõikjal, kus ka nad ei asuks, tema perekonna printside tiitlid.

Artikkel III.

Elba saar ((L'île de l'Elbe)), milline on valitud T. M. Keiser Napoleoni poolt oma asupaigaks, hakkab tema elu ajal moodustama spetsiaalset vürstiriiki ((principaute)), millist ta hakkab valdama täieliku ülemvõimu ja omandiõigusega.

Keiser Napoleonile antakse, peale selle, täielikku omandisse igaastane kahe miljonilise frangi suuruse tulu, kui rendise, milline on registreeritud Prantsusmaa (pearaamatu (riigivõla raamatusse)), millisest üks miljon kantakse üle Keisrinnale.

Artikkel IV.

Kõik suurriigid kohustuvad sõbralikult kaasa-aidata sellele, et Barbaarsed riigid austaksid Elba saare lippu ja territooriumit ja et oma suhetes Barbaarsete riikidega ta oleks võrdsustatud Prantsusmaaga.

Artikkel V.

Parma, Plaisance ja Guastalla hertsogiriigid jäävad Tema Majesteedi Keisrinna Marie Louise täielikku omandisse ja ta kõrgema valitsemise alla. Nad lähevad üle tema pojale ja tema otse-liini järeltulijatele.

Prints, tema poeg, võtab nüüd Parma, Plaisance ja Guastalla printsiti.

Artikkel VI.

Riikides, milistest Keiser Napoleon loobub enda ja oma perekonna eest, eraldatakse omandid, või nimetatakse Prantsusmaa pearaamatu ((Riigi võlaraamatu)) järgi rahasummad, millised kannavad igal aastal puhast tulu, peale kõiki mahaarvestusi, 2.500.000 franki. Need varad või rahasummad, hakkavad kuuluma täieliku omandina ja antakse tema perekonna printside ja printsesside käsutusse ja see jaotatakse nende vahel sellisel viisil, et igaühe tulumääratletakse järgmises suuruses:

Madame Mere ((Keisri ema)) 300.000 fr.

Kuningas Joseph ja kuninganna 500.000 fr.

Kuningas Louis 200,000 fr.

Kuninganna Hortense ja tema lastele 400,000 fr.

Kuningas Jerome ja kuninganna 500,000 fr.

Printsess Elisa 300,000 fr.

Printsess Pauline 300,000 fr.

Napoleoni perekonna printsid ja printsessid säilitavad, peale selle, igasuguse vallas- ja kinnisvara, millist nad valdavad kui eraisikud, aga samuti rahalised tulud, milliseid nad kasutavad

(samamoodi kui eraisikud) Prantsusmaa pearaamatu ((riigi-võlaraamatu)) järgi või *Monte Napoleone* ((obligatsioonid)) Milanis.

Artikkel VII.

Keisrinna Josephine iga-aastane ülalpidamine piiratakse ühe miljoniga maadelt või Prantsusmaa pearaamatu arvelt. Ta jätkab täieliku omandi õiguses, kogu oma vallas- ja kinnisvara kasutamist ning võib seda korraldada kooskõlas Prantsusmaa seadustega.

Artikkel VIII.

Itaalia viitse-kuningas prints Eugene seatakse viisakal viisil sisse väljaspool Prantsusmaad.

Artikkel IX.

T. M. Keiser Napoleonile Prantsusmaa kuuluvad varad, millised moodustavad tema ekstraordinarse domeeni või eraomandi, jäävad riigi kasuks.

Fondidest, millised on Keiser Napoleoni poolt mahutatud riigilaenuksesse või Prantsusmaa pank, või siis metsa aktsiad või siis igasugusel teisel viisil Tema Majesteedi poolt riigi kasuks loovutatu, eraldatakse kapital, milline ei ületa kaht miljonit ja mis on määratud nimekirja järgi isikutele vaevatasuks, millise allkirjastab Keiser Napoleon ja milline antakse üle Prantsusmaa valitsusele.

Artikkel X.

Kõik krooni briljandid jäävad Prantsusmaa kasuks.

Artikkel XI.

Keiser Napoleon tagastab riigikassale ja teistel avalikele kassadele kõik summad ja väärtpaberid, millised olid võetud sealt tema käsul, erandiks need, millised on temale antud tsiviil-lehe järgi.

Artikkel XII.

T. M. Keiser Napoleoni võlad, millised osutuvad olevat käesoleva traktaadi allkirjastamise päevaks, kaetakse viivitamatult jääkide arvelt, millised kuuluvad väljamaksmisele riigikassa poolt tsiviil-lehe järgi, vastavalt andmikule, millised allkirjastatakse selleks nimetatud komissaride poolt.

Artikkel XIII.

Obligatsioonid *Monte Napoleone* Milanis makstakse kõigile selle kreditoritele, nii Prantsusmaa kui ka välismaistele, täpselt välja, tegemata selles osas mingeid muudatusi.

Artikkel XIV.

T. M. Keiser Napoleoni, Keisrinna, Printside ja Printsesside ning kõigi kaaskonna liikmete, kes soovivad neid saata või asuda elama väljaspoole Prantsusmaad, nagu ka kõigi neile kuuluvate ekipaažide, hobuste ja vara vabaks sõiduks-veoks antakse välja nõutavad läbipääsu tunnistused.

Liitlasriigid annavad sellel eesmärgil eskortimiseks ohvitsere ja teatud hulga inimesi.

Artikkel XV.

Keiserlikust kaardiväest varustatakse malev, mis hakkab koosnema 1.200 kuni 1.500 kõigist väeliikidest inimesest, kes moodustavad konvoi kuni St. Tropezini, laevale mineku kohta.

Artikkel XVI.

T. M. Keiser Napoleoni ümberkolimiseks, nagu ka tema kaaskonna, määratud kohta, antakse relvastatud korvett ja hädavajalikud transpordilaevad. Korvett jääb Tema Majesteedi täielikku omandisse.

Artikkel XVII.

T. M. Keiser Napoleon võib võtta endaga kaasa ja pidada ülal oma valveteenistuses 400 vabatahtlikku inimest, nii ohvitseri, kui ka allohvitseri ja sõdureid.

Artikkel XVIII.

Kõik prantslased kes järgnevad T. M. Keiser Napoleonile või tema perekonnale, on kohustatud, kui nad ei soovi kaotada Prantsusmaa alamlust, naasema Prantssumaale kolme aasta pärast, peale nende, kelle kasuks leiab Prantsusmaa valitsus peale mainitud tähtaja möödumist, teha erandi.

Artikkel XIX.

Poola igasuguse relvaliigi väed, millised asuvad Prantsusmaa teenistuses, võivad vabalt pöörduda koju, säilitades endale relvad ja voodid, seda väga heade teenete osutamise märgiks. Ohvitserid ja allohvitserid ning sõdurid säilitavad neile annetatud ordenid ja nendega seotud pensioni õigused.

Artikkel XX.

Kõrged liitlasriigid garanteerivad käesoleva traktaadi kõigi artiklite täitmise. Nad kohustuvad seisma selle eest, et need artiklid oleksid Prantsusmaa poolt vastu võetud ja garanteeritud.

Artikkel XXI.

Käesolev traktaat ratifitseeritakse ja ratifitseerimiskirjade vahetamine järgneb Pariisis kahe päeva jookul, aga kui võimalik, siis varem.

See juhtus Pariisis, 30. märtsil (11. aprillil) 1814 aastal.

(L.S.)Le comte Ch. R. De Nesselrode. (M.П.)Графъ К.Р. Нессельроде.

(L.S.)Caulaincourt duc de Vicence. (M.П.)Коленкуръ, герцогъ Висанский.

(L.S.)Marechal duc de Tarente Macdonald. (M.П.)Маршалъ герцогъ Тарантский Макдональдъ.

(L.S.)Marechal duc d'Elchingen Ney. (M.П.)Маршалъ герцогъ Эльхингенский Ней.

***

Nr. 503.

Protokoll.

T. M. Keiser Napoleoni ja liitlasriikide volinikud, kes kogunesid sel kuupäeval, jõudsid kokkuleppele traktaadi artiklites, millistega määratletakse meetmed, millised puudutavad Keiser Napoleoni ja tema perekonda.

Tema Briti Majesteedi minister lord Castlereagh deklareeris, et Inglismaa ei saa, kui pool, osaleda ülalmainitud traktaadis, kuid ta lubas lühima aja jooksul saata oma Õukonna liitumise akti nende otsustetga, millised puudutavad vaba ja rahulikku valdamist, kõrgema võimu õigustes, Elbe saare ja Parme, Plaisance ning Guastalla hertsogiriikide kasutamist. Lord Castlereagh lubas samamoodi anda passid ja kõik ümberkolimise kaitsmiseks vajaliku.

T. M. Keiser Napoleoni volinikud nõudsid seda, et T. M. Keisrinna Marie Louisele oleks antud tema ja ta pärijate täielikku omandisse igaaastane kahe miljoniline tulu, fondide arvelt, millised olid mahutatud Keisri poolt kas riigilaenuks või Prantsusmaa pankade või metsa-aktsiatesse või mingil teisel viisil ja millised Tema Majesteet loovutab riigile.

Liitlasriikide Õukondade volinikud deklareerisid, et nii nagu Prantsusmaa ajutine valitsus keeldus oma vastutusele võtmast sarnast otsust, siis nende Õukonnad kohustusid tegema sõbralikud esildised uuele Prantsusmaa Valitsejale T. M. Keisrinna Marie Louise kasuks eelmainitud dotatsiooni määramise kasuks.

Seejärel saavutati kokkulepe liitlasriikide volinike vahel selles, et Prantsusmaa ajutine valitsus anab T. M. Keiser Napoleoni volinikule deklaratsiooni oma liitumisest ülalmainitud Prantsusmaad puudutava traktaadi sätetega ja oma täielikust ja täiuslikust nende garanteerimisest.

See juhtus Pariisis, 10. aprillil 1814 aastal.

Nesselrode.
Metternich.
Hardenberg.

Нессельроде.
Меттернихъ.
Гарденбергъ.

****

Nr.504.

Allakirjutanud minister ja välisministeeriumi riigisekretär, etekandes Kuningale algatamise suhtes, milline on saadetud Nende liitlas-õukondade Kõrguste volinike poolt, et täita oma Valitsejate käsk 11. aprilli traktaadi sätted, millisega ajutine valitsus liitus, saades volituse Tema Majesteedilt kuulutada Tema nimel, et selle traktaadi sätted, millised panevad Prantsusmaale kohustused, saavad täpselt täidetud. Seetõttu on tal au kuulutada sellest käesoleva Noodiga Tema Kõrgusle krahv Nesselrodele, Riigi-sekretärile ja T. M. Ülevenemaalise Keisri volinikule.

Ta palub jne.

Le prince de Benevent.
Pariis, 30. mail 1814. aastal.

Князь Беневентский.

****

Nr.505.

1814.a. 11. (23.)aprill . Pariisis liitlasriikide volinike poolt, ühest küljest ja teiselt T. K. M. Prantsusmaa asevalitseja allkirjastatud relvarahu konventsioon.

Nr. 506.

1814 a. 16.(28.) mai. Liitlasarmeede toitlustamist puudutav Pariisi konventsioon.

((F. Martensi kommentaar)).

Peale Napoleoni Prantsusmaa troonilt kõrvaldamist ja ta liitlas-riikide poolt Elbe saarele saatmist, kui elukohta, oli tarvis ka ta sinna toimetada. Venemaa, Austria, Inglismaa ja Preisimaa nimetasid oma spetsiaalsed komissarid, kes pidid saatma Napoleoni kuni mere kaldani, s.t. Frejusi sadamasse, kus temale oli ettevalmistatud Prantsusmaa laev.

Venemaa komissariks oli krahv Šuvalov. Tema raport krahv Nesselrodele kõigist Napoleoni reisi ajal juhtunud seiklustest pakuvad vaieldamatut huvi. Neist võib järeldada, kuivõrd erinevad olid prantslaste tunded nende keisri vastu, kes seadis nad sõjalise vahvuse ja poliitilise võimsuse kättesaadamatule kõrgusele.

Napoleon ise, esialgu, väljendus väga avameelselt oma tunnete kohta liitlas-valitsejate suhtes ning Louis XVIII Prantsusmaa valitsuse vastu. Tema pahameel Keiser Aleksandri vastu oli piiritu. Ta sai teada, et tema langemise peamiseks süüdlaseks oli tema Tilsiti sõber ja liitlane. Ta rääkis armastusväärset Austria ja Inglismaa komissaridega; ta väljendus avameelselt põlglikult Preisimaa komisaris; aga Venemaa komissari ta vihkas avalikult. Ainult ühise reisi viimastel päevadel muutis Napoleon oma käitumist krahv Šuvalovi suhtes.

Mis aga puudutab Napoleoni tundeid Prantsusmaa ajutise valitsuse suhtes, siis tal olid kõik õigused selle põlgamiseks ja vihkamiseks. Krahv Šuvalov leidis samuti viimase Napoleonisse suhtumine on täiesti vastik.

„Ma sain teada“, kirjutas krahv Šuvalov krahv Nesselrodele, „et temalt (Napoleonilt) mitte ainult ei võetud ära ta nõusid, pesu, raamatud, ühe sõnaga – paljud asjad, kuid temale ei jäetud asju, millised olid temale antud ta äia poolt, näiteks Tokay vein ja temalt veti ära isegi väikesed meened, millised menutasid temale Keisrinnat ja milliseid ta pidas väga kalliks“. Reisi ajal, öösel, varastati temalt veel ka 80.000 franki. (Письмо гр. Шувалова от 15-го (27-го) апреля 1814 г.).

Krahv Šuvalovi range ja õiglane hinnang Prantsusmaa valitsuse pahakspandava teguviisi üle annab krahvile au veel sellegi poolest, et tal oli erakordselt raske asuda Napoleoni juures ja tunnetada igal sammul tema suhtes olevat vihkamist.

„Ma tunnen end väga halvasti, väga räbalalt“, kirjutas ta 9. (21. aprillil) „sest et ta on Valitseja vastu marus. Arutu on seda välja näidata“.

On märkimisväärne, et krahv Šuvalov oli täiesti veendunud, et Napoleon ei ole veel oma rolli lõpuni mänginud ja tuleb Elbe saarelt kindlasti tagasi.

„Kõik minu mõtisklused sellest, et ma näen“, kirjutas ta krahv Nesselrodele, „kinnitab minus arvamust, et see inimene on kaugel oma projektidest loobumise mõttest. Tal on partei Prantsusmaal ja Itaalias, milline hakkab tema kasuks töötama ja ta on veendunud, et mõne aja möödudes soovivad prantslased tema tagasitulekut“.

Ainiti sellise krahv Šuvalovi veendumusega olid ilmses vasturääkivuses paljud faktid, milliste tunnistajaks oli ka ta ise. Ta oli sügavalt pahandatud Prantsusmaa lõuna-departemangude, millist nende teekond läbis, elanike käitumisest Provences kus alamrahvas solvas Napoleoni ja nõudis tema surma. Viimane ei saanud sellise käitumise peale mitte pahandada ja ta ütles alamprefektile d'Aix: „Hr. alamprefekt! Provence häbistas end. Ma tulin teie juurde üksi, lugedes sõjaväelist konvoid üleliigseks, ja ma olin kõige vastikumate kõlvatuste tunnistajaks. Muideks, ma pean tõtt öeldes ütlema teie provintsi kohta seda, et ta ei pannud kunagi minule välja mitte ühtegi vaprat pataljoni. Gasconets on lobiseja, kuid vapper; Provencal on lobiseja ja argpüks!“

Üksikasjad, millised krahv Šuvalov teatas Prantsusmaa alamrahva märatsemisest teel Lyonist kuni merekaldani, kutsusid temas esile kord vastikustunde, kord aga tagasihoidmatut naeru. Mehed, naised ja lapsed ümbritsesid kaariku, millises Napoleon istus ja karjusid raevukalt: „Maha türannia! Maha Nicolas!“ Viimast hüüatust selgitatakse selle faktiga, et ühes Prantsusmaa ajalehes oli kirjutatud, et Napoleoni tõeline nimi on Nicolas! Vaat miks rahvahulk karjus „Maha Nicolas!“

„See alamrahvas“, kirjutas krahv Šuvalov, „olles vihkamisest joobunud, aga mõned veinist, mehed, naised, lapsed ja vanakesed karjusid, nagu inimsööjad ja ronidid kaarikule, millises

Napoleon asus koos krahv Bertrandiga. „Avage ukсед, tirime ta sealt välja ja poome ta üles!“ kisasid nad“.

Krahv Šuvalov koos teiste seltsimeestega pidid seda hulka rusikatega tagasi tõrjuma. Ta oli veendunud, et kui kalessi ukсед ei oleks olnud võtmega lukustatud, siis need inimesed-loomad oleksid Napoleoni kalessist välja tirinud ning oleksid ta sealsamas üles poonud.

Lõpuks Napoleon saabus edukalt Frejusi, kus teda ootas Prantsusmaa fregatt, et ta viia Elbe saarele. Kuid Napoleon keeldus sellele fregatile asumisest ja palus luba sõita sadamas seisval Inglismaa fregatil – mida ka temale lubati.

Vahetult enne ärasõitu kutsus Napoleon enda juurde lõunale kõik neli liitlas-komissari. Sellel lõunal ta oli krahv Šuvalovi suhtes erakordselt armulik ja pani ta istuma oma parema käe kõrvale. Ta oli üpris jutukas ja arendas, muu-seas, seda mõtet, et liitlas-riigid, nõudes temalt Antverpeni loovutamist, muutsid temaga rahu allkirjastamise võimatuks. Ilma Antverpeni valdamiseta, tõestas Napoleon, Prantsusmaa ei ole võimeline head sõjalaevastikku omama, milline oleks olnud võimeline andma vastulöögi Inglismaa laevastikule. Ta mõistis suurepäraselt Antverperi sadama väga suurt eelist sõjas Inglismaaga.

Arendades seda mõtet suure pühendumusega kogu viimase lõuna kestel, enne ärasõitu Elbe saarele, Napoleon äkki kummardus krahv Šuvalovi poole ja sosistas temale kõrva: „Ma ei suutnud Antverpenit loovutada ja vaat Antverpeni pärast ma kaotasin krooni“.

Peale seda huvitavat lõunasööki jättis Napoleon hüvasti nelja liitlasriigi komissariga ja astus Inglismaa fregatile, et suunduda oma saarele, vangistusse.

Samas kui liitlas-riigid jätkasid oma Napoleoni keisririigi lammutamise ja Prantsusmaa rahustamise asja. Bourbonide dünastia pea oli kutsutud Prantsusmaa asevalitsejaks kuni oma valitsemisele asumiseni Prantsusmaa kuningate troonile, kui Louis XVIII, ja temaga olid sõlmitud kaks alljärgnevat - relvarahu ja Pariisi ja Loode departemange okupeerivate liitlasvägede ülalpidamise akti. Need aktid olid ettevalmistuseks, et sõlmida Pariisis lõplik rahu.

*

Nr.505.

Tema Püha ja Lahutamatu Kolmainsuse nimel.

Liitlasriigid, olles ühinenud eesmärgiga teha Euroopas lõpp hädadele ja põhjendada rahu, selle koosseisu kuuluvate riikide vahelise proportsionaalse jõu jaotamisega; soovides anda Prantsusmaale, milline pöördub tagasi valitsemisele, milline esitab oma põhimõtetel rahu säilitamise hädavajalikud tagatised, tõendid nende valmisolekust asuda temaga sõbralikes suhetes; soovides samuti anda Prantsusmaale, niivõrd kui on võimalik varem kasutada rahu hüvesid, isegi varem, kui selle asja suhtes võetakse vastu otsused, otsustasid liituda üheskoos Tema Kuningliku Kõrgusega Härra, Prantsusmaa Poja, Kuninga Venna, Prantsusmaa Kuningriigi Asevalitseja, nende vastastikuste vägede vaheliste vaenulike tegevuste peatamisega, et Nende vahelised endised sõbralikud suhted taastada.

Seetõttu T. M. Ülevenemaaline Keiser enda ja oma liitlaste eest, ühest küljest, ja T. K. M. Härra, Kuninga Vend, Prantsusmaa Kuningriigi Asevalitseja, teisest, nimetasid oma volinikeks, et sõlmimida akt, milline ei laidaks rahu sätteid, sisaldaks endas vaenulike ettevõtmiste peatamise tingimusi ja mille järel on võimalikult kiiresti võimalik sõlmida rahu-traktaat, aga nimelt:

T. M. Ülevenemaaline Keiser,

Krahv Karl Robert Nesselrode, salanõuniku, riigi-sekretäri, tegev-kammerhärra, Püha Aleksander Nevski jt ordenite kavaleri,

ja T. K. M. Härra, Kuninga Venna, Prantsusmaa Kuningriigi Asevalitseja Charles Maurice de Talleyrand Perigordi, Beneventi printsi, Au-leegioni Suure Risti ja Püha Andrei jt. ordenite kavaleri, kes, peale oma volikirjade vahetamist, leppisid kokku alljärgnevates artiklites:

Artikkel I.

Liitlas-riikide ja Prantsusmaa vahel peatatakse maal ja merel kõik vaenulikud tegevused, aga nimelt: maavägedele – kui vaid kindralid, kes kamandavad Prantsusmaa armeesid ja kindlusi, teavitavad neile vastas seisvatele liitlas-vägede käsutavatele kindralitele, sellest, et nad tunnistavad Prantsusmaa Kuningriigi Asevalitseja võimu, aga merevägede ja mere-kindluste ning -jaamade suhtes, kui vaid Prantsusmaa Kuningriigi laevastikud ja sadamad või Prantsusmaa vägede poolt okupeeritud alad, teatavad oma allumisest sellele.

Artikkel II.

Liitlasriikide ja Prantsusmaa vaheliste sõbralike suhete taastamise tõestuseks ja et anda võimalikult varem kasutada rahu kasusid, liitlasriigid kirjutavad ette oma armeede Prantsusmaa territooriumilt evakueerumise selliselt alalt, millist ta omas 1. jaanuaril 1792 aastal, sel määral nagu kindlustatud kohad, millised on veel väljaspool neid piire hõivatud Prantsusmaa armeede poolt, evakueeritakse ja antakse liitlastele üle.

Artikkel III.

Kooskõlas sellega Prantsusmaa Kuningriigi Asevalitseja annab nende oma kindlustatud kohtade ülematele käsu nende üleandmiseks järgmistel tähtaegadel: kindlustused, millised asuvad Reini ääres, väljaspool Prantsusmaa 1. jaanuari 1792 aasta piire ja need, millised asuvad Reini ja nende piiride vahel, kümne päeva kestel peale käesoleva akti allkirjastamist; Piemonti ja teistes Itaalia osades asuvad kindlustused, millised kuuluvad Prantsusmaale, viieteistkümne päeva jooksul; Hispaanias asuvad kindlustused kahekümne päeva kestel, aga kõik teised, eranditult, kindlused, millised on Prantsusmaa vägede käes, selliseks tähtjaks, et nende lõplik üleandmine võiks toimuda enne 1. juunit, käesoleval aastal.

Nende kindluste garnisonid lahkuvad koos relvadega ja vooridega ning koos eraomandiga, milline kuulub kõikide järkude sõjaväelastele ja tsiviilametnikele. Neile lubatakse kaasa võtta väli-suurtükke, arvestusega kolm relva tuhande inimese kohta, arvestades seejuures ka haigeid ja haavatuid.

Kindluste sisustus ja kõik, mis ei kujuta endast eraomandit, jääb paigale ja antakse liitlastele täielikult üle, miskit endale jätmata. Varustuse hulka võetakse mitte ainult suurtükiväe ja sõjaväe varude laod, aga ka igasugused teised varud, samuti ka arhiivid, inventar, plaanid, kaardid, mudelid jne.

Peale käesoleva konventsiooni allkirjastamist nimetatakse esimese asjana liitlasriikide ja Prantsusmaa poolt komissarid, kes saadetakse kindlustesse et olla tunnistajaks olukorra üle, millises need asuvad ja et korraldada üheskoos käesoleva artikli sätete täitmine.

Garnisonid suunatakse Prantsusmaale järk-järguliseks naasemiseks mööda erinevaid marsuute, milliste kohta lepitakse eraldi kokku.

Prantsusmaal asuvate kindluste piiramine liitlas-armeede poolt lõpetatakse viivitamatult.

Prantsusmaa väed, millised kuuluvad Itaalia armee koosseisu või okupeerivad kindlusi Itaalias või Vahemere ääres, kutsutakse T. K. M. Asevalitseja poolt viivitamatult tagasi.

Artikkel IV.

Eelneva artikli sätteid hakatakse samamoodi rakendada mere-kindluste suhtes, kuid lepingulised riigid säilitavad endale õiguse määratleda lõplikus rahu-traktaadis arsenalide ja relvastatud ja mitterelvastatud sõjalaevade, millised asuvad nendes kindlustustes, saatus.

Artikkel V.

Prantsusmaa laevastikud ja laevad jäävad oma endisesse seisundisse, erandiks ülesannet täitma sõitvad laevad; kuid käesoleva akti viivitamatuks tagajärjeks Prantsusmaa sadamate suhtes hakkab olema igasuguse blokaadi, nii maal, kui merel, mahavõtmise; kalapüügi vabadus; rannasõidu kaubalaevanduse, eriti milline on hädavajalik Pariisi toiduainetega varustamiseks, vabadus ning iga riigi sise-põhikirjade alusel kaubavahetuse taastamine; aga vahetuks tulemuseks sise-piirkondade suhtes hakkab olema linnade vaba toiduainetega varustamine ning sõjaväe- ja kommerts-kaupade vaba vedu.

Artikkel VI.

Selleks, et hoida ära igasuguseid ettekäandeid kaebusteks ja vaidlusteks, millised võinuks tekkida peale käesoleva konventsiooni allkirjastamist merel võetud priiside suhtes on vastastikku lepitud kokku, et laevad ja veosed, millised on võetud la Manchil ja Põhja meredel kaheteistkümnepäeva kestel peale käesoleva akti ratifitseerimiskirjade vahetamist, oleksid vastastikku tagastatud; et see tähtaeg oleks ühe kuune alates La Mahchist kuni Põhja-meredeni ning ka kuni Kanari saarteni... kuni ekvaatorini ning lõpuks, viis kuud kõigile teistele maailma osadele, ilma igasuguste eranditeta või mingeid teisi muid erilisi erisusi aja ning koha suhtes.

Artikkel VII.

Vastastikused maa- merevägede ja igasugused teised vangid, ohvitserid ja sõdurid ning eriti pantvangid, saadetakse viivitamatult, ilma väljaostmise ja vahetamiseta, oma maadesse. Selle üldise vabastamise teostamiseks nimetatakse vastastikuselt komissarid.

Artikkel VIII.

Kohe, peale käesoleva akti allkirjastamist järgneb sõdivate liitlaste poolt nende poolt praegu okupeeritud departemangudes või linnades juhtimise üleandmine ametnikele, kes on nimetatud T. K. M. Prantsusmaa Kuningriigi Asevalitseja poolt. Kuninglikud võimud hoolitsevad vägede toiduainetega varustamise ning nende vajaduste rahuldamisega kuni nende Prantsusmaa territooriumilt lahkumiseni, kuna, omalt poolt, liitlasriigid, sõpruselt Prantsusmaa suhtes, soovivad lõpetada sõjalised rekvireerimised koheselt kui juhtimine on antud üle seadusliku võimu kätte. Kõik selle artikli täitmisesse puutuv määratletakse spetsiaalse konventsiooniga.

Artikkel IX.

Pooled lepivad vastastikuselt kokku, kooskõlas artikkel kahega, vägede Prantsusmaa territooriumilt väljasaatmiseks komissaride nimetamise, rännakuteede suhtes, mida pidi liitlasväed suunduvad, nende toitlustamise ja kõigi üksikasjade määratlemise suhtes.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 11. (23.) aprillil 1814 aastal.

(L.S.)Le comte de Nesselrode.

(M.П.)Графъ Нессельроде.

(L.S.)Le prince de Benevent.

(M.П.)Князь Беневентский.

Heaks kiidetud ja ratifitseeritud:

Одобрено и ратификовано:

Charles Philippe. (L.S.)

Карль Филиппъ.(M.П.).

*

Salajane artikkel.

Nii, nagu kindlustatud kohad, millised tuleb Prantsusmaa poolt evakueerida, vabastatakse viivitamatult peale käesoleva konventsiooni allkirjastamist piiramisrõngast, siis kõik nende kindlustuste komandöride poolsed rekvireerimised peavad olema lõpetatud.

Avalik- ja eraomand mainitud kindlustustes säilitatakse puutumatult; see, mis on ära võetud, kuid on veel tervikuna või osaliselt säilinud, antakse tagasi.

See viimane otsus puudutab spetsiaalselt Hamburgi pank.

Prantsusmaa valitsus kohustub selle artikli täitmiseks andma hädavajalikke korraldusi.

Käesolev salajane artikkel hakkab omama samasugust jõudu ja mõju, just nagu see oleks võetud täht-tähelt käesoleval kuupäeval allkirjastatud konventsiooni.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 11. (23.) aprillil 1814 aastal.

(L.S.)Le comte de Nesselrode.

(M.П.)Графъ Нессельроде.

(L.S.)Le prince de Benevent.

(M.П.)Князь Беневентский.

Heaks kiidetud ja ratifitseeritud:

Одобрено и ратификовано:

(Allkirjastas) Charles Philippe. (L.S.)

(Подписаль) Карль Филиппъ.(M.П.).

(Kinnitas) Le baron de Vitrolles. (L.S.)

(Скрепиль)Бар. Де-Витроль.(M.П.).

*

Lisaartikkel.

Kümnepäevane tähtaeg, milline on kehtestatud käesoleval kuupäeval sõlmitud konventsiooni artikkel kolmanda sätete alusel, et evakueerida kindlustused Reinil ja selle jõe ning Prantsusmaa vanade piiride vaheliselt alalt, laieneb igasugustele Ühendatud Madalmaade provintside kindlustatud kohtadele ja igasugustele sõjalistele asutustele.

Käesolev lisaartikkel hakkab omama samasugust jõudu ja mõju jne.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 11. (23.) aprillil 1814 aastal.

(L.S.)Le comte de Nesselrode.

(M.П.)Графъ Нессельроде.

(L.S.)Le prince de Benevent.

(M.П.)Князь Беневентский.

Heaks kiidetud ja ratifitseeritud:

Одобрено и ратификовано:

(Allkirjastas) Charles Philippe. (L.S.)

(Подписаль) Карль Филиппъ.(M.П.).

(Kinnitas) Le baron de Vitrolles. (L.S.)

(Скрепиль)Бар. Де-Витроль.(M.П.).

*****

Nr.506.

Kõrged Liitlasriigid: T. M. Ülevenemaaline Keiser, T.M. Austria Keiser ja T.M. Preisimaa Kuningas, ühest küljest, ja T.M. Prantssumaa ja Navarra Kuningas, teisest, soovides viia lõpule kõik, milline puudutab möödunud 23. aprilli relvarahu traktaadi Artikkel VIII sätete täitmist, nimetasid oma komissarideks, aga nimelt:

Kõrged Liitlasriigid:

Parun Büllovi ((Bulow, Бюлова)), Preisimaa riigi- ja finantsministri, kavaleri, kolme Liitlasriigi Valitseja volitustega varustatu ja tema asetäitjana

M. de Cancrin ((Канкрин)), kindral-majori, Venemaa armee peaintendandi, kavaleri jne.;

M. le Chevalier de Barbier, T. M. Austria Keisri salanõuniku, Rahandus-koja viitse-presidendi, kavaleri;

M. le baron de Prochaska, Austria armee pea-intendandi, kindral-leitnandi, kavaleri;

M. le comte de Lothum, Preisimaa riiginõuniku, armee pea-intendandi, kindral-majori, kavaleri; ja T. M. Prantsusmaa Kuningas:

M.le comte Dulauloy, riiginõuniku, kindral-leitnandi ning kavaleri;

M. le comte Doumers, kindral-leitnandi, Au-leegioni ordu ülema;

M. le comte Charpentier, kindral-leitnandi ja kavaleri;

M.le comte Charles de la Grange, kindral-leitnandi ja kavaleri.

M.le comte Michaux, kindral-leitnandi ja kavaleri.

M.le baron Marchant, Riiginõukogu reketmeistri, armee pea-intendandi ja kavaleri, ja M. le. Chevalier Sartelon, komisari-kassapidaja ja kavaleri, kes, peale oma volikirjade vahetamist, leppisid kokku alljärgnevas.

Artikkel I.

Pidades silmas tulevast eluliste vahendite ja jookide rekvireerimise tühistamist, Prantsusmaa valitsus võtab enda peale kohustuse tarnida, range täpsusega, hädavajalikud toiduained kõigile vägedele, eranditult, kõigis linnades ja teistes kohtades, kus nad on korteris või seisavad puhkekohtades, samuti nagu rännak-marsi ja puhkekohtades viibimise ajal. Selline vägedele toiduainete tarnimine teostatakse kas etappide kaupa või kohalike elanike poolt või magazinidest, millised võivad olla sisse seatud juba varem ettemääratud etappide asukohtades.

Esimesel juhtumil tarnimise kord määratletakse Prantsusmaa valitsuse poolt nimetatud komissaride ja iga riigi pea-intendantidega tehtud kokkuleppel, aga teisel – vägedele toiduainete väljaandmise aluseks võetakse tariif, mis on selle juurde lisatud.

Vooride hobustele hädavajalik loomasööt ja õled tarnitakse samal viisil, ja ettemääratud tariifi alusel.

Kõigis kohtades, milliseid läbivad sagedased läbimarssimised või toimuvad vägede viibimised, hoolitseb Prantsusmaa valitsus vajalike õlgede tarnimise eest, mitte ainult hobustele, vaid ka ööbimiskohtades piisavas koguses vägedele küljealuseks.

Artikkel II.

Iga riigi poolt antakse Prantsusmaa valitsuse komissaridele läbimarssimise ning iga vägede maleva peatumispaikade päevade nimestikud aga samuti inimeste ja hobuste arvust, kooskõlas millega peavad olema korraldatud etappides magazinide piisav varustamine toiduainete, loomasööda ning õlgedega, et väed saaksid saada kõik selle, mis nad võivad nõuda tariifide ning otsuste alusel.

Iga etapi punkt varustatakse samuti piisava hulga vooridega, et vedada sõjaväe vara, nagu ka kurnatud ja haigeid sõdureid.

Artikkel III.

Teatud vahemaadel, nimelt igas kolmandas või neljandas etapi-jaamas, seatakse sisse äärmisel juhul alates 150 kuni 200 haige, haavatu või tervenenu jaoks depoo ((baas)); see baas peab olema kohandatud, hädavajadusel, ka suurema hulga inimeste vastuvõtuks. Nende edasiveoks hädavajalikud voorid antakse samamoodi kohalike elanike poolt, aga nende ebapiisavusel, Prantsusmaa valitsus täiendab neid ettevõtluse või mingil teisel viisil, korras, millist ta peab sobivaks.

Need baasid majutatakse ühte või mitmesse hoonesse ja need peavad olema varustatud kõige hädavajalikuga, nii toitlustamiseks kui ka haigete, haavatute ravimiseks ning ka tervenenu viibimiseks.

Selleks rajatakse iga baasi juurde toiduainete ja jookide ladu, aga samuti ka kõik vajalik ravimiseks, mis kõik peavad olema väga hea kvaliteediga. See ladu peab omama varusid äärmisel

juhul 8 päevaks ja iga nelja päeva möödudes peavad kõik kasutamata jäänud materjalid olema asendatud uutega.

Arstid, kirurgid ja teenistujad peavad olema sinna antud kohalike või lähimate naabervõimude poolt.

Artikkel IV.

Samamoodi võtab Prantsusmaa valitsus enda peale kõigi eksisteerivate hospitalide ülalpidamise ja kõige haigete ja haavatute ravimiseks ja toitmiseks hädavajalikuga varustamise eeskirjade alusel, millistega on erinevates liitlasvägede sõjavägede määrustikes sätestatud.

Nii nagu mõningate hospitalide majandamist ei teostata sellise hoolikusega, millist nõuab haavatute ja haigete julgeolek, siis puudused selles suhtes peavad olema kõrvaldatud töövõtu korras.

Aga samuti nagu ettevõtjatele poolt tarnitu eest peab olema tasutud, natuuras tasumise asemel, sõjalise rahalise rekvireerimise korras, siis selles asjas tehakse Prantsusmaa ja sel eesmärgil liitlasriikide poolt nimetatud komissaride poolt arve pidamine ja nende poolt koostatud arve alusel makstakse raha välja Prantsusmaa valitsuse poolt.

Kõiki hospitalide hakatakse ülal pidama ülalmainitud viisil kogu selle aja kestel, kuni neis hakkavad viibima liitlasvägedest pärit haiged või haavatud.

Igal hospitalil peab olema Prantsusmaa arst ja teised selle tööks hädavajalikud töötajad; liitlasriigid aga nimetavad enda poolt haigete ning haavatute ravi ja toidlustamise üle kontrolli teostamiseks komissarid.

Peale selle rajatakse hospitalidest välja kirjutatud tervenenuete baasid; Prantsusmaa valitsus võttab enda peale nende varustamise ja nende siin sellise ravimise kohustuse, et kiirendada nende tervenemist, aga peale selle saabumist moodustatakse neist kolme- või neljasajast inimesest koosnevad konvoid, kes suunatakse mööda etapi-teid, millistel peatuspunktid on varustatud piisavalt vooridega, seda nii kurnatute jalavaeva vähendamiseks kui ka nende varustuse ja omandi veoks. Üldse aga kohustub Prantsusmaa valitsus andma neile vooridele kõik soodustused ja igasugust abi, milline võib kaasa aidata tervenenuete vaevade vähenemisele ja soodustada täielikku paranemist.

Igas hospitali juurde asutatakse igasuguste jalavarjude, saabaste, jalarättide, sokkide, särkide, kuubede, pükste ja sinelite väike ladu, et neid jagada puudust-kannatavatele tervenenuetele.

Artikkel V.

Kindralstaabi ohvitserid ja liitlasarmeede pea-kirurgid jäävad Prantsusmaale et teostada järelvalvet kõigi hospitalide üle ja et anda korraldusi selleks, et haigetele, haavatutele ja tervenenuetele antaks välja kõik neile sõjaväeliste määrustikega ettenähtu. Iga riigi poolt hakkab kogu selle sõjaväeteenistuse osa üle järelvalvet teostama ülem-järelvalvajana üks kindral, aga Prantsusmaa valitsus nimetab kohalikke ja kesktaseme ülemaid, kelle poole need kindralid, aga samuti kindralstaabi ohvitserid võivad pöörduda kõigis asjus, millised puudutavad hospitalide ja tervenenuete baase.

Prantsusmaa valitsus, sõltumatult sellest, kohustub rahuldama lühima ajaga kaebused ja nõudmised, millised võisid olla esitatud nendes asutustes eksisteerivate kordade suhtes.

Kõik ohvitserid, sõjaväelased, ametnikud ja teenistujad, kes jäävad Prantsusmaale nii hospitalidesse, aga ka kõigi korralduste tegemiseks, milliseid võidakse veel vajada vägede väljamarssimise või teiste sõjaliste komisjonide suhtes, säilitavad nende juures neile ettenähtud korterid ja ülalpidamise.

Prantsusmaa valitsus nimetab komissarid, et saata igat vägede kolonni ja need komissarid hakkavad jälgima selle üle, et kõik kokkulepitud tarded, nagu ka kõik liitlasvägede kogu rännaku kestel teenindamiseks nõutav oleks täpselt teostatud.

Artikkel VI.

Liitlasriigid, kooskõlas ammuse tavaga, kohustuvad võtma enda peale Prantsusmaa vangide, kes asuvad nende valdustes, edasiveo kuni oma Keisririikide piirideni ja varustada neid kuni mainitud piirideni toidu ning ettenähtud ülalpidamisega.

Omalt poolt Prantsusmaa valitsus saadab vangide vastuvõtmiseks oma komissarid iga Keisririigi poolt määratud linna piiridele, et neid seejärel omal kulul Prantsusmaale saata.

Sarnasel viisil hakkavad tegutsema liitlas-riigid oma vägede ohvitseride ja sõdurite suhtes, kes olid Prantsusmaal vangis.

Artikkel VII.

Juhtumil, kui tekkis vajadus tõlgendada ülalpool täheldatud otsuseid, siis kõik tõlgendused peavad olema tehtud liitlas-vägede kasuks.

Artikkel VIII.

Otseste ja kaudsete maksude suhtes, milliseid liitlas-riigid omasid õigust nõuda nende poolt okupeeritud Prantsusmaa departemangudelt, nende okupeerimise ajal;

kõikide sõjalise vara, soola, tubaka ja teiste vallutatud esemete ladude, aga ka kõigi või osade ladude tühjaks müügil saadud sissetuleku suhtes;

metsade, millised võisid olla maha müüdnud, suhtes;

lõpuks, sõjaväevormide, varustuse ja muude esemete suhtes, milline võis tuleneda liitlasvägede poolt, -

on alljärgnevad otsused võetud vastu poolte vastastikusel kokkuleppel, et hoiduda vastastikustest igasugustest arvetest, igasugustest selgitustest, igasugustest taotlustest ja vastastikustest nõudmistest.

Artikkel IX.

Prantsusmaa valitsus tasub ümmarguse 25 miljoni frangise summa ja kõrged liitlas-riigid piiravad kõik oma pretensioonid mainitud summa tasumisega.

Artikkel X.

25 miljoni frangi maksmisega rahuldatakse ja kustutatakse kõik käesoleva relva-rahuka traktaadi sätetest tulenevad nõudmised, milliseid liitlas-riigid pidasid endal olevat õigust Prantsusmaa valitsusele esitada.

Artikkel XI.

Sool, tubakas, igasugune sõjaväe vara ja kõik teised asjad, nende hulgas eluliselt tähtsad varud, millised asuvad veel Prantsusmaa ladudes, antakse viivitamatult, igasuguse venitamiseta, Prantsusmaa valitsuse agentidele.

Ainiti, on iseenesest mõistetav:

ühest küljest, et kõik vallutatud ladudes olevate esemete realiseerimised, kui mainitud esemed viidi sealt ära, saavad liitlaste kasuks täieliku ja täiusliku jõu;

teisest küljest, toiduainete laod, kuigi need on üle antud Prantsusmaa valitsuse agentidele, võivad sellegi poolest olla kasutatud liitlas-vägede vajaduste rahuldamiseks, seni kuni viimased asuvad Prantsusmaa territooriumil.

Artikkel XII.

Kõik metsade müügid, milliseid on teostatud liitlasriikide agentide poolt ja millisele ei ole järgnenud ekspluateerimine ning metsa väljavedu, ei hakka omama mingit jõudu.

Artikkel XIII.

25 miljoni frangi maksmine toimub Pariisis, nendele isikutele, kelle liitlas-riigid nimetavad.

Artikkel XIV.

Tasutakse metallrahaga, päevase kursi alusel ja mitte mingil juhtumil ega mingil ettekäändel paberrahades, millised need ka ei oleks, ega ka mingil teisel viisil, peale ülalmainitu.

Artikkel XV.

Esimene ühe miljonilise summa väljamaksmine teostatakse käesoleva aasta detsembris. Ülejäänud kakskümmend neli miljonit tuleb välja maksta kaheteistkümne võrdse osana, igakuks kaks miljonit.

Need maksed tuleb teha iga kuu ja järgnevad sellisel viisil, et esimene makse teostatakse jaanuaris 1815 aastal, aga viimane sama aasta detsembris.

Artikkel XVI.

Liitlasriikide komissarid, või teised selleks nimetatud isikud, saavad vekslid summadele, millised tuleb igakuiselt tasuda ja selline vekslite väljaandmine ei tohi tekitada liitlas-riikidele mitte mingeid kulutusi või väljaminekuid.

Nende vekslite väljaandmine peab olema täielikult lõpetatud 6. juuniks.

Liitlasriikide poolt nimetatud isikud asuvad väljaantavate vekslite liigi, olemuse suhtes kokkuleppesse Prantsusmaa valitsuse rahandusministeeriumiga ja selles suhtes kõrged liitlasriigid peavad olema rahuldatud neile kõige kasulikumal viisil.

Artikkel XVII.

Kõrged lepingulised riigid annavad viivitamatult kõige täpsemad käsud, et takistada igasuguseid kontributsiooni või muid nõudmisi, peale vägede toitlustamise, hospitalides abi andmist, teekonnal antavaid veovahendeid puutuvaid, lõpuks, kõike sellesse, mis peab olema tarnitud käesoleva konventsiooni Artiklite I, II, III, IV, V ja VI sätete jõul.

Ja juhtumil, kui selle asja suhtes antud käsud olid rikutud, määravad vastavad valitsused hüvitused.

See juhtus Pariisis, 28. mail 1814 aastal.

(L.S.)Le Baron de Bulow.	(M.П.)Баронъ Бюловъ.
(L.S.)George Cancrin.	(M.П.)Георгий Канкринъ.
(L.S.)Le chev. De Barbier.	(M.П.)Шев. Де Барбье.
(L.S.)Le Baron Prochaska.	(M.П.)Баронъ Прошаска.
(L.S.) Gen. Dulauloy.	(M.П.)Ген-ль Дюлолуа.
(L.S.)Baron Merchant.	(M.П.)Баронъ Маршанъ.

Heaks kiidetud ja ratifitseeritud.

Alexandre. Алелсандръ.

*****

18. (30.) mai. 1814.a Pariisi rahutraktaat.

((F. Martensi kommentaar.)).

Selleks, et iseloomustada Keiser Aleksandri suhteid Bourbonidesse, kes on taastatud Prantsusmaa troonile, on huvitav kirjavahetus, millist ta temaga pidas kuni 1814 aasta katastroofiga.

Louis, Lille krahv, astus Aleksander I kirjavahetusse alates 1813 aastast. Teatades oma pretensioonist Prantsusmaa troonile. Keiser suhtus nendesse pretensioonidesse erakordselt jahedalt ja ta ei vastanud Bourbonide dünastia juhilt saadud neljale kirjale. Ilmselge, et 1813 aastal Aleksander I ei olnud mitte mingit kaastunnet selle dünastia suhtes ja tema taastamise mõte Prantsusmaa troonile üldsegi ei kütlenud. Vastupidiselt, Bourbonidelt ta ei oodanud Prantsusmaale mitte mingit kasu ja 1813 aastal ei olnud Napoleoni Prantsusmaa troonilt kukutamisele veel tõsist juttu.

Veebruaris 1813 aastal Louis saatis Keiser Aleksandri juurde krahv de La Ferronaysi, kui oma saadiku. Õnnitlenud Keisrit usurbaator Napoleoni üle saavutatud suurte võitude eest, ta teeb temale ettepaneku avaldada Prantsusmaa rahvale proklamatsiooni, milliseiga oleks tunnistatud tema kui „Prantsusmaa seadusliku suverääni“ tiitlit. Louis kahtles kõigis Prantsusmaa või „kuningriigi“ osades üldise ülestõusu võimaluses. Selline oletus oleks olnud soovunelm. Kuid ikkagi oli võimalik kutsuda esile ülestõus mõnedes Prantsusmaa territooriumi osades, näiteks Normandias ja ta oli valmis tegema seda eesmärki silmas pidades katse.

Sellele 2. (14.) veebruari 1813 aasta kirjale mitte mingit vastust ei järgnenud.

Aprilli alguses (7. u.k.j.) Louis pöördus uuesti Keiser Aleksandri poole kirjaga, millises ta kiidab väga jämedalt Tsaari auhust.

„Sündmused“, kirjutas ta, toimusid sellise kiirusega, milliseid ma tunnistanuks ebatõenäoliseks, siis mis võis üldse Venemaa rahvale olla ebatõenäoline, keda juhitakse Aleksander I poolt, kuid mitte vähemal määral ta on ennekuulmatu. Juba Saksamaa on vaba; varsti hakkavad Teie Keiserliku Majesteedi lipud lehvima Reini kallastel ja te võite kergelt endale ette kujutada neid tundeid, milliseid see mõte tekitab Henri IV järeltulijate hinges...”

Ja see tulevase Louis XVIII kiri oli väärinud Venemaa Tsaari vastuse, kui mitte lugeda vastuseks Keisri 24. aprilli 1813 aasta Dresdenist kirjutatud kirja. Selles kirjas tuleb ilmsiks suur erinevus seisukohtades, milline oli mõlemate korrespondentide poolt võetud. Louis kirjutas Aleksandrile: „Monsieur mon Frere et Cousin“ ja allkirjastas: „le bon Frere et Cousin!“ Aleksander I kirjutas temale: „Monsieur le Comte!“ - ja allkirjastas: „Võtke vastu, hr. krahv, kinnitused kõigest minu tunnetest“.

Üldse aga see Keiser Aleksandri kiri paistab silma väga kuiva tooniga. Ta lükkab kategooriliselt tagasi hertsog d'Angouleme kontinendile sõidu ja krahv La Ferronaysi asumise peakorteris.

Kuid sarnane kuivus ei peatanud Louis XVIII üldsegi tema püüdlusi sattuda Prantsusmaa troonile. Novembris 1813 aastal, aga nimelt 15., ta kirjutab uuesti Keiser Aleksandrile, tõestades temale, et nüüd on saanud aeg tema prantslaste kuningaks kuulutamiseks. Napoleon – see „usurbaator“ ja „türann“ - soovib ajada prantslased segadusse ja tekitada hirmu liitlaste plaanide suhtes. „Ainus vahend“, kirjutab Louis, „jätta ta ilma sellest viimasest jõust seisneb selles, et kodumaise ja seadusliku valitsuse taastamisega näidata Prantsusmaale selle õiget sõltumatuse ja heaolu kaitsjat“.

Lõpetuseks, Louis XVIII veenab Keiser Aleksandrit, et Napoleon on ümbritsetud reeturitega, kes vaid ootavad tema, Louisi kuningana tunnustamist, et lahkuda usurbaatori leerist. Muuseas, marssal Soult on viivitamatult valmis minema üle seadusliku kuninga poolele.

Aleksander I suhtumine Louis XVIII muutus täielikult sellest hetkest, kui Keiser otsustas Napoleoni Prantsusmaa troonilt kukutada. See juhtus peale Chatilloni kongressi.

Oma 5. (17.) aprilli 1814 aasta kirjas Louis XVIII , Aleksander I nimetab teda: Monsieur mon frere“ ja teatab temale tema juurde kindral Pozzo di Borgo saatmisest, kes peab asema tema juures. Keiser palub teda täielikult uskuda ja hinnata tema antud nõuandeid.

Seejuures Keiser õnnitleb Prantslaste Kuningat troonile naasemise puhul ja soovib kõige tungivamal viisil tal aarvestada Prantsusmaa rahva „rahvuslikku taht“.

„Muideks“, kirjutab Keiser Aleksander, „kui minu tegevused selles pühas ja visas sõja olid mõningasel määral kasulikud Teie Majesteedi huvidele, ja kui ma sellisel viisil soetasin õiguse meie sõprusele ja usaldusele, siis kuulake suurima tähelepanuga kindral Pozzo sõnu, kellele ma tegin ülesandeks teatada minu vaatluste viljadest ja eriti minu kogemustest, millise ma soetasin armee suhtes... Ei kuulu mingi kahtluse alla, et Prantsusmaa Kuningriik ootab Teie Majesteedit oma õnne ja taassündi, aga ka samamoodi on õiglane see, et eksiteerib ka *rahvuslik tahe*. Teie vallutate kõik südamed, kui hakkate juhinduma liberaalsetest ideedest, millised on suunatud Prantsusmaa orgaanisliste asutuste hoidmisele ja kinnitamisele“.

Louis XVIII rõõmustas väga, saades Venemaa Keisrilt sellise kirja, kuna ta kinnitas tema valimist Prantsusmaa troonile. Ta oli tänulik, et tema juurde määrati täievolilise ministrina Pozzo di Borgo. Vähe sellest: ta võtab tänulikult vastu temale antud head nõuanded ja lubab olla „isalikuks“ Prantsusmaa valitsejaks.

„Teie Majesteet“, kirjutab ta Calaisist Aleksandrile 26. (14.) aprillil 1814 aastal, „teate minu mõõdukaid vaateid, millised on tunnustatud kõnedega, millistega ma pidevalt pöördusin rõhutatud prantslaste poole. Seepärast te peate uskuma minu jõupingutusi, milliseid ma ei jäta kasutamata ,et korraldada põhimõtetel, millised on kooskõlas Prantsusmaa kasuga, isamaalise valitsuse, millist ma soovin teostada kõigi hüvanguks ja õnneks“.

Keiser Aleksander I ei olnud Louis XVIII isiksuse eriline austaja ja ta nõustus Bourbonide dünastia taastamisega Prantsusmaa troonile pigem Napoleoni vastasest vaenust, kui lugupidamisest Louis XVIII ja tema dünastia vastu. Tal olid tõsised kahtlused Prantsusmaa Kuninga võimete suhtes mõista oma rahva seaduslikke soovide. Vaat, miks ta eriti rõhutab tema rahva rahvusliku tahte austamise kohustust.

Louis XVIII vastus, koos lubadusega hoolitseda prantslaste eest „isalikul viisil“, ei saanud Keisrit mitte kuidagi rahuldada ega vähendada tema kartusi. Tulevik näitas varsti , et need kartused olid täiesti põhjendatud, kuna rahvad ei ole lapsed, keda võib „isalikult“ sundida ja karistada.

Kuidas see ka ei olnud, Louis XVIII astus Prantsusmaa troonile ja alljärgnevat Pariisi traktaati pidi, suurte liitlasriikide mõtete järgi, olema Euroopa ja Prantsusmaa uuele poliitilisele korraldusele, peale Prantsusmaa revolutsiooni ja Napoleon I keisririigi märkimisväärsete sündmuste ajajärku, kindlaks vundamendiks. Üpris varsti suured liitlas-monarhid pidid veenduma, et nad eksisid selles suhtes, nagu ka paljudel teistel juhtudel.

*

Tema Püha ja Lahutamatu Kolmainsuse nimel.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja Tema liitlased ühest ja T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas teisest küljest, olles innustatud ühesugusest soovist lõpetada pikaajalised Euroopa rahunõudused ja rahvaste hädad kindla rahuga, millised on põhjendatud õiglasel Suurriikide vahelise jõudude jaotamisel ja seisnevad oma kaendamise sätetes selle kindluseks, T. M. Ülevenemaaline Keiser ja Tema liitlased, soovimata praegu Prantsusmaalt rohkem nõuda, kui ta, läks tervikuna oma kuningate isamaalise valitsuse alla, esitades sellisel viisil Euroopale julgeolu ja heaolu tagatise nende tingimuste ja tagatistega, milliseid nad hädavajadusest nõudsid tema viimaselt valitsuselt, Nende mainitud Majesteetid nimetasid oma volinikeks et koostada, otsustada ja allkirjastada rahu- ja sõprus-traktaat, aga nimelt:

T. M. Ülevenemaaline Keiser,

krahv Andrei Razumovski ((Andre de Razoumowsky, Андрея Разумовскаго)), oma Tegev-salanõuniku, Püha Apostel Andrei, Püha Aleksander Nevski, Püha Vladimiri Suure Risti 1- järgu kavaleri

ja krahv Karl Robert Nesselrode ((Charles Robert de Nesselrode, Карла Роберта Нессельрода)), oma Tegev-salanõuniku, kammerhärri, riigisekretäri, Püha Aleksander Nevski, Püha Vladimiri Suure Risti 2-järgu jt ordenite kavaleri,

ja T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas,

Hr Charles Maurice Talleyrand-Perigord, Prints de Benevent, ((Карла Маврикая Талейрана-Перигора, князя Беневентскаго)), Au-leegioni Suure Kotka, Venemaa Püha Apostel Andrei jt ordenite kavaleri, oma välisministri ja välisasjade riigisekretäri.

Kes, peale vastavate volikirjade vahetamist, otsustasid vastui võtta alljärgnevad artiklid:

Artikkel I.

Ja saagu nüüdsest ajast igaveseks ajaks T. M. Ülevenemaalise Keisri ja Tema liitlaste ühest küljest, ja T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuninga teisest, samuti nende vastastikuste pärijate ja järeltulijate, nende Riikide ja alamate vahel.

Kõrged lepingulised pooled rakendavad kogu oma püüdlusi selleks, et säilitada, mitte ainult nende vahel, vaid nii palju kui neist sõltub, ka kõigi Euroopa riikide vahel, hea üksmeele ja tunnustamise, milline on niivõrd tarvilik nende rahule.

Artikkel II.

Prantsusmaa Kuningriik säilitab oma piiride terviklikkuse sellises seisundis, millised need olid 1. jaanuaril 1792 aastal; peale selle saab ta maad, millised asuvad järgnevas artiklis määratletu piirihoone sees.

Artikkel III.

Belgia, Saksamaa ja Itaalia poolelt endised piirid, nii nagu nad olid 1. jaanuaril 1792 aastal, taastatakse, alustades Põhjamerest Dunkerque ja Nieuporti vahelt kuni Vahemereni Cagnes ja Nice vahel, järgmise täpse tähistamisega:

1)Jemmappe departemangus ((maakonnas)) kantonid Dour, Merbes-le-Chateau, Beaumont ja Chimay jäävad Prantsusmaale; piirijoon hakkab kulgema seal, kus see puudutab Douri kantonit, selle ja Boussu ning Paturage kantonite vahelt, aga samuti ka edasi Merbes-le -Chateau kantoni ja Binch ja Thuini kantonite vahelt.

2)Sambre ja Mause departemangus, hakkavad kantonid Valvourt, Florennes, Beauring ja Gedinne kuuluma Prantsusmaale; piirijoon, milline jõuab selle departemanguni, hakkab edasi kulgema mööda joont, milline eraldab ülalmainitud kantonid Jemmappe departemangust ja Sambre ja Meuse departemangu ülejäänud osast.

3)Moselle departemangus uus piirijoon, seal, kus see eelmisest eemaldub, hakkab olema moodustatud alates Pelest kuni Fremersdorfini tõmmatud joonest, ning joonest, milline eraldab Tholey kantoni Moselle departemangust ülejäänud osast.

4)Sarre departemangus jäävad Saarbrucki ja Arnevali kantonid Prantsusmaale, aga samuti osa Lebachi kantonist, milline asub piki Herschenbachi, Ueberhosen, Hilsbach ja Halli asumite piiri tõmmatud joonest Lõuna pool (jättes need erinevad kohad Prantsusmaa piirest väljapoole), kuni selle punktini, kus Querselle lähedal (milline kuulub Prantsusmaale) joon, eraldades Arnevali ja Ottweileri kantonid, jõuab kuni jooneni, milline eraldab Arnevali ja Lebachi kantonid; sellel poolel moodustab piiri ülalmainitud joon, aga pärast moodustub joonest, milline eraldab Arnevali kantoni Bliescastelist.

5)Nii nagu Landu kindlus kuni 1792 aastani moodustas eraldatud punkti Saksamaal, siis Prantsusmaa hoiab enda piirides osa Mont-Tonnerre ja Bas-Rhini departemangudes, et ühendada Landau kindlused ja selle ümbruskonnad kuningriigiga. Uus piirijoon, alates sellest punktist, kus Obersteinbachi (milline jääb väljaspoole Prantsusmaad) lähedal, piir Moselle ja Mont-Tonnerre departemangude vahel puudutab Bas-Rhini departemangu, hakkab jooksuma mööda liini, milline eraldab Weissenbourgi ja Bergzaberni kantonid (Prantsusmaa poolelt) Pirmasens, Dahn ja Anweileri kantonitest (Saksamaa poolelt), kuni selle punktini, kus need piirid, Wolmersheimi küla lähedal, puutuvad kokku Landau kindlustuste endise piiriga. Sellest piirist, milline jäi selliseks, nagu see oli 1792 aastal, hakkab uus piir jooksuma edasi Queichi jõe haru, milline, jättes selle piiri Queichheimi lähedale (milline jääb Prantsusmaale), jookseb edasi asumite Mertenheimi, Knittelsheim ja Belheim lähedalt (millised jäävad samuti Prantsusmaale, kuni Reinini, milline hakkab edaspidi olema Prantsusmaa ja Saksamaa vaheline piir.

Mis puudutab Reini, siis selle laevatatavast jõesängist saab piir, kuid sellisel viisil, et muudatused, millised võivad tulevikus tekkida selle voolusängi kujus, ei hakka üldsegi puudutama sellel jõel asuvate saarte omandamist. Nende saarte omandamine taastatakse sellisel viisil, nagu need olid Luneville traktaadi allakirjutamise ajal.

6)Doubsi departemangus algab piir sellisel viisil, et ta algab ülalpool Ranconniere, Losle lähedal ja mööda Jura mäeahelikku Cerneux-Pequignoti ja Fontenellesi asula vahel, jookseb edasi kuni Jura tipuni, milline asub umbes seitsme või kaheksa tuhande jala võrra Brevine külast Loodes, kus ta uuesti liitub Prantsusmaa endise piiriga.

7)Lemani departemangus, piirid Prantsusmaa maade, Vaud maa ja Genove Vabariigi erinevate osade (milline hakkab moodustama osa Šveitsist), jäävad sellisesse seisundisse, nii nagu need olid enne Genove Prantsusmaaga liitmist. Kuid kantonid Frangy ja St. Julien (kaasa-arvatud osa, milline asub tõmmatud joonest Põhjas alates punktist, kus Laire jõgi jookseb Chancy lähedal Geneve maadele, piki Sesequini, Lacouex ja Seseneuve piire, millised jäävad väljaspoole Prantsusmaa piire), Reignieri kanton (kaasaarvatud osa, milline asub joonest Idas, milline jookseb mööda Murazi, Bussy, Pers ja Cornieri piire, millised jäävad Prantsusmaa piiridest välja) ja kanton Roche (kaasaarvatud kohad, milliseid nimetatakse Roche ja Armanoy koos nende maakondadega) jäävad Prantsusmaale. Piir hakkab jooksuma mööda erinevate kantonite piire ja piire pidi, millised eraldavad Prantsusmaale kuuluvad osad, nendest, millised temale ei jää.

8)Mont-Blanc departemangus soetab Prantsusmaa alam-prefektuuri Chambéry (kaasaarvatud kantonid l'Hopital, St. Pierre d'Albigny, Rocette ja Montmelian) ja alam-perfektuur Annecy, milline sisaldab osa Faverge kantonist, milline asub joonest Ida pool, milline jookseb Ourechaise ja Marlensi, Prantsusmaa poolelt ja Marthod ja UGINE vahel, vastaselt poolelt, ja seejärel jookseb edasi mööda mäetippe kuni Thones kantoni piirini. See joon koos mainitud kantonite piiridega hakkab sellelt poolelt moodustama uut piiri.

Püreeneede mägede poolt jäävad piirid, sellisteks, nagu need olid mõlemate, Prantsusmaa ja Hispaania kuningriikide, vahel enne 1. jaanuari 1792 aastat; viivitamatult asutatakse mõlemate Riikide poolt ühine komisjon, et määratleda seal piirid lõplikult.

Prantsusmaa loobub kõigist riiklikest, valitsejalikest ja valdajalikest õigustest kõigile maadele ja maakondadele, linnadele ja kohtadele, millised asuvad väljaspool ülalmainitud piire; Monaco vürstiriik taastatakse sellisena, millises ta oli enne 1. jaanuari 1792 aastat.

Liitlas-Õukonnad tagavad Prantsusmaale Avignoni vürstiriik, Venaissini krahvkond, Montbeliard krahvkond ja kõik selles olevad enklaavid, millised kunagi kuulusid Saksamaale ja millised on võetud ülalmainitud piiridesse, kuigi nad olid ühendatud Prantsusmaaga enne ja pärast 1. jaanuaril 1792 aastal. Riigid jätavad endale vastatikuselt täieliku õiguse kindlustada sellise punkti oma riikides, millist nad peavad oma julgeolekuks sobivaks.

Et vältida eraomandiõiguse rikkumist ja et kaitsta, kõige headloovate põhimõtete alusel, inimeste vara, kes elavad piiridel, iga Prantsusmaaga piirnev riikidest nimetab komisсарid, et asuda, koos Prantsusmaa komisсарidega, vastastikuseid maid piiritlema.

Kui vaid komisсарid lõpetavad selle asja, tehakse visandid, millised on allkirjastatud vastastikuste komisсарide poolt ja püstitatakse vastastikuseid piire tähistavad piiritulbad.

Artikkel IV.

Selleks, et kindlustada Geneve linna suhtlus teiste Šveitsi maadega, millised asuvad järve ääres, Prantsusmaa nõustub, et Versoy kaudu jooksev tee oleks mõlematele maadele ühine. Vastastikused valitsused nõustuvad sõbralikult vahendite kulutamise suhtes, millised on tarvilikud salakaubaveo ärahoidmiseks, posti liikluse korraldamiseks ja selle tee korras hoidmiseks.

Artikkel V.

Laevasõit mööda Reini alates jõe sellest osast kui see muutub laevatatavaks, kuni mereni ja tagasi, hakkab olema vaba sellisel viisil, et see ei oleks kellegile ära keelatud ja tulevasel kongressil võetakse käsile eeskirjade koostamine, milise alusel hakatakse kaldariikide poolt makse koguma, mis on seda-võrd võrdselt ja kasulikud kõikide rahvaste kaubandusele.

Tulevasel kongressil hakatakse samuti uurima ja otsustama, millisel viisil rahvaste vahelise suhtluse kergendamiseks ja et nad alati vähem võõrduksid teine-teisest, võivad ülalal mainitud otsused olla ühtmoodi laiendatud kõigi teiste jõgede üle, millised oma laevatatava jõesängiga eraldavad või läbivad erinevaid riike.

Artikkel VI.

Holland, milline asub Orange Maja valitsemise all, laieneb oma piirides. Tiitel, milline kaasneb ülemvõimuga ja tema mõju ei saa mitte mingil juhul kuuluda seal mitte mingile printsile, kes kannab või on kutsutud kandma välisriigi krooni.

Saksamaa piirkonnad hakkavad olema sõltumatud ja ühendatud ühisesse liitu.

Šveits hakkab olema sõltumatu ja juhib end edaspidi ise.

Itaalia, väljaspool Austriale minevate maade piire, moodustatakse suveräänsetest riikidest.

Artikkel VII.

Malta saar ka kõik sellest sõltuv, hakkab kuuluma Tema Suurbritannia Majesteedi täielikku omandisse ja valdusesse.

Artikkel VIII.

Tema Suurbritannia Majesteet, leppides kokku enda ja oma liitlaste eest, kohustub Tema Kristlikeimale Majesteedile tagastama, alljärgnevalt mainitud tähtaegadel, kolooniad, kalapüügi alad, kontorid ja igasugused asutused, milliseid Prantsusmaa valdas 1. jaanuaril 1792 aastal Ameerika, Aafrika ja Aasia meredel ning maadel, kaasa-arvatud Tabago ja Sainte-Lucie ja l'Île de France koos selle juurde kuuluvaga, aga nimelt: Rodrigue ja Sechelles, millised Tema Kristlikeim Majesteet loovutab Tema Briti Majesteedile täielikku omandisse ja valdusesse, aga samuti ka osa Saint-Dominguest, milline on loovutatud Prantsusmaale Bale rahulepingu alusel ja millise Tema Kristlikeim Majesteet loovutab uuesti Tema Katoliiklikule Majesteedile täielikku omandisse ja valdusse.

Artikkel IX.

T. M. Rootsi ja Norra Kuningas, koos liitlastega võetud oma meetmete tulemusel ja et täita eelnevat artiklit, nõustub, et Guadeloupe saar oleks tagastatud Tema Kristlikeimale Majesteedile ja loovutab kõik õigused, milliseid ta sellele saarele võib omada.

Artikkel X.

Tema Õigeim Majesteet, tema poolt koos liitlastega võetud meetmete tulemusel ja et täita Artikkel VIII sätteid, kohustub tagastama Tema Kristlikeimale Majesteedile, alljärgnevalt sätestatud tähtajaks, Prantsusmaa Guyana sellises seisundis, millises see oli 1. jaanuaril 1792 aastal.

Nii nagu mainitud otsuse sisu puudutab vaidluse taaslustamist, milline eksisteeris sel ajal piiride suhtes, siis ka lepiti kokku, et see vaidlus oleks, Tema Suurbritannia Majesteedi vahendusel, sõbralikult lõpetatud mõlemate Õukondade poolt.

Artikkel XI.

Kindlused ja teised kindlustatud kohad kolooniates ja asutustes, millised tagastatakse Tema Kristlikeimale Majesteedile, artikkel VIII, IX ja X jõul, oleks antud üle sellises seisus, millises need asusid selle traktaadi allkirjastamise ajal.

Artikkel XII.

Tema Suurbritannia Majesteet kohustub lubama Tema Kristlikeima Majesteedi alamatel kasutada, kaubanduse ja nende isikute julgeoleku ning omandi suhtes Suurbritannia valduste piires India maismaal, selliseid kasusid, privileege ja kaitset, millised on praegu või tulevikus antud enamsoodustatud rahvastele. Omalt poolt Tema Kristlikeim Majesteet, soovides innukalt mõlemate Riikide, Prantsusmaa ja Inglismaa, vahel vahetpidamatu rahu jätkumist ja püüdes kõikvõimalikult aidata kaasa nüüdsest mõlemate rahvate suhetes kõige tõrjumist, mis võinuks aja jooksul rikkuda head vastastikust üksmeelt, kohustuvad mitte rajama mingeid kindlustusi asumites, millised peavad olema temale tagastatud ja millised asuvad Suurbritannia valduste piirides India maismaal ja asutada neisse asumitesse ainult sellise vägede arvu, milline on vajalik selle heas korras hoidmiseks.

Artikkel XIII.

Mis puudutab prantslaste kalapüügiõigust Terre-Neuve suurel madalikul, samanimelise saare kallastel ja St-Laurenti lahes, kõik see taastatakse endiseks, nii nagu see oli 1792 aastal.

Artikkel XIV.

Kolooniad, kontorid ja asutused, millised peavad olema tagastatud Tema Kristlikeimale Majesteedile, T. M. Suurbritannia Kuninga või antakse üle tema liitlaste poolt, aga nimelt: millised suvad Põhja merede või Ameerika ja Aafrika maismaa merede ääres, kolme kuu pärast, aga Hea Lootuse neeme juures asuvad, kuue kuu pärast, peale käesoleva traktaadi ratifitseerimist.

Artikkel XV.

Kuna Kõrged lepingulised pooled, möödunud 23 aprilli konventsiooni Artikkel IV jõuga, jätsid endale õiguse sätestada käesolevas lõpplikus rahulepingus korraldus arsenalide ja relvastatud ning mitterelvastatus sõjalaevade suhtes, millised asuvad mere äärsetes Prantsusmaa poolt mainitud konventsiooni Artikkel II alusel ära antud kindlustes; siis lepiti kokku, et mainitud sõjalaevad ja relvastatud ja relvitud laevad, aga samuti meresuurtükivägi ja meresuurtükiväe moon ning kõik laevade ehituseks ja relvastamiseks vajalikud materjalid jagatakse Prantsusmaa ja nende riikide, millistes kindlused asuvad, vahel ära nõnda, et kaks-kolmandikku saab Prantsusmaa ja ühe kolmandiku need Riigid, millistele need kindlused hakkavad kuuluma.

Ehitusjärgus olevad laevad ja alused, milliseid ei suudetud merele viia kuue nädala pärast, peale käesoleva traktaadi allkirjastamist, lammutatakse materjalideks ja kui sellised tükid jaotatakse ülalpool mainitud proportsioonis.

Selle ja teise poole poolt nimetatakse sellise jagamise teostamiseks ning teatiste vormistamiseks komissarid; selleks, et Prantsusmaale saaksid tagasi ohutult tulla Prantsusmaa meistrimehed, meremehed või ametnikud antakse liitlasriikide poolt välja passid või läbipääsuload.

Ülalmainitud sätetesse ei võeta laevu ja arsenaale, millised asuvad mere ääretes kindlustes, millised sattusid liitlaste kätte enne 23 aprilli, ega ka laevad ja arsenalid, millised kuuluvad Hollandile, aga nimelt Texeli laevastik.

Prantsusmaa valitsus kohustub välja viima või käskima ära müüa kõik selle, mis hakkab temale kuuluma ülaltäheldatud sätetes, kolme kuu pärast, sissetuleku järgneva jaotamisega.

Antverpeni sadam hakkab tulevikus olema ainsaks kommerts-sadamaks.

Artikkel XVI.

Kõrged lepingulised pooled, soovides ja käskides anda täielikku unustusse Euroopat häirinud ebakõlad, kuulutavad ja lubavad, et selle traktaadiga tagastatud ja loovutatud piirkondades mite keegi, millisest seisusest või seisundist ta ka ei olnud, ei saa ära aetud, häiritud või muretsema pandud, ei isiklikult, ega ka ta omandi pärast ja seda mitte mingil ettekäändel ega tema käitumise või poliitilise meelsuse põhjusel, ega ka tema poolehoiust lepingulistele pooltele või valitsustele, millised lakkasid olemast, või üks kõik millisel põhjusel, kui siis vaid võlgade pärast eraisikutele või selle traktaadi sõlmimisest järgneda võiva asja eest.

Artikkel XVII.

Kõikides maades, millised peavad või tulevikus peavad hakkama asuma teiste valitsejate võimu all, nii selle traktaadi jõul, samuti ka neid meetmeid, millised selle tulemusel peavad olema võetud, antakse pärismaistele või välismaalastest elanikele, millisest seisusest või rahvusest nad ka ei oleks olnud, kuue aastane tähtaeg, lugedes ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast, omandi suhtes, millise nad soetasid enne praegust sõda või peale seda, korralduste tegemiseks, kuidas nad paremaks peavad ja et sõita sellisesse riiki, millise nad ise soovivad valida.

Artikkel XVIII.

Liitlas-riigid, soovides osutada Tema Kristlikeimale Majesteedile uue oma unustamise püüdlust puudutava tõendi, kuivõrd neist sõltub, kurja aja tagajärgedest, milline on nõnda õnnelikult lõpetatud käesoleva rahuga, loobuvad kõigist summadest, milliseid valitsused võivad kontraktide järgi Prantsusmaalt nõuda tarnete eest või mingite laenude eest, millised antud Prantsusmaa valitsusele erinevate sõdade ajal, millised toimusid alates 1792. aastast.

Tema Kristlikeim Majesteet, omalt poolt, loobub igasugustest nõudmistest, milliseid ta võinuks teha Liitlasriikidele samasugusel alusel.

Selle artikli täitmiseks, Kõrged lepingulised pooled kohustuvad hankida vastastikuselt endale igasugused aktid, kohustused ja dokumendid, millised puudutavad võlanõudeid, millistest nad vastastikuselt loobusid.

Artikkel XIX.

Prantsusmaa valitsus kohustub koostama arve ja maksma välja summad, millised ta muusseas oleks pidanud tasuma tema piirides välja jäävates maades, sõlmitud kontrahhide või teiste eraisikute või asutuste ja Prantsusmaa ülemuste vaheliste formaalsete arvete, kui ka tarnete eest, aga ka seaduslike kohustuste alusel.

Artikkel XX.

Kõrged lepingulised pooled, viivimatult peale selle traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist, nimetada komissarid et tehtaks korraldused ja jälgitaks kõigi sätete täitmist, millised on sõnastatud Artiklites XVIII ja XIX. Need komissarid hakkavad läbi vaatama eelmises artiklis mainitud pretensioone, nõutavate summade arveid ja makse viisi, millise Prantsusmaa valitsus nende tasumiseks pakub. Neile on samuti tehtud ülesandeks aktide, kohustuste ja dokumentide tagasi andmine, millised puudutavad pretensioone võlakohustusi, millistest Kõrged lepingulised pooled vastastikuselt lahti ütlevad, sellisel viisil, et otsuste ratifitseerimine viib lõpule selle vastastikuse loobumise.

Artikkel XXI.

Võlad, millised on tagatud nimelt alguses oma nende maade pandiga, millised hakkavad edaspidi kuuluma Prantsusmaale või mis on tehtud nende sisemiseks juhtimiseks, jäävad neile maadele endile. Selle tulemusel hakatakse lugema Prantsusmaa valitsuse kasuks alates 22. detsembrist 1813 aastast need neist võlgadest, millised on kantud Prantsusmaa riigivõlana Pearaamatusse; dokumendis aga kõigist neist võlgadest, millised olid ettevalmistatud selliseks üleskirjutuseks, kuid mis ei olnud veel sisse kantud, võivad olla antud maade valitsustele, milliseid need puudutavad. Aruanded kõige selle kohta koostatakse ja kinnitatakse ühis-komisjoni poolt.

Artikkel XXII.

Prantsusmaa valitsus, omalt poolt, hakkab olema kohustatud ära maksma kõik summad, millised on esitatud ülalmainitud maade alamate poolt Prantsusmaa riigikassale käenduse, pandi või hoiule andmise kujul. Samamoodi ka Prantsusmaa alamatele, kes teenivad neis maades ja kes andsid need summad käenduse, pandi või nende riigikassase hoiule andmise korras, antakse neile korralikult tagasi.

Artikkel XXIII.

Auametnikud kohtades, millised on kinnitatud rahaliste ülesannetega, kuid kes ei oma oma käsutuses raha, rahuldatakse protsentidega, kuni Pariisis lõpliku tasumiseni, viiendikuga aastas, alates selle traktaadi allkirjutamise päevast.

Nende suhtes, kes peavad aru andma, hakkab see maksmine mitte hiljem kui kuue kuu pärast, peale nende arvete esitamist, kaasa-arvatud ainus kuritarvituse juhtum. Viimase arve koopia saadetakse nende maa valitsusele; see on temale teadmiseks ja juhendiks.

Artikkel XXIV.

Rahalised kohtu pandid ja summad, võlgade tasumise kassasse hoiule antu, et täita 28. nivose 13 aasta (18 aprilli 1805) seadust ja milline kuulub maade elanikele, milliseid Prantsusmaa lakkab valdamast, antakse aastaseks tähtajaks, lugedes selle traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamisest, mainitud maade juhtide kätte, arvates neist kohtu pantidest ja hoiule antud summadest välja, millises osalevad Prantsusmaa alamad, millisel juhtumil jäävad nad võlgade kustutamise kassale ja ei anta välja mitte teisiti, kui tõendite alusel, millised põhinevad vastavate kompetentsete autoriteetide otsusel.

Artikkel XXV.

Summad, millised on pandud ühingute ja avalike asutuste poolt riigi kassasse ja Pearaamatusse või mõnda teise valitsuse kassasse, hakkavad selle poolt välja makstud viiendiku võrra aastas, alates selle traktaadi allkirjastamise päevast, arvestades maha laenu, milliseid võis

nende poolt võetud ja rikkumata formaalseid proteste, millised esitatud nende summade suhtes mis kaasatud mainitud ühendustes ja mainitud avalikes asutustes.

Artikkel XXVI.

Alates 1. jaanuarist 1814 aastast, Prantsusmaa valitsus ei ole enam kohustatud andma igasugusele Prantsusmaa alamlusest lahkunud isikule kodaniku, sõjaväelase ja vaimuliku pensioni, aga samuti erruläinute palku ja reformist mahajäänute ülalpidamist.

Artikkel XXVII.

Rahva vabadused, millised on soetatud Prantsusmaa alamate koormavate tingimuste Belgia, Reini vasaku kalda ja Alpi departemangude väljaspool Prantsusmaa piire, on tagatud ja jäävad soetajatele kindlustatuks.

Artikkel XXVIII.

Prantsusmaal surnud välismaalaste omandi riigikassasse (droit d'aubaine) võtmise õiguse kaotamine, aga samuti välismaalase poolt saadavalt pärandilt raha võtmine (droit de detraction) ja teiste sarnaste õiguste, nendes maades, millistes selle kaotamine oli Prantsusmaaga vastastikune või millised olid temaga varem ühendatud, jäävad tingimatta oma jõusse.

Artikkel XXIX.

Prantsusmaa valitsus kohustub käskima tagastama igasugused obligatsioonid ja teised dokumendid, milliseid võidi ära võtta vallutatud piirkondades, millised olid okupeeritud Prantsusmaa armeede või administratsiooni poolt; aga juhtumil, kui selline nende tagastamine ei saa järgneda, siis kõik obligatsioonid ja dokumendid hävitatakse ja muutuvad kehtetuks.

Artikkel XXX.

Summad, millised tuleb maksta juba alustatud, kuid millised ei ole veel lõpetatud, riiklike tööde kasuks või millised on lõpetatud peale 31. detsembril 1812 aastat, Reinil ja Prantsusmaast eraldatud departemangudes käesoleva traktaadi jõul, seatakse nende territooriumite tulevaste valdajate arvele ja neid arvestatakse komisjoni poolt, millisele on tehtud ülesandeks nende maade arvete klaarimine.

Artikkel XXXI.

Arhiivid, kaardid, plaanid ja igasugused dokumendid, millised kuuluvad loovutatud piirkondadele või puudutavad nende administreerimist, antaks õieti tagasi samal ajal, kui ka piirkonnad või kui see ei olnud võimalik, siis siiski mitte hiljem, kui kuue kuu pärast, peale nende territooriumite endi üleandmist.

See otsus puudutab ka arhiive, kaarte ja plaane, millised võisid olla ära võetud piirkondades, millised olid ajutiselt erinevate vägede poolt okupeeritud.

Artikkel XXXII.

Kahe kuu möödudes, kõik Suurriigid, millised osalesid selles sõjas sellel või teisel poolel, saavad volinikud Viini, et koostada üldisel kongressil korraldused, millised peavad selle traktaadi otsused lõpule viima.

Artikkel XXXIII.

See traktaat ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse kahe nädala pärast või kui võimalik, siis ka varem.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 18. (30.) mail 1814 aastal.

(L.S.) Andre comte de Razoumowsky. (M.П.)Графъ Андрей Разкумовский.

(L.S.)Charles Robert comte de Nesselrode. (M.П.)Графъ Карлъ Робертъ Нессельроде..

(L.S)Le prince de Benevent. (M.П.)Князь Беневентский.

*

Lisaartiklid.

KunaVarssavi Hertsogiriik asub Venemaa poolt asutatud Ajutise Nõukogu juhtimise all, milline on asutatud sellest ajast peale, kui see maa on okupeeritud ta relvajõul, siis mõlemad Kõrged lepingulised pooled leppisid kokku, et viivitamatult nimetatakse spetsiaalne komisjon, milline on moodustatud ühe ja teise poole poolt võrdsest arvust komissaridest, kellele tehakse ülesandeks vaadata läbi ja koostada arved ja teha igasuguseid korraldusi, millised puudutavad vastastikuseid pretensioone.

See lisaartikkel hakkab omama samasugust jõudu ja mõju, just kui see oleks sõna-sõnalt võetud käesoleval päeval allkirjastatud traktaati; see ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse samal ajal.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 18 (30) mail 1814 aastal.

(L.S.) Andre comte de Razoumoffsky. (M.П.)Графъ Андрей Разкумовский.

(L.S.)Charles Robert comte de Nesselrode. (M.П.)Графъ Карлъ Робертъ Нессельроде..

(L.S)Le prince de Benevent. (M.П.)Князь Беневентский.

*

Eraldi salajased artiklid.

Artikkel I.

Territooriumite sihtotstarve, millistest Tema Kristlikeim Majesteet, avaliku traktaadi Artikkel III jõul, loobub ja suhted, millistest peab tulenema Euroopa tegeliku ja kindla tasakaalu süsteem, määratletakse kongressi poolt põhimõtete alusel, millised on kehtestatud liitlasriikide kokkuleppel ja kooskõlas üldise otsustega, millised sisalduvad järgnevatel artiklites.

Artikkel II.

Tema Keiserliku ja Kuninglik-Apostelliku Majesteedi valdused Itaalias hakkavad omama piire Po ja Tessin ning Iac Majeur. Sardiinia Kuningas hakkab valdama oma vanu valdusi, erandiks osa Savoiaist, milline on käesoleva traktaadi Artikkel III sätetega antud Prantsusmaa kasuks. Ta saab territoriaalse juurdekasvu Genesi valduste ühendamisega.

Genes sadam jääb vabaks sadamaks, millise asja suhtes Suurriigid jätavad endale õiguse astuda Sardiinia Kuningaga kokkuleppesse.

Prantsusmaa tunnistab ja tagab üheskoos ja ühtmoodi liitlas-riikidega poliitilise korralduse, millist rakendab enda juures Šveits mainitud Suurriikide heakskiidul ja põhimõtetal, millised on määratletud temaga sõlmitud kokkulepetega.

Artikkel III.

Nii, nagu Euroopas kindla tasakaalu sisseseadmine nõuab, et Hollandil oleks sellised mõõtmised, millised annaks temale võimaluse hoida oma sõltumatust oma enda vahenditega, siis maad, millised asuvad mere ja Prantsusmaa piiride vahel, nii nagu need on määratletud käesoleva traktaadiga ja Meuse vahel, ühendatakse igaveseks ajaks Hollandiga. Piirid Meuse paremal kaldal määratletakse Hollandi ja tema naabrite sõjalisest huvidest lähtuvalt.

Laevasõidu vabadus Escautil hakkab olema samasugustel alustel, millised on käesoleva traktaadi Artikkel V sätetega kehtestatud laevasõidule mööda Reini.

Artikkel IV.

Reini vasakul kaldal asuvad Saksamaa maad, millised olid 1792 aastal Prantsusmaaga ühendatud, määratakse Hollandi suurendamiseks ja Preisimaa ja teiste saksa maade hüvitamiseks.

Artikkel V.

Prantsusmaa valitsuse lahtiütlemine, milline on sätestatud Artikkel XVIII, laieneb nimelt kõigile nõudmistele, milliseid ta võinuks esitada liitlas-riikidele dotatsiooni, kinkimise aktide, Au-leegioni tulude, senaatorite töötasude, pensionite ja teiste sarnaste kohuste jõul.

Artikkel VI.

Prantsusmaa valitsus, tehes 23. aprilli konventsiooni salajases artiklis ettepaneku, teha korraldusi juurdluseks ja kasutada kõiki oma jõupingutusi selleks, et leida Hamburgi panga fondid, lubab ettekirjutada rangeima juurdluse, et leida mainitud fondid ning jälitada kõiki neid, kellel need võinuks leiduda.

Käesolev eraldi salajane artikkel hakkab omama samasugust jõudu ja mõju, just-kui see oleks sõna-sõnalt võetud samal kuupäeval avalikku traktaati. Nad ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse üheaegselt sellega.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 18. (30.) mail 1814 aastal.

(L.S.) Andre comte de Razoumoffsky. (M.П.)Графъ Андрей Разкумовский.

(L.S.)Charles Robert comte de Nesselrode. (M.П.)Графъ Карлъ Робертъ Нессельроде..

(L.S)Le prince de Benevent. (M.П.)Князь Беневентский.

*****

Nr. 508.

1815.a. 1.(13.) märts. Napoleon I vastane Viini deklaratsioon. (II.C.3. №25790).

((F. Martensi kommentaar.))

1814 aasta Pariisi rahu-traktaadiga oli lõppenud Euroopa liitlasriikide Napoleoni vastane sõda. Louis XVIII astus Prantsusmaa troonile, „mitte midagi unustamata ja millestki õppimata“ oma pikaajalise eksiilis viibimise ajal. Kuningas ei armastanud Keiser Aleksandrit, kuid ta pidi tunnustama, et ainult tänu temale oli ta tõsunud esivanemate troonile. Peale Keiser Aleksandri Pariisist ärasõitu, kirjutab Kuningas temale kirja, millises ta väljendas oma tänulikkust temale osutatud heateo eest.

„Kui pühadusel on õigus“, kirjutas ta Keisrile 29. juunil 1814 aastal, „kellele lõpuks andis usurbatsioon järele, milline oli pikka aega hädavajalik, on minu autoriteedi garantii, siis viimane ise peab olema Venemaa ja Prantsusmaa vahelise loomuliku ja hädavajaliku liidu käendajaks... Meie tihedast liidust ootavad prantslased nüüdsest õiglast ülekaalu, milline peab kuuluma mõlematele monarhidele, kelle vahel ainult kõige hullumeelsem auahnus võinuks esile kutsuda suhete katkestamist ja milline, näis, poliitika peab lähendama, neid eraldava, kauguse tõttu“.

Keiser Aleksander I omalt poolt ei omanud Louis XVIII suhtes mitte mingeid õrnu tundeid: ta nõustus ta Prantsusmaa troonile tõusuga vaid seepärast, et puudus teine kandidaat. Peale Aleksander I Inglismaale sõitu oli Pozzo di Borgo nimetatud Prantsusmaa Kuninga isiku juurde erakorralise ja täievolilise suursaadikuna. Temale antud instruksioonides oli tema roll määratletud hulga avaram kui tavalisel diplomaatilisel agendil: ta pidi olema Kuninga üle järelvalvaja ja nõunik. Ta pidi pidevalt jälgima Prantsusmaa kuningliku valitsuse kõigi tegevuste üle ja hoiatama teda, vajaduse juhtumil, kõigi ohtude eest, millised ähvardavad teda ennerevolutsiooniliste kordade imetlemise tõttu.

Pozzo di Borgo suure aplombiga ja harvaesineva mõistusega täitis temale pandud rasket ülesannet tema Pariisis viibimise mitme aasta kestel. Ta ei olnud mitte ainult Venemaa suursaadikuks Prantsusmaa Kuninga enda juures, vaid ka pidas endal olevat õigust sekkuda pidevalt Prantsusmaa sisemisse juhtimisse ja ka tema välispoliitikasse. Ta andis kõrvalekaldumatult nõuandeid ja nõudis meetmete tühistamist, millised tema arvates, võiksid omada saatuslikke tagajärgi Prantsusmaa siserahule. Need Venemaa suursaadiku nõuanded ei kutsunud üldsegi esile nii Prantsusmaa ministrite rahulolematust, kuid vaid Pozzo di Borgo ei ületa piire, millised on seatud arukuse ja takti tunnetusega.

Sellistel asjaoludel Korsika patrioodi ja Venemaa diplomaadi rohkearvulised raportid, millised on avaldatud osalt tema poja poolt*), või milliseid hoitakse arhiivides, omandavad erilise tähenduse, et õppida tundma Prantsusmaa sisemise juhtimise kordi peale Bourbonide restauratsiooni.

*)Correspondance diplomatique du comte Pozzo di Borgo, publiee par le comte Charles Pozzo di Borgo. Paris 1890 – 1897. Ср. Тагже Сборникъ И. З. Истор. Общества, т.СХІІ, 1901 года.

Sellele pinnasele asus Venemaa diplomaat juba ta esimesel audientsil, millisega austas teda Kuningas Louis XVIII aprillise 1814 aastal Compiègnes.

Ta soovitas kuningal täita oma konstitutsioonilise monarhi rolli kõige kohusetundlikumal viisil, kuna ainult sellisel juhtumil ta on võimaline tagama oma valitsusele sellise autoriteedi ning selle jõu, millised on temale vajalikud et rahustada Prantsusmaa mõistusi ja et kindlustada siserahu. Liitlas-riigid, tõestas Pozzo di Borgo kuningale, ootavad temalt, eelkõige, siserahu ja ühiskondliku korra säilitamist.

Kuningas vastas temale, et ta kavatseb „juhtida konstitutsiooni alusel“. Kuid ta lisis viivitamatult, et kavatseb ainiti teha sellest taganemisi, millised on esile kutsutud trooni kindlustamise hädavajadusest ning et tagada rahva julgeolekut ning vabadust. Pozzo di Borgo ei lasknud käest juhust, et pöörata kuninga tõsist tähelepanu igasuguste mittekonstitutsiooniliste ettevõtmiste ohtudele, millised võivad esile kutsuda Prantsusmaa rahva hulgas tõsiseid rahutusi. (Донесение от 18-го (30-го) апреля 1814 г.)

Neid kartusi väljendas Pozzo di Borgo samuti prints Talleyrandile, kes oli jälle Prantsusmaa välisministri ametipostil. Peale Napoleoni reetmist, peale müümist, suurte rahade eest, erinevatele välisriikide valitsustele ja eriti Venemaa omale, oma kodumaa saatuse ja au, Talleyrand kuulutas oma esimeses ringkirjas restaureeritud Prantsusmaa esindajatele välismal, et nüüdsest „algab meie isamaal, kõigi valitsustega, uus rahu ja harmoonia ajajärk“.

Pozzo di Borgo tundis prints Talleyrandi väga hästi: ta tunnistas tema vaieldamatuid diplomaatilisi talente, kuid üldsegi ei usaldanud teda.

Et saavutada selline „harmoonia kõigi valitsustega“ nõudis mõistus eelkõige, täielikku harmooniat Venemaa valitsusega – mis ei olnud üldsegi kerge. Pidades silmas seda eesmärki

Prantsusmaa õukondlik partei mõtles välja hertsog Berry, tulevase Prantsusmaa kuninga, abiellumise Suur-Vürstinna Anna Pavlovnaga ((Анне Павловне)). Keiser Napoleoni Suur-Vürstinnaga abiellumise plaani tabas fiasko, tänu Keisrinna-ema, Marie Fjodorovna ((Марии Феодоровны)), kategoorilisele äraütlemisele. Hertsog Berry juhtumil sellist takistust ei olnud, kuid ilmus teine, mitte vähem ületamatu. See oli usutunnistuse küsimus.

„Hertsog Berry abiellumine Tema K. M. Suur-Vürstinna Anna Pavlovnaga“, kirjutas Pozzo di Borgo krahv Nesselrodele 1. (13.) juunil 1814 aastal, „kujutab endast kõikide parteide ja kõikide klasside soovi. Kuningas, printsid ja kõik need, kelle saatus on temaga eriliselt seotud, näevad selles sündmuses parimat trooni tuge. Need, kes kardavad mittepoliitilisi või järske ettevõtmisi, arvestavad mõjuga, millist Tema Keiserlik Majesteet omistab Tuileries nõukogus, et peatada need ja teised. Üldse kogu Prantsusmaa näeb selles liidus valitsevale dünastiale kindlat alust ja revolutsioonilise liikumise lõppu“.

Ainiti Louis XVIII nõudmine, et Suur-Vürstinna läheks üle Rooma-katoliku kiriku rüppe, muutus suurepärase plaani teostamise komistuskiviks. Kui hakati Keiser Aleksander I, tema Pariisis viibimise ajal, abielu projektist rääkima, ta suhtus sellesse üpris aupaklikult. See asjaolu sundis Prantsusmaa õukondlikku parteid neile kalli mõttega tegelemist jätkama. Kuid kui Prantsusmaa kuningas väljendas soovi et Suur-Vürstinna loobuks oma usust, Keiser Aleksander andis küsimuse lahendamise Püha Sinodile. Viimane oli Venemaa Suurvürstinna katoliku usku üleminekule täiesti vastu.

Selline otsus kurvastas kõvasti kavatsatud abielu pooldajaid, kelle hulka oli tarvis arvata ka Pozzo di Borgo. Siis Louis XVIII lähedane isik, krahv Blacas, mõtles välja keerukast probleemist väljumiseks järgmise viisi: „Rooma-katoliiklik metropoliit Mogiljovis“, kirjutas Pozzo di Borgo 13. (25.) juulil 1814 aastal, „võinuks, peale isiklikku vestlust Suur-vürstinnaga, saata Kuningliku maja ministri juurde asjade ajamiseks spetsiaalse voliniku, et printsess nähtavasti ilmutab suurt huvi selle usutunnistuse vastu; et abielu hertsog Berryga võinuks lõplikult ergutada teda avalikult vastu võtma seda usku ja et see abielu, käesolevates asjaoludes, on kõlbulik sellise otsuse kiirendamiseks“.

On tarvis veel lisada, et krahv Blacasi sõnul, kuningas nõustuks sellega, et Suurvürstinna omaks oma lossis isiklikku õigeuskikirikut kuni selle ajani, seni kuni ta ei otsusta vabatahtlikult üle minna katoliiklikku usku. Lõpuks, ta tegi ettepaneku säilitada saladuses Mogiljovi metropoliidi kirja isegi Suurvürstinna enese ees.

„Kogu Prantsusmaa rahvus“, kirjutas Pozzo di Borgo krahv Nesselrodele 28. juulil (9. augustil) 1814 aastal, „ootab suure kannatamatusega selle asja õnnelikku lõppu“.

„Vastake minule“, kirjutas ta teine kord krahv Nesselrodele, „ja andke minule võimaluse säilitada meile selle maa, milline ei ole üldsegi nii ükskõikne, nagu võiks arvata: on ju see Prantsusmaa!“

Kuid krahv Nesselrode oli sunnitud Pozzo di Borgot pettuma tema roosades lootustes projekteeritud abielu võimalikkuse suhtes. Ta kirjutas temale 19. (31.) augustil 1814 aastal, et Valitseja mitte mingil juhul ei saa nõustuda tema õe poolse usu vahetusega. Peterburgi jõudes ta veendus veelgi enam sellise sammu absoluutses võimatuses. Seda abielu-liitu pidi lugema mõeldamatuks ja Pozzo di Borgole kirjutatakse ette vältida edaspidi sellest asjast jutuajamisi Prantsusmaa ministritega. Kui aga nad hakkavad nõudma selle asja kiiremat korraldamist, siis las ta vastab, et instruksioonide puudusel ta ei saa midagi öelda.

Pozzo di Borgo oli sellisest nõnda ebaedukast abieluasjast väga kurvastatud ja ta jätkas krahv Nesselrodele tõestamist, et Mogiljovi rooma-katoliku metropoliidi kiri ei tähenda üldsegi midagi, see ei kohusta midagi ja et Suur-vürstinna võiks endiselt jätkata õigeusu tunnustamist. Kuid kõik need püüdlused jäid edutuks: Suur-vürstinna ei läinud hertsog Berryle mehele, kui hiljem ta abiellus Madalmaade troonipärijaga, kes valitses Guillaume II ((Вильгельм II)) nime all.

Septembri lõpus Pozzo di Borgo sai Keiser Aleksanderilt käsu sõita Viini, et osaleda tuntud Viini kongressi ettevõtmistes.

Oli ka veel teine pakiline asi, milles Pozzo di Borgot tabas samuti täielik ebaedu. Juunis 1814 aastal krahv Nesselrode kirjutas Londonist Pozzo di Borgole pika kirja, millises ta tegi temale ülesandeks, Kõigekõrgeima käsul, korraldada Caulaincourti, Vences hertsogi, saatust. Keiser

Aleksander I austas väga seda Prantsusmaa riigimeest ja soovitas tungivalt teda kuningas Louis XVIII. Ta meenutas temale Caulaincourti suuri teeneid kuninga ees, eriti tema Prantsusmaa troonile tõusmise asjas. Sest et Vicence hertsog, eluga riskides, kaitses kuninga huve ja kaitses neid rahuläbirääkimiste ajal. Samas kui nüüd kuningas keeldub miskit Caulaincourti kasuks tegemast, vaatamata Keiser Aleksanderi selle suhtes tehtud järeleandmatule palvele.

„Tema Majesteet“, kirjutas krahv Nesselrode Pozzo di Borgole Londonist 10. (22.) juunil 1814 aastal, „tunneb enda tõsiselt kurvalt ja kirjutab Teie Kõrgusele väljendada seda häbenemata. Tema arvamus Vicence hertsogist igasugustes oludes õigustasid end täielikult; mehisus, millisega ta kogu aeg võitles Bonaparte hullumeelsete ideede ja kogu tema iiveldama ajava süsteemi vastu, olulisi teeneid, milliseid osutati tema poolt kõige viimasel ajal, täpsemalt kuningale ja isamaale, kodusõja ärahoidmiseks saavutada troonist loobumine, kõik see veelgi enam suurendas tema suhtes olevat austust, millisele tal on õigus“.

Vaat miks Keiser Aleksander väljendab kuningale soovi, et ta suhtuks enam õiglasemalt Caulaincourti, kes jäi ilma oma kahest ametikohast ja ei saanud midagi vastu. Keiser Aleksander teeb Pozzo di Borgole ülesandeks teatada Louis XVIII, et ta soovinuks näha Vicence hertsogit Venemaa Õukonna juures Prantsusmaa suursaadiku kohal, millises nimetamises ta näeb temale isiklikku kuninga poolset teenet. Kui aga kuningas peab võimatuks nimetada Caulaincourti Prantsusmaa alaliseks esindajaks Peterburgi, las siis ta annab temale erakorralise ülesande, et ta viibiks pikema või lühema aja Venemaa Õukonna juures.

Pozzo di Borgo täitis kohusetundlikult temale antud delikaatse ülesande. Ta luges tervikuna krahv Blacasile ette krahv Nesselrode 10. (22.) juuni kirja ja lisas kõikvõimalikud argumendid, millised olid võimelised maha suruma kõik sallimatuse tunded, milliseid Louis XVIII instinktiivselt Caulaincourti vastu tundis. Venemaa saadik algatas ise spetsiaalse kuninga audientsi palve, millega ta saavutas kahe tunnise kohtumise. Selle audientsi kestel Pozzo dio Borgo kaitses energiliselt Caulaincourti ja nõudis tema nimetataks Peterburi Prantsusmaa diplomaatilise esindajana.

Louis XVIII jäi kõigutamatuks. Ta viitas sellele kummutamatule faktile, et ei kuningliku perekonna liikmed, egaka ühiskondlik arvamus ei saa Caulaincourtile tema reeturlikkust andestada. Kui kuningas nõustus, Keiser Aleksandri meeleheaks, lubada Caulaincourti õukonan juurde, prints Conde ja hertsog Bourbon deklareerisid temale, et seni kuni hertsog Vicence hakkab sinna ilmuma, nad ei ilmu õukondlikele pidustustele, sest ei soovi temaga kohtuda.

Kõik Pozzo di Borgo põhjendused ei suutnud kuningat kõigutada: ta kuulutas, et asjaolud ja ületamatud takistused sunnivad teda endast hertsog Vicencet eemaldama.

Ei ole kahtlust, et Prantsusmaa kuninga selline otsus pidi esile kutsuma Aleksander I suure rahulolematuse. Ainiti, tõele au andes tuleb öelda, et kuningal oli täielik õigus keelduda mingistki usaldusest Caulaincourti vastu kes kõige häbiväärsemal viisil reetis oma heategijat, Napoleoni, liitlasriikidega peetavatel läbirääkimistel, millised eelnesid Prantslaste Keisri troonist lahtiütlemisele. Napoleoni reetjate hulgas kuulub Caulaincourtile üks esikohtadest.

Tõsi, see-sama kuningas Louis XVIII lähendas endale ja nimetas oma välisministriks sellise inimese, nagu prints Talleyrand, kes samamoodi kõike ja kõiki maha müüs ja oli alati valmis Valitsejat, keda ta teenis, reetma. Kuid ikkagi Talleyrand saadeti Napoleoni poolt erru ja ta võis õigustada oma ebaväärikaid tegusid kättemaksu tundega. Samas kui Caulaincourt kuni viimase hetkeni kasutas Napoleoni täielikku usaldust, täitis tema kõige tähtsamaid ülesandeid ja ikkagi ta reetis tema Keisri ja Prantsusmaa vaenlastele. Muideks, üpris varsti Caulaincourt tõestas ise, et tema suhtes Louis XVIII ületamatu umbusaldus omab kõige positiivsemat alust.

Kuidas see ka ei olnud, Louis XVIII Keiser Aleksanderi soovi austamisest keeldumine solvas viimase eneseuhkust ja oli mõlemate monarhide vahelise uue vastastikuse jahenemise põhjuseks, milline sai asisema vormi Viini kongressil. See tuli ilmsiks juba krahv Noaillesi nimetamisel Prantsusmaa suursaadikuks Venema Õukonna juurde. Selline valik pidi, pajudel põhjustel, kutsuma esile Keiser Aleksandri rahulolematuse. Rääkimata sellest, et ta soovis näha Caulaincourti sellel ametipostil, krahv Noaillesi isiksus ise oli niivõrd kahvatu, et ei saanud kedagi küüeldada. Ainult õukondlike sepitsustega võis Pozzo di Borgo seletada valikut kõige tähtsamale diplomaatilisele ametikohale inimest, kellel ei olnud võimeid, ega ka diplomaatist kogemust. Kuid

Keiser Aleksander ikkagi nõustus ta vastu võtta ja septembris 1814 aastal krahv Noailles asus Venemaa õukonna juures Prantsusmaa suursaadiku ametipostile.

Üpris huvitavad on instruksioonid, millistega prints Talleyrand varustas uut Prantsusmaa suursaadikut Venemaal. Neis tõuseb esile Talleyrandi väljapaistev talent luua pinnas kõikvõimalikeks diplomaatilisteks intriigideks.

„Kui Prantsusmaa viskus revolutsiooni, tegi Poola jõupingutusi, et sellest väljud“, nii algab Talleyrandi juulikuu instruksioon. Seejärel ta esitab Prantsusmaa ja Venemaa vaheliste vastastikuste suhete käigu alates prantsuse revolutsioonist ja Katariina II, Paul I ja Aleksander I valitsemise ajal. Iseloomustades eriti üksikasjalikult Napoleoni ja Aleksandri vahelisi suhteid, Talleyrand jõuab järeldusele, et 1812 aastal, „Venemaa oli tema kliima poolt päästetud; kuid see kliima ei oleks teda päästnud, kui ei oleks olnud tema vaenlase hullumeelset enesearvamust ja pimedat kangekaelsust“.

Sõja tulemus osutus järgmine: Prantsusmaa jäi ilma peagu kõigist oma valdustest, samas kui Venemaa soetas Poolast poole, Soome, osa Valahhiat ja 8 miljonit uut alamat, kes said Venemaale tänu prantsuse revolutsioonile.

Laskumata selle instruksiooni edaspidisesse käsitlemisse, märgime ainult, et ta märkis Prantsusmaa suursaadikule suure hulga üpris keerukaid poliitilisi ja kommerts- ülesandeid, milliste lahendamiseks ta pidi tegelema hakkama. Kogemus näitas, et krahv Noailles ei lahendanud neist ülesannetest mitte ühtegi. Kui aga uskuda tema kohta Pozzo di Borgo poolt tehtud hinnangut ja lugeda läbi tema poolt Peterburist tehtud raportid, siis võib tõsiselt kahelda tema võimetest täita temale pandud ülesandeid.

Kuid krahv Noailles oli oma isiklike omaduste suhtes täiesti teist meelt. Peale oma Peterburis viibitud nädala pärast ta annab üksikasjaliku iseloomustuse toonase Venemaa seisundile, milline hämmastab kriitiliste kaalutluste julgusega.

„Sellel maal“, kirjutab ta prints Talleyrandile 15. septembril 1814 aastal, „selle hiiglaslike vahenditega, millised on omased avarale territooriumile, eksisteerivad sellised juhtimise puudujäägid ja selline tema organite vahetus, et, vaatamata võimalusele imponeerida Euroopale, ikkagi ta ei oma seda eluenergiat, milline eristab selle maailmaosa lääne-rahvaid. Põhja koloss ei oma sellist tervet organit, milline kaitseks igasuguse haiguse eest“.

Kahtlemata, et Venemaa Aleksander I aegsele riiklikule organismile olid omased üpris sisulised pahed ja on vaieldamatu, et Venemaa valitsuslikud korrad nõudsid põhjalikke ümberkorraldusi. Kuid krahv Noaillesel ei sobinud, peale lühikest Peterburist viibimist, milline oli täis peagu erandlikult visiitidega kõrgetel ametikohtadel olevate isikute juurde, teha Venemaa valitsuslike kordade ja Venemaa rahva eesitatud iseloomustust. Nii sellest kui teisest ei olnud tal vähimatki arusaama.

Muideks, kuivõrd kergemeelsed olid üldse krahv Noaillesi arutlused, on näha järgmisest näitest. Detsembris 1814 aastal ta kirjutas prints Talleyrandile, Prantsusmaa sisemise riigi-elu rahulikust ja progresiivsest arengust, peagu vaimustatud kirja“. Ma pidevalt ja uue rahuldusega“, kirjutas ta 9. detsembril, „saan teada sündmuste õnnelikust arengust meie isamaal. Nagu imeline asi on sellise ühiskondliku arvamuse progress!“

Kolme kuu pärast pidi Louis XVIII Pariisist, millise elanikond, hüüetega: „tere tulemast, Keiser!“ võttis vastu Napoleoni, end põgenemisega päästma!

Muideks, kui Prantsusmaa saadik S-Peterburis võis nõnda julmalt eksida Prantsusmaa rahva ja napoleonliku armee tegelikku meelestatuse suhtes, siis peab teistele inimestele, tõele au andes, kes ammu ennustasid Napoleoni Elbe saarelt naasemist. Nii nagu prints Metternich oli alati Napoloni Elbe saarele, selle Itaalia rannale lähedasele, küüditamise vastu. Prints Talleyrand nõudis samamoodi Napoleoni eemaldamist Euroopast kaugemale ja tegi ettepaneku viia ta kas Azori ((d 'Acores, S-te Helene)) saartele või isegi piha Helena saarele.

Nendest plaanidest pidi teadma saama ka Napolon ja need võisid ainult kiirendada tema Prantsusmaa troonile naasemise otsust, milline oli tema poolt kaotatud tänu märkimisväärsel määral tema poolt soositud inimeste mustale tänamatusele ning reetmisele. Kuid oli vaid veel teine põhjus et õigustada Napoleoni katset saada endale tagasi Keiserlik võim. Prantsusmaa rahva üldine ja

õiglane rahulolmatus valitsuslike kordadega, millised olid korraldatud Louis XVIII poolt, ei saanud Napoleoni eest ka Elbe saarel jääda saladuseks. Ta teadis, et rahva suur enamus tunneb kaasa tema küüditamisele ja soovib tema naasemist. Lõpuks, oli ka Napoleoni poolt allakirjutatud kohustuste rikkumisteks ka seaduslik alus ja täpsemalt, troonist loobumise akt, et Prantsusmaa Bourbonide valitsus mitte ainult ei võtnud ära väärtasjad ja esemed, millised kuulusid Napoleonile, vaid ka ei tasunud temale ühtegi kahe miljonilise frangisest summast, millist ta kohustus temale isiklikuks ülalpidamiseks igaaastaselt tasuma. Samamoodi ei olnud täidetud ka teised akti sätted, milline oli allkirjastatud Fontainebleaus.

Sellistel asjaoludel on mõistetav, miks, alates Napoleoni maabumise hetkest, tema liikumine Pariisi kuni Tuileriesi lossi väravateni oli üheks triumfaalseks marsiks. Väed, millised olid saadetud temale vastu, läksid vabalt tema poole üle ja teda jumaldavate sõdurite õlgadel ta sisenes Tuileriesi lossi.

Kuningas Louis XVIII alguse ei kartnud, kui ta oli kuulnud Napoleoni maabumisest. Ta kutsus kokku diplomaatilise korpuse liikmed ja pidas neile järgmise kõne: „Ma palun teid, Härrad, teavitada teie õukondi, et ma tunnen end hästi, kui mitte arvestada kerget podagrat ja et ma ei ole üldsegi käesolevast sündmusest häiritud. Ma loodan, et ta ei riku Euroopa, ega ka minu rahu“.
(Донесение русскаго повереннаго в делахъ Бутягина от 7-го марта (нов. ст.) 1815 года).

Kuid üpris varsti see olümpialik rahu loovutas koha täieliku jõuetuse, ahastuse ja segaduse tunnetele, seda sel määral, kuidas Pariisi valitsus hakkas saama saatuslikke teateid Napoleoni triumfaalsest marsist. Diplomaatilise korpuse liikmed kogunesid nõupidamisele kaks korda päevas ja nägid oma silmaga Bourboni valitsuse täielikku abitust.

„Näib“, kirjutas krahv Nesselrodele Butjaginile ((Boutiaguine, Бутягинъ)) 6. (18.) märtsil, „et kogu rahvus ei kuula oma seadusliku Valitseja häält“. Teine kord ta raporteeris, et „sel ajal, kui riiki ähvardab riigipööre, ollakse õukonna juures ja nõukogus ministrite portfelliidide pärast teine-teise kõri kallal“.

Sõnum Napoleoni maabumisest avaldas kongressi liikmetele kõige vapustavamat muljet. Keiser Aleksander I unustas ajutiselt nii Venemaa poliitika seaduslike eesmärkide suhtes olevad prints Talleyrandi pahakspandavad intriigid, aga ka oma liitlaste avaliku tänamatuse*).

*)Vt. käesoleva kogumiku kd. III, lk. u. 90.

Peamiste kaheksa riigi esindajatest koosnevas komitees koostati alljärgnev akt, milline väärrib paljudes suhetes tõsist tähelepanu. Selle 1. (13.) märtsi 1815 aasta akti jõul oli Napoleon kuulutatud „kogu maailma vaenlaseks ja rahu rikkujaks“ ja asetatud väljapoole tsiviil- ja sotsiaalsete seaduste kaitsest väljapoole. See akt oli tõlgitud Euroopa erinevatesse keeltesse ja levitatud kokkulugematutes eksemplarides. See pidi avaldama kõigile Euroopa rahvastele tugevat muljet ning andis Napoleonile üpris tunnetatava hoobi.

1.(13.)märtsi 1815 aasta proklamatsioon ((ld. proclamatio - hõige, hüüd; 1)üleskutse, lendleht; 2)väljakuulutus, avalik (pidulik) teadaanne, teavitus.Vs.)), on rahvusvaheliste suhete ajaloos täiesti erandlik ja ebatavaline akt. Teist sarnast akti ei ole kunagi olnud ja mitte kunagi seda, loodetavasti, enam ei kordu sel lihtsal põhjusel, et mitte kunagi ühtede riikide valitsejad ja monarhid ei oma vähimatki õigust kuulutada teist monarhi, nende poliitilist vaenlast, väljaspool jumalike ja inimlike sedaduste kaitset olevaks. Sellist õigust ei andnud neile Jumalus, ega inimesed ega saanud seda ka anda.

Viini kongressil ei olnud liitlas-valitsejatel, kogu maailma nimel, vähimatki õigust kuulutada Napoleon kogu maailma vaenlaseks. Kui nad siis võtsid endale sellise õiguse, siis nad sooritasid omavoli-ja vägivalla- akti, millisel ei olnud mingit õiguslikku ega ka moraalselt alust. Pidades silmas Louis XVIII valitsuse poolset kõigi kohustuste rikkumist, millised olid tema poolt võetud Napoleoni suhtes, oli viimasel Elbe saarelt lahkumiseks juriidiline alus. Pidades silmas Bourbonide poolset Prantsusmaa rahva seaduslike soovide ja õiguste mitteaustamist, oli Napoleoni katsel võtta valitsusliku korra varemotel, milliseks oli see langenud oma jõuetusest ja mis väärrib peaegu üleüldist põlgust, täielikuks moraalseks õigustuseks võtta tagasi oma keiserlik võim.

Kuid alljärgnev akt oli avaldatud kõigis Euroopa riikides ja paljud ajaloolased loevad seda liitlasriikide suurt riikliku tarkust ja Euroopa rahvaste huvide solidaarsust tõestavaks aktiks. Meile näib, et selles rahvusvahelises aktis, milline on põhjendatud õiguste vägivaldsele omandamisele, on võimatu leida mingit riigimehelikku tarkust. Vaevalt see akt, milline on dikteeritud kaheksa Euroopa monarhi tahtest ja esile kutsutud nende isiklikest erandlikest huvidest ja vaadetest, võib olla tunnistatud kõigi Euroopa monarhide ja rahvaste huvide solidaarsuse väljenduseks.

*

Õukonnad, millised sõlmisid Pariisi traktaadi ja millised on kogunenud Viini ühiseks kongressiks, saades teada Napoleon Bonaparte Elbe saarelt põgenemisest ja oma vägedega Prantsusmaale tungimisest, leiavad end olevat kohustatud, selleks, et säilitada oma väarikust, aga samuti ühiskondliku korra kasusid silmas pidades, kuulutavad ametlikult, milliste tunnetega nad vaatavad sellele sündmusele.

Konventsioonide rikkumise kaudu, millistega kingiti temale Elbe saar, Napoleon Bonaparte hävitab ise oma ainsa seadusliku õiguse poliitilisele eksisteerimisele; ilmudes uuesti Prantsusmaale, mässu ja huku kavatsustega, ta jäteb end ise ilma seaduste kaitsest ja tõestab maailmale, et temaga ei saa sõlmida lepinguid ega olla rahu.

Euroopa Monarhid on veendunud, et kogu Prantsusmaa relvastub oma seadusliku Valitseja kasuks ja teeb varsti lõpu sellele viimasele, jõuetu kuritegeliku võimuhnuse kallaletungile, kuid seejuures, oleks hingestatud ühesugustest tunnetest ja järgides ühtseid reegleid, kuulutavad, et kui, vastu igasugust ootust, selle tagajärjel tekib sellest sündmusest Kuningale ja Prantsusmaa rahvale või mingile Valitsusele vähegi tõeline oht, siis nad on selleks valmis, esimesel nõudmisel, kinkima talle üldise rahu taastamiseks vajalikku abi ja koos ühendatud jõududega rünnata kõiki, kes püüavad seda rikkuda.

Nad kuulutavad, et Napoleon Bonaparte ise välistas enda inimeste hulgast, keda kaitstakse tsiviil- ja poliitiliste suhete kilbiga; et ta, kui avalik vaenlane ja üleilmse rahu rikkuja, antakse ühiskondade õiglase kättemaksu kätte.

Nad kuulutavad samuti, et otsustasid kindlalt valvata 18. (30.) mai 1814 aasta Pariisi traktaadi rikkumatust ja kõiki selle traktaadiga sätestatud tingimusi, aga samuti ka neid, millised on sõlmitud selle täiendamiseks või kinnitamiseks sõlmitud või veel sõlmitakse nende poolt tulevikus: et nad kõigi Taeva poolt antud vahenditega ja ühendatud jõududega hakkavad kaitsma Euroopale kallihinnalist rahu, milline oli Nende püüdluste alatine eesmärk, lükates tagasi, hoides ära igasuguste sepitsuste mõju, millised võiksid uuesti pöörata rahvad revolutsiooniliste heitluste ja hädade kuristikku.

See deklaratsioon, milline on võetud 1. (13.) märtsil 1815 aastal Viini kogunenud Kongressi istungi protokollis, peab olema avalikustatud.

See on koostatud ja tunnistatud kaheksa Riigi Volinike poolt, kes sõlmisid Pariisi Traktaadi.

See juhtus Viinis 1. (13.) märtsil 1815 aastal.

Sellele järgnevad Volinike Õukondade nimetuste tähestiku järgi (prantsuse tähestiku) antud allkirjad.

Austriche.

Le prince de Metternich.

Le baron de Wesswnberg.

Австрия:

Князь Меттернихъ.

Баронъ Весенбергъ.

Espagne.

P. Gomez Labrador.

Гишпания:

Педро Гомиецъ Лабрадоръ.

France.

Le prince de Talleyrand.

Le duc de Dalberg.

Latour du Pin.

Франция:

Князь Таллейранъ.

Дюкъ Дальбергъ.

Латуръ дю Пенъ.

Le comte Alexis de Noailles.

Графъ Алексуй де Ноайль.

Grande Bretagne.
Wellington.
Clancarty.
Cathcart.
Stewart.

Великобритания:
Веллингтонъ.
Каткартъ.
Кланкарти.
Стюартъ.

Portugal.
Le comte Palmella.
Saldanha.
Lobo.

Португалия:
Графъ Пальмелла.
Сальданья.
Лобо.

Prusse.
Le prince de Hardenberg.
La baron Humboldt.

Пруссия:
Князь Гарденбергъ.
Баронъ Гумбольдтъ.

Russie.
Le comte de Rasoumoffsky.
Le comte de Stackelberg.
Le comte de Nesselrode.

Россия:
Графъ Разумовский.
Графъ Стакельбергъ.
Графъ Нессельродъ.

Suede.
Löwenhielm.

Швеция:
Лёвенгиельмъ.

*****

Nr.509.

1815.a. 15.(27.) märts. Prantsusmaa liitumise akt 13.(25.) märtsi liidu-traktaadiga, milline on allkirjastatud Viinis Venemaa, Inglismaa, Austria ja Preisimaa volinike poolt. (vt. kd. III, Nr.76., lk.89.)

1815.a. 28. mail (9. Juunil). Viini kongressi akt. (Vt. kd. III, Nr.79-96, lk.102-204).

Nr.510.

1815 a. 5. (17.) september. Pariisis allkirjastatud sõjaline konventsioon.

((F. Martensi kommentaar.))

Napoleoni triumfaalne võidukäik alates Frejusist kuni Pariisini ja tema nime ja lipu tagasihoidmatu külgetõmbejõud tõestasid kummutamatul viisil Bourbonide režiimi täielkikku saamatust. Kuid Louis XVIII, muidugi mõista, oli teist meelt: ta oli veendunud, et Prantsusmaa rahvas on temale ustav kõigi oma südame tunnetega ja et Napoleoni edu on ainult kuritegeliku reetmise ja ennekuulmatu salakavaluse tulemus.

Kuidas ka see ka ei olnud, kuid kuningas Louis XVIII oli sunnitud end Pariisist Belgiasse põgenemisega päästma. Ostendest ta kirjutas Keiser Aleksander I 27. (15.) märtsi 1815 aasta kirja, millises väljendas, muu-seas, järgmist:

„Teie Keiserlik Majesteet, kahtlusetu saite teada, millise rea reetmistega ma nägin end olevat sunnitud oma pealinnast lahkuma, et varjuda Lilles, kus ma varsti pidin samuti loobuma enda

kaitsmise lootusest. Mitte kunagi veelgi suurem hukatuslik reetmine ei ole halvanud nõnda ületamatul viisil igasugust vastupanu võimalust. Kõikjal ma nägin oma alamate kõige liigutavamaid armastuse tõestusi. Kuid kõikjal ma leidsin oma vägedes ainult kannatamatut soovi minna teenima ülemust, kelle nimi meenutab neile ja nähtavasti, lubab veel Euroopa vallutamist ja laastamist“.

Kuningas Louis XVIII arvates Napoleoni geeniusse kogu jõud seisneb eranditult Prantsusmaa vägede hullumeelsetes fantaasiates.

„Inimese jõud“, kirjutab ta selles märtsikuu kirjas, „kelle võimuses asub käesoleval ajal osa minu valdustest, seisneb mitte ainult armee ekshibitsioonides, milline on võõras neile tunnete, millistest on läbi imbutatud tema vennad ja kaaskodanikud ja see armee ootab temalt kõike, mis peab viima lõpule Prantsusmaa hääd!... Vaat, miks ma täieliku usaldusega pöördun palvega, et teie toetaks mind ja minu rõhutatud rahvast“.

Keiser Aleksander I vastus nendele Prantsusmaa kuninga tunnete väljendusele ei paista silma sõnaohtruse ega ka soojusega (on lakooniline ja reserveeritud)). Ta teavitab kuningat kindral Pozzo di Borgo nimetamisest tema isiku juurde, et ta järgneks temale kõikjale. Louis XVIII väljendas täielikku rahuldust selle nimetamise suhtes, kuid ei lasknud mööda juhust, et väljendada uuesti oma kartusi Prantsusmaa ja oma dünastia tuleviku suhtes. Ta oli veendunud, et Prantsusmaa rahvas armastab teda, kes oli konstitutsiooni kätte all, „milline pidi täiustuma iga päevaga“ elades õnnelik.

„Ma ei suuda kahelda“, jätkab kuningas, „toetuses, millist leiavad Prantsusmaal välismaalased, kes ilmuvad sinna eranditult kui vabastajad. Ma arvestan eriti minu alamate suhtes Teie Keiserliku Majesteedi suuremeelsete kavatsustega Suunates lööke eranditult igasuguse õigluse ja igasuguse vabaduse vaenlase vastu, Euroopa konföderatsiooni võit saab olema kõigi korralike prantslaste võiduks ja seetõttu, enam kooskõlas olevaks Teie Keiserliku Majesteedi kavatsustega“.

Keiser Aleksander omas kindlaid aluseid, et kahelda prantslaste armastuse siiruses „vana korra“ esindaja, Louis XVIII vastu, kes tõusis Prantsusmaa troonile peale Napoleoni hiilgavat valitsemist. Oma pika Prantsusmaale eksilise viibimise kestel kuningas, ega ka tema perekond „midagi ei unustanud ja millestki ei võtnud õppust“. Keiser Aleksander teadis Butjagini raportitest, millistes häbitavates tingimustes toimus Napoleoni pealinnale lähenemisel, tema vastu saadetud kuninglike vägede eesotsas, kuninga Pariisist põgenemine. Ta teadis, et kuningas ja tema perekonnaliikmed kiirustasid Inglismaale suurte rahasummade, kullas ja kogu hõbeda saatmisega, millist nad jõudsid kaasa haarata lossidest ning kassadest. (Донесение Бутягина от 6-го (18-го) марта 1815 года).

Lõpuks, Keiser Aleksander omas kuningas Louis XVIII vastu samavõrd vähe isiklikku sümpaatiat, nagu oli seda viimasel tema suhtes. Isikliku poolehoiu puudumine oli täiesti vastastikune. Ainiti Keiser Aleksander ei pidanud endal olevat õigust sellistel asjaoludel olla juhendatud isikliku sümpaatia või antipaatia tunnetest. Tema veendumusel, Napoleon, naasunud, risti- vastu võetud kohustustega, Elbe saarelt ja rikkus uuesti Prantsusmaa rahulikkust ning Euroopa rahu, pidi, mis see ka maksma ei läheks, olema puruks löödud ja hävitatud. Ta ei lubanud endale isegi temaga mingi kokkuleppe tegemise mõtet ja keeldus kategooriliselt temaga mingitesse suhetesse astumisest.

Peale Pariisi saabumist kirjutab Napoleon Keiser Aleksandrile 4. aprilli 1815 aasta kirja, millises ta annab piduliku lubaduse elada nüüdsest eranditult Prantssumaa rahva hüvanguks, piirides, millised on seatud temale uusimate rahvusvaheliste sündmustega.

„Keiserliku trooni sisseseadmine“, kirjutab ta, „oleks olnud prantslaste õnneks hädavajalik. Minu salasoo seisneb selles, et teha ta sel ajal kasulikuks, et kinnitada Euroopas rahulikkus. Piisavat kuulsust omasid üksteise järel erinevate rahvaste lipud; piisas saatuse tujukusest, et viia peale suuri võite suurtele lüüasamisele. Nüüdsest avaneb suurepärase areeni Valitsejatele ja mina olen esimesena valmis sellele astuma... Kui sellised on Teie Majesteedi isiklikud tunded – milles ma tunnetan õnnelikku veendumust – siis üldine rahu on tagatud paljudeks aastateks“.

See Napoleoni kiri jäi vastusetta. Keiser Aleksander I oletas, et märtsi-deklaratsioon Napoleoni tunnistamiseks väljaspool inimlikke seaduste kaitset, on piisavalt kategooriline vastus kogu Prantslaste Keisri kirjatööle.

Samasuguse saatuse vääril samal kuupäeval krahv Nesselrodele kirjutatud Caulaincourt'i kiri. Selles kirjas kirjeldatakse Napoleoni triumfaalset võidukäiku alates mererannast, kus ta maabus, kuni Pariisini. Caulaincourt räägib erilise rõhuga Napoleoni vapustvast kohtumisest Prantsusmaa rahvaga ja rõhutab kummutamatut fakti Prantsusmaa armee poolehoiust tema poolt austatud ülemale.

Kõigi nende tõestuste eest Napoleon, Caulaincourt'i sõnul, otsustas tasuda „mitte täiesti viljatute suursugususe loorberitega, vaid kõigi austava puhkuse kasudega ning kõigi õnneliku rahu hüvedega. Rahu säilitamises näeb Keiser oma suursuguste soovide täitumist“.

Ka see kiri jäi krahv Nesselrode poolse vastusetta.

Napoleoni saajapäevane valitsemine lõppes Waterloo lähedal toimunud lahinguga Liitlasväed okupeerisid teistkordselt Pariisi ja Suured liitlas-riigid valmistusid Prantsusmaale ette kirjutama uusi rahutingimusi.

Alljärgnevad aktid puutuvad sellesse aega. Esimene Akt (Nr.509) kinnitab kuningas Louis XVIII nelja suure liitlasriigiga Napoleoni vastu liitumist. Viimane akt (Nr. 510) on esile kutsutud Pariisi liitlasvägede poolse okupeerimisega ja sõjaväe toiduainetega varustamise hädavajadusest.

Lõpuks, Viini kongressi pea-akt milline puutub sellesse aega, on juba ära trükitud tervikuna ja koos kõigi lisadega, ühes eelnevas köites.

*

Nr. 509.

Allakirjutanud Tema Kristlikeima Majesteedi Minister ja Riigisekretär, kes juhib Välisministeeriumit, sai noodi, millise esitasid Nende Kõrgused suursaadikud Riikide esindajad kongressil, kes allkirjastasid Chaumonti traktaadi, tegid temale au adresseerida, saates temale 25. käesoleva kuu Viini traktaadi, millisega kohustused, millised on sõlmitud mainitud Cahaumonti traktaadi alusel, on uuendatud selleks, et hoida ära eriti Prantsusmaad ja üldse Euroopat tagajärgede eest, millised võinuks tuua kaas Bonaparte pealetungi ja et hoida korda, milline on kehtestatud 30. mai 1814 aasta traktaadiga.

Allakirjutanud palub Nende Kõrgusi võtta vastu tema sügav tänu sõnumi eest, millist nad suvatsesid temale esitada. Seejuures on tal au neile deklareerida, et oma instruksioonide alusel on ta piisavalt volitatud selleks, et Tema Kristlikeima Majesteedi nimel ühineb iga sättega milline on võetud mainitud 25. selle kuu traktaadi, milliseid ka hakatakse täitma Tema mainitud Majesteedi poolt kogu nende vahendite määral, milliseid asjaolud lubavad temal kasutada.

Allakirjutanul on au jne.

See juhtus Viinis, 27. märtsil 1815 aastal.

Talleyrand.

Тальеранъ.

*

Nr.510.

Kindral-leitnant Cancrini, Venemaa Keiserliku armee peaintendandi ja T. M. Ülevenemaalise Keisri tegev-riiginõuniku Bulgakovi ((Булгаковымъ)) poolt ühest küljest ja teisest T. M. Prantssumaa Kuningas - riiginõunikud krahv Corvetto, parun de la Bouillierie ja barun Dudon,

oli sõlmitud alljärgnev kokkulepe.

Artikkel I.

Viiekümnest miljonist, millise Prantsusmaa peab maksma liitlas-armeede ülalpidamiseks, nii nagu see on kokku lepitud Kõrgete Riikide ja T. M. Prantssumaa Kuninga ministrite vaheliste 15. möödunud augusti nootide vahetamisega, Prantsusmaa maksab Venemaale kümme miljonit.

Artikkel II.

Prantsusmaa tasub Venemaale vormiriietuse, sõjaväe varustuse asjade ja remondi eest summas kolmkümmend miljonit. Mainitud summa on arvestatud 250.000 inimesest koosnevale väele, arvestades 120 franki inimese kohta, kooskõlas kokkuleppega, milline on sõlmitud konverentsile kogunenud Liitlasriikide ministrite vahel 1. septembril.

Artikkel III.

Summad, millised on juba Venemaa poolt saadud Meurthe ja teistes departemangudes vallutatud soolavarude müügist või mingil teisel viisil, nagu ka Venemaa armeele tarnitud mundrite ja sõjaväe varustuse maksumus, tunnistatakse ülalpool mainitud summadest mahaarvamiseks kuuluvaks.

Artikkel IV.

Sellised mahaarvestused, enne lõpparvestuse tegemist, arvestatakse 9.700.000 franki, aga nimelt:

2.200.000 fr., mundrite esemed, millised tarnisid Pariisist hr. Damemer ja Brissons kontraktide alusel, millised olid sõlmitud nende ettevõtjatega kuningliku komisjoni poolt.

1.500.000 fr., mis on makstud kuningliku riigikassa poolt kooskõlas kokkuleppe Artiklite I ja XII alusel, mis on sõlmitud möödunud 15. augustil nimetatud komissoni ja Venemaa Keiserliku armee peaintendandi vahel.

4.500.000 fr., mundrite esemete eest, millised on tarnitud Bar le Ducis, Chalon Marnel ja Nancyl.

500.000 fr., erinevate esemete eest, sellised nagu: rauast esemed, ehituspuit, rasv, kanepikiud jne., peale kangaste, linase riide, poolsaabaste ja taldade.

1.000.000 fr., teenitud salanõunik Alopeusi poolt Nancys soola müügist.

Artikkel V.

Nii nagu ülalpool esitatud loetelu on alles eelnev, siis nimetatakse kolmekuine tähtaeg, millise kestel teostatakse lõplik, peale mõlemaid pooli ära kuulates, nii tarnitud esemete maksumuse kui saadud rahasummade, arvestus.

Seejuures summa 500.000 fr., milline on esitatud eelnevas artiklis, kui erinevate asjade tarnete eest mahaarvamisele kuuluvad, tunnistatakse lõplikult kehtestatuks ja kogusummaks, pidades silmas võimatust koguda kõiki väljaandmise kviitungeid.

Nähes ette seda võimalikku juhtumit, et osa esemete eest, millised on sadud Chalones, Bar-le-Ducis ja Nancys, on tasutud summadega, millised on teenitud soola müügist, aga samas need summad, nii nagu ka mainitud esemete maksumus, mis on näidatud mahaarvamisele kuuluvatena, kuid tuleb hoolitseda lõpparvestuse tegemisel, väljaselgitamise eest, millistest summadest tasuti ettevõtjatele, et ei teeks kahekordset arvestust.

Artikkel VI.

Maksta jääv suma 30.300.000 fr. Kustutatakse nii nagu see on esitatud alljärgneva tabeli neljandas veerus.

Maksmise tähtjad.	Kogu võla summa.	Mahaarvamised.	Tasuda jääv osa.
1. jaanuar u.k.j. 1816.a.	6.650.000	1.500.000 fr. Ohvitseride mundrite ja väikeste asjade eest.	5.150.000
1. veebruar u.k.j. 1816.a.	6.650.000	2.200.000 fr. Pariisis saadud asjade eest.	4.450.000
1. märts u.k.j. 1816.a.	6.650.000	1.500.000 fr. Nancy soola ja erinevate hulgi ostetud asjade eest.	5.150.000
1.aprill. u.k.j. 1816.a.	6.650.000	1.500.000 fr.Chalonis, Bar le Duc ja Nancys saadud asjade eest.	5.150.000
1.mai u.k.j. 1816.a.	6.650.000	1.500.000 fr.mahaarvestus ülalmainitud asjade eest.	5.150.000
1. juuni u.k.j. 1816.a.	6.750.000	1.500.000 fr., mahaarvestus nende samade esemete eest.	5.250.000
	40.000.000		30.300.000

Artikkel VII.

Vastavalt 1.käesoleva aasta septembri Noodi §4 sätetega, milline on saadetud liitlas-õukondade ministrite poolt Prantsusmaa kuningale, tehakse maksed kuningliku kassa piletitega ((bons)) või kulude kassa asignaatidega maksude pea-kogujate nimel ülalloetletud proportsioonis ja sellisel viisil, et jooksval kuul maksmisele kuuluv summa oleks makstud iga viie päeva möödudes, alustades tulevasest jaanuarist u. k.j.

Artikkel VIII.

Rahasummad, millised oleks olnud välja nõutud Vene vägede poolt kontributsiooni kujul või võetud kassast, tunnistatakse mahaarvamisele kuuluvaks Venemaa poolt Prantsusmaale maksta tulevatest summadest. Nende arvestamine järgneb arvestuslehtede alusel, milliseid esitavad prefektid koos tõestavate dokumentidega ja see teostatakse neljal viimasel maksetähtjal.

Artikkel IX.

Vekslid antakse välja kaheksa päeva jooksul. Kui lõpp-arvestuse tulemusel, milline võis järgneda korras, millist on selgitatud Artikkel V, on Prantsusmaal õigus esitada nõudmine summale, mis ületab 9.700.000 fr., millised on maha arvestatud tasust, milline läheb Venemaa armeele, siis Venemaa kohustub tagastama Prantsusmaale vahe nende samade kassapiletitega või assignaatidega, millised on antud välja maksude pea-kogujate poolt.

See juhtus Pariisis, 5. (17.) septembril 1815 aastal.

(L.S.)Georges de (L.S.)Comte Corvetto. (M.П.)Георгий. (M.П.)Графъ Корветто.

Cancrin. (L.S.)Dudon. Канкринъ. (M.П.)Дюдонъ.

(L.S.)Bulhakow. (L.S.)De la Bouillerie. (M.П.)Булгаковъ. (M.П.)Делябуйери.

*

1815. a. 14. (26.) september. Püha Liidu Akt. (Vt. Kd. IV. Nr.99.).

1815.a. 7. (19.)november. T. M. Prantsusmaa ja Navarra kuninga Püha Liidu Aktiga liitumise Akt.

****

Nr. 511.

1815.a. 8.(20.) november. Pariisis sõlmitud rahutraktaat.

((F. Martensi kommentaar.)).

„Prantsusmaa ise“, kirjutab Sorel oma monumentaalses töös: „L’Europe et la revolution francaise“ (t. VIII, p. 420), „käristas puru 1814 aasta Pariisi traktaadi“. Prantslased ise olid tunnistanud Liitlas-riikide poolt süüdi kõigis hädades, milline langes neile Napoleoni Elbe saarelt tagasipöördumise tulemusel. Eriti Saksamaa riikide esindajad tõestasid absoluutset hädavajadust seada Prantsusmaa enam kitsematesse piiridesse ja muuta ta tulevaseks ajaks kahjutuks.

Tuntud Preisimaa riigimees, parun Stein, oma 18. aprilli memos, tõestas, et „kõik on nõus sellega, et Pariisi traktaat jättis Prantsusmaale sellise sõjalise jõu, milline on ohtlik Euroopa rahule“. Seepärast kõik liitlased, erandiks Venemaa, nõudsid Prantsusmaa arvelt oma territoriaalsete valduste suurendamist.

Keiser Aleksander I osaks langes väga raske, kuid ja üpris austav vahendaja roll liitlasriikide ja Prantsusmaa suhetes ja arbiitriks nende lõppmatute pretensioonide suhtes võidetud prantslaste üle. Mitte ainult Louis XVIII, vaid isegi Napoleon jätkas Venemaa Keisrit pidamast oma ainsaks ja kõikvõimsaks kaitsjaks, vaatamata märtsi-deklaratsioonile (Nr. 508).

Kuid Napoleon transpordilaeval „Bellorophonil“ oli viidud Plymouthi, temale oli kuulutatud Inglismaa prints-regendi otsus saata ta teisel Inglismaa sõjalaeval „Northumberland“ Püha Helene saarele. Napoleon oli sellise Inglismaa valitsuse otsuse peale väga pahandatud ja väljendas järsult oma tunnetest lord Keithile. Ta ütles sellele Inglismaa admiralile, et ta astus täiesti vabatahtlikult „Bellerophoni“, tekile ja seadis end vabatahtlikult Inglismaa lipu kaitse ja külalislahkuse alla; et ta soovib elada Inglismaal ainult kui eraisik; et ta mitte kuidagi ei mõelnud lõksu kukkumisest; et kui Inglismaal ei taheta temale varjupaika anda, et ta sõidab Ameerikasse ja lõpuks, et tema Püha Helene saarele saatmine on tema surmaotsus ja et mitte keegi tema vaenlastest – monarhidest ei oleks arvatavasti temaga niimoodi käitunud.

Lord Keith kuulas vaikides need õiglase pahakspanu väljendused ära ja võttis kõik meetmed endise Prantslaste Keisriga „Northumberlandi“ ankru hiivamiseks.

„Kes võib mind keelata“, ütles Napoleon lord Keithile, „minna minu naise-isa või Keiser Aleksandri juurde, kes on minu sõber? - Meie muutusime vaenlasteks, kuna ta soovis Poola ühendada oma valdustega ja seepärast, et minu populaarsus poolakate hulgas temale ei meeldinud. Kuid üldse ta oli minu sõbraks ja ta arvatavasti kohtleks mind arvatavasti teisiti“.

Võib kahelda selles, et Austria Keiser Francois seadnuks Napoleoni sisse väärikal viisil, kui ta oleks jõudnud põgeneda Austria territooriumile. Õnnetu Reichstadti hertsogi saatus sunnib mitteuskuma Napoleoni rüütellikku kohtlemist Austrias. Kuid ei ole mingit kahtlust selles, et Keiser Aleksander arvatavasti ei oleks määrinud oma vahvust sellise Napoleoniga käitumisega, millise ta pälvis Saint Helene saarel või sellise, milline langes vaese Rooma kuninga osaks.

4.augusti 1815 aasta kirjalikus protestis Napoleon iseloomustas tugevates väljendites Inglismaa valitsuse teguviisi ja ajalugu, millisele ta appelleeris, juba tegi selles küsimuses oma otsuse.

„Ajalugu ütleb“, kirjutab Napoleon, „et vaenlane, kes pidas Inglismaa rahva vastu 20 aastat sõda, tuli vabatahtlikult oma ebaõnnes otsima varjupaika selle seaduste varju. Milline parim tõestus tema austusest ja usaldusest võis ta temale anda? Ainiti kuidas vastati Inglismaal sellisele suuremeelsusele? Reeturlikult sirutati sellele vaenlasele külalislahkuse käsi ja kui ta oli usalduslikult üle läinud, ta vangistatakse!“

Kuidas ka ei olnud, Napoleoni vangistamine St. Helene saarele ei hakka üldsegi olema Inglismaa ajalooos säravaks leheküljeks. Napoleon lahkus arenilt ja suured liitlasriigid said täieliku võimaluse klaarida arved Prantsusmaaga ja ka omavahel.

1816 aasta juulis avati nelja liitlasriigi, Venemaa, Inglismaa, Austria ja Preisimaa esindajatest koosneva Pariisis konverentsi istungid, et töötada välja peamised rahutingimused. Istungid toimusid suurepäraselt Inglismaa saatkonnahoones. Esimesel istungil oli ette loetud krahv Nesselrode memo, millises esitatakse peamised juhtpõhimõtted, millise jõul liitlas-valitsused olid kohustatud premeerima oma rahvast mõõtnatute ohvrite eest, millised olid nende poolt antud tänu Napoleoni vastastele sõdadele. Mitte ükski liitlasriik ei tohi tegutseda ilma teiste nõusolekuta ja kõik otsused peavad olema vastu võetud ühisel nõusolekul.

Nendel istungitel lahendati väga erinevaid küsimusi. Alguses pälvisid erilist tähelepanu liitlasvägede Prantsusmaa territooriumil ülalpidamise küsimused, nende suhetest Prantsusmaa elanikesse ja provintsi võimudesse jne. Kuid ise-enesest mõistetav, et tulevase rahu tingimused tekitasid suuri probleeme ja erimeelsusi. Ainiti, ka selles küsimuses osutus liitlastel võimalikuks jõuda lõplikule otsusele, tänu Keiser Aleksander I pidevale lepitavale mõjutusele.

Lõpuks, septembris, olid Prantsusmaa volinikud kutsutud nelja liitlasriigi esindajatest koosneva konverentsi istungile ja neile anti üle akt, milline sisaldas tulevase rahutraktaadi tingimusi. Inglismaa esimene volinik, lord Castelreagh, pöördus Prantsusmaa esindajate poole kõnega, millises ta ütles, et liitlasriigid soovivad siiralt ühendada oma kohustuse oma rahvaste suhtes ka sõpruse tunnetega Prantsusmaa kuninga vastu.

Järgmisel päeval Prantsusmaa volinikud esitasid oma vastuse, millises nad peaegu erandlikult on Prantsusmaale ettekirjutatud territoriaalsete loovutuste vastu. Nende kohustuste jõul pidi Prantsusmaa loobuma valdustest, millised olid temale kuuluvaks tunnustatud 1814 aasta rahutraktaadiga ja pöörduma tagasi oma 1790 aasta piiridesse. Prantsusmaa volinikud vastasid üpris loogiliselt, et Louis XVIII oli alati liitlasriikide poolt tunnustatud nende „sõbra ja liitlasena“. Liitlased võtsid ta enda hulka, kutsudes teda 25. märtsi liidu-traktaati allkirjastama, milline oli suunatud ühise vaenlase vastu. Kuidas siis nüüd nad tahavad oma liitlast ja sõpra paljaks riisuda ja võtta temalt ära tema valdustest suure osa?! „Sest et kui ei tohi vallutada sõbra arvelt“, vastasid Prantsusmaa volinikud, „siis veel vähem võib seda teha oma liitlase arvelt“.

Kuningas Louis XVIII tabas ahastus, kui ta tutvus temale pakutud rahu tingimustega.

„Südamevaluga“, kirjutab ta Keiser Aleksandrile 11. (22.) septembri 1815 aasta kirjas „ma pöördun Teie Keiserliku Majesteedi poole, et väljendada avameelselt rasket tunnet, milline on esile kutsutud ettepanekuid lugedes, millised on esitatud minu valitsusele nelja liitlas-kabineti nimel. Et mind kurvastab eriti ja ajab ahastusse vaese Prantsusmaa päästmine, nõnda et mind vaevab mõte, et Teie Majesteet näib, et kiidate noodi heaks, milline on minule saadetud ametlikul viisil“.

Kuningas juba väljendas oma nõusolekut mõningaseks territoriaalseks loovutuseks, Prantsusmaa ajutiselt liitlasvägede poolse okupeerimisega ja sõjalise kontributsiooni tasumisega. Kuid ta ei oodanud mitte kuidagi, et temale pannakse veel teised kohustused, millised peavad viima Prantsusmaa huku äärele ja häbisse.

„Ei, Valitseja“, jätkab kuningas, „ma ei saa veel end veenda, et teie arvamus oli pöördumatult vastu võetud. Usaldus, millist sisestab minusse teie suur ja suurugune hing, sunnib mind seda mitte uskuma. Kuid kui asi ongi teisiti, kui minul on ebaõnn eksida, kui Prantsusmaa enam ei saa loota otsuse tühistamisele, millise eesmärgiks on alandada ja madaldada, kui Teie Majesteet jääte kõigutamatuks ja ei soovi oma augustlike liitlaste suhtes ära kasutada mõju, milline põhineb teie heategudel, sõprusel ja üldisel vahvusel, siis te sellisel juhtumil, häbenemata, tunistan teile, Valitseja, et loobun olemast oma rahva hukule viimise vahendiks ja pigem loobun troonist, kui siis nõustun tema sajanditepikkuse sära ennekuulmatu alandusega ähmastamisega“.

Ei ole vähem huvitav järgmine asjaolu: just äsja esitatud Kuningas Louis XVIII kirja kõrval asuvad Välisministeeriumi arhiivides veel kaks kuninga kirja projekti: Austria keisrile ja Preisimaa kuningale. Mõlema kirja projektid on kirjutatud Pozzo dio Borgo käeaga! See väikene asjaolu viitab rollile, millist mängis korsiklasest diplomaat: ta kasutas ära oma ametlikku Keiser Aleksandri esindaja asendit Prantsusmaa Kuninga juures, et kaitsta oma kodumaa – Prantsusmaa huve*).

*)Vt. Sorel. L'Europe et la revolution francaise, t. VIII, p.486 (Paris 1904).

Keiser Aleksander võttis siiral moel enda peale Prantsusmaa huvide kaitsmise, kuigi ta Louis XVIII ja Bourbonide dünastiat eriti ei armastanud. „1815 aastal“, kirjutab temast Sorel, „ta vaatas suurelt, ta vaatas selgelt, ta vaatas kaugele ja tegutses samasuguse lihtsuse ja aususega, kui ka energia ja oskuslikkusega“. Ainiti tal oli raske mõista, miks projekteeritud rahu tingimused võiks Prantsusmaad häbistada. Oli ju esimene 1814 aasta Pariisi rahu Prantsusmaa suhtes võrreldamatult julmem, kui pidada silmas selle rahuga ära vetud kuningriike ja valdusi. Lõpuks, Keiser Aleksander ei saanud kuidagi nõustuda Prantsusmaa volinike teravmeelse argumenteeringuga, et Prantsusmaa ei pea nüüd midagi kaotama, seepärast, et tema kuningas on suurte liitlasriikide sõber ja liitlane.

Kuningas Louis XVIII mitte ainult ei olnud liitlane kuivõrd liitlas-riikide „kaitsja“, millistele ta tekitas väga palju muret ning ebameeldivusi. Liitlas-riigid aga ajasid asju Prantsusmaa rahvaga, kellega nad pidid arveid klaarima uute ohvrite tõttu, milliseid tekitasid nende rahvastele suure korsiklase saajapäevane valitsemine.

Sellegi poolest Keiser Aleksander astus prantslaste eest energiliselt välja preislaste ja inglaste ülemääraste nõudmiste vastu. Sellel raskel ajal osutas Prantsusmaale suure teene hertsog Richelieu, kes oli Louis XVIII poolt nimetatud peaministriks. Hertsog Richelieu tundis isiklikult Keiser Aleksandrit, kui oli Novorossiiski krai valgustatud kindral-kuberner. Kui meil kutsuti teda „heaks venelaseks“, siis prantslased võisid teda õiglaselt kutsuda „heaks prantslaseks“. See inimene oli pealaest jalatallani „riigiteenistuses täiuslik dzentelmen“ - nii nagu teda iseloomustab Sorel.

Sellele prantsuse riigimehele õnnestus pidevalt ära kasutada Keiser Aleksandri poolehoidu Prantsusmaa suhtes ja temale isiklikult et leevendada liitlasriikide ülemääraseid nõudmisi. Peale selle, hertsog Richelieu hoidis sõbralikke suhteid mõnede mõjukate vene riigimeestega (n.n. krahv Capodistrias) ja leidis neis pidevat ja omakasupüüdmatut toetust.

Omakäelises 5. (17) septembri 1815 aasta kirjas Keiser Aleksandrile hertsog Richelieu väljendab oma sügavat tänu toetuse eest, millist temale osutasid rahuläbirääkimistel Venemaa volinikud.

Ta anub Valitsejat mitte keelduma krahv Capodistriase avalduse kinnitamisest isegi sel juhtumil, kui ta läks oma instruksioonidest kaugemale. Prantsusmaa väline olukord on erakordselt raske: on täiesti ilmselge. „Inglismaa ministrite eesmärgiks on – kehtestada Prantsusmaal selline asjade kord, milline annaks Inglismaale võimaluse tema üle ülemvõimu saavutamiseks, et hoida ära ta taassünd sellest alandusest ja purustusest, millises ta praegu asub“.

Prantsusmaa sisemine olukord tekitas hertsog Richelieus veelgi enam kartusi, kui selle välimine olukord. Omas kirjas Richelieu viitab poliitiliste parteide erakordselt metsikule võitlusele, milline seab riigis korra ja rahu säilimise suurde ohtu. Ta anub Valitsejat samuti toetama neis küsimustes sisepoliitikat oma sõna ja teoga.

„Meie oleme nii vähe arukad“, kirjutas Richelieu oktoobrikuu kirjas, „nii vähe üksmeelel, et me ise lähema meie hukule vastu; parteide viha tappis igasuguse patriotismi ja ma olen veendunud, et revolutsionäärid nõustuksid loovutama kolm provintsi, kui vaid nad oleksid veendunud, et sellisel viisil nad saavad erandliku ülemvõimu ülejäänud Prantsusmaa üle“.

„Veel kord“, jätkab hertsog Richelieu, „et pääseda kuristikku langemisest, meie saame arvestada ainult Teie Majesteedi toetust. Ja suvatsege öelda, et Teie soovite, et Prantsusmaa elaks ja suvatsege toetada sellist otsust ja ma julgen loota, et meie saame päästetud. See sünniks tänu teile Valitseja ja ma tänan eranditult teid“.

Hertsog Richelieu lõpetab oma märkimisväärse kirja mõnevõrra kurbade mõtisklustega.

„Oleks olnud kergem“, kirjutab ta, „ja meeldivam rajada aedu ja asulaid Muste mere kallastele, kui tuua kaasaegsete prantslaste pead tagasi tarkuse ja moraali printsiipide juurde“.

Keiser Aleksander täitis Prantsusmaa peaministri palve ja toetas tegelikult ja energiliselt teda võitluses nii Prantsusmaa väliste vaenlastega kui ka sisevaenlastega. Kui alljärgneva rahu-traktaadi tingimused osutusid väljakannatavateks ja ei tapnud üldsegi Prantsusmaa rahva elulisi närve ja jõude, siis ei ole kahtlust, et sellega ta, eelkõige, on tänuvõlgu Venemaa Keisri energilisele kaitsele.

Prantsusmaa sisemise olukorra suhtes oli Keiser Aleksander täiesti nõus oma liiklastega, et korra ja rahu säilitamine sellel maal on Euroopas rahu hoidmiseks täiesti hädavajalik.

See mõte oli väljendatud Prantsusmaa valitsusele liitlas-riikide nimel, kahes ametlikus 8. (20.) novembri 1815 aasta noodis. Prantsusmaale lord Wellingtoni kõrgema juhtimise all liitlaste okupatsiooniar mee jätmise, omas muu-seas, eesmärgiks kaitsta riigis sisemist korda ja et hoida ära uusi revolutsioonide katseid, millised võiksid rikkuda Euroopa rahu.

Selline kahtlustav ja osalt solvav liitlas-riikide suhtumine Prantsusmaasse oli õigustatud hilise kibeda õppetunniga.

Ainult Keiser Aleksander I ei ei lasknud mööda juhust, et väljendada sellele maale ja kuningas Louis XVIII oma täielikku usaldust ning tunnistada temale kuuluvat kohta Euroopa riikide keskel.

Kui Keiser Aleksander asutas oma Euroopa monarhide „Püha Liidu“, ta kutsus isegi Louis XVIII sellega liituma. Kuningas võttis selle kutse viivitamatult vastu ja oma käega kirjutatud 7. (19.) novembri 1815 aasta kirjas väljendas täielikku solidaarsust Püha Liidu akti printsiipidega.

Samamoodi Šveitsi igavese neutraalsuse tunnistamise aktis, milline on allkirjastatud Pariisis 8. (20.) novembril 1815 aastal, on isegi Prantsusmaa voliniku – hertsog Richelieu allkiri.

*

Nr. 511.

Tema Püha ja Lahutamatu Kolmainsuse nimel.

Liitlasõukonnad, kaitstes oma ühendatud jõududega ja võitudega, nii Prantsusmaa, aga ka kogu Euroopa segadustest, millistega ähvardas neid Napoleoni kuritegelik Prantsusmaale naasemine ja tema poolt selles riigis uuesti välja kuulutatud, oma riisutu kinnitamiseks, hukatuslikud revolutsioonilised eeskirjad.

Jagades koos Tema Kristlikeima Majesteediga siirast soovi, et ühest küljest korra tagatistega, milliseks oli edukalt Prantsusmaal taastatud Kuningliku võimu rikkumatus ja täielikult kinnitatud konstitutsioonilise harta sätted, aga teisest kinnistusid jälle Prantsusmaa ja sellega piirnevate Riikidega vastastikused usalduse ja sõpruse suhted, millised olid nõnda kaua segadusse aetud revolutsiooni ja vallutuste süsteemi õudusate tagajärgedega.

Ja teades samuti, et seda viimast eesmärki võib saavutada ainult nendele Riikidele kasude andmise kaudu, millistest piisab et hüvitada endised hädad ja et kindlustada tulevikus nende saatused.

Arutades koos T. M. Prantsusmaa Kuningana selle oletuse täitmise vahendite üle ja tunnistasid, et Prantsusmaa ilma endale olulist kahju tekitamata ei saa rahuldada Riikide õiglasi nõudmisi, mitte ühegi piirkonna loovutamise, ega ühegi rahalise ohverdamisega ja et hakab olema parem et vältida igasuguseid ebakasulikke tagajärgi, kasutab üheskoos mõlemaid mainitud hüvitamise viise. Nende Keiserlikud ja Kuninglikud Majesteedid otsustasid võtta selle uute rahutingimuste aluseks ja samuti tunnistades kooskõlas hädavajadusega jätta teatud ajaks Prantsusmaa piiri-provintsidesse mõningase arvu liitlas-vägesid, käskisid võtta ja kanda ühte lõpp-traktaati ülalmainitud peamiste sätete alustel, kõik erinevad tingimused.

Sel eesmärgil, T. M. Ülevenemaaline Keiser ühest küljest, aga teisest T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas nimetasid oma volinikeks, et vaadata läbi, sõlmida ja allkirjastada see traktaat, aga nimelt:

T. M. Ülevenemaaline Keiser,
vürst Andrei Razumovski ((Андрея Разумовскаго)), oma Tegev-salanõuniku, senaatori ja Püha Andrei Esmasnimetatud, Püha Aleksander Nevski jt. ordenite kavaleri,
ja krahv Ivan Kapodistria ((Ивана Каподистриа)), oma Tegev-riiginõuniku, riigisekretäri ja Püha Vladimiri Suure Risti teise järgu j.t. ordenite kavaleri,;
aga T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas,
Sir Armand-Emmanuel du Plessis Richelieu, hertsog Richelieu, kuningliku ja sõjalise Püha Louisi ja Venemaa Püha Aleksander Nevski, Püha Vladimiri ja Püha Georgi ordenite kavaleri,;
Prantsusmaa peeri, Õukonna esimene kammer-junkur, riigisekretär, välisminister ja Ministrite nõukogu president.

Kes peale oma volikirjade vahetamist, millised leiti olevat ettenähtud vormis, sõlmisid ja allkirjastasid alljärgnevad artiklid:

Artikkel I.

Prantsusmaa piirideks hakkavad olema needsamad, millised olid tal 1790 aastal, erandiks käesolevas artiklis mainitud muudatused:

1. Põhjas jääb piir selleks samaks, milline oli määratletud 18. (30.) mai Pariisi traktaadiga, kuni Quievraini vastas oleva punktini; sealt see jookseb mööda vanu Belgia provintside, endise Liege episkoopkonna ja Bouilloni Hertsogiriigi piire nii nagu need jooksid 1790 aastal, jättes väljaulatuvad Philippeville ja Marienbourgi enklaavid ja nende kindlused, samamoodi ka kogu Bouilloni Hertsogiriik, Prantsusmaa piiridest välja; edasi alates Villersist, d'Orvali lähedalt (Ardenni departemangu ja Luksemburgi Hertsogiriigi piires), kuni Perleni, mööda Thionvillest Trevesi viivat teed, jääb piirijoon selleks samaks, kuidas see on määratud Pariisi traktaadiga; alates Perlest ta jookseb Launsdorfi, Waldwichi, Schardorfi, Niederveilingi, Pleweiri kaudu, jättes kõik need kohad koos nende karjamaadega Prantsusmaale, kuni Houvreni ja sealt mööda endisi Sarrebrucki piire, jättes Sarrelouisi ja Sarre jõe kohtadega, millised asuvad mainitud joonest paremal poolel ja nende karjamaadega väljaspoole Prantsusmaa piire. Alates Sarrebrucki maade piiridest hakab piirijoon olema see-sama, milline eraldab praegu Moselle ja Alam-Reini departemangud Saksamaast, kuni Lauteri jõeni, aga pärast hakkab see jõgi olema piiriks kuni selle Reini suubumiseni. Kõik Lauteri vasakul asuv maa ja Landau kindlus hakkavad kuuluma Saksamaale; kuid Weissenbourgi linn, millisest see jõgi läbi voolab jääb tervikuna Prantsusmaale ja selle juures vasakul kaldal olev maaala (mitte enam kui, risti mõõtes, tuhat sülda), milline määratletakse täpselt spetsiaalselt piiri määratlemiseks nimetatud komissaride poolt.

2. Alates Lauteri suudmest piki Alam-Reini, Ülem-Reini, Doubs departemangude ja Jura mägesid, kuni Vaud kantonini, jäävad piirid nendeks samadeks, millised on sätestatud Pariisi traktaadiga. Reini laevatavast jõesängist (thalweg) saab Prantsusmaa ja Saksa Riikide vaheline piir; kuid saarte valdamine antakse alatiseks sellele riigile, millisele see tunnistatakse peale jõe käesoleva voolusängi uurimist ja määratlemist, kuidas see voolusäng hiljem ka ei muutuks. Kolme kuu möödudes, saadetakse mõlemate Kõrgete lepingulistele poolte poolt komissarid, et need uuringud läbi viia. Strasbourgi ja Kehli linna vahelisest sillast üks pool hakkab kuuluma Prantsusmaale, teine pool Badeni Suurhertsogiriigile.

3. Selleks, et avada otsene suhtlus Geneve kantoni ja Šveitsi vahel, osa Gex maast, milline piirneb Idast Lemani järvega ja Lõunast Geneve kantoni valdustega, Põhjust Vaud kantoniga, aga Läänest Versoix jõe ja joonega, milline piirab Collex-Boissy ja Meyrini asumid, jättes Ferney Prantsusmaale, loovutatakse Helveetsia Konföderatsioonile, et ühendada Geneve kantoniga. Prantsusmaa tollipunktid viiakse üle Jura mägede Lääne-küljele ja kogu Gex maa peab jääma välja moodustunud ahelast välja.

4. alates Geneve kantoni piiridest kuni Vahemereni, hakkab piir olema seesama, kuidas see 1790 aastal eraldas Prantsusmaad Savoias ja Nice krahvkonnast. Monako vürstiriigi Prantsusmaast sõltuvus-suhted, milline on otsustatud 1814 aasta Pariisi traktaadiga, kaotatakse nüüdsest alatiseks ja see vürstiriik hakkab olema sõltuv T. M. Sardiinia Kuningast.

5. Kõik maad ja ringkonnad, mis on selles artiklis nimetatud, millised asuvad Prantsusmaa piires, jäävad Prantsusmaaga liidetuks.

6. Kõrged lepingulised pooled, kolme kuu jooksul, peale käesoleva traktaadi allkirjastamist, nimetavad komissarid et määratleda täpselt kõik, mis puudutab valduste piiritlemist ja peale tööde lõpetamist koostatakse üksikasjalik kaart ja piiri tähistamiseks püstitatakse piiritulbad.

Artikkel II.

Kohad ja ringkonnad, millised eelneva artikli jõul ei hakka enam olema Prantsusmaa osad, antakse Liitlas-riikide käsutusse tähtjaks, milline on määratletud käesolevale traktaadile lisatud sõjalise konventsiooni Artikkel IX sätetes ja T. M. Prantsusmaa Kuningas loobub alatiseks enda, oma pärijate ja järeltulijate eest igasugustest riigivõimu ja omandi-õigustest, millise kuulusid temale senini mainitud kohtade ja ringkondade üle.

Artikkel III.

Nii nagu on märgitud, et Huningue kindlustused olid alati Bale ((Bazel, Базел)) linna kartuste ja rahutuse põhjuseks, siis Kõrged lepingulised pooled, soovides anda Helveetia Liidule oma sõbraliku hoole uue tõestuse, otsustasid üksmeelselt, et Hunigue kindlustused lammutatakse ja Prantsusmaa valitsus, järgides seda sama eesmärki, kohustub neid mitte kunagi uuesti rajama ja äärmisel juhul Balest kolme miili kaugusele ei raja mitte mingeid teisi kindlustusi.

Maa, milline asub Uginest (võttes mainitud linna selle piiresse) tõmmatud joonest Põhja poole, Annecy järvest Lõuna pool, Faverge ja Lecheraine kaudu, aga sealt Bougeti järve kaudu kuni Rhoneni, hakkab kasutama Šveitsi neutraalsuse õiguseid ja kasusid, sellel samal alusel, nagu neid, Viini Kongressi peamise akti Artikkel XCII jõul kasutavad Chablais ja Faucigny provintsid.

Artikkel IV.

Rahasumma, millise Prantsusmaa on kohustatud maksma, kui osa temalt nõutavat hüvitusest, mis on makstav Liitlasriikidele, määratletakse seitsesada miljonit franki. Maksmise viis, tähtjad ja selle kohustuse tagatis sätestatakse spetsiaalse konventsiooniga, milline hakkab omama samasugust jõudu ja mõju, justkui see oleks sõna-sõnalt võetud käesolevasse traktaati.

Artikkel V.

Oletades, et Prantsusmaal peade segane ja rahutu seisund, see hädavajalik tulemus nõnda kaua hoidis seda segadust ja viimast õnnetut sündmust, võib veel, vaatamata kuninga isalikele kavatsustele ja Konstitutsioonilise hartaga tema alamate kõikidele klassidele kingitud kasud, muutub uute hädade allikaks ja et selle tõttu naaber-riikide julgeolek nõuab ajutiste erakorraliste ettevaatus- ja kaitse-meetmete võtmist, Kõrged riigid tunnistasid vajalikuks okupeerida ajutiselt mõned Prantsusmaa piiridel asuvad sõjalised positsioonid spetsiaalse liitlas-vägede korpusega, ainiti otsustades nimelt, et see sõjaväeline okupatsioon ei hakka mitte mingil viisil vastanduma Tema Kristlikeima Majesteedi riigivõimu õigustele ning tema valduste puutumatusle, millised on tunnistanud ja kinnitanud käesoleva traktaadiga.

Nende vägede arv ei tohi olla üle viiesajatuhande inimese. Nende ülemjuhataja nimetatakse Liitlasriikide poolt.

See korpus okupeerib Conde, Valenciennes, Bouchain, Cambray, le Quesnoy, Maubeugne, Landrecies, Avesnes, Rocroy, Givet koos Charlemontiga, Mezieres, Sedan, Montmedy, Thionville, Longwy, Bitche kindlused ja Fort-Louisi sillakindlustused.

Seel armeed ülalpidamise peab tagama Prantsusmaa: kõik, mis sellesse puutub, märgitakse ära spetsiaalses konventsioonis, milline hakkab omama samasugust jõudu ning mõju, just-kui see oleks sõna-sõnalt võetud käesolevasse traktaati; selles märgitakse ära nende Prantsusmaale jäetavate vägede suhted selle riigi tsiviil- ja militaarvõimudesse.

See sõjaväeline okupatsioon ei tohi ületada viit aastat; kuid see võib olla lõpetatud ka enne seda tähtaega, kui kolme aasta pärast, liitlas-riikide ja T. M. Prantslaste Kuninga poolt, nii nende riikide seisundi ja vastastikuste kasude kui Prantsusmaal korra ja rahu kindlustumise taseme tähelepanelikul käsitlusel tunnistatakse üksmeelselt, et enam ei ole neid põhjuseid, millised sundisid neid võtma seda ettevaatus-meedet. Muideks, millist ka selle nõupidamise järel ka ei tehtaks otsust, kuid viie aasta möödudes kõik liitlasriikide poolt okupeeritud kindlused ja kohad jäetakse nende poolt maha ja antakse Tema Kristlikuimale Majesteedile, tema pärijatele või järeltulijatele.

Artikkel VI.

Välismaised väed, millised ei kuulu okupatsiooniarmeesse, väljuvad Prantsusmaa valdustest tähtajaks, milline on sätestatud käesolevale traktaadile lisatud sõjalise konventsiooni Artikkel IX määrustes.

Artikkel VII.

Kõikides maades, millised lähevad üle teise Valitseja valdusesse, nii käesoleva traktaadi jõul, aga ka teiste selle sätete tulemusel, elanikele, nii põlistele, kui ka välismaalastele, millisest seisusest või rahvusest nad ka ei oleks, antakse, lugeses ratifitseerimiskirjade vahetamisest, kuue aasta pikkune tähtaeg, et müüa, kui nad soovivad, oma vara ning kolida ümber oma soovil valitud riiki.

Artikkel VIII.

Kõik 18.(30.) mai Pariisi traktaadi otsused maade kohta, millised on selle traktaadi alusel loovutatud, hakkavad omama samasugust jõudu ja mõju maade ja ringkondade üle, millised on loovutatud käesoleva lepingu kaudu.

Artikkel IX.

Kõrged lepingupoole, pöörates tähelepanu erinevatele nõudmistele, millised tekkisid 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi Artikkel XIX ja järgnevate ning selle traktaadi lisaartiklites, millised on sõlmitud Suurbritannia ja Prantsusmaa vahel, artiklite poolt, sätestatud tingimuste mittetäitmisest ja leides vajaliku tugevdada mainitud otsuste mõju, määratlesid kahe eraldi konventsiooniga täpsed eeskirjad, et nii ühe kui teise poole poolt täidetaks mainitud tingimused ja need kaks konventsiooni, mis on lisatud käesolevale traktaadile, täiuslikult, mis peavad omama samasugust jõudu, just-kui need oleksid sõna-sõnalt võetud akti enesesse.

Artikkel X.

Kõik, kes on võetud vaenulike tegevuste ajal vangi, samamoodi ka kõik amanaadid ((pantvangid)), kes on võetud või antud vabatahtlikult, tagastatakse vastastikuselt, nii kiiresti kui võimalik. Samamoodi kehtib see nende kohta, kes on võetud vangi enne 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi sõlmimist, kui nad senini ei ole tagastatud.

Artikkel XI.

18.(30.) mai 1814 aasta Pariisi traktaat ja 28 mai (9. Juuni) 1815 aasta Viini Kongressi lõppakti kinnitatakse ja kõik nende sätted, millised ei ole käesoleva traktaadi tingimustega tühistatud, kehtivad edasi.

Artikkel XII.

Käesolev traktaat ja sellele lisatud konventsioonid ratifitseeritakse ühe aktiga ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse kahe kuu pärast ja kui võimalik, siis ka varem.

Selle kinnituseks, jne.

See juhtus Pariisis, 8. (20) novembril 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.P.)Князь (M.P.)Ришелье.
Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.P.)Графъ Каподистрия.

*

Lisaartikkel.

Kõrged lepingulised pooled, soovides siiralt viia täide nende poolt Viini kongressil pakutud Aafrika neegritega kauplemise lõpliku ja üldise lõpetamise meetmeid, millises osalemine juba neist iga tema valdustes ja kolooniates selle alamatele on täielikult keelatud, kohustuvad uuesti, kõikvõimalike püüdlustega, aidata kaasa eeskirjade tunnustamisele, millised on Nende poolt välja kuulutatud 23. jaanuri (4. veebruari) 1815 aasta deklaratsioonis ja aega kaotamata lepatakse oma Ministrite kaudu. Londoni ja Pariisi Õukondade juures tegelike meetmete võtmises et lõplikult ja kõikjal lõpetada kauplemine, milline on nii vihkajalik ja religiooni ja looduse seaduste vastane.

Käesolev lisa-artikkel hakkab omama samasugust jõudu ja mõju, just kui see oleks sõnasõnalt võetud traktaati, milline on käesoleval kuupäeval sõlmitud. See võetakse mainitud traktaadi ratifitseerimiskirja.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 8. (30) novembril 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.P.)Князь (M.P.)Ришелье.
Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.P.)Графъ Каподистрия.

*

Eraldi artikkel.

18.(30.)mai 1814 aasta traktaadi lisa-artikli tulemusel, Tema Kristlikeim Majesteet kohustub saatma viivitamatult Varssavisse ühe või mitu komissari, et koos Tema Ülevenemaalise Majesteedi komissaridega vaadata läbi ja arutada Prantsusmaa ja endise Varssavi Hertsogiriigi vastastikuseid nõudmisi ning et selle järel allkirjastada vajalikud otsused.

Tema Kristlikeim Majesteet tunnistab, et Bayonne konventsioon ei pane mitte mingeid kohustusi T. M. Ülevenemaalisele Keisrile, kui Poola Tsaarile, mõistes seejuures, et selle tingimuse täitmine peab olema täpselt täidetud vastavalt eeskirjadele, millised on sätestatud konventsioonides, milliseid mainitakse käesoleval kuupäeval allkirjastatud traktaadi Artikkel IX sätetes.

Käesolev eraldi artikkel hakkab omama samasugust jõudu ja mõju, justkui see oleks sõnasõnalt võetud käesoleval kuupäeval allkirjastatud peamisesse traktaati. See ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse peamise traktaadiga samal ajal.

Selle kinnituseks, jne.

See juhtus Pariisis, 8.(20.) novembril 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.

Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

*****

Nr. 512.

1815 a. 8.(20.) november. Prantsusmaa sõjalise kontributsiooni tasumist puudutav Pariisi konventsioon.

Nr. 513.

1815 a. 8.(20.). Prantsusmaal liitlas-okupatsiooniar mee ülalpidamist puudutav Pariisi konventsioon.

Nr. 514.

1815 a. 8.(20.) november. Liitlasriikide alamate rahaliste pretensioonide rahuldamise korda puudutav Pariisi konventsioon.

1815. a. 8. (20.) november. Šveitsi alalise neutraliteedi tunnustamise ja garantii akt. (Vt. kd. IV. Nr.101).

((F. Martensi kommentaar.))

Suure südamevaluga allkirjastas hertsog Richelieu 1815 aasta rahutraktaadi. „Ma just allkirjastasin traktaadi“, ütles ta oma sõbrale, „mille eest pidanuks oma pea tapapakule panema“.

Järgmisel päeval, 21. novembril, ta kirjutas hertsog Decazesile kirja, millise väljendatakse järgmistes sõnades sellest sündmusest: „Kõik on lõpetatud. Eile, elutuna ega surnuna, ma kinnitasin oma allkirjaga selle saatusliku traktaadi. Ma andsin töötuse seda mitte teha ja ütlesine seda kuningale. See õnnetu kuningas anus mind pisarad silmis teda mitte hülgama ja sellest hetkest peale ma enam ei kõhelnud. Ma olin kindel, et sellisel juhtumil mitte keegi ei oleks minust paremini käitunud ja Prantsusmaa, olles nõrkenud teda rõhuva raskuse all, nõudis tungival sellest vabanemist“*).

*)Debidour. Historie diplomatique de l'Europe, t.I, p.97.

Richelieul oli täielik alus öelda, et mitte keegi ei sõlminuks liitlasriikidega temast paremini rahutraktaati ja keegi ei oleks olnud võimeline saada Prantsusmaale enam kasulikke tingimusi. Ta võttis peaministri ametiposti vastu oma soovi vastaselt, vaid patriotismist. Ta oli õukondlike sepitsuste vastane ja seadis kõigest kõrgemale isikliku sõltumatuse ja vabaduse. Ta nõustus kuningas Louis XVIII palvet täima ainult peale seda kui Keiser Aleksander oli ametlikult lubanud teda pidevalt toetada oma kõiki allutava, autoriteediga.

Ainult sellises erandlikus isiklikus asendis võis hertsog Richelieu saavutada rahutingimuste märkimisväärse leevendamise.

Preisimaa ja teised saksa riigid pidid oma territoriaalseid pretensioone mõõdukamaks muutma ja jätma Prantsusmaale Reini vasaku kalda. 1.200 miljonilise sõjalise kontributsiooni asemele, millist nõudis Preisimaa volinik Hardenberg, Prantsusmaa valitsus pidi esmalt tasuma 800 miljonit franki, aga seejärel ainult 700 miljonit.

Ainiti, hertsog Richelieule näis see summa ülemäärane, pidades silmas Prantsusmaa lõpmatutes napoleonlike sõdades laostumist. Eriti solvav näis temale see asjaolu, et rahutraktaadi jõul umbes 138 miljonit franki pidi Prantsusmaa valitsus tegema Prantsusmaa piiridel eranditult enda vastu rajatavate kindlustuste ehitamiseks tehtavate kulutuste katteks.

Samamoodi oli Prantsusmaale solvav ja erakordselt kulukas liitlaste 150.000 inimesest koosneva okupatsiooniar mee, Prantsusmaa riigikassa arvel, ülalpidamine Põhja ja Ida departemangudes. Vähe sellest: selle okupatsiooniar mee avalik sihtotstarve seisnes selles, et hoida Prantsusmaa rahvast alluvuses ja hirmus! Prantslased oldi kuulutatud ametlikult parandamatuteks mässajateks ja Euroopa ühiskondliku korra ja rahvusvahelise rahu ohtlikuks vaenlaseks.

Alljärgnev hertsog Wellingtoni ülemjuhatus e all oleva liidu okupatsiooniar mee ülalpidamise tingimusi sisaldav konventsioon (Nr.513) ei jäta vähimatki kahtlust selle tingimuste Prantsusmaa riigikassale laastavuse suhtes. Prantsusmaa enesearmastuse suhtes ei olnud välismaa okupatsiooniar mee viibimisel kaht erinevat arvamust olla.

Lõpuks, Prantsusmaale esitatud rahaliste pretensioonide likvideerimise korra konventsioon (Nr.514) suurendas suurel määral ilma selletagi Prantsusmaa riigikassale pandud uskumatut rahaliste kohustuste raskust. Kõikvõimalikud võlad ja liitlasriikide valitsuste ning nende alamate pretensioonid, millised olid esitatud Prantsusmaale, pidid sama õiglase rahulduse nende seaduslikkuse üpris keeruka lahendamise teel. Ei saa ütlematta jätta, et selle konventsiooniga kehtestatud rahvusvaheliste rahaliste pretensioonide lahendamise kord võiks leida rakendust ka käesoleval ajal.

Kuidas see ka ei olnud, alljärgnevalt esitatud aktid moodustavad 8. (20.) novembri Pariisi rahutraktaadi, milline allkirjastati samal kuupäeval, orgaanilise osa. Prantsusmaa rahvale olid nende aktidega pandud kohustused erakordselt koormavad. Kuid möödunud aastasaja alguse need Prantsusmaa riigimehed, kes väitsid, et need aktid peavad esile kutsuma Prantsusmaa huku, eksisid järsult. Isegi 1870-71 aasta sõda ja 1871 aasta Frankfurdi rahutraktaat ei omanud rikkale ja eluvõimelisele Prantsusmaa rahvale sellist saatuslikku tähendust.

*

Nr. 512.

Rahasumma, millise on Prantsusmaa täna sõlmitud traktaadi Artikkel IV alusel kohustatud Liitlas-riikidele maksuma, tasutakse korras ja tähtaegadeks, millised on sätestatud järgnevates artiklites.

Artikkel I.

Seitsesada miljonit franki, millisest peab koosnema see hüvitus, makstakse välja järkjärguliselt ja igapäevaselt, võrdsetes osades viie aasta kestel, assignaatidega Prantsusmaa kuninglikku kassasse (bons au porteur sur le tresor royal), nii nagu seda allpool öeldakse.

Artikkel II.

Esiteks, kuninglik kassa annab Liitlas-riikidele välja viisteist garantiikirja, igaüks nelikümmend kuus miljonit ja kaks kolmandikku, millised moodustavad koos kogu ülalmainitud summa: seitsesada miljonit franki. Need kohustused peavad olema välja makstud: esimene, 31.

märtsil 1816 aastal, teine, 31 juuli samal aastal ja nõnda edasi, igauks nelja kuu järel ja nii viie aasta kestel.

Artikkel III.

Neid kohustusi ei müüda, neid vaid vahetatakse nimetatud tähtaegadel assignaatide vastu (bons au porteur), kirjutatud tavalise vormis, milline on kuninglikus kassas kehtestatud; kuid need võivad alati olla müüdnud.

Artikkel IV.

Üks kuu enne selle nelja kuu algust, milliseks see kohustus peab olema välja makstud, Prantsusmaa kuninglik riigikassa jaotab selle kohustuse erinevateks osadeks, millised on esitatavad mitmete assignaatidega (bons au porteur) ((esitaja võlakirjad)), millised hakatakse välja maksta Pariisis üksteise järel, igapäevaselt mainitud nelja kuu jooksul.

Sellisel viisil, kohustus 46 miljonit kaks kolmandikku, millise tähtaeg on 31. märts 1816 aastal, peab olema novembris 1815 aastal olema vahetatud esitaja võlakirjade (bons au porteur) vastu, milliseid hakatakse välja maksta võrdsetes osades, igapäevaselt alates 1. detsembrist 1815 aastast, kuni 31. märtsini 1816 aastal. Kohustus, milline on samuti 46 miljonit ja kaks-kolmandikku, millise tähtaeg on 31. juuli 1816 aastal, peab olema vahetatud esitaja võlakirjade (bons au porteur) vastu, milline makstakse välja võrdsetes osades, igapäevaselt alates 1. aprillist 1816 aastal, kuni 31. juulini samal aastal ja nõnda edasi, iga nelja kuu jooksul.

Artikkel V.

Assignaadid antakse välja mitte ühe täielikus iga päev makstavas arvus; neist igauks sellistest summadest peab olema jaotatud mitmeteks assignaatideks 1.000, 2.000, 5.000 10.000 ja 20.000 franki.

Artikkel VI.

Liitlas-riigid, teades, et nende isiklik kasu ja Prantsusmaa kasu nõuavad, et neid esitaja võlakirju ei oleks järsku välja lastud oluliselt suuremas summas, otsustavad, et neid ei oleks ringluses mitte kunagi rohkem, kui viiskümmend miljonit.

Artikkel VII.

Viie aasta eest, milline on määratud Liitlas-riikide poolt neile Prantsusmaa poolt 700 miljoni frangi maksmiseks, ei võeta sellelt summalt mitte mingeid protsente.

Artikkel VIII.

Selleks, et tagada korralik maksmine, peab Prantsusmaa valitsus 1. jaanuaril 1816 aastal andma Liitlas-õukondadele Prantsusmaa riigivõla peamisse raamatusse (grand livre de la dette publique), obligatsiooni 7 miljonit franki aastatulu, s.t. 140 miljonit kapitali. See obligatsioon hakab olema, vajaduse juhtumil, olema asenduseks Prantsusmaa valitsuse makse puudujärgile ja et võrdsustada iga nelja poolaasta järel maksta tulevat summat, riigikassale väljamakstud esitaja võlakirjadega, nii nagu seda allpool öeldakse.

Artikkel IX.

Obligatsioonid kirjutatakse selleks Liitlas-riikide poolt nimetatud isikute nimele; kuid need ei saa teisiti nendele isikutele välja anda, kui vaid Artikkel XI eeldatud juhtumil. Peale selle Liitlas-riigid jätavad enesele õiguse nimetada ka teiste isikute nimesid, kui nad peavad seda vajalikuks.

Artikkel X.

Neid nimelisi obligatsioone hakatakse hoidma Liitlas-riikide poolt nimetatud kassiiri ja teise Prantsusmaa valitsuse poolt nimetatud kassiiri järeelvalve all.

Artikkel XI.

Maksete käsitlemiseks ja võrdleva võlaraamatu korrastamiseks (bilan) iga kuue kuu pärast hakkab kokku tulema üldine komisjon, milline on koostatud liitlaste ja prantslaste poolt nimetatud komissaridest, mõlemalt poolelt võrdses arvus; riigikassas tagasi saadud esitaja võlakirjadest saab makse teostamise tõestus: need esitaja võlakirjad, millised selleks ajaks ei ole riigikassale esitatud, võetakse riigivõla raamatus arvele järgmisel tähtajal; aga need, millise suhtes leitakse, et nende tähtaeg möödus, et nad olid esitatud, kuid tasumist ei teostatud, võetakse kogumata maksude hulka ja selle asendamiseks peab selle summa ulatuses sel päeval kehtiva kursi järgi välja anda nimelised obligatsioonid. Selle määratlemiseks, tasumata riigikassa esitaja võlakirjad tagastatakse Prantsusmaa komissaridele ja ühine komisjon annab ettekirjutuse kassiiridele, et välja anda, nii nagu on ülalpool öeldud, obligatsioonid kindlaks määratud summas. Kassiiridel hakkab olema õigus ja kohustus anda need Liitlas-riikide komissaridele välja, kes oma äranägemise järgi nimetavad nende obligatsioonide sihtotstarbe.

Artikkel XII.

Seejärel Prantsusmaa kohustub viivitamatult välja andma hoidmiseks kassapidajatele uued obligatsioonid summas, mis on võrdne sellega, milline antakse nende poolt eelmise artikli jõul välja, selleks, et kassas oleks alati täielik Artikkel VIII nimetatud obligatsioonide arv.

Artikkel XIII.

Prantsusmaa hakkab maksuma riigikassa pikendatud esitaja võlakirjade aasta eest viis protsenti, lugedes nende pikendamise päevast, kui selle tähtaja pikendamise süüdlaseks hakkab olema Prantsusmaa valitsus.

Artikkel XIV.

Kui esimeses kuussada miljonit franki saab ära tasutud, siis Liitlas-riigid, et kiiremini Prantsusmaa vabastada täielikult kohustused, võtavad, kui see sobib Prantsusmaa valitsusele, Artikkel VIII nimetatud obligatsioonid, kursiga, milline hakkab sel ajal eksisteerima, niipalju neist arvestatakse, et koostada viimased sada miljonit. Prantsusmaa peab hakkama lõpuni maksuma ainult puuduvat summat, kui veel osutub selline puudujääk.

Artikkel XV.

Kui aga see ei hakka olema kooskõlas Prantsusmaa valitsuse sooviga, see ja allesjäänud sada miljonit franki tasutakse korras, milline on sätestatud Artiklites II, III, IV ja V ning peale kogu seitsmesaja miljoni tasumise lõpetamist, obligatsioonid, millised on sätestatud Artikkel VIII, tagastatakse Prantsusmaale.

Artikkel XVI.

Peale selle käesoleva konventsiooniga sätestatud rahalise hüvituse äramaksmist, Prantsusmaa valitsus kohustatakse täitma kõiki tingimusi, mis sätestatud üksikutes konventsioonides, millised on sõlmitud tema poolt erinevate Riikide ja nende liitlastega, riiete ja varustuse tarnimiseks nende vägedele ja hakkab korralikult välja maksma, nende tingimuste jõul välja antud esitaja võlakirju ja nimekirju, kui mõnede suhtes peamise traktaadi ja selle konventsiooni allkirjastamise ajal tasumist ei ole veel tehtud.

See juhtus Pariisis, 8.(20.) novembril, Kristuse sünnist 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.

Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

*

Nr. 513.

Artikkel I.

Sajaviiekümne tuhandene armee, milline koostatakse täna sõlmitud traktaadi artikkel V jõul, peab võtma sõjalise positsiooni Prantsusmaa piiridel, Liitlas-Valitsejad määratlevad selle iga Riigi armee koosseisu võetavate vägede arvu ja liigi ning kindralite valiku, kes hakkavad neid juhtima.

Artikkel II.

Selle armee ülalpidamine hakkab järgmisel viisil lasuma Prantsusmaa valitsusel:

Eluruumid ja kõik nende kütmiseks ja valgustamiseks vajalik, aga samuti toidudained ja loomasööt, peavad olema kohale toimetatud natuuras. Seejuures otsustatakse, et toiduportsude arv ei tohi kunagi olla üle 200 tuhandele inimesele ja 50 tuhandele hobusele ja et nad antakse välja käesoleva konventsiooni juurde lisatud tariifide alusel.

Mis aga puudutab palka, remonti, vormirõivaid, riideid ja muid asju, Prantsusmaa valitsus hakkab andma nendeks väljaminekuteks aastas viisteist miljonit franki, liitlaste komissaridele sularahas, võrdsetes osades iga kuu, alates 1. detsembrist 1815 aastast. Liitlas-riigid, püüdes võimalusel rahuldada T. M. Prantsusmaa Kuninga soove ja võimaldada tema alamatele leevendust, lepivad kokku, et esimesel aastal oleks välja antud palgaks ainult 30 miljonit franki, aga ülejäänud makstakse välja sõjalise okupeerimise järgnevatel aastatel.

Artikkel III.

Prantsusmaa võtab samuti enda peale kindlustuste ja avalike hoonete ülalpidamise, seda nii sõjaväe- kui ka tsiviilülemustele, samuti ka kindlustesse relvade ja proviandi tarnimise, millised käeseoleval kuupäeval sõlmitud traktaadi Artikkel V sätete jõul, on pandina jäetud Liitlas-vägede võimu alla.

Kõik need kohustused täidetakse Prantsusmaa sõjaväe ülemuste poolt, Prantsusmaal oma vägede ülalpidamiseks vastu võetud eeskirjade alusel ja Liitlas-vägede ülemjuhataja Prantsusmaa valitsusega suhete tulemusel. Nad lepivad omavahel kokku parimates vahendites, et tunnistada armee vajadusi, et kõrvaldada igasugune vaidlus või probleemid ning et parandada kõike selle artikliga sätestatud, jälgides vastastikust kasu. Prantsusmaa valitsus võtab oma jälgimise alla tegelikud meetmed et õieti täita erinevad kohustused, mis temale pandud ka eelnevate artiklitega ja teeb sellest kooskõlas liitlas-armee ülemjuhatajaga spetsiaalse määruse.

Artikkel IV.

Kooskõlas peamise traktaadi Artikkel V sätetega, sõjaväeline rinne, milline peab olema võetud liitlas-vägede poolt, hakkab jooksuma piki piire, millised eraldavad Pas-de-Calais, Põhja ((du Nord)), Ardennes, de la Meuse, Bas-Rhin ja Haut-Rhin ((Alam-Reini, Ülem-Reini)) departemange Prantsusmaa sisepiirkondadest. Peale selle otsustatakse, et ei liitlaste, ega Prantsusmaa vägede poolt ei oleks okupeeritud (kui siis mingil erilisel juhtumil ja ühisel nõusolekul) allpool nimetatud maid ja ringkondi: Somme departemangus, kogu maa mis asub Somme jõest Põhjas alates Ham jõest kuni selle merre suubumiseni; l'Aisne departemangus, ringkonnad Saint-Quentin, Vervins ja Laon; Marne departemangus, ringkonnad Rheims, Sainte-Menehould ja Vitry; Haute-Marne departemangus ringkonnad Saint-Dizier ja Joinville; Meurthe departemangus ringkonnad Toul, Dieuze, Sarrebourg ja Blamont; Vosges departemangus ringkonnad Saint-Diez, Bruyeres ja Reimiremout; Lure ringkond Haute-Saone departemangus ja Saint-Hippolyte ringkond Doubsi departemangus.

Vaatamata liitlas-vägede poolsele maade osade, millised on mainitud peamises traktaadis ja käesolevas konventsioonis, okupeerimisele, Tema Kristlikeim Majesteet võib linnades, millised neis asuvad, pidada garnisone; kuid nendes garnisonides peetavate vägede hulk ei tohi ületada alljärgnevas tabelis näidatud:

A Calais –	1000 inimest.
Gravelines –	500
Bergues -	500
Saint-Omer -	1.500
Bethune -	500
Montreuil -	500
Hesdin -	250
Ardres -	150
Aires -	500
Arras -	1.000
Boulogne -	300
Saint-Venant -	300
Lille -	3.000
Dunkerque ja selle kindlustused	-1.000
Douai ja Scarpe kindlus –	1.000
Verdun -	500
Metz -	3.000
Lauterbourg –	200
Weissembourg –	150
Lichtenberg -	150
Petite-Pierre –	100
Phalsbourg –	600
Strasbourg –	3.000
Schletstadt –	1.000
Neuf-Brisach ja Mortieri kindlus –	1.000
Befort -	1.000

Ainiti mõistetakse, et relvad, insener- ja suurtükiväe vahendid ning suurtükimoon, milline neile kindlustele endile ei kuulu, viiakse neist Prantsusmaa valitsuse äranägemise järgi ära teistesse kohtadesse, kuid arvestades seda, et need kohad asuksid väljaspool liitlas-vägede poolt okupeeritud ala ja ringkondade piiri millisesse on otsustatud mitte jätta nii liitlas- kui ka Prantsusmaa vägesid.

Kui Liitlas-vägede ülemjuhataja saab andmeid mingist ülalmainitud tingimuste rikkumisest, siis ta pöördub sellise kaebusega Prantsusmaa valitsuse poole, milline on kohustatud sellel juhtumile tegema vajalikud korraldused.

Ülalmainitud kindlustes praegu garnisone ei ole ja seetõttu Prantsusmaa valitsus, kui kiiresti peab seda vajalikuks, võib neisse viia kindlaksmääratud arvu vägesid, kuid teavitades varem sellest

liitlas-armee ülemjuhatajat, selleks, et Prantsusmaa vägedele ei oleks rännak-marsil mingeid takistusi ja peatust tekitatud.

Artikkel V.

Sõjaväe juhtkonda kogu departemangude ulatuses, millised okupeeritakse liitlas-vägede poolt, esitletakse nende vägede ülemjuhatajale; ainiti, sellest välistatakse käesoleva konventsiooni Artikkel IV sätete alusel Prantsusmaa vägede poolt okupeeritud kindlused ja neid ümbritsevad ringkonnad igast küljest tuhande sülla ulatuses.

Artikkel VI.

Tsiviiljuhtimine, kõik kohtuasju puudutav, andamite ja igasuguste maksude kogumine jäetakse T. M. Prantsusmaa Kuninga ametnikele. Seda sama peab mõistma ka tollipunktide suhtes. Nad jäävad sellisesse seisundisse, millistes nad asuvad praegu ja liitlas-vägede ülemad ei hakka milleski takistama meetmete mõju, milliseid võetaks seel ametkonna ametnike poolt, et hoida ära keelatud kaubandust; nad, isegi vajaduse juhtumil hakkaavad neile abi osutama.

Artikkel VII.

Selleks, et hoida ära igasugune eksisteerivate tollimäärustike kuritarvitamine, kõik riietusele ja varustusele vajalik ja teised hädavajalikud asjad, millised tuakse sisse liitlasvägedele, hakatakse välja andma mitte teisiti, kui nende päritolu tunnistuse esitamisega ja liitlas-armee korpuse ülemate ja ülemjuhatajate suhtlemise teel, kes omalt poolt teavitavad sellest Prantsusmaa valitsust, aga see ananb tolli-ametkonna ametnikele seejärel vastava ettekirjutuse.

Artikkel VIII.

Zandarmeeria komandod on tunnistatud hädavajalikuks et hoida ühiskondlikku korda ja rahu ja seepärast nad jäetakse liitlas-vägede poolt okupeeritud maades endistele alustele.

Artikkel IX.

Liitlasväed, erandiks need, millistest koostatakse okupatsiooniar mee, väljuvad Prantsusmaa valdustest, peale peamise traktaadi allkirjastamist, kahekümne ühe päeva pärast. Maad, millised on selle traktaadi jõul loovutatud liitlastele ja Landau ja Sarrelouis antakse neile Prantsusmaa ülemuste ja vägede poolt, lugedes traktaadi allkirjastamisest.

Need kindlused antakse üle sellises seisundis, millises need asusid 20. septembril, käesoleval aastal. Mõlemate poolte poolt nimetatakse komissarid, et vaadata üle need kindlused, et tunnistada nende seisundit ja et anda vastastikuselt üle ja võtta vastu suurtükid, sõjaväe lahingumoon, plaanid, mudelid ja arhiivid, millised kuulusid mainitud kindlustele ja erinevatele ringkondadele, millised on Prantsusmaa poolt loovutatud täna vastu võetud traktaadi jõul.

Samuti nimetatakse komissarid et uurida, millises seisundis asuvad veel Prantsusmaa vägede käes asuvad kindlused ja millised peavad, peamise traktaadi Artikkel V jõul, olema ajutiselt liitlaste võimu all, kui pandid. Need kindlused antakse samuti üle liitlas-vägedele peale traktaadi allkirjastamist, kümne päeva pärast.

Peale selle nimetatakse veel komissarid Prantsusmaa valitsuse, Prantssumaale jääva liitlasvägede ülemjuhataja ja liitlasvägede kindrali poolt, kes käsutab vägesid millised asuvad praegu d'Avesnes, Landrecies, Maubeuge, Rocroi, Givet, Montmedy, Langwy, Meziers ja Sedani kindlustes, et uurida ja tunnistada, millises seisundis need kindlused ja seal leiduvad sõjamoona, kaardid, plaanid, mudelid ja muu on, kas nad hakkavad olema ka sel ajal, mil traktaadi tingimustel peab olema alanud sõjaväeline okupatsioon.

Liitlas-riigid kohustuvad, peale sellise ajutise okupeerimise lõppu, andma kõik peamises traktaadi Artikkel V nimetatud kindlused üle sellises seisukorras, millises need olid alguses, erandiks ainiti sellised kahjustused, milliseid tekitab aeg ja on jäetud Prantsusmaa valitsuse enda poolt vajaliku remondita.

See juhtus Pariisis, 8. (20.) novembril, Kristuse sünnist 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.
Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

*

Lisaartikkel.

Kõrged lepingulised pooled, sätestanud sel kuupäeval sõlmitud traktaadi Artikkel V, et mõningad sõjalised positsioonid peavad Prantsusmaal olema ajutiselt okupeeritud liitlas-vägede poolt ja soovide hoida ära igasugust korra- ja distipliini rikkumist, milline on selles armees eriti vajalik, otsustavad selleks käesoleva lisa-artikliga, et kõik jooksikud, kes lähevad ülalmainitud liitlas-armee mingist korpusest Prantsusmaa poolele, peetakse viivitamatult kinni ja saadetakse Prantsusmaa ülemuste poolt lähimasse liitlaste sõjaväe komandosse. Samamoodi iga Prantsusmaa poolelt liitlas-armee poole üle jooksnu antakse viivitamatult üle lähimale Prantsusmaa võimule.

Selles traktaadis sõlmitud otsused puudutavad ühtmoodi ka neid desertööre, kes sellelt või teiselt poolelt lahkusid oma polkudest või komandodest enne käesoleva traktaadi allkirjastamist.; nad peavad samuti olema viivitamatult saadetud korpustesse, milliste juurde nad kuulusid.

See lisa-artikkel peab omama samasugust jõudu ja mõju, just-kui see oleks sõna-sõnalt võetud tänasel kuupäeval sõlmitud sõjalisse konventsiooni.

Selle kinnituseks, jne.

See juhtus Pariisis, 8. (20.) päeval, Kristuse sünnist 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.
Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

*

Tariif, mis on lisatud liitlasvägede Prantsusmaa sõjaliste positsioonide liini okupeerimise konventsioonile.

I. Toiduainetest, loomasöödast, korteritest ja küttepuudest.

Tavaline sõduri toiduports.

2 naela (värske kaal) nisu ja rukkijahu segust küpsetatud leiba või $1\frac{2}{3}$ naela jahu või $1,1/6$ naela kuivikuid.

$\frac{1}{4}$ naela kruupe; või $3/16$ saratsiini nisu ((riisi)); või $\frac{1}{2}$ naela head nisujahu, hernest või läätsi või $\frac{1}{2}$ naela kartulit, porgandit, naerist või teisi mingeid värskeid aiavilju.

$\frac{1}{2}$ naela värsket liha, või $\frac{1}{4}$ naela suitsusinki.

$1/10$ liitrit viina ((brändit)) või $\frac{1}{2}$ liitrit viinamarjaveini või 1 liiter õlut.

$1/30$ naela soola ((13 g)).

1.Väed, millised pannakse korterisse kohalike elanike juurde, peavad kasutama ühist küttemist ja valgustamist. Kasarmutes küttepuid ahju- ja pliidi -kütteks ning küünlas tubade ja koridoride valgustamiseks antakse sõltuvalt koha avarusest ja vajadusest.

Seda sama peetakse silmas ka valvepostidel.

2. Toiduainete varud, millised on ettenähtud teiste toiduainete asendamiseks, antakse välja vägede soovi arvestades, kuid arvestades asjaoludega. Kõik need toiduvarud võivad olla asendatud, olenevalt aastaajast, kuid võimalusel asendades teistega, kuivatatud aedviljadega. Suitsusinki antakse välja mitte teisiti, kui vägede nõusolekul.

3. Jahu antakse leiva asemel välja mitte teisiti, kui vägede nõusolekul; sellega antakse välja küttepuid ja leiva küpsetamise ahjud. Kuivikuid antakse välja ainult mingi rännaku ajal või siis leiva puudusel või siis kümnepäevase varu täiendamiseks, milliseга vägesid varustatakse edasi rännakutel. Selleks vajalik hulk kuivikuid ei antakse välja tavalise päeva portsu arvelt. Muideks, selleks et kindlustada vägede korralik toidlustamine, otsustatakse, et kahe kuu kestel oleksid kauplused varustatud kõige vajalikuга ja et, välja arvates liha, asuks neis alati valmis 15 päevane toiduainete ja loomasööda varu ja see peab olema Prantsusmaa kaupluste järelvaatajate kontrolli all. Sõjaväe korpuste ülemad hakkavad omama, kui nad seda peavad vajalikuks, nende varude ülevaatuse õigust.

4. Lihaks antakse tapetud kariloomad ja puhta liha kaalu naelades ei võeta loomade, päid, jalgu, kopse, maksa ja teise kariloomade siseorganeid. Kui vägede soovil antakse toiduks elusaid kariloomi, siis selle kaalu arvestatakse täpselt, võttes arvesse ka pea ja rasva ning ka kõik muu, mis toiduks kõlbab. Ja sel juhtumil antakse ka nahk sõduritele.

5. Rännakul ja teistel juhtumitel kui sõdurid saavad valmis toitu puhkekohtades ning ööbimiskohtades, peab see-sama tariif olema aluseks. Iga sõdur hakkab saama oma portsu või selle asemel proportsionaalse koguse teisi toiduaineid, millised on valmistatud ja jaotatud lõunaks ning õhtusöögiks, peale selle hommikuti osa temale määratud leivast ja tavalise viina portsu.

6. Kviitungid antakse välja polkudest, roodudest ja rühmadest, märkides ära toiduportsude ja loomasööda arvu ning mis on pärast käsitletud ja kontrollitud iga korpuse juures asuva komisjoni poolt, milline on koostatud Prantsusmaa ametnikest ja liitlas-armee teenistujatest. Selle komisjoni kantselei kulud määratleb ja võtab enda peale Prantsusmaa valitsus.

7. Nii nagu selle armee paljudes korpustes on sõduritel suitsetamise harjumus ja Prantsusmaa I kehtiva tubaka kalli hinna tõttu nad ei suuda seda osta, siis otsustatakse, et igasugune polk ((rügement)), rood ((kompanii)) või rühm võivad nõuda iga kuu pool kilogrammi tubakat inimese kohta, tasudes 60 santiimi poole kilogrammi madala sordise, kuid värsket tubaka eest, millist müüakse kauplustes. Selleks, et hoida sellisel juhtumil ära igasugust keelatut kaubandust, antakse polkudele spetsiaalsed vihikud, et märkida üles neile müüdüd tubaka kogust.

Ohvitseride portsud.

2 naela valget leiba.

¼ naela parimaid kruupe või miskit nende asemel.

2 naela liha.

Portsiõn head magusat viina ((likõõri)).

Kaks rasvaküünalt, arvestades, et kaheksa tükki õn üks nael.

Õn soovitav, et vältida igasuguseid probleeme, tehakse selle päevase portsu hindamine armee kõikides korpustes, keskmiste hindade järgi et anda selle eest välja raha.

Peale selle:

1/15 ruumimeetrit lehtpuitu (bois dur) või olenevalt kohast, heledat puitu (bois leger), kivisütt (de la houille) või turvast sel määral, milline õn ette nähtud Prantsusmaa määrustikega.

See antakse alati välja natuuras, erandiks rännakute aeg.

Suvel antakse pool portsu aga talve loetakse kuue kuuliseks.

Neis provintsides, millistes kasutatakse kütteks tavaliselt kivisütt, antakse need puude asemel välja nii ohvitseridele kui ka sõduritele, nende vahetus-tariifi järgi millist kasutatakse Prantsusmaa armees.

Peale selle, korterid ja ohvitseride voodid.

Portsud ja korterid määratakse aujärkude järgi, kooskõlas alljärgneva loeteluga.

Aujärk.	Toidu-portsude arv.	Kütte portsude arv.	Viisaka suurusega tubade arv.	Teenijate kohtade arv.
Noorem-ohvitserid.	1	1	1	1 ja 2
Jalaväe-kaptenid, ratsaväe rotmeistrid, štaabikaptenid.	2	2	2	3'
Majorid.	3	3	3	3'
Alampolkovnikud	4	3	3	4'
Polkovnikud.	5	3	3	4'
Kindral-majorid.	7	4	4	5"
Kindral-leitnandid.	9	5	5	7"
Ratsaväe- või jalaväe-kindral, ja korpuste ülemad	12	-	-	-"

)Kui nad käsutavad polke, siis nad saavad lisa-söökla portsu, lisa toa, lisa puude-portsu ja toa isiklikule lisa-teenrile.

")Kui nad käsutavad diviisi või asuvad pea-štaabi juures, siis nad saavad teistest kõigest ühe portsu enam.

""Täielikele kindralitele ja korpuste ülematele eraldatakse neile koduks erilised mugavad ruumid, milliseid köetakse kindrali soovi ja vajaduste järgi.

1. Ohvitseride teenrid hakkavad saada sõduri portse; neid hakatakse andma inimeste tegeliku kohal oleva isiku arvu järgi, kuid seejuures mitte üle igas armees ettenähtu.

2. Armees juures asuvad tsiviil- ja meditsiini-ametnikud võrdsustatakse kõiges sõjaväelastega, vastavalt nende auastmele.

3. Kitsikusel, eriti rännaku ajal, peab rahulduma ka väiksema tubade arvuga. Korterid kasarmutes jaotatakse asjaoludega kooskõlas ja komandöride nõusolekul.

Loomasööt.

Kerge ratsioon.

Kaera 5/8 Pariisi mõõdus ((buššel = u 35 liitrit, boisseau)).

Heina 10 naela.

Õlgi 3 naela.

Raske ratsioon.

Kaera 1 Pariisi buššel.

Heina 10 naela.

Õlgi 3 naela.

1. Rasket ratsiooni eraldatakse ohvitseride, raske ja kerge ratsaväe hobustele ning suurtükke või laskemoona vedavatele hobustele. Teistele muudele hobustele, nagu ka kasakate omadele, väljastatakse kergeid ratsioone, erandiks aga need kes armees erikorraldusega peavad sama rasket ratsiooni. Üle nelja päeva kestvate rännakute ajal saavad kõik hobused rasket ratsiooni.

2. Sööda nappusel võidakse välja anda kuus odra ratsiooni, aga äärmisel puudusel, isegi kuus ratsiooni rukist kaheksa kaera ratsiooni asemel ja kerge pool-ratsioon, viie naela heina asemel. Seda kaera pool-ratsiooni, viie naela heina asemel, võivad nõuda kõik väed, milliste tavalised heina ratsioonid on alla 10 naela, aga kaera ratsioonid on teistest enamad.

3.Linnades hakatakse õlgi polkude tallidele andma välja kauplustest ja selle üle teostavad järelvalvet sõdurid, kes ise peavad seda vedama; kui aga väed hakkavad seisma kohalike elanike juures, siis need on kohustatud tarnima õlgi tariifi alusel ja nad võtavad sõnniku endale.

4.Hobuste tallid rajatakse polkude ja roodude juurde tegeliku hobuste arvu järgi, koos kõige valgustuseks ja pagazi ja loomasööda valvurite majutamiseks vajalikuga.

5.Loomasööd ohvitseride hobustele antakse välja igas väeüksuses sellisele hulgale inimestele ja aujärkudele, milline oli selles enne selle tariifi allkirjastamist. See loomasööd antakse välja kooskõlas vägede poolt antud loetelu alusel ja mingeid mahaarvamisi tegemata. Ohvitseride hobuste tallid eraldatakse samuti tegeliku hobuste arvu järgi ja koos pagazile ja loomasöödale vajalike ruumidega, kuid ilma valgustusega. Igale hobusele nähtakse ette nelja jala laiune ja kaheksa jala pikkune koht.

Üldine märkus.

Väed ei tohi midagi nõuda, peale selles tariifis märgitu ja nad peavad oma raha eest ostma kõik asjad, millised ei ole selle märgitud, sellised nagu: seep, õli, kriit, pehme torusavi. Vahtkonnajad ja tunnimeeste putkad ehitatakse linnade kulul.

1. Hospitalidest.

Üldse kõik hospitalid hakkavad asuma Prantsusmaa võimude ametkonnas ja neid juhitakse selleks eksisteerivate eeskirjade järgi; kuid selles, mis puudutab haigete ülalpidamist, peavad olema arvestatud selle kohta tehtud otsuseid, millised on iga armee poolt välja kuulutatud nende Prantsusmaale tungimisel. Kõik vajadused, muidugi-mõista selle hulgas ka medikamendid, tarnitakse Prantsusmaa valitsuse arvel. Muuseas, polgu laatsarettidele eraldatakse ainult vajalikud toad ja antakse polkude nõudmisel tavalised toiduportsud, võrdselt teiste kohal viibivate sõduritega. Iga vägede korpus hakkab saatma, selle oma hospitali haigetele määratud meedikuid ja komissare, kuipalju neid on haigete eest hoolitsemiseks ja ravimiseks tarvis. Kõik sõjaväe aujärjad, kes on saadetud hospitali, peavad olema vastuvaidlematult vastu võetud. Hospitalid asutatakse üksteisest eemale, olenevalt vajadusest, sobivale kaugusele.

III.Vooridest.

Rännakute ajaks hakkab Prantsusmaa valitsus vägedele andma, ülemjuhataja nõudmisel, raskete esemete veoks vajalikke vahendeid. Seda sama korda järgitakse ka haigete veo puhul. Korpuste erinevate osade vaheliseks liicluseks eraldatakse hobused, kuid seejuures tuleb olla rangelt mõõdukas. Mis aga puudutab välismaalt Prantsusmaale veetavat lahingumoonat, siis selle vedu toimub Prantsusmaa arvel vahetatavate hobustega ainult kuni 1. veebruari 1816 aastani ja seda väikesele arvule vooridele.

IV.Post.

Kõik korpuste omavahelise ja Prantsusmaa võimude vahelised teenistuslikud kirjad, millised on ametlikult tõestatud, võetakse posti ja saadetakse edasi tasuta. Otseposti ja ohvitseride ning alamate aujärkude era-kirjavahetuse eest hakatakse maksma tavalise taksi järgi. Kullerid ja reisijad, nii sõjaväelased, kui ka teist seisust inimesed, peavad postihobustega reisimise eest korralikult tasuma.

1. Tollist.

Asjad, millised on määratud vägede rõivastamiseks, veetakse sisse maksuvabalt, esitades selle kohta vastavad tunnistused. Sõjaväe ametnikud kes sõidavad armee juurde või sõidavad Prantsusmaalt ära, vabastatakse kõikide asjade pealt, millised on enda kasutuseks või määratud sõjaväele, tolli-maksude maksmisest.

See otsustati ja juhtus Pariisis, 8.(20.) novembril, Kristuse sünni 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.

Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

*

Nr.514.

Probleemide ärahoidmiseks, milliseid kohtab 18.(30.) mai 1814 aasta Pariisi traktaadi tingimuste täitmise alguses ja nimelt nende, millised puudutavad liitlas-riikide alamate nõudmisi, Kõrged lepingupooled, soovides, et nende vastastikused alamad võiks kiiremini kasutada ära õigust, milline on neile kinnitatud ülalmainitud tingimuste kaudu ja soovides samuti võimalusel ära hoida vaidlusi, millised võisid tekkida selle traktaadi mõnede sätete erinevast tõlgendamisest, leppisid kokku alljärgnevates artiklites.

Artikkel I.

18.830) mai 1814 aasta Pariisi traktaat on kinnitatud Peamise traktaadi Artikkel XI sätetega, millisele käesolev konventsioon lisatakse. See kinnitamine peab puutuma neisse tingimustesse, millised sisalduvad mainitud traktaadi artiklites XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXX ja XXXI, millised ei ole tühistatud või ei ole muudetud käesoleva aktiga; ja seepärast ka määratletakse, et nende tingimuste selgitused ja nende täiendused, milliseid on Kõrgete lepinguliste poolte poolt otsustatud alljärgnevates artiklites, ainiti ei vähenda seaduslikkust ja isegi ei puuduta teistsuguseid nõudmisi, millised on samuti kinnitatud mainitud traktaadiga, ega ole käesolevas konventsioonis jäetud nimelt mainimata.

Artikkel II.

Kooskõlas selle otsusega Tema Kristlikeim Majesteet lubab käskida, et alljärgnevalt mainitud korras oli asunud arvestama (liquidation, likvideerimine) kõiki rahasummasid, milliseid Prantsusmaa, tema praegustest piiridest väljaspool, traktaadiga, millisele see konventsioon on lisatud, teatud valdustes, jääb veel 18.(30.) mai Pariisi traktaadiga jõusse võlgu nii eraisikutele, ühingutele ja teistele asutustele, millise tulud ei ole valitsuste käsutuses.

Sellisel viisil peab olema likvideeritud (liquidees) eriti järgmised nõudmised.

1.Kõik mis puudutavad tarneid ja igasuguseid vastastikuseid väljaandmisi, millised on tehtud eraisikute poolt või linna ja külade ühingute või üldse kõigi poolt, peale valitsuste, kohtrahhide või muude Prantsusmaa valitsuslike kohtade aktide alusel, kelle poolt oli tasuda lubatud, milleks ka need tarned ja laenu sarnased väljaandmised ei olnud ka tehtud sõjaväe magazinidele üldse või et varustada toiduainetega linnu ja eriti kindluseid, või, lõpuks, Prantsusmaa armeele, vägede rühmadele, zandarmi komandodele, Prantsusmaa tsiviilvõimudele, sõjaväe hospitalidele või millekski muuks.

Need tarned või laenu sarnased väljaanded peavad olema tõestatud magazinide töötajate, sõjaväe- või tsiviil -ametnike, komissaride, agentide või järelvaatajate kviitungitega; nende kviitungite tõelisust hakkab kontrollima likvideerimise komisjon, millist on mainitud selle konventsiooni artikkel V sätetes.

Hinnad määratakse kontrahhide või muude kohustustega, millised on sõlmitud Prantsusmaa võimudega, aga nende puudumisel, selle koha turu-hindadega, milliste lähedalt on asjad töövõtkorras tarnitud.

2.Lõpuni maksmata rahasummad, millised olid mõeldud palgaks või ülalpidamiseks, teekonna kulud, ühekordsed hüvitused jne., neile sõjaväe- ja tsiviil-ametnikele, kes asuvad Prantsusmaa armee juures, kes, 18. (30) mai 1814 aasta ja 8. (20.) novembri 1815 aasta Pariisi traktaatide jõul, tehti teiste riikide alamatele, kogu selle aja eest, millise kestel nad teenisid Prantsusmaa armee juures või asusid kohtade juures, millised sellest sõltusid, sellistes nagu hospitalides, apteekides, magazinides ja igasugustes teistes kohtades.

Selliste nõudmiste õigluse tõestuseks peavad olema esitatud sõjaväe korralduste ja tõestamise seadustele vastavad tõendid.

3.Prantsusmaa sõdurite ja ohvitseride valitsusele mittekuuluvates hospitalides ülalpidamise kulud, kui nende ülalpidamise eest tasumine oli seatud erilisse tingimusse; selliste väljaminekute summa pidi olema tõestatud nende asutuste ülemate allkirjaga arvetega.

4.Summad, millised on usaldatud kättetoimetamiseks Prantsusmaa postkontoritele ja millised ei jõudnud sihtotstarbeliselt kohale, sellest välistatakse juhtumid, mil need summad võeti jõuga ära.

5.Kohtuotsuse alusel subjektidele (mandats), assignaatidega (bons) ja teiste raha väljamaksmise ettekirjutuste (ordonnances de paiement) alusel Prantsusmaa riigikassa või võlgade kustutamise kassa poolt ja teiste neist kohtadest sõltuvate poolt välja maksta tulevad rahad, samamoodi assignaatide eest, millised on sama võlgade kustutamise kassa poolt välja antud; kui need kohtuotsused, assignaadid ja ettekirjutused on antud elanikele või linna- ja maakoha ühingutele või asutustele, millised asuvad neis provintssides, millised praegu enam Prantsusmaa valdustes ei asu või kui need asuvad sellistel elanikel, ühingutel või asutustel; Prantsusmaa valitsus ei saa keelduda nende rahade väljamaksmisest sellisel ettekäändel, et varad, millised on määratud müügiks, et tasuda nende assignaatide jne. järgi, läksid üle teiste Riikide valdusse.

6.Prantsusmaa militaar- ja tsiviil-võimude ((ametiasutuste)) poolt võetud, lubades tagasi maksta, laenuid.

7.Hüvitused, millised järgnevad riigivarade mittevaldamisele, millised on antud rendile ja igasugused hüvitused riigi varade müüki andmise juhtumitel; samuti seaduse järgi kohtunikele ja kaasistujatele järgnevad tulud, juurdekasvud ja töötasud Prantsusmaa valitsuse ettekirjutusel hoonete ja teiste asjade hindamise, ülevaatamise ning tunnistamise eest, kuna sellised hüvitused, tulud, lisad ja töötasud pidid olema selle valitsuse poolt võetud tema arvel, sest et need olid tunnistatud sel ajal Prantsusmaa võimude poolt seaduslikul alusel eksisteerivateks.

8.Rahasummade tagastamine, millised on vastastikuselt välja antud linna ja küla-ühingute kassadest Prantsusmaa võimude ettekirjutusel ja millised olid lubatud tagastada.

9.Hüvitused, millised lähevad inimestele nendelt Prantsusmaa militaar-võimude käsul ära võetud maa või nende kuuluvate hoonete lammutamise eest, et laiendada või suurendada kindluste ja tsitadellide julgeolekut, kui selle eest 10. juuli 1791 aasta seadusega oli ette nähtud hüvitus ja kui oli antud tasumise lubadus, milline oli põhjendatud kas kohtuliku hindamise loeteluga või mingi teise Prantsusmaa võimude aktiga.

Artikkel III.

Hamburgi Senati nõudmised selle linna Pangale kuuluvate summadele, hakkavad olema tema Kristlikeima Majesteedi ja Hamburgi linna komissaride vaheliseks spetsiaalse konventsiooni asjaks.

Artikkel IV.

Samuti vaadatakse läbi ja selgitatakse nõudmised, millised on esitatud erinevate inimeste poolt Nossen 8. mail 1813 aastal antud käsu alusel, millise järgi oli neilt ära võetud koloniaal-

tooted, millised olid neil osalt saadud Prantsusmaa valitsuselt endalt ja mille suhtes nad olid sunnitud puuvilla eest tasuma teistkordselt nii tavalised, aga ka kahekordsed tollimaksud, kuigi nende poolt oli juba varem vastaval ajal makstud kõik seadusega kehtestatud andamid ning maksud. Need nõuded laekuvad käesoleva konventsiooni alusel asutatavasse komisjoni läbivaatamisele ja nende poolt määratud summad makstakse välja obligatsioonidega, mis on kantud riigi suurde kohustusteraamatusse kursiga, milline ei saa olla vähem 75/100, selles samas korras, milline on määratletud selle konventsiooniga rahaliste pantide tagastamise suhtes.

Artikkel V.

Kõrged lepingulised pooled, soovides selle likvideerimise suhtes sätestada sellised eeskirjad, millised võinuks selle lõpetamist kiirendada ja olla kõigil juhtudel õige otsuse tegemise juhendiks, määratleti, selgitada sellisel viisil 18.(30) mai 1814 aasta Artikkel XX sätteid, asutada *Likvideerimise komisjon ja Kohtu komisjon*, et otsustada, juhtudel, kui Likvideerimise komisjoni liikmete vahel tekib erimeelsus. Asjade menetluse kord, milline puudutab likvideerimist, hakkab olema järgmine.

1.Käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamisel, Prantsusmaa, teiste Kõrgete lepinguliste poolte ja nende Riikide poolt, millised selles asjas osalevad, nimetatakse viivitamatult likvideerimise ja kohtu komissarid. Nad peavad viibima Pariisis ja viima vastavasse korda ja täide kõik 18. (30) mai 1814 aasta traktaadi Artiklite XVIII ja XIX ja käesoleva konventsiooni Artikkleid II, IV, VI, VII, X, XI, XII, XIII, XIV, XVII, XVIII, XIX, XXII, XXIII ja XXIV.

2.Likvideerimise komissarid nimetatakse kõigi neis asjades osalevate Riikide poolt, millised soovivad omada oma komissare; nende arvu ei määratletakse: iga riik võib nimetada omaltpoolt niipalju komissare, kui vajalikuks peavad. Neile tehakse ülesandeks kõikide nõudmiste vastuvõtmine ja viivitamatu järjekorras käsitlemine, milline selleks kehtestatakse, aga pärast seejärel viiakse vastavasse selgusesse ja kui tuleb võtta arvele (liguider) kõik laekunud nõudmised. Igasugune komissar võib, omal valikul, kas kutsuda ühte komisjoni kokku erinevate Riikide kõik komissarid ja teha ettepaneku vaadata läbi tema valitsuse alamate nõudmised või suhelda spetsiaalselt teisi esindades otse Prantsusmaa valitsusega.

3.Kohtu komissarid hakkavad lõplikult ilma appeleerimata lahendama kõiki asju, millised selle artikli jõul hakatakse temale likvideerimise komissaride poolt saatma ja milliseid need komissarid ei suutnud ise üksmeelselt lahendada. Igaüks Kõrgetest lepingulistest või selles asjas osalevatest Riikidest võib nimetada komissare kohtule, kuipalju ta heaks peab; kuid kõik nad on kohustatud, Prantsusmaa kuningriigi pitsatihoidja ees ja teiste Kõrgete lepinguliste riikide ministrite kohalviibides, anma töotuse, et hakkavad lahendama asju täiesti erapoolikult nii selle kui teise poole suhtes ja 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadis ja käesolevas konventsioonis sätestatud eeskirjade täpsel jõul.

4.Kui vaid Prantsusmaa poolt nimetatud ja äärmisel määral veel kahe teise osalevate Riikide kohtunikuks nimetatud komissarid annavad ülalmainitud töotuse, siis, kogunedes Pariisis neist aastatelt vanima juhatamisel, määratlevad asjade ajamiseks ühe või mitu sekretäri (greffiers) ja ühe või mitu kantselei teenistuja (commis), kellelt nad võtavad töotuse. Samuti nad hakkavad tegelema, kui tarvis, asjade menetlemise üldise põhikirja koostamisega, registratuuri korda ja kõike, millised puudutavad nende istungite ja tööde sisemist korraldust.

5.Peale sellisel viisil Kohtu Komisjoni asutamist, kõik asjad, millistel Likvideerimise komissarid ei suutnud ise teha üksmeelset otsust, hakatakse läbi vaatama Kohtu komissaride poolt, järgmisel viisil.

6.Kui nõudmised kuuluvad nende hulka, millistest mainiti Pariisi traktaadis või käesolevas konventsioonis ja kui on tarvis otsustada, kas nõudmine on õiglane, või määratleda selle järgi maksta tulevat rahahulka; siis Kohtu Komisjon peab olema moodustatud kohtupidamiseks kuuest komissarist, s.t. kolmest Prantsusmaa ja kolmest selle valitsuse poolt nimetatust, kelle nõudmist hakatakse läbi vaatama; ja kui kuus komissari otsustavad liisu tõmbamisega, kes neist ei saa

komisjoni istungist osa võtta. Seejärel lahendavad viis alles jäänud komissari neile esitatud küsimuse.

7. Neil samadel juhtudel, kui on tarvis otsustada, kas esitatud nõudmine kuulub nende hulka, millisest on mainitud 18(30.) mai 1814 aasta Pariisi traktaadis või käesolevas konventsioonis, Kohtu Komisjon koostatakse kõigist kuuest liikmest, s.t. kolmest Prantsusmaa komissarist ja kolmest valitsuste poolt nimetatutest, kelle nõudmisi hakatakse läbi vaatama. Need kuus komissari otsustavad häälte-enamusega, kas see nõudmine võib olla likvideerimisele vastu võetud: aga erinevate arvamuste võrdsusel, jäetakse asi otsustamata ja see saab valitsuste vaheliste diplomatiliste läbirääkimiste asjaks.

8. Iga kord, kui asi esitatakse Kohtu Komisjonile lahendada, valitsus, kelle likvideerimise komissar ei saanud selles asjas nõustuda Prantsusmaa valitsusega, nimetab kolm kohtu komissari ja sellise arvu komissare nimetab ka Prantsusmaa. Need ja teised kas valitakse kas juba töötuse andnute hulgast või peavad veel enne ametikohustesse asumist ülalmainitud vormis töötuse andma. Nende valimisest teavitatakse sekretäri (gregffier), kelle sel ajal saab järgmine läbivaatamisele kuuluv asi. Ta annab allkirja, et o saanud kätte teavituse ja asja ning kannab selle selleks spetsiaalselt määratletud registrisse. Kui mingi registreeritud nõudmise sissekande järjekord saabub, siis sekretär kutsub nimetatud kohtu-komissarid koosolekule.

Kui asi kuulub nende hulka, milliseid mainitakse selle artikli 6. paragrahvis, siis nende kuue kohtu komissari nimed asetatakse urni ja see, kelle nimi võetakse välja viimasena, kaotab osalemise õiguse ja seejärel jääb alles vaid viis komissari. Muideks, esitatakse igas asjas valitsuste otsustada, ühisel nõusolekul, neljast liikmest komisjoni koostamine, kelle arv selles samas korras vähendatakse kuni kolmeni, et vältida häälte võrdsust. Juhtudel, millised on määratletud selle artikli 7. paragrahvis, kõik kuus kohtu komissari või kõik neli, kui mõlemad pooled leppisid selles arvus kokku, osalevad asja arutlusel ilma et oleks sellest ühe liikme eemaldanud. Nii sellel, kui teisel juhtumil, kohtu komissarid, kes on sel eesmärgil kokku kutsutud, asuvad viivitamatult nõudmiste või nendele esitatud nõudmise liigi läbivaatamisele ja otsustama lõplikult häälte-enamusega. Sekretär viibib kõigil istungitel, peab selle kohta vihikut ja korraldab kirjavahetust. Kui Kohtu Komisjon teeb otsust mitte nõudmise olemuse vaid nõude enese suhtes, siis selle otsusega asi lõppebki. Kui aga ta otsustab ainult, millisesse liiki nõudmine kuulub, siis, kuna see on tunnustatud likvideerimisele minevaks, siis asi tagastatakse uuesti Likvideerimise Komisjonile, milline arutab ja lahendab nii nõude ende õigluse kui ka selle alusel talle arvestatava raha-summa suuruse üle, võib erimeelsuse juhtumil, eistatakse asi uuesti Kohtu Komisjonile, siis sel korral juba vähendatud koosseisus, nii nagu ülalpool öeldud, kuni viie või nelja liikmeni. Otsuse väljakuulutamisel, sekretär saadab selle Likvideerimise Komisjonile, et see lisada asjale; kuna see lahendus kuulub lahendamisele Likvideerimise Komisjoni teostatavatesse asjade hulgas.

Muuseas mõeldakse iseenesest-mõistetavalt, et komisjonid, millised on asutatud selle artikli jõuga, peavad tegelema ainult nõudmiste läbi-vaatamisega, millised on asutatud käesoleva konventsiooni ja 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi sätete alusel.

Artikkel VI.

Kõrged lepingulised pooled, soovides kindlustada 18.(30.) mai 1814 aasta Pariisi traktaadi artikkel XXI täitmine ja selle tulemusel nimetada Prantsusmaale nende võlgade hüvitamise eeskirjad, millised olid alguses tagatud pantidega piirkondades, millised juba sellele Riigile enam ei kuulunud või olid tehtud nende piirkondade sise-juhtimise kulude katmiseks, aga pärast olid pööratud obligatsioonideks, millised olid märgitud Prantsusmaa Riigivõla pearaamatusse, otsustavad, et kapitaalsed summad, millised peab Prantsusmaa saamavalitsustelt, kes valdavad ülalmainitud piirkondi, määratletakse obligatsioonide keskmiste hindade järgi, tõeliste, millised eksisteerisid selle konventsiooni allkirjastamise ajal ja nende vahel, millised hakkavad olema 20. detsembril 1815 aastal (1. jaanuaril 1816 aastal). Need kapitaalsed summad makstakse Prantsusmaale ära andmike järgi, millised asutatakse käesoleva konventsiooni artikkel V sätete

alusel komisjonide poolt, peavad olema koostatud ja kinnitanud iga kahe kuu järel, dokumentide läbivaatamisel, milliste jõul need võlad on kantud Üldisesse riigivõla raamatusse.

Prantsusmaa ei oma õigust nõuda nende obligatsioonide tasumist, millised on kirjutatud Üldisesse raamatusse, millised olid tagatud kinnisvarast pantidega, millised olid hiljem müüdud Prantsusmaa valitsuse enda poolt, millised need kinnisvarad ka ei olnud, kui ainult neid ostnute poolt oli raha antud Prantsusmaa ametnike allkirja vastu. Nende obligatsioonide pealt on Prantsusmaa valitsus kohustatud jätkama protsentide maksmist. Sellest eeskirjast välistatakse ainult need samad kinnis-varad, millised praegu asuvad kas praeguste valitsuste või avalike asutuste või siis endiste omanike valdustes ja said neile, kuid mitte Prantsusmaa valitsemise ajal.

Asendada summad, millise tagajärjel Prantsusmaa peab saama temale välja antud obligatsioonid, nendega, kui ta käesoleva konstitutsiooni kaudu kohustus ära maksma, võib mitte teisiti, kui vastastikusel nõusolekul, ainult erandiks järgmises artiklis sätestatu.

Artikkel VII.

Summadest, millised on sellisel viisil tagastatavad, arvatakse välja:

1. Suure riigivõla raamatu kuni 10. (22.) detsembri 1813 aasta obligatsioonide järgi makstavad protsendid: aga teisest küljest kui Prantsusmaa poolt on tasutud protsendid peale seda möödunud aega, siis nad tagastatakse temale neid saanud valitsuste poolt.

2. Kapitaalsed summad ja protsendid, millised olid Prantsusmaa valitsuste poolt tagatud kinnisvara pantidega, kuigi, muuseas, need summad ei olnud Riigi suure raamatusse registreeritud obligatsioonidesse pööratud. Muus see otsus ei vähenda vähegi valitsuse endisi seaduslikke ettekirjutusi hagi esitamise õiguse pikendamisele või kaotamisele, milliste jõul Prantsusmaa suhtes olevad võlanõuded pidid lõppema *segadusega või ühe kohustuse teisega asendamisga*.

Artikkel VIII.

Prantsusmaa valitsus keeldus Madalmaade valitsuse, Hollandi laenu protsentide maksmisest, millised ei ole 1813 aasta märtsi ja septembri poolaastal õiglaste nõudmiste tunnistamisest ja selleks on otsustatud, ühisel nõusolekul, esitada see vaidlus lahendamiseks Spetsiaalsele komisjonile.

See komisjon peab koosnema seitsmest liikmest, kellest kaks nimetatakse Prantsusmaa-, kaks Hollandi- valitsuse poolt aga ülejäänud kolm valitsetakse kõrvaiste ja sellesse asja mittepuutuvate Riikide, nagu Venemaa, Suurbritannia, Rootsi, Taani ja Neapoli kuningriigi alamate hulgast. Need kolm komissari peavad olema valitud järgmisel viisil: üks nimetatakse Prantsusmaa valitsuse, teine Madalmaade ning kolmas mõlemate komissaride endi poolt neutraalsete riikide alamate hulgast.

See komisjon kogunev Pariisis 20. jaanuaril (1. veebruaril) 1816 aastal. Selle liikmetelt võetakse samasugune tõotus ja samasuguses korras nagu kohtu komissarid, kes on asutatud käesoleva komisjoni Artikkel V sätete jõul.

Kui vaid see komisjon seaduslikul viisil koostatakse ja avab oma istungid, siis mõlemate, Prantsusmaa ja Madalmaade, Riikide likvideerimise komissarid esitavad sellesse kirjalikud selgitused ja tõendid, igaüks oma arvamuse kasuks, et Komisjon võinuks selle järgi otsustada, milline kahest valitsusest, Prantsusmaa või Madalmaade, on kohustatud tasuda ülalmainitud väljaandmata protsendid (võttes selleks aluseks 18.(30.) mai 1814 aasta Pariisi traktaadi sätted), ja kas Prantsusmaa võib nõuda, et Madalmaade valitsus, Suurde raamatusse kantud piirkondade võlad millised praegu eemaldusid Prantsusmaast ja on ühendatud Madalmaade Kuningriigiga, hüvitaks teda ilma selle summa mahaarvamiseta, millise moodustavad 1813 aasta Hollandi laenu väljamaksmata protsendid.

Artikkel IX.

Samuti hakatakse viivitamatult *likvideerima* võlgade maksmata protsente, millised olid tagatud kinnisvaras olevate pantidega piirkondades, millised on loovutatud Prantsusmaale Campo-Formio ja Lunveville traktaatide alusel ja millised tekkisid laenudest, millised tehti mainitud piirkondade riigi-ametnike formalsel nõusolekul või nende juhtimise kuludest.

Likvideerimise komissarid peavad selle likvideerimise juures juhinduma nii nende rahutraktaatide sätetest aga ka seadustest ja endistest Prantsusmaa valitsuse likvideerimise ettekirjutustest ning selliste võla-hagide lõpetamisest.

Artikkel X.

18.30.)mai 1814 aasta Pariisi traktaadi Artikkel XXIII on otsustatud, et Prantsusmaa valitsus tagastab ametnike rahalised pandid, milliseid peaegu Prantsusmaast eraldatud maades juhtisid ühiskondlikku kassat, kuue kuu pärast peale nende poolt arvete esitamist ja välistades ainult need, keda süüdistatakse riigirahade varguses; selle tulemusel praegu ühisel nõusolekul arvatakse:

1. Et kohustus, esitada Prantsusmaa valitsusele arved, ei laiene nende tulude kogujatele, kes kuuluvad linna või külade seltsidesse. Kuid kui Prantsusmaa valitsus omas õigust tuludest saada mõningane osa, millist need ametnikud juhtisid ja järelikult võib omada ka neile karistust selle osa varjamise ja riisumise eest, siis selleks, selliste ametnike igasuguse rahaliste pantide tagastamise nõudmise juures, peab olema esitatud nende teenistuskoha kõrgemate ülemuste tunnistus, näidates ära summa, millised, nende arvete läbivaatamisel, hakkab olema ülalmainitud õiguse jõul minema Prantsusmaa valitsusele ja millise seepärast võib Prantsusmaa valitsus maha arvestada tema poolt tagastatud rahalistest pantidest või siis selline tunnistus sellest, et sellele valitsusele ei tule midagi anda. Muideks, kui sellel, nii ka teisel juhtumil, ei keelata Prantsusmaal teha mahaarvestust õiguse arvel, millise ta enesele andis käesoleva konventsiooni Artikkel XXIV sätetega.

2. Ametnike aruanded, kes juhtisid Prantsusmaa valitsusele kuuluvaid summasid ja olid kohustatud esitama oma arveid Arvete Ülemkohtule läbivaatamiseks, hakatakse käsitlema koos Prantsusmaa valitsuse ja nende Riikide komissaridega, millistele praegu anti provintsid, kus need ametnikud täitsid oma ametikohustusi. Iga aruande läbivaatamine peab olema tingimata lõpule viidud, peale selle esitamist, kuue kuu pärast; ja kui selle aja jooksul ei tehta aruande suhtes mingit otsust, siis Prantsusmaa valitsus kaotab selle esitanud ametnikult igasuguse sissenõudmise õiguse. Ainuti sellega ei tühistata ka selliste ametnike suhtes Artikkel XVI sätteid, pikendamise kaudu hagi esitamise õigust; ja peab mõistma, et kui nende arveid ei esitata, siis Prantsusmaa valitsus omab õigust nõuda neilt ametnikelt rahuldumist tavalises korras.

3. Sellised ametnikud ei saa olla, alates välismaiste vägede tungimisest piirkonda, kus nad asusid, neile usaldatud kassale kahju tekitamise eest vastutusele võetud; ja seetõttu otsustatakse, et Prantsusmaa valitsus ei hakka nõudma siis kassas olnud rahade kasutamise aruannet ja et ainult vaid tõestatud riigi rahade riisumine, milline toimus enne võõraste vägede sissetungi, annab Prantsusmaa valitsusele õiguse summade, millise moodustasid nende rahalised pandid, täielikuks või osaliseks kinnipidamiseks. Muideks, erandiks see juhtum, Prantsusmaa valitsus peab tingimata tagastama, Artikkel XIX 2. paragrahvis kehtestatud korras, kõik need pandid.

Artikkel XI.

18.(30.)mai 1814 aasta traktaadi Artikkel XXV sätete jõul, kõik summad, millised on antud linna või maa seltside või avalike asutuste poolt hoiule riiklikesse kassadesse, tagastatakse neile, arvestades nendest maha selle, mis oli enne tagasi antud. Likvideerimise komissarid peavad läbi vaatama ja kontrollima nii hoiule antud summasid, aga ka neist tagasi antud osi. Kui, ainiti, antakse

nende kapitalide suhtes kõrvalisi hagisid, siis nende tagastamine peab järgnema mitte varem, kui peale nendelt vastava kohtukoha poolset keelu maha võtmist või kooskõlas laenuandjatega, kes esitavad oma nõudmisi nendele summadele. Prantsusmaa valitsus hakkab olema kohustatud tõestama nende kõrvaliste nõudmiste õiglust ja on iseenesest mõistetav, et kui sellised hagid laekuvad mitte Prantsusmaa alamatelt, siis need ei anna Prantsusmaa valitsusele õigust hoida kinni temale usaldatud kapitale.

Artikkel XII.

Kapitalid, millised kuuluvad Hollandi maaviljeluskassale ja on seejärel hoiule võlgade kustutamise kassale ((caisse d'amortissement, võlakustutuskassa)) või riigikassale, või mingile teisele riiklikule kohale, tagastatakse samasugusel alusel, nii nagu ka kõik valitsusele usaldatud kapitalid, arvestades maha summad, millised osutuvad kuuluvaks mainitud kassadele.

Artikkel XIII.

Käesoleva konventsiooni Artikkel V jõul asutatavad Likvideerimise- ja kohtu-komissarid asuvad samuti tegelema summade ja nõudmiste käsitlemisega, millised on mainitud 18. (30.) mai 1814 aasta Artiklites XXII, XXIII, XXIV ja XXV ja nende käsitlemisel tuleb järgida neid samu eeskirju, millised on ette kirjutatud nendele ülesandeks tehtud muudele likvideerimistele. Prantsusmaa valitsus kohustub, nelja kuu pärast peale selle konventsiooni allkirjastanist saata likvideerimise komissaridele täpsed, Riigi Suure raamatu ja teiste kohtukohtade poolt koostatud loetelud kõikidest summadest ja laenudest, milliseid puudutavad ülalmainitud artiklite sätted. Neid loetelusid hakatakse võrdlema hagejate endi poolt esitatud allkirjalehtedega.

Artikkel XIV.

Selle kaudu kinnitatakse täielikult 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi Artiklid XXVI, milliste jõul Prantsusmaa valitsus alates 1. jaanuarist u.k.j., samal aastal, vabastatakse igasugustest tsiviil-, militaar- või vaimulike pensionite maksmisest ja töötasu maksmisest eru- või mittekoosseisulistele ametnikele, kuna isikud, kellele need olid ette nähtud, ei asu enam Prantsusmaa alamluses. Mis aga puudutab väljamaksmata summasid, kes läksid pensionile enne ülalpool mainitud tähtaega, siis Prantsusmaa valitsus kohustub nende suhtes asjaolud välja selgitama, esitades täpsed ära kirjad pensionite registritest, millised lisatakse pärast kohalike võimude juures asuvate loeteludele.

Artikkel XV.

Kui tekkisid mõned kahtlused 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi tõelise mõtte suhtes, Prantsusmaalt ära-läinud maade kaartide ja plaanide tagastamise suhtes: siis praegu otsustatakse selle kaudu määratlevalt, et kõik Prantsusmaa poolt loovutatud maade plaanid ja kaardid ning nimelt need, millised olid tehtud Prantsusmaa valitsuse ettekirjutusel, antakse välja, samuti ka nende graveeringud laudadele, peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist, nelja nädala möödudes. See-sama peab olema mõistetud arhiivide, kaartide ja nende trükiplaatide suhtes, millised on mingil viisil vallutatud neis maades, millised olid ajutiselt erinevate vägede poolt okupeeritud ülalmainitud traktaadi Artikkel XXVI teise paragrahvi sätete alusel.

Artikkel XVI.

Valitsused, millised omasid oma alamate nimel nõudmisi, kohustuvad neid esitama ühe aasta jooksul, alates käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast, läbivatamiseks

Likvideerimise komisjonidele; selle tähtaja möödudes nad jäävad ilma nende nõudmiste rahuldamise õigusest.

Artikkel XVII.

Iga kahe kuu möödudes koostatakse andmik kõigist lõplikult lahendatud likvideerimise asjadest, millised on tunnistatud ja kinnitatud nõudmistest, märkides ära iga krediitori nimed ja tema hagi järgi arvestatud summad, nii kapitali enese tasumise, aga ka möödunud aja eest välja maksmata protsendid. Summad, millised arvestatakse Prantsusmaa kuninglikust kassast rahades tasumiseks, nii kapitalide kui ka nende protsentide eest, antakse välja selle Riigi Likvideerimise komissaridele, millise poolt on nõudmised esitatud; aga nende rahade vastuvõtmisel antakse Prantsusmaa Likvideerimise komissaride pitsatiga allkirjalehed. Mis aga puudutab nõudmisi, millised käesoleva konventsiooni Artiklite IV ja XIX jõul peavad andma välja obligatsioonid, millised on kantud Riigvõla-raamatusse: siis need obligatsioonid kirjutatakse nende valitsuste Likvideerimise komissaride nimele, millised kuulutasid nendest hagidest kas isikute nimel, keda need komissarid nimetavad. Need obligatsioonid hakkavad olema välja antud summadest, milline on määratletud käesoleva konventsiooni Artikkel XX sätetega, et tagada nõudmised ning seda tehakse Artikkel XXI kehtestatud korras.

Artikkel XVIII.

Kõigi võlakohustuste hagide järgi, milliste eest 18. (30.) mai 1814 aasta traktaadi sätete või seaduste alusel on ette nähtud maksta kindlaksmääratud protsente, siis neid makstakse samamoodi ka tulevikus; aga mis puudutab asju, millistele oma olemuselt, ei olnud ülalmainitud traktaadi jõuga edaspidi protsente ette nähtud, siis ka nende eest alates käesoleva konventsiooni allkirjastamise päevast peab maksma protsente neli sajale. Kõik protsendid makstakse välja sularahas ning täielikult võlakohustuses märgitud summas. Need sätted protsentidest puudutavad samamoodi kõiki vastastikuseid Prantsusmaa ja teiste lepinguliste Riikide vastastikuseid kohustusi.

Artikkel XIX.

18.(30.) mai 1814 aasta traktaadis tasumise tähtaegade nimetamisel on kõik võla-hagid jaotatud kolme klassi; kooskõlas sellega on otsustatud ka käesoleva konventsiooniga kehtestada samuti kolm maksmise liiki, aga nimelt:

1. Summad, millised on antud kohtukohtadele säilitamiseks ja need, millised on antud võlgade kustutamise kassasse, antakse välja sularahas, selle konventsiooni ratifitseerimiskirjades vahetamisest kuue kuu möödumisel, kui selleks on dokumendid esitatud Likvideerimise komisjonile kolme esimese kuu kestel. Mis aga puudutab sellist nõudmist, milliste tõendid esitatakse hiljem, siis nende läbivaatamised ja rahuldamine hakkab olema sellele järgnevat kolme kuu kestel.

2. Võlad, millised on tekkinud rahaliste pantide kinnipidamisest või summade saamiseks linna ja küla seltsidelt ning avalikelt asutustelt, millised on pannud oma kapitalid tavalistesse kassadesse või võlgade kustutamise kassasse või mingisse teise riiklikku kohta, makstakse ära Riigi suurde võlaraamatusse registreeritud obligatsioonide väljastamisega sellele summale, ainult arvestades seda, et kui selle päeva kurss, millisel nad registreeritakse raamatusse, hakkab olema alla 75 sajast, siis Prantsusmaa valitsus tasaarvestab tõelise obligatsiooni hinna erinevuse ja 75 saja vahe.

3. Muud võlad, millised ei kuulu eelmiste kahe punkti hulka, makstakse samuti ära riigi Suurde võlaraamatusse kantud obligatsioonidega nende summale, kuid sellise erinevusega, et nendele laenuandjatele vastab Prantsusmaa valitsus ainult kursiga 60 sajale, kohustudes maksma kinni erinevust tõelise kursi ja 60 saja vahel.

Artikkel XX.

Mitte hiljem, kui 1 jaanuaril, tuleval aastal u.k.j. Prantsusmaa valitsus, et kindlustada ülalpool mainitud nõudmiste järgi tasumine, kannab Suurde riigivõlaraamatusse obligatsioonid kolme miljoni viisadatuhat franki aastatulu, alates 10.(22) märtsist 1816 aastast ja need obligatsioonid kirjutatakse kahe, nelja või kuue komissari nimele, kellest ühe poole peavad moodustama Tema Kristlikeima Majesteedi alamad, aga teise Liitlas-riikide alamad. Nende hulgast nimetatakse üks, kaks või kolm Prantsusmaa valitsuse poolt, aga ülejäänud üks, kaks või kolm Liitlas-riikide pool.

Need komissarid hakkavad kahe poolaastase tähtaja pärast saama obligatsioonides ülalmainitud tulu.

Nad hakkavad neid hoidma enda käes, kuid nad ei oma nende müümise õigust.

Neist saadav tulu antakse riigi pankadesse protsente kandma ja sellest saadud uus tulu ja protsendid peavad olema pööratud Prantsusmaa ülalmainitud võlgade tasumiseks.

Kui aga neist obligatsioonide kolme miljoni viiesajatuhande frangisest tulust ei piisa, siis komissarid hakkavad välja andma uusi märkimisväärse summas obligatsioone, niipalju kui hakkab olema vajalik, et tasuda täielikult käesolevas konventsioonis nimetatud võlad.

Need lisa-obligatsioonid, kui need osutuvad vajalikeks, kirjutatakse Suurde võlaraamatusse sama tähtaja jooksul, kui esimene; tulu neist algab sellest samast ajast ja see saadakse ja kasutatakse nende samade komissaride poolt, nende samade eeskirjade järgi.

Sellisel viisil hakkab võlanõuete rahuldamiseks olema, peale kapitali, sellele arvestatavad tavalisi protsente ja protsente protsentidele, just nagu oleks juba esialgselt antud välja nende võlgade tasumiseks piisav obligatsioonide arv. Kui aga kõigi krediitorite rahuldamise järel jääb alles osa kapitali obligatsioonides ja neilt saadud tavalised protsendid ning protsendid protsentidelt, siis see jääk antakse Prantsusmaa valitsusele.

Artikkel XXI.

Sel määral, kui selle konventsiooni Artikkel XVII sätete jõul asutatud likvideerimise andmestikud esitatakse komissaridele, kelle juures obligatsioonid peavad hoiul olema, nad peavad need saatma oma pitsatiga kinnitatult, et need kanda Riigivõla raamatusse, kus nendes andmestikes märgitakse hoiule antud obligatsioonide summad veergu nimega Debet, aga nende valitsuste likvideerimise komissaride suhtes, kes esitasid need kinnitatud nõudmised, veergu nimega Credit.

Artikkel XXII.

Praeguste Prantsusmaalt ära läinud piirkondade valdajad kinnitavad kohustust, milline on nende poolt vastu võetud 18.(30.) mai 1814 aasta rahu-traktaadi kaudu, hüvitama Prantsusmaa valitsust tema poolt 10. (22.) detsembri 1813 aastal välja antud ülalmainitud piirkondadel kohustuste summad, millised on kantud Riigivõla suurde raamatusse. Kõigi nende kohustuste Andmik tuleb koostada ja kinnitada selle konventsiooni Artikkel V sätestatud alustel komisjonide poolt; seejuures Prantsusmaa valitsus kohustatakse maksma ka edaspidi protsente sellesse Üldisesse võlaraamatusse kantud võlgade eest.

Artikkel XXIII.

Need valitsused kinnitavad samuti nende poolt antud lubadust anda Prantsusmaa alamatele, kes täitsid loovutatud piirkondades ametikohti, tagasi kõik summad, kui pandid või ka kui hoiused, või ka *teistele üleandmiseks*, mis on nende poolt pandud praegu uutele valitsustele kuuluvatele kohtade riigikassadesse. Need summad tagastatakse samasuguses korras, milline on selle konventsiooni Artikkel XIX sätestatud selliste nende piirkondade alamate poolt kuulutatud nõudmiste rahuldamiseks.

Artikkel XXIV.

Prantsusmaa valitsusele antakse õigus, neile 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi Artikkel XXII ja käesoleva konventsiooni Artikkel X jõul rahaliste pantidelt arvestades maha ametlikelt väljanõutud summad, kellele sellised pandid kuuluvad, kui sellised mahaarvamised tehakse Peamise Riigikontrolli kohtu otsusel, milline on tehtud enne 18.(30.) maid 1814 aastat ja ametnikke on süüdistatud riigi rahade kinnipidamises. Sellise väljanõudmise kaudu ei hävine õigus, rahaliste pantide ebapiisavuse juhtumil, anda tavalise kohtumenetluse korras süüdistatavatele ametnikele esitatud kaebused selle riigi kohtukohale, millises on neil elukoht.

Artikkel XXV.

Piirkondades, millised on loovutatud 18.(30.) mai 1814 aasta rahu sõlmimisel või käesoleva traktaadi tingimuste järgi, kõik eraisikud (peale vahetute koormiste kogujad), kes allkirjastasid kohustuse kanda need kuninglikku või Võlgade kustutamise kassasse mingi summa ja ei täitnud kindlaksmääratud tähtjaks seda kohustust, võivad olla sunnitud maksma nende piirkondade kohtukohtade vahendusel, millistes on neil elukoht; kui siis nad vaid tõestavad, et olid sunnitud neis kohustustes mainitud summad tasuma ära enne 18. (30.) mai 1814 aastat, aga piirkondades, millised on loovutatud 8. (20.) novembril 1815 aasta traktaadi alusel, nende piirkondade uutele valdajatele.

Artikkel XXVI.

Kõik selle konventsiooniga kehtestatud eeskirjad tähtaegadest, millised on määratud Prantsusmaa valitsuse krediitoritele oma nõudmiste Likvideerimisele komisjonile üleandmiseks, Likvideerimise andmike koostamise ajast, protsentidest, väidetavatest erinevatest kohustuste liikidest, nende tasumise korrast, järgitakse, vaadates läbi ja puhastades praegu Prantsusmaalt eraldatud piirkondades asuvate Prantsusmaa alamate poolt deklareeritud hagsid.

See juhtus Pariisis, 8. (20.) novembril, J. K. sünnist 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.

Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capo-d'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

*

Lisa-artikkel.

Krahvide Bentheim ja Steinfurthi valitsev maja nõuab Prantsusmaa valitsuselt rahalist rahuldamist alljärgnevate punktide alusel:

22. mai 1804 aasta konventsiooni alusel .... 800.000 fr.

Sellelt summalt 480.000, arvestatakse igaaastaselt 6 protsenti.

Ebaõiglaselt sissenõutud maa kontributsiooni eest 78.200 ,

L'Ysseli puhastamise eest – 30.000,

Hüvitus erinevate müüdü omandite eest ...631.000 fr.

Bentheimi krahvkonna tulude eest selle Prantsusmaa valitsuse poolse hõivamise ajal ...2.225.000 fr.

Kokku --- 4.247.200 fr.

Seepärast vastastikusel nõusolekul ja maailma tehingu kujul on otsustatud, et Prantsusmaa valitsus maksaks sellele Bentheimi ja Steinfurti majale, kõigi, millised nad ka ei olnud, tema nõuannete rahuldamiseks:

1. Kaheksasada tuhat franki puhtas rahas, 12 kuu kestel, iga kuu võrdses osas, alates 1. jaanuarist 1816 aastast u.k.j.

2. Viissada kümme tuhat franki Riigivõla suurde raamatusse kirjutatud obligatsioonidega selle summa ulatuses, vastutades temale kursi eest 75 sajale ja lubasid täiendada tekkida võivat tõelise kursi ja 75 – sajale, hinnavahet. Need obligatsioonid antakse välja mitte hiljem 1. jaanuari ja tulu neilt algab alates 22. märtsist 1816 aastal u.k. j.

Saanud selle 1.310.000 frangise summa, krahvide Bentheimi ja Steinfurti maja loobub igasugusterst muudest Prantsusmaa valitsusele olevatest nõuetest ja hagidest, millist liiki ja millise nime all need ka ei oleks; selleks kohustatakse selle kokkuleppe kaudu.

See juhtus Pariisis, 8. (20.) novembril, J. K. sünnist 1815 aastal.

(L.S.)Le prince de (L.S.)Richelieu. (M.П.)Князь (M.П.)Ришелье.

Razoumoffsky. Разумовский.

(L.S.)Le comte Capod'Istrias. (M.П.)Графъ Каподистрия.

****

Nr.515.

1816 a. 15.(27.) september. Pariisis allkirjastatud Konventsioon, milline puudutab Prantsusmaa ja endise Varssavi Hertsogiriigi vastastikuste võlgade arvestamist.

1817 a. 29 mai (10. juuni). Traktaat, milline puudutab Parma, Piacenza ja Guastalla Hertsogiriike ning Lucca vürstiriiki. (Vt. kd.IV. Nr.107.).

((F. Martensi kommentaar.))

Ühes oma kirjadest Aleksander I -le kirjutab tuntud madam Staël järgmist: „Ma ei lakka soovimast, et teie, Valitseja, oleksite Euroopa heaolu süüdlaseks. Minule näib, et Ettenägevus valis teid religioonis sallivuse ja sotsiaalses korras esindusliku valitsemise kehtestamiseks. Kui te täidate need kaks ülesannet, teie täidate oma elu kutsumuse... Teie, Valitseja, tänu teie mõistuse üleolekule, seisate kaasaegsetest monarhidest tuhat korda kõrgemal, Teie Keisririik on sõltumatu ja kõik, kes mõtlevad ja kannatavad, alates Põhjast kuni Lõunani, pööravad oma pilgud teile. Ärge laske seda liisku käest!“ (Письмо из Флоренции от 2-го июня 1816 г.).

Keiser Aleksander I armastas väga kiitmist ja arvatavasti oli tuntud Euroopa kirjaniku kirjad väga liigutatud. Vähe veel: ta oli sügavalt veendunud, et Jumalik Ettenägevus ka tegelikult valis ta oma tööriistaks, et luua heaolu kogu maailmas ja täpsemalt, Euroopa rahvastele. Napoleoni ootamatu langemine mõjutas saatuslikult Aleksander I maailmatunnetusele: sellest ajast peale ta oli läbi imbinud vankumatust veendumusest, et ta on kogu maailma kese, milline keerleb ümber tema. Olles kogu Euroopa poliitilise korra nurgakiviks ja rahvaste saatuse juhiks, oli Aleksander I veendunud, et tal on seaduslik ja jumalik õigus sekkuda kõikide riikide nii sise- kui ka välisasjadesse. Sellise sekkumise õiguse ta võttis enesele mitte ainult Euroopas vaid ka Ameerikas.

Ja nii nagu riikide sisekorrad olid üpris erinevad, siis Aleksander I juhendus nende suhtes kõige erinevatest põhimõtetest. Venemaal oli Tsaar veendunud isevalitseja; Poolas konstitutsioonilise valitsemise kaitsja; Saksamaal, Austrias, Itaalias ja Hispaanias ta toetas energiliselt piiramatut monarhistliku võimu ja absolutismi printsiipe, lõpuks, Prantsusmaal oli kõige kindlamaks konstitutsioonilise valitsemise korra toeks ja kõige otsustavamaks kuningliku

absolutismi vaenlaseks, millise esindajaks Prantsusmaa Louis XVIII õukonnas oli viimase vend - „Monsieur“.

Pidades silmas Venemaa Keisri sellist sätestatuse ja poliitiliste eesmärkide mitmekesisust, paljud kaasaegsed keeldusid mõistmast, milliseid poliitilisi põhimõtteid ta tegelikult omab. Madame Staël oletas, et Tsaar on kutsumuselt ususalivuse ja konstitualismi kaitsja. Faktid tõestasid, et tema ususalivus ei seganud temal muutumast religioosse fanaatiku mitropoliit Photiuse ((Фотия)) alandlikuks tööriistaks. Mis aga puudutab tema armastust konstitutsioonilise valitsemise vastu, siis selles suhtes tema valitsemise kurb lõpp ei jäta mingit kahtlust.

Kuidas ka ei olnud, Prantsusmaal oli Aleksander kindlaks konstitutsioonilise korra toeks ja Pozzo-di-Borgo pidi kõigest jõust tegutsema äärmus-rojalistliku partei absolutistlike kalduvuste vastu. Venemaa isevalitsejast Tsaari suursaadik täitis väsimatult seda temale pandud ametikohust: kõik tema mahukad raportid, millised moodustavad terveid köiteid, on täis üksikasju tema pidevast Prantsusmaa siseasjadesse sekkumisest. Ta tegutseb Prantsusmaa kodades ühe või teise seaduse vastuvõtmise vastu; ta protesteerib kuninga enda juures ühe või teise Prantsusmaa ministri ametisse määramise või errusaatmise vastu; ta selgitab tulevasele kuningale, krahv d'Artoisile, tema Prantsusmaal piiramatu monarhistliku võimu kasuks teostatavate sepitsuste kogu kahjulikkust; lõpuks, ta, Venemaa suursaadik, esitab nõudmisi Prantsusmaa ministritele nende käitumise suhtes selles või teises, sise- või välis-poliitilises küsimuses.

Ühe sõnaga, Venemaa suursaadik oli, peale 1815 aastat, mõne aasta kestel, kõigis sise- ja välispoliitika asjades, Prantsusmaa valitsuse mõjukaimaks nõunikuks. Tema üksikasjalikeimad raportid, millistest osa on viimasel ajal avalikustatud*), pakuvad täiesti erandlikku huvi restaureerimise aegse Prantsusmaa sisemise juhtimise ajaloolasele.

*)См. Томы 112-й и 119-й «Сборника Импер. Р. Истор. Общества» ja „Correspondance diplomatique du comte Pozzo di Borgo, publiee par le comte Charles Pozzo di Borgo“, (Paris 1890-97), 2 kd. Meie kasutasime samuti kõiki viimaseid krahv Pozzo di Borgo originaal-raporteid, milliseid hoitakse Välisministeeriumi arhiivides.

Prantsusmaa siseasjad asusid Pozzo-di-Borgol esiplaanil ja hõivasid peaegu kogu Keiser Aleksander I esindaja tähelepanu. Diplomaatilised suhted jooksvates rahvusvahelistes küsimustes pidid, Keiser Aleksander I veendumusel, omama eranditult Püha Liidu palavatest soovidest kinni pidades, rahvaste vahelise rahu säilitamise ülesannet.

Lähem nüüd üle Pozzo di Borgo avalikustatud ja avalikustamata raportite ning teiste arhiivimaterjalide alusel Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste, peale 1815 aastat toimunud, diplomaatiliste suhete käsitlemisele.

On täiesti mõistetav, et teine Pariisi rahu-traktaat jättis Prantsusmaa rahvale kõige raskema mulje, ainiti Prantsusmaa seadusandlikud kojad olid sunnitud selle ilma mingite väljajätudeta kinnitama. Üldiselt arvati, et territoriaalsed loovutused, milliseid Prantsusmaa oli sunnitud tegema, ei olnud selle tulevikule ohtlikud. Samuti liitlasvägede poolne Prantsusmaa departemangude ajutine okupeerimine, ise-enesest, ei suutnud väärata Prantsusmaa rahva riikliku iseseisvuse alustalasid. Samas ka see okupatsioon pidi viie aasta pärast tingimatta lõppema.

Kuid kogu Prantsusmaa rahvas oli pahandatud enneolematutest rahalistest kohustustest, millised olid temale peale pandud 1815 aasta novembri-traktaatidega. Temalt nõuti mitte ainult suure sõjalise kontributsiooni tasumist ja vaid ka enda arvel väga suure 150.000 inimesest koosneva liitlas-armee ülalpidamist, aga samuti ka eraisikute ja ühingute poolset arvutute Prantsusmaa riigikassale esitatud pretensioonide rahuldamist.

Pozzo-di-Borgo sõnul kõik need rahalised kohustused moodustasid ligikaudu 2 miljardi frangi suuruse summa ja Prantsusmaa valitsus kahtles kõikide nende kohustuste täitmise võimalikkuses. (Донесение от 3(15-го) декабря 1815 года).

Keiser Aleksander I esindaja mõistis väga hästi, et kõigi nende raskete kohustuste täitmine hakkab olema võimalik ainsal tingimusel, aga nimelt: Prantsusmaal kindla valitsemise korra säilumisel. Seesama põhiline tingimus saab täidetud ainult kuni selle ajani, kuni kuningas hakkab

kohusetundlikult täitma tema poolt antud vandetõotust: juhtida maad rahvale annetatud konstitutsiooni alusel.

Samas kui, ei kuningas Louis XVIII, ega ka teda ümbritsev õukondlik kamarilja ((hsp. camarilla, monarhia)is mõjukas õuekildkond, kes oma intriigidega isiklikes huvides mõjutab riigiasju. Vs.1961.a.)) ((son entourage intime – tema intiimne saatjaskond)) ei tundnud siiralt konstitutsioonilisele valitsemiskorrale kaasa. Kuningas ise kõhkles pidevalt ja ainult vaieldamatu kaasasündinud mõistus sundis teda hoidumast uuest riigipöördest ega oma trooni kaotamisega riskeerimisest. Tema venna, tulevase kuninga, isevalitsuslikud suundumused olid kõigile teada ja kutsusid esile Pozzo di Borgo poolseid tõsiseid kartusi.

„Kui mõelda“, kirjutab ta 4.(16.) detsembril 1815 aastal krahv Nesselrodele, „mida võis teha suur monarh selle asemel, keda me siin omame, siis ei saa mitte-kahetseda, et meil ei ole sellist fooniksit. Kuid nii nagu inimesi tuleb võtta sellistena, millised nad on, siis ma näen tõelisi probleeme, millised tulenevad asjade olemusest ja ma suhtun neisse suure aukartusega“.

„Prantsusmaa pöördus giljontiini poole“, jätkab Venemaa suursaadik, „loobudes religioossetest ja moraalsetest arusamadest. Kõik püüavad müüa oma enda alandlikkust, kuid mis puudutab aud, siis see on säilinud ainult sellisel kujul, milline eksisteerib seersantidel-ülevaatajatel, s.t. au, milline annab piisavalt vaprust vaid selleks, et teostada mingi alatus“.

„Konstitutsioon eksisteerib enam kommetel ja tavadel, kui siis seadustel. Olles meie kaasaegne, milline on kiiresti kokku kolopsitud, räägib vaid õigustest; mis aga puudutab kohustusi, milline moodustab igasuguse hea institutsiooni eesmärgi, siis mitte keegi meie kaasaegsetest Salomonidest ei maini neist isegi ühe sõnaga“.

Lõpetuseks Pozzo-di-Borgo väljendas veendumust, et kuigi 25 miljonit prantslast ei valda valitsejaid, kes asuvad kutsumuse kõrgusel, kuid ikkagi saab Prantsusmaad juhtida - mitte inimeste, vaid asjade jõul.

Suurimaks ohuks Prantsusmaa korra säilitamisele näeb Venemaa suursaadik kuningliku perekonna pidevat sekkumist sise- ja välispoliitika asjadesse.

„Kuningliku perekonna sekkumine“, kirjutab ta krahv Capodistriaale 18.(30.) detsembri 1815 aasta kirjas, „saadikutekoja arutelud ja üldse kõik kuninga otsused takistavad Prantsusmaal õnnelikud aga Euroopal rahulik olemast“.

Keised Aleksander I ja mõlemad tema nõunikud välispoliitika küsimustes, krahvid Capodistria ja Nesselrode, jagasid täielikult Pozzo-di-Borgo vaadet Prantsusmaa siseolukorrale. Valitseja kirjutab temale ette mitte väsida kuninga venna ja ta mõjuka partei „antikonstitutsionilistelele“ suundumustele vastutegutsemises. Pozzo-di-Borgo pidi kõrvalekaldumatult toetama „mõõdukuse süsteemi“, millise säravaks esindajaks oli Prantsusmaa peaminister – hertsog Richelieu. (Высочайший рескрипт от 25-го января (6-го февраля) 1816 г.).

Krahv Nesselrode tõestas ilmekalt Pozzo-di-Borgole kõiki reaktsioonilise poliitika ohte ja tegi temale ülesandeks veenda kuningat loobuma sellest hukutavast eksiteest.

„Kõik pilgud“ kirjutab ta 26. jaanuaril (7. veebruaril) 1816 aastal, „pöörduvad tahtmatult krahv d'Artoisi poole“, kuna, „Euroopa kabinettidel on täielik õigus tegeleda Prantsusmaaga, tema tulevikuga, sellise vaimuga, millises ta saab juhitud peale kuningat ja kui ta vabastatakse välismaiste vägede järelvalvest“.

Pidades silmas neid kaalutlusi, Pozzo di Borgo oli kohustatud kõigi jõududega paralüeerima kuninga venna konstitutsioonivastaseid sekkumisi valitsuse asjadesse ja vastutegutema tema seadusvastasele mõjule. Sellel alusel kirjutatakse suursaadikule ette takistada krahv Blacase, krahv d'Artoisi soosiku, Õukonna ministri mõjukale ametikohale nimetamist. Oleks olnud kõige parem, et see ohtlik ametipost üldse kaotataks, kuna, sellele Blacasi nimetamisel, muutub hertsog Richelieu asend täiesti väljakannatamatuks.

Venemaa suursaadik täitis kohusetundlikult temale pandud ülesannet: ta palus kuningalt audientsi ja selgitas temale, et kui ta asub praegu Prantsusmaa troonile, siis mitte austusest legitiimsuse printsiibile, vaid erandlikult tänu liitlasriikide soovile säilitada Euroopas rahu. Selle

sama lause ütles Pozzo-di-Borgo kategooriliselt ka Prantsusmaa kuningriku trooni pärijale. (Донесение от 19-го февр. (2.марта) 1816 года.)

Samal ajal, kui Pozzo-di-Borgo mängis Prantsusmaa õukonna juures sellist väljapaistvat rolli ei olnud Venemaa Kõigekõrgema õukonnas tõelist Prantsusmaa esindajat. Veebruaris 1816 aastal nimetati Prantsusmaa suursaadiku kohale Venemaale krahv Noailles, kes asus juba enne sellel ametikohal. Temale antud 29. veebruari (u.k.j.) instruksioonis määratletakse üksikasjalikult Prantsusmaa ja Venemaa vahelised vastastikused suhted. Suursaadikule tehakse ülesandeks hoida pidevalt kõige sõbralikumaid suhteid Venemaa valitsusega ja levitada kõikjal veendumust, et mõlemad riigid on seotud katkestamatute sõpruse ja liidu sidemetega. Ta ei tohtinud unustada, et ainult Venemaa liitlasriikidele avaldatava mõju vahendusel võib Prantsusmaa suuta vähendada temale pandud väga raskeid kohustusi.

Lõpetuseks kirjutatakse suursaadikule ette teatada oma raportites kõigist huvitavatest sündmustest Venemaa õukonna juures ja kõigist faktidest, millised võivad iseloomustada Venemaa siseolukorda.

Enne krahv Noaillesi Venemaale saabumist oli Prantsusmaa asjuriiks S-Peterburis krahv de la Moussaye, kelle raportid on väga huvitavad, isegi huvitavamad Prantsusmaa suursaadiku enda raportitest. Krahv de la Moussaye raportitest Venemaa siseolukorra kohta peale napoleoni sõdu võib leida väga palju huvitavaid fakte ja erakordselt tabavaid märkusi.

Seel Prantsusmaa diplomadi sõnumite järgi olid Keiser Aleksander I katsed korrastada Keisririigi seadusandlust ja et koostada üldised koodeksid, pidid lõppema läbikukkumisega, kuna „kodanike vabadusteta ei ole koodeksit“. Venemaal kirjutab ta, kõik värisevad valitseja ees. Talupoegade vabastamise projekt peab viima veriste kokkupõrgeteni.

Krahv Moussaye joonistab Venemaa sisemise juhtimise korrast väga ebasümpaatse pildi. Tema arvates, ei ole kohalik administratsiooni miskit muud, kui „väga korratu sõjaväeline politsei, olles peaegu alati juhitud ahnusest“. Kui vähesed kubernerid juhivad rahva kasu kaalutlusest, siis nad moodustavad fenomeni ((ebaharikuku nähtuse)), millise eksisteerimine on tavaliselt üpris lühiaegne. Keisririigi eelarve moodustab umbes 400 miljonit franki, millistest 300 miljonit kulutatakse armeele, milline, „paberil, moodustab ühe miljoni“.

„Mõningad ministrid“, jätkab krahv de la Mussaye, „paljud suurnikud protesteerivad selliste kulude vastu, kuigi nad ei selgitanud endale seda, miles asi on. Tõsi, sellised kulutused armeele vastavad Valitseja isiklikule maitsele, kuid need maitseed on temale kasuks, kui kõige sügavamad arutlused“.

„Mis saaks Venemaast“, küsib Prantsusmaa diplomaat, „ilma ta täakidetta? Teadus, kunst, kõik, mis muudab maailma vahvaks, on siin tundmatud. Olles, oma vajaduste ja fantaasiate tõttu kogu Euroopa andami andja, Venemaa ei ole isegi oma sõdurite riietamise võimeline, tänu kellele ta eksisteerib... Olles luksuse maiad, venelased ei oska neid endale oma mõistusega ja sihipärase tööga luua, ega seada piire oma kapriisidele, ega kohaneda ilma jäämistega, millised on vältimatud nende karmis kliimas“.

Selle Prantsusmaa diplomaadi arvates on Venemaa sõjalaevastik täiesti kasutu, kuna see ei ole võimeline sulgema sissepääse Balti ja Mustale merele, ega ka kaitsma, sõja ajal, Venemaa kaubandust, milline on täielikult inglaste kätes.

Krahv de la Moussaye läheb oma Venemaa riiklike kordade ja rahvusvahelise tähenduse kriitilises analüüsis veelgi kaugemale. Tema arvates, Venemaa mõju Euroopas on juhuslike asjaolude ja Lääne Euroopa rahvaste ilmse mittemõistmise tulemus.

„Asjaolude ja vigade vool“, kirjutab ta oma valitsusele, „millisele sarnast on ajaloos raske leida, andsid Venemaale sellise üleoleku ja hiilguse, millist ta ise, oma enda jõududega, ei oleks saavutanud. Möödunud sajandi muretu poliitika muutis Moskva tsaaride sküüdi kiivri keiserlikuks krooniks ja lubas teostada Poola jagamise. Prantsusmaa armee juhi arutu kiirustamine 1812 aastal märkis piiriks Oderi kalda, samas kui tal oleks olnud kerge (sic!!) nihutada see Boryssthene (Dnepri) taha“.

Lõpuks, krahv de la Moussaye tõstatab küsimuse: kas Venemaa selline poliitiline võimsus võib veel kaua kesta? Kas ei peitud Venemaas endas selle langemise ja surma idu?

Sellistele saatuslikele küsimustele vastab Prantsusmaa diplomaat järgmisel kujul. Tema veendumusel, kui Venemaa ei kaasajasta oma sisemisi kordi ja intuitsioone, siis, „tõenäoliselt, et ta kaua ei kannata välja oma heaolu, ega oma õnnetusi“. Ta hakkab juhinduma oma auhnest poliitikast, milline on peale sunnitud osalt suure armeega ja on sunnitud laiendama oma piire kuni arutute piirideni. Ta püüab vallutada Konstantinoopolit. „Kuid kes võib endale ette kujutada riigi eksisteerimist, milline toetud, ühest küljest Tornēale, aga teisest – Konstantinoopolile? Kas siis ühed ja samad seadused võivad juhtida Pelponeset ja Soomet? Kas siis kreeklane ja laplane muutuvad Keiser Aleksandri kutsel ühtseks rahvaks? Avardada sellisel kujul oma valdusi, tähendab anda käendus selleks, et nad ei hakka olema kaua ühendatud“.

Üldine järeldus, millisele krahv Moussaye oma Venemaa sisemiste kordade ja riigimeeste põhjal tehtud tähelepanekute alusel jõudis, on üpris vähelohutav. Ta väljendab seda oma huvitava raporti järgmistes kokkuvõttvates sõnades:

„Kuid kui vaadata Venemaad lähemalt, siis ta ei kujuta kaugeltki endast üht selle rahvaste kuju, millised oma tarkade asutuste järkjärgulise arendamisega, oma heategusid ja oma enam suursuguseid võimeid, põhjendasid oma vahvuse ja võimsuse kindlatele alustele. See on koloss, milline, võib-olla, hakkab eksisteerima ainult ühe päeva, kuid millise langemine võib riivata osa Euroopat, millise lühinägelikkus tõstis ta praegusesse kõrgusesse“. (Донесение графа в у ла Муссэ к дюку Ришелье от 11-го марта (н.ст.) 1816 года).

Tuleb tunnistada selle Prantsusmaa diplomaadi täpset väljendust, et tema kriitiline suhtumine Venemaasse ei vähendanud vähimaltki tema silmis tema isamaale olevat Venemaa Keisri sõpruse ja heatahtlikuse suurt tähtsust. Vastupidi, ta palus veenvalt oma valitsust mitte unustama, et Aleksander I oli alati Prantsusmaa huvide kaitsjaks ja et ta hoidis alati tagasi teisi liitlas-riike võitja õiguste kuritarvitamise eest. Käesoleval ajal, kirjutab ta 12.(24.) märtsil Richelieule, et kõik Euroopa monarhid taotlevad liitu Venemaa Keisriga ja nimetab tema juurde, oma esindajatena, enam esinduslikke isikuid.

Vaat, miks krahv de la Moussaye nõuab, et võimalikult kiiresti nimetataks Venemaa Õukonna juurde Prantsusmaa esindaja, kes, oma diplomaatiliselt järgult, omaks kergelt pääsu Keisri juurde ja ta võinuks halvata kõiki Prantsusmaa rahva seaduslike huvide vastaseid salasepitsused. Seejuures, ta pöörab Richelieu tähelepanu selle õukonna eripäradele, milline kujutab endast „vaatemängu inimestest, kes täidavad kohti, kuid ei oma mingit tähtsust ja mõjukaid inimesi, kes näivad olevat kõrvalseisjad ja hoiavad end eemale publiku pilkude alt“. Araktseejev ((Araktscheew, Аракчеевъ)) juhhib täielikult siseasju; krahv Nesselrode toetab ametlikke suhteid diplomaatilise korpuse liikmetega, kes aga teda eriti ei armasta „tänu ta peenutsevatele maneerile ja kohmakale vestlusviisile“. Kuid, tegelikult, kõik sõltub krahv Capodistriast, keda kõik diplomadid armastavad.

Just äsja esitatud väljavõtted krahv de la Moussaye raportitest tõestavad, et see Prantsusmaa diplomaat mitte ainult mõistis asjade seisu Venemaal, vaid ka teadvustas Prantsusmaa poliitika lähimaid eesmärke. 1816 aasta maikuu alguses saabus S-Peterburi krahv Noailles. Kui lugeda tema valitsusele saadetud raporteid ja võrrelda neid krahv de la Moussaye raportitega, siis võib ainult väljendada kahetsust viimase Venemaalt ärasõidu puhul. Kuivõrd de la Moussaye raportid olid tõsised ja sisukad, niivõrd olid Noaillesi raportid kergekaalulised ning vähehuvitavad. Krahv Noailles täitis peaegu eranditult oma raportid sõnumitega Kõigekõrgema soosikutest, ballidest, lõunatest, sõjaväe paraadidest jne.

Suurimat huvi Venemaa ja Prantsusmaa vastastikuste huvide iseloomustamiseks kujutavad vaieldamatult endast Pozzo-di-Borgo raportid, kes ei väsinud seismast Prantsusmaa sisekordade valvepostil. Ta ise määratles kord selle, milles seisnevad tema kohustused Prantsusmaa kuningliku õukonna juures. Vaat, milles need seisnesid:

- 1) Takistada õukonna partei ja kodade enamuse poolsete sepitsuste eest praeguse ministeeriumi igasugust muutmist.
- 2) Otsida kõiki vahendeid et valida vähem ärritatud kodasid, kui praegused.
- 3) Hoida ära reaktsiooni ja absoluutse korra võit, milline püüab rojalismi sildi all monopoliseerida võimu.

Lõpuks, 4)hoida häid suhteid hertsog Wellingtoniga ja teiste liitlasriikide esindajatega, kuna nendega üksmeeles võib Prantsusmaa ainult võita. (Донесение Поццо ди Борго от 2.го (14-го) апреля 1816 г.).

Nende instruksioonide mõtte tegutses Pozzo-di-Borgo ja nendega täielikus kooskõlas väljendus Keiser Aleksander I Prantsusmaa uue saadiku esimesel vastuvõtul. Lõpuks, selles samas mõttes on toimetatud krahv Nesselrode suur 2. (14.) mai instruksioon, millises Venemaa poliitika kogu eesmärk on määratletud järgmistes sõnades: „kinnitada asjade kord, milline oli taastatud Prantsusmaal 1814 aastal, rikkumatu kuningliku võimu ja konstitutsioonilise harta mõju säilitamisega“.

Ilmselgelt, et selle instruksiooni kogu mõte seisnes alalises ja süsteemses Prantsusmaa siseasjadesse sekkumises. Ja tõesti. Pozzo-di-Borgo sekkus väsimatult nendesse asjadesse, soovides seista temale antud ülesande kõrgusel.

Krahv Noailles tunnetas Peterburis pidevalt sellise sekkumise tagajärgi: Venemaa valitsuse rahulolematuse asjade käiguga Prantsusmaal oli viivitamatult temale täiesti avalikult mõista andud. Selline asjade seis pidanuks Prantsusmaa saadikus esile kutsuma õiglase halvaksapanu.

„Millisel viisil on võimalik“, kirjutab ta 9. (21.) mai 1816 aastal hertsog de Richelieule, „et kindral Pozzo-di-Borgo, teenides täiesti kohusetundlikult oma uut Valitsejat ja säilitades mõningase ustavuse oma endisele isamaale kirjavahetuses oma Valitsejaga, oma sõnumites Prantsusmaa asjadest annab temale sellise ebameeldiva värvingu, et tema telegrammide saabumise hetkest algab alati meie suhtes vaenuliku tunnete kasv?“ S-Peterburis levitatakse Prantsusmaa vastaste hulgas arvamust, et Prantsusmaa valitsus otsib Inglismaa ja Austria tuge, et tegutseda Venemaa Prantsusmaa sisepoliitika suhtes oleva mõju vastu. See süüdistus kutsub esile ohtliku rahulolematuse Venemaa juhtivates ringkondades ja krahv Noailles Richelieud selliste sepitsuste võimalike tagajärgede eest. Tema arvates, on ainus pääsemise vahend see, et anda Euroopale tunnetada Prantsusmaa tegelikku jõudu poliitilise tasakaalu kaaludel.

Muideks, krahv Noailles mõistab täielikult, et kõik Pozzo-di-Borgo tegevused ja kõik Venemaa poliitika käigud sõltuvad tervikuna Keisri isiklikust äranägemisest. Tema aga armastab Prantsusmaad. Ainiti, Venemaa õukonnas väljakujunenud kordades, võib harva Valitsejaga rääkida. Ta üksi juhib välispoliitikat ja huvitub erandlikult sõjalistest asjadest, millised tõmbavad enesele kogu ta tähelepanu. Temal on arenenud „samasugune kirk kõigi sõjaväge puudutavate üksikasjade, ülevaatuste ja paraadide vastu, milline haaras ka tema isal ja vanaisa“.

Pidades silmas sellist asjade seisu, krahv Noailles otsustas võtta järgmise kangelasliku vahendi. „Vaatamata minu vastikustundele“, kirjutab ta Richelieule, „kanda sõjaväe mundrit, mitte osalenud sõjas, ma hakkam sellisel juhul kandma koloneli mundrit, millise kuningas minule armulikult annetas. See hakkab olema minule vahendiks, et täita minu kohustusi minu Valitseja suhtes“.

On üpris tähelepanuväärne, et vaatamata oma kirglikule pühendumusele sõjalistesse asjadesse, Keiser Aleksander I ikkagi säilitas, Prantsusmaa saadiku sõnul, mõningad liberaalsed mõtted, millised küütlesid teda nooruses.

„Kuigi Keiser Aleksander“, kirjutab ta 17. (29.) mail 1816 aastal, valdab piiramatut võimu oma rahvaste üle; kuigi ta suursuguselt aitas kaasa Prantsusmaal seadusliku võimu taastamisele, ikkagi ta – on La Harpe ((Ларпиа))õpilane; ta on läbi imbinud suurelt osalt oma aja ideedest ja soodusta kõiki ohtlikke teooriaid, milliseid nimetatakse liberaalseteks ideedeks. Vahvus, milline on soetatud Prantsusmaa vägede poolt usurbaatoi lippude all, veetleb teda ja sunnib usurbatsiooni enda unustama. Kui, tuhandel põhjusel Bonaparte muutus vihatuks, siis tema relvade sära jäi Venemaa Keisri silmadesse ikkagi kustumatuna ja kõi mis sinna puutub, omab temale mõjujõudu“.

See vana Prantsusmaa rojalisti arutlus Keiser Aleksandri liberaalsetest ideedest ainult kinnitavad selle monarhi üldtuntud kahestunud iseloomu. Krahv Noailles jõuab täiesti õiglaselt lõppotsusele selles mõttes, et Venemaa Valitseja keeruka iseloomuga on tarvis arvestada: teda ei saa ümber teha. Tarvis on tänada Jumalat, et Prantsusmaasse ta suhtub väga kaastundlikult ja toob oma võimsa kaitsega temale suurt kasu. Ainiti, krahv Noailles ei saanud jätta kurtmata surve üle, millist Venemaa valitsus pidevalt avaldas tema isamaa siseasjade käigule.

Tõsi, Keiser Aleksander ja tema ministrid kordasid pidevalt, et armastusest Prantsusmaa rahva heaolu vastu on temal tarvis toetada taastatud kuninglikku korda ja et nad ei soovi üldsegi solvata prantslaste seaduslikku enesearmastust. Kuid ikkagi iga prantslane pidi tundma alandavana sellise oma isamaa siseasjadesse pidevat sekkumise pärast. Seda fakti ei tohtinud eitada mitte mingite sofismide või diplomatiliste riugastega.

„Prantslased“, ütles krahv Capotistria 1816 aasta mais Prantsusmaa saadikule, „pidanuks endale ütleva: Lükkame kõrvale meie poliitilised näaklemised; vabaneme välismaisest ikkest ja siis me näeme, millisel viisil korraldada meie siseasjad. Juhtus täiesti vastupidine: võõramaalased on väravate taga aga pealinnas toimuvad tülitsemised. Vähe veel: üks parteidest, milline lõhestab Prantsusmaad, kavatseb luua endale tuge välismaal. Kas siis sellisel viisil saab uuesti muutuda rahvuseks?“

Ei saanud kahelda krahv Capodistria siiras poolehoius Prantsusmaa vastu. Ainiti, kui see poolehoid võttis pideva Prantsusmaa rahva siseasjadesse sekkumise vormi, Prantsusmaa siirad sõbrad ei saanud saada mittepahaseks ilmse vasturääkivuse peale, milline eksisteeris Vene selle riigi rahvusliku vääriskuse ja sõltumatus kaitsjate sõna ja teo vahel.

Pozzo-di-Borgo sai pidevalt instruksioone, millised tegid tema kohuseks Prantsusmaa sisemise juhtimise käigu jälgimise ning teha selle suhtes esildisi nii kuningale endale, kui ka tema ministritele. Nesselrode saatis temale selles mõttes üksikasjalikke instruksioone, millistes tõestatakse, et liitlas-riigid on kohustatud saavutama täieliku üksmeele nende vaadetes Prantsusmaa siseolukorrale, ning Prantsusmaa kuninga ja tema ministrite vaadetes.

Venemaa suursaadik esitas hertsog de Richelieule memo küsimustega, millisele ta palus kiiresti vastata. Esimene küsimus oli järgmine: „Kas kuningas loodab leida saadikutekojas, selle käesolevas koosseisus, maa asjade juhtimiseks vajalikku järelandlikkust ja erapoolikust?“ Teine küsimus seisneb selles, kas Koja ühe viiendiku osa saadikute uuendamine tagab erapooliku enamuse? Lõpuks, oli veel küsimus: kas kuningas peab minema, Saadikutekoja laialisaatmise vahendusel, riigipöörde sooritamisele? Esitades Richelieule 9. (21.) juuni 1816 aasta kirjas need küsimused, Pozzo-di-Borgo väljendab edaspidi juba oma enda vaateid neist igäühe suhtes, just-kui, neid ette ära lahendades. Venemaa suursaadikule oli tehtud ettepanek teatada Prantsusmaa kuningale, et Venemaa nõuab temalt mitte ainult üht, aga nimelt, selleks, et tema valitsus säilitaks „muutumatu konstitutsioonilise iseloomu“. (Депеша графа Нессельроде от 9-го (21-го) августа 1816 г.).

Kuningas Louis XVIII kiirustas rahustama Venemaa Prantsusmaa konstitutsiooni kaitsjaid, öeldes Venemaa suursaadikule järgmised sõnad: „Teie võite Keisrit veenda, et ma jään konstitutsiooniliseks Valitsejaks!“

Keiser Aleksander oli Prantsusmaa kuninga selliste lubadustega rahul, kuid nõudis temalt veel positiiivseid tõendeid otsustavast ja energilisest vastuseisust oma vennale ja tema leppimatule parteile. Keiser ja tema lähimad nõunik, krahv Capodistria ja Nesselrode, usaldasid täielikult Richelieud, kuid ei usaldanud üldsegi Prantsusmaa kuninga konstitutsioonilisi kalduvusi.

Teisest küljest, krahv Noailles esitas pidevalt oma raportites Venemaa poliitika juhtidele veenmisi nende Prantsusmaale kaasatundmises. Kuid ta ei varjanud oma kartusi nende sümpaatiate vastupidavuse suhtes. Keiser Aleksandri isiklikud tunded Prantsusmaa vastu olid tuntud, ja krahv Noaille ei kahelnud nende siiruses. Ainult temale näis, et asjaolude muutus võib esile kutsuda ka isiklike tunnete muutuse. Üldse Prantsusmaa diplomaat suhtus skeptiliselt asjade seisule Venemaal. Nii näib temale, et Venemaa rahva poolne Valitseja kummardamine puutub enam tema aujärku, kui tema isiksuse. Sõjalised edud toetavad Vene ühiskonnas rahvusliku uhkuse tunnet. Kuid mis juhtub, küsib krahv Noailles, „kui see suits hajub? Ma ei tea, mis siis saab sellest suurest Keisririigist“. (Донесение от 14-го (26-го) сентября 1816 г.).

Kuid pidades silmas seda, et Keiser Aleksander soosib Prantsusmaad ja antud ajal on tal Euroopas suur mõju, krahv Noailles peab isamaale enam kasulikuks Venemaale, kui Inglismaale ja Austriale lähenemist. Tema arvates, kaitseliit Prantsusmaa ja Venemaa vahel tuleneb loomulikult viisil mõlemate riikide geograafilisest asendist, Prantsusmaa moraali valitsemine Venemaal ja nende

poliitiliste huvide ühtusest. Mida kiireminei toimub sellise liidu sõlmimine, seda parem on mõlematele rahvastele. (Донесение гр. Ноайль от 16-го (28-го) сентября 1916 г.).

Prantsusmaa suursaadik veendus üpris varsti, kuuldes Keiser Aleksandri suust, et selline liit on täiesti võimalik. „Minu maa liit teie omaga“, ütles Keiser, „ainult võib olla kasulik mõlematele rahvastele. Me ei saa põrkuda ja ei saa omada teine-teise suhtes pretensioone. Andes teine-teisele käe, meie kindlustame Euroopas rahu“. (Донесение графа Ноайль от 3-го (15-го) декабря 1816 г.).

On täiesti arusaadav, et sellisel Keiser Aleksandri meeletatusel Prantsusmaa valitsuse okupatsiooniar mee 30.000 inimesele vähendamise soov, kohtas tema poolset kõige energilisemat toetust. Nii nagu Pozzo-di-Borgo, kui ka teistele Keiserliku valitsuse esindajatele välismaiste õukondade juures oli kästud toetada kõigest jõust Prantsusmaa kabineti õiglast soovi. Venemaa valitsus tunnistas selle soovi seaduslikuks, sest et: 1) restauratsioon Prantsusmaal tegi suuri edusamme: 2) need edud tagavad seadusliku korra säilimise; 3) selle kindlustamiseks on hädavajalik liitlas-riikide koostegevus ja 4) see koostegevus võib praegu ilmuda ainult liitlas-vägede arvu vähendamisega. (Высочайший докладъ от 31-го октября 1816 г.).

Vaatamata Inglismaa poolsele energilisele vastupanule, Prantsusmaa soovi austati ja okupatsiooniar meed vähendati 30.000 inimeseni. Hertsog Richelieu, oma 1.(13) jaanuari 1817 aasta kirjaga, tänas palavalt Keiser Aleksandrit sellise asjas nõnda eduka Prantsusmaa toetamise eest*)-

*) Liitlasriikide noot okupatsioonivägede arvu vähendamisest on tervikuna trükitud ära käesoleva kogumiku IV köites, I osa, lk. 20 jne.

Samal ajal, kui Venemaa ja Prantsusmaa kabinettide vahel toimus ülalmainitud mõtete vahetus Prantsusmaa siseolukorra üle, alustati spetsiaalselt Pariisis Poola Kuningriigi võlgade küsimuse arutamist, millisest oli Prantsusmaa valitsus huvitatud. 1808 aastal Varssavi Hertsogiriik kohustus maksma Prantsusmaale 200 miljonit franki. Samuti osales vahetult nendes kohustustes ka Preisimaa. Venemaa, saanud 1814 aasta traktaatide jõul Varssavi Hertsogiriigi, pidi rahuldama Preisimaad** ja kõiki teisi krediitoreid.

***) Vt. käesoleva traktaatide kogumiku kd.VII, Nr.267, lk.80 jne.

Pozzo-di-Borgole oli antud käsk tegeleda selle küsimusega ja sõlmida Prantsusmaa valitsusega konventsioon kõigi tema pretensioonide rahuldamise suhtes 1808 aasta Bayonne konventsiooni ja 1814 ja 1815 aastate Pariisi aktide jõul.

Venemaa suursaadikule oli Varssavi valitsuse poolt Pariisi komandeeritud appi krahv Pototski ((Potocky, Потоцкий)). Need läbirääkimised viisid alljärgneva septembri-konventsiooni (Nr.515)*** allkirjastamiseni.

***) Сравн. Сборникъ И. Р. Истор. Общ. т.СХII, стр. 413, 432, 532, 541, 555 и др.

***

Nr.515.

T. M. Ülevenemaaline Keiser, Poola Tsaar ja T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas, soovides teha lõpp probleemidele, milline seni takistas 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadile lisatud artikli täitmist, volitasid selleks vastastikused allakirjutanud, kes peale oma volikirjade vahetamist, millised leiti olevat ettenähtud vormis, otsustasid järgmist:

Artikkel I.

Komisjon, millisele tehakse ülesandeks Prantsusmaa ja endise Varssavi Hertsogiriigi vastastikuste võlanõuete läbivaatamine ja arvestamine, peab võimalikult kiiresti kogunema Varssavis ja peale selle liikmete vastavat vastastikust volikirjade vahetamist asuvad viivitamatult tegutsema.

Artikkel II.

Tema Kristlikeim Majesteet kohustub likvideerimisele kuuluvate võlgade arvu hulka vastu võtma need summad, millised on antud välja Prantsusmaale Varssavi Hertsogiriigi kassast, konventsiooni jõul, milline oli allkirjastatud 28. aprillil (10. mail) 1808 aastal Bayonnes.

Artikkel III.

Kuid mainitud summadelt ei tohi arvestada mingeid protsente.

Artikkel IV.

Otsustatakse nimelt, et võlg, milline selle likvideerimise tulemusel mõlemate poolte poolt vaieldamatult tunnistatakse, makstakse ära eeskirjade järgi, milline on määratletud 8.(20.) novembri 1815 aasta konventsiooni Artikkel XIX. 3. paragrahvis.

Artikkel V.

Mainitud konventsiooni Artikkel XVI sätestatud vastastikuste nõudmiste esitamise tähtaeg osutub ebapiisavaks Prantsusmaa ja endise Varssavi Hertsogiriigi vastastikuste võlgade likvideerimiseks ja seetõttu mõlemad Kõrged lepingulised pooled otsustasid üksmeelselt määratleda selleks pikendatud, st. kuuekuune tähtaeg, lugedes Tema Kristlikeima Majesteedi komissaride Varssavisse saabumise päevast.

Artikkel VI.

Käesolev konventsioon, milline on sõlmitud 8.(20.) novembri 1815 aasta traktaadi lisaartikli asemel, ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse Pariisis kahe kuu pärast, aga kui võimalik, siis ka varem.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 15. (27.) septembril 1816 aastal.

(L.S.)Pozzo di Borgo. (L.S.)Richelieu. (M.П.)Поццо ди Борго. (M.П.)Ришелье.

(L.S.)Le comte Leon Potocky. (M.П.)Грпфъ Левъ Потоцкий.

***

1817 a. 29 mai (10. juuni). Traktaat, milline puudutab Parma, Piacenza ja Guastalla Hertsogiriike ning Lucca vürstiriiki. (Vt. kd.IV. Nr.107.).

*****

Nr.516.

1818 a. 13.(25) aprill. Pariisi konventsioon mis puudutab Prantsusmaa valitsuse võlakohustusi.

((F.Martensi kommentaar)).

Kogu 1817 aasta kestel Venemaa poliitika Prantsusmaa suhtes kuigivõrd ei muutunud. Keiserlik kabinet jätkas visalt Prantsusmaal „liberaalsete printsiipide“ kaitsmist ja tõestas hädavajadust toetada restauratsiooni puutumast Louis XVIII isikus. (Vt., депешу гр. Нессельроде к Поццо ди Борго от 26-го февраля (10-го марта) 1817 года).

Ainiti kuningliku perekonna rüpes asub äärmiselt ohtlik seadusliku asjade käigu vaenlane, milline on kinnitatud 1815 aasta traktaatidega. See oli – krahv d'Artois, tulevane Prantsusmaa kuningas. Keiser Aleksander tunnistas vajalikuks mitmeid kordi pöörata Louis XVIII tähelepanu tema venna riskantsetele sepitsustele, millised võivad viia kuningliku trooni langemiseni, milline oli liitlasriikide poolt sellise vaevaga taastatud. Pozzo-di-Borgo sai käsu selgitada kuningale kogu krahv d'Artoisi teguviisi ohtlikkust ja esitada viimasele küsimus: kas ta kavatseb Prantsusmaad juhtida, peale kuninga surma, kooskõlas käesoleval ajal kehtiva konstitutsiooniga või siis ta peab vajalikuks see kukutada? Esimesel juhtumil liitlasvalitsused nõuavad temalt mitte sõnu vaid fakte, millised kinnitavad tema kavatsust hoida Prantsusmaal seaduslikku korda.

„Teisel juhtumil, on riikidel õigus ja kohustus edaspidi omavahel nõustuda ja oma hoolitsuses mõelda vahendite üle, milline võib tagada maailma rahu, ühe pundi kurtisaanide eksiku ja halvasti mõistud huvide vastu“. (Депеша гр. Нессельроде от 10-го (22-го) марта 1817 года).

Krahv Nesselrode sõnul, Venemaa rohkem, kui mingi teine riik, omab moraalset õigust esitada Prantsusmaa trooni pärijale mainitud küsimus ja Pozzo di Borgo pidi hertsog Richelieule ette lugema ülalmainitud 10. (22.) märtsi telegrammi ja paluda tema nõu selles, milliste vahenditega oleks võimalik saada esitatud küsimustele täpsed vastused.

Richelieu kuulus krahv Nesselrode telegrammi ära ja ei saanud protesteerida Venemaa valitsuse poolse kuninga venna sepitsustele antud õiglase hinnangu suhtes. Prantsusmaa peaminister võis näha Pozzo di Borgole antud ettekirjutustes, vaid uut tõendit Keiser Aleksandri hoolitlusest Prantsusmaa rahva heaolu eest. Küsimust välismaise riigi sarnase avaliku Prantsusmaa siseasjadesse sekkumise suhtes isegi ei tõstatatud. Richelieu, kes nimetas end Keiser Aleksandrile kirjutatud kirjades „tema seaduslikuks alamaks“, ei näinud mitte midagi halvaks pandavat küsimustes, millistega Venemaa suursaadik otsustas isiklikult pöörduda Prantsusmaa kuninga poole. Viimane andis suursaadikule kõik nõutud selgitused oma sisepoliitika suhtes ja ei varjanud oma rahutust oma venna käitumise suhtes.

„Minu vend“, ütles kuningas, „tekitab minu valitsusele suuri probleeme, kuid ma loodan elada veel piisavalt kaua, et edukalt rahustada ja hävitada eksiarmused, millised teda käesoleval ajal valdasid. Kui ta hakkab troonil olema kas või veerand tundi, siis ta hakkab tegutsema nagu mina, kuna ei tohi ega saa teistmoodi tegutseda“.

Seejuures esitas kuningas kategooriliselt teise küsimuse, aga nimelt: Prantsusmaa territooriumilt kõigi liitlasvägede evakueerimisest, tõestades, et Prantsusmaal kuningliku korra ja tema dünastia säilimine sõltub täielikult selle küsimuse kiiremast lahendamisest.

„Keiser Aleksander“, jätkas oma juttu kuningas, „päästis kaks korda Prantsusmaa. Ta lõpetab asja edukalt, kui viib selle okupatsiooni lõpetamiseni kolme aasta möödudes. Nende kauemaks jäämine laostab kuningriigi ja viib rahva väljakannatamatu alandamiseni.

„Liigne kahe aastane kannatamine ei muud meid paremaks; nad ei paranda minu venna nõunikke, kes oleks mõistlikum, kui rohkem kardaks“.

„Välismaalaste viibimise jätkamist üle kolme aasta ma pidanuks nõudma. Ainiti see oleks võrdjõuline minu ja minu perekonna troonilist loobumisega, kuna see muudaks minu prantslaste silmis vihatuks. Ma ei karda minu kuningriigi evakueerimise tagajärgi, kuid millised nad ka ei olnud, ma nõuaks, et juba täna õhtu muulased lahkuks, kui vaid traktaadid annaksid minule homme sellise õiguse.“ (Донесение Поццо ди Борго от 31-го марта (12-го апреля) 1817 года).

Ainiti, vaatamata Louis XVIII rahustavatele veenmistele oma venna käitumise suhtes, Pozzo-di-Borgo ikkagi teda ei uskunud. Iga päev ta sai uusi tõendeid, millised kinnitasid krahv d'Artoisi väsimatuid Prantsusmaal eksisteeriva korra vastaseid intriige. Peale vestlust kuningaga, Venemaa suursaadik pöördus tema peaministri poole ja soovitas tungival tal teha lõppe neile

sepitsustele. Richelieu mõistis väga hästi nende ohtlikkust, kuid oli kuninga venna vastu võitlemiseks täiesti jõuetu.

Seejuures Venemaa suursaadik tõestas temale ilmekalt, et Prantsusmaal eksisteeriv juhtimise kord on kiidetud heaks kuninga ja „kogu euroopa“ poolt, et ta kindlustab Prantsusmaa sisemise rahu, teeb kiire lõpu välismaisele okupatsioonile, kõikide endapeale võetud kohustuste täitmise ja Prantsusmaal vabaduse ja heaolu valitsemise.

Teisest küljest, krahv D'Artoisi poliitiline süsteem viib vältimatult kodusõjani, välisriikide sekkumiseni ja maa, kuninga ja kogu ta dünastia vältimatu langemiseni.

2.mai 1817 aasta kirjas veenas Pozzo di Borgo veenvalt Richelieud muutma oma lepitamise süsteemi, mitte jääma üksikõikseks troonipärija sepitsuste suhtes ja tegutseda tema vastu enam energilisemal viisil, kui senini. Pidades silmas neid kaalutlusi Richelieu pidanuks kiirustama kuningliku õukonna ministri nimetamisega ja nimetama teise mere-ministri, kes hoiaks laevastikus paremini hädavajalikku distipliini. Peale selle, on hädavajalik meenutada hertsog Feltrele tema kohustust armees korra parema säilimise mõttes ja vähemat järeleandlikkust troonipärija suhtes. Üldse on hädavajalik suur ettevaatlikkus uutel ametitesse määramisel.

„Hõivanud sellise seisukoha“, kirjutas suursaadik Prantsusmaa peaministrile, „millist nõuab teilt teie populaarsus, teie isiksusele osutatav austus ja teie maa heaolu, teie ja ainult teie, armastusväärne hertsog, veel võite laeva teda ümbritsevatest veelalustest karidest mööda juhtida. Kui ei, siis tunnistan, ma ei näe teist teed, milline viib sadamasse“.

Kui Pozzo di Borgo andis Prantsusmaa peaministrile need nõuanded ja ettehoiatused, ta juba teadis Blacasi, troonipärija intiimse sõbra, ohtlikust intriigist ja ultra-rojalistliku partei pöördepunktist. Blacas lahkus ootamatult ja oma ülemuste loata oma saadiku ametipostilt Rooma paavsti juures ja ilmus Pariisi, lootuses hõivata uue ministeeriumi pea ametikohta. Tänu Venemaa suursaadiku energilisele sekkumisele ja hertsog Richelieu kategoorilisele nõudmisele, et kuningas mõistaks avalikult hukka Blacasi käitumise, pidi viimane naasema Rooma. Sel korral tema intriig ei õnnestunud. (Донесение Поццо ди Борго от 28-го апреля (10-го мая) 1817 года).

Ainiti, see lemmiku ebaedu ei kurvastanud krahv d'Artoisi üldsegi. Seevastu, ta jätkas veel suurema püsivusega intrigeerimist Richelieu ministeeriumi ja kuninga enda poliitika vastu. Soovides iga hinna eest halvata troonipärija ohtlikku mõju ja päästa Prantsusmaa uutest vapustustest, Pozzo di Borgo otsustas ära kasutada hertsog Wellingtoni kõlavat nime ja suurt sarmikust. Kui viimane, juunis 1817 aastal, oli Pariisi, Venemaa suursaadik veenas teda isiklikult vestlema krahv d'Artoisiga et tõestada tema käitumise ebamõistlikkust. Hertsog Wellington nõustus sellise sammu tegemisega ja paluda kuninga venna audientsi. Oma 2. (14.) juuni raportis Pozzo di Borgo annab krahv Nesselrodele üksikasjaliku aruande Wellingtoni kohtumisest tulevase Prantsusmaa kuningaga. See kohtumine ei omanud mitte mingit praktilist tähendust ja kinnitas ainult uuesti krahv d'Artoisi konstitutsioonilise valitsemise vastast leppimatut vaenu Ta võttis kõik tungivad esildised ja hertsog Wellingtoni veenmised „segamatu parandamatusega“ - nii nagu väljendab Pozzo di Borgo.

Krahv d'Artois hakkas tõestama hertsogile, et Richelieu ja teised ministrid ei mõista mida teevad; et nad viivad eksiarvamusele kuninga ja et ta on käesolev kuninga ja tema dünastia huvide kaitsja. Kui hertsog Wellington küsis temalt: millistel tingimustel ta nõustuks kuningaga ja tema valitsusega ära leppima, krahv d'Artois vastas: „Tarvis on halvad ministrid eemaldada, lõpetada legitiimsuse vaenlastele kohtade andmine ja juhtida ausate inimeste vahendusel!“

Pozzo di Borgo nimetas sellise selgituse „banaalseks“, kuna ta üldsegi ei õigusta kuninga venna pahakspandavat käitumist. Kui Wellington selgitas temale, et ta ei tohi unustada, et ta riskeerib Prantsusmaa krooniga, kui ta hakkab jätkama tegutsemist mitte kui troonipärija, vaid kui poliitilise partei pea, krahv d'Artois vastas paatosega: „Ma olen eelkõige inimene ja tahan tegutseda kooskõlas minu au ja südametunnistusega!“

Kui hertsog Wellington väitis vastu, et tema arvamuse järgi troonipärijal tuleks enda tegevus viia kooskõlla eelkõige rahva kasu ja trooni tulevikuga, krahv d'Artois vastas, et ta teab väga hästi rahva tõelisi tundeid ja selle tõelist meeoleolu, millise enamus jagab tema tundeid. Siis hertsog Wellington ei suutnud enam üksikõikseks jääda ja ütles: Sellisel juhtumil te peate mind lolliks, kuna

minul oli võimalus Prantsusmaaga tutvuda, aga Teie Kuninglik Kõrgus oletata, et ma üldsegi ei tunne tema olukorda ja meeleolu“.

Krahv d'Artois ei lasknud end üldsegi okupatsiooniar mee ülemjuhataja sõnadest häirida ja vastas: „Teie, välismaalased, ei mõista inimesi. Ma tunnen neid paremini ja minu partei on arvatavasti tugevaim“.

Nende sõnadega lõppeski hertsog Wellingtoni ja krahv d'Artoisi vestlus. Inglismaa riigimees pidi tunnistama, et ta ei olnud mingit võimalust avaldada vähimatki mõju Prantsusmaa valitsuse neatumale vaenlasele, millise eesotsa asus hertsog Richelieu ja kuningas Louis XVIII ise.

Vaatamata sellisele krahv d'Artoisi kangekaelsusele tema poolt valitud ohtlikul teel käimisele, Pozzo-di-Borgo ikkagi ei lakanud lootmast, et temal õnnestub leevendada tema vaenu konstitutsioonilise korra vastu. Venemaa suursaadik oli positiivselt väsimatu temale antud eesmärgi saavutamiseks: „lepitada dünastia vabadusega“. See oli üle jõu käiv ja lahendamatu ülesanne, kuna Bourbonide dünastia ja vabadus olid kokkusobimatud: üks välistas teise. Charles X valitsemise käik kinnitas täielikult seda väidet. Kuid Pozzo-di-Borgo sellegi poolest ei kaotanud lootust ja jätkas troonipärija mõjutamist igasuguste vahenditega. Pidades silmas endale seatud ideaalset eesmärki, Venemaa suursaadik pidi suhtuma kriitiliselt Richelieu poliitilisse tegevusse, kes tegi prohmakaid, millised kutsusid esile d'Artoisi ja tema mõjuka partei õiglase hukkamõistu. Pozzo-di-Borgo oli sügav austus Keiser Aleksandri „lapsendatud alama“ vastu, nii nagu Richelieu ise ennast nimetas. Kuid ta ei saanud mittemärgata tema pidevaid „kõikumisi ja kogenematuses tema ärateenitud ja piiritu mõju ärakasutamisel“. Kõik tema ettevõtmised olid jäänud lõpetamata ja kutsusid tema vastu esile kõikvõimalikke süüdistusi.

„Kogu Prantsusmaa“, kirjutab Pozzo-di-Borgo 16. (28.) augusti 1817 aasta kirjas krahv Nesselrodele, „peab teda oma pääsemiseks hädavajalikuks, kuid kindlus tema oskustes ja eriti tema otsustavuses väheneb. Iga asi tuli välja kiskuda eraldi tükkidena ja kaks aastat osutusid ebapiisavateks, et moodustada ühtne ministeerium“.

Kõik need faktid ja kaalutlused on uuteks Venemaa ja teiste liitlasriikide Prantsusmaa siseasjadesse sekkumise tõenditeks. Selle suhtes kuulus aupärg vaieldamatult Venemaale, kelle esindaja Pariisis tunnistas endal olevat seadusliku õigust esitada nõudmisi mitte ainult Prantsusmaa ministritele, vaid samamoodi ka kuningale endale.

Kui Louis XVIII, oma vestlustes Pozzo-di-Borgoga, aga hertsog Richelieu oma kirjades Keiser Aleksandriale, tõstasid küsimuse Prantsusmaa kiirest välismaisest okupatsiooniar meest vabastamise kohta, Keiserlik kabinett seadis viivitamatult selle küsimuse lahendamise sõltuvusse Prantsusmaa sisemisest seisundist. Septembris 1817 aastal, krahv Capodistria, asudes Franzensbrunnenis, pöördus Pozzo-di-Borgo poole selle seisundi suhtes terve plejaadi küsimustega, millistele ta soovis saada vastuseid varem, kui väljendatakse lõplikult Prantsusmaalt okupatsiooniar mee väljaviimise suhtes. Selles aktis väljendatakse seda põhimõtet, et Venemaa ja tema liitlaste poliitika Prantsusmaa suhtes sõltub täielikult tema sisekordade progressiivsest ((konsolideerimisest)) arengust. Kõik Prantsusmaa valitsuse ja liitlasriikide püüdlused pidid olema suunatud ühele eesmärgile, aga nimelt: „Seada Tema Kristlikeima Majesteedi valitsus niivõrd kindlasse asendisse, et ta oleks ise ilma okupatsiooniar meeta võimeline 1818 aastal hakkama saama“.

Krahv Capodistria küsis seejärel: milliseid garantiisid Prantsusmaa valitsus tema elujõulisuse tõestuseks esitab? Nendeks garantiideks peavad olema: 1) sõjaline jõud, 2) riigisisese ühiskondliku arvamuse jõud ja 3) rahaline krediit välismaal. Nende kolme garantii analüüs, milline oli antud krahv Capodistria poolt, oli Prantsusmaale üpris soodne. Kuid ta, ainiti, soovib teada saada nende suhtes sellise kogenud ja suurte teadmistega riigimehe, nagu vaieldamatult oli Pozzo-di-Borgo, arvamust.

Oma 21. septembri (3. oktoobri) 1817 aasta telegrammis annab Pozzo-di-Borgo temale krahv Capodistria poolt kõigile esitatud küsimustele üksikasjalikud vastused.

On ise-endast mõistetav, et Venemaa suursaadik suhtus väga kaastundlikult Prantsusmaa valitsuse poolsesse välismaise okupatsiooni kiireima lõpetamise nõudmisesse. Ta oli veendunud, et kuninga populaarsus tõuseb peale Prantsusmaa territooriumilt välismaiste okupatsioonivägede

evakueerimist kuni enneolematu kõrguseni. Prantsusmaa armeele on täiesti jõukohane kuninga ja Prantsusmaal eksisteeriva valitsemise korra kaitsmine. Mis aga puudutab ühiskondlikku arvamust sisemise juhtimise valdkonnas, siis see on kindlustunud niivõrd, konstitutsioonilise korra kaitsmise mõttes, et arvatavasti ta toetab valitsust, milline, peale välismaiste vägede lahkumist, soetab rahva silmis väga suure populaarsuse.

Pozzo-di-Borgo kordab vaimustusega krahv Capodistria teravmeelset mõtet sellest, et „rahvas tuleb rahustada mitte tegevusetusega, vaid hoopis aktiivse tegevuse kaudu“. Ta on täielikult veendunud, et see lause on eriti rakendatav Prantsusmaa suhtes, kuna prantslased võivad arendada oma koloniaalset ja tööstuslikku tegevust maailma erinevates osades ja erinevates tööstuse ja kaubanduse valdkondades.

Lõpuks, Venemaa suursaadik väljendab oma sügavat usku hertsog Richelieu veendumuste sügavas aususes, milline tekitas Prantsusmaa rahvas „moraalse revolutsiooni, millisest mitte keegi tema kaasmaalastest-kaasaegsetest ei suutnud isegi unistada“. Kogu selle ime ta teostas vaid ainult enda Prantsusmaa valitsuse eesotsas viibimisega. (Сравн. Донесение Поццо ди Борго от 21-го сентября (3-го октября) 1817 года).

On mõistetav, et Pozzo-di-Borgo raportid pidid mõjutama Keiser Aleksandrit Prantsusmaale enamjaolt soodsamas mõttes. Novembris 1817 aastal krahv Nesselroode kirjutas Venemaa suursaadikule Pariisis, et Valitseja on täielikult nõus toetama Prantsusmaa valitsuse soovi evakueerida okupatsiooniar mee kolme aasta möödumisel. Lõpuks, Valitseja ise väljendus selles samas mõttes vestluses Prantsusmaa saadiku, krahv Noaillesiga.

„Kõik teadvustavad Prantsusmaa välismaiste vägede koormast vabastamise hädavajadust“, ütles Valitseja, „pidades silmas nii teie valitsuse rahalisi huve, aga ka austust, millist ta peab omama teiste rahvaste silmis ja austus, millist tema suhtes välismaalastega ei tohi hetkekski nõrgendada. Ma põrkun takistustele; läbirääkimised hakkavad olema rasked, kuid te leiate mind alati olevat ustavaks jäänuks kord juba valitud teele. Prantsusmaal ja Euroopas tekkis eriline liik ohtlikke inimesi, millised koosnevad subjektidest, kes vihkavad korda ja rahu ja tunnevad kaasa korrale, milline rahuldanuks kõiki madalaid kirgi ning muid kalduvusi. On ebasoovitav, et teie valitsus, olles vabanenud liitlasarmeede järelvalvest, magaks maha ohte, milliseid esitavad sarnast sorti inimesed“. (Донесение графа Ноайль дюку Ришелье от 5-го марта 1818 г.).

Üpris varsti peale selle raporti saatmist krahv Noailles lahkus oma Prantsusmaa suursaadikku kohalt Venemaa Õukonna juurest. Kui lugeda läbi tema raportid millised on saadetud Venemaalt tema seal viibimise ajal, oma valitsusele, siis ei saa jätta jõudmata järeldusele, et need olid kahvatud ja sisutud, et tema tagasikutsumine ei saanud mitte mingil viisil mõjutada Venemaa ja Prantsusmaa vahelisi suhteid. Krahv Noailles raporteeris peaegu erandlikult oma valitsusele sõjaväe paraadidest, õukondlikust keelepeksust ja Peterburi kõrgema seltskonna perekonnarõõmudest ning muredest.

Kõik Venemaa ja Prantsusmaa kabinettide vahelised diplomaatiliste suhete niidid jätkasid olemast koondatud Pozzo-di-Borgo osavatesse kättesse. Tema poolt S-Peterburist saadud täpsed ja üksikasjalikud instruksioonid ei jätnud temale vähimatki kahtlust selle tee suhtes, millist mööda ta oli kohustatud oma Valitsuste kavatsuste täitmisel edasi minema.

Nii, Prantsusmaa territooriumi välismaistest vägedest puhastamise küsimuse suhtes ei saanud Pozzo-di-Borgol olla vähimatki kahtlust Valitseja otsustavas eesmärgi saavutamise taotluses, vaatamata Inglismaa suurele vastuseisule ja Preisimaa salajasele opositsioonile. 1818 aasta märtsi lõpus krahv Capodistrias, Kõige kõrgema käsul, teatas Pozzo di Borgole, et välismaised väed peavad Prantsusmaalt lahkuma, kuna nende kohalolek võib kutsuda esile ohtlikku sise-segaduse. Ainult alates välismaiste vägede Prantsusmaalt väljaviimise hetkest hakkab Prantsusmaa kuuluma temale endale ja ainult sellest hetkest Prantsusmaa hakkab olema võimeline võtma endale koha „Euroopa ühiskonna“ keskel.

Kuid seejuures, liitlas-riigid on kohustatud võtma meetmeid Euroopa ja Prantsusmaa päästmiseks kahe suure häda eest: esiteks, revolutsioonist, ja teiseks, poliitikast, milline soodustab revolutsioone või on selle poolt kasutatav. (Депеша гр. Каподистрия от 27. марта (8-го апреля) 1818 г.).

Seni kuni toimus keiserliku ja Prantsusmaa valitsuste vahel ülalmainitud mõtete vahetus erakordselt olulise Prantsusmaa territooriumilt välismaiste okupatsiooni-vägede evakueerimise küsimuses, istus Pariisis koos rahvusvaheline konverents, et siluda väga vaidlustatud ja segast eraisikute ja ühingute poolt Prantsusmaa valitsusele esitatud lugematute pretensioonide rahuldamise küsimust.

Pozzo-di-Borgo üleskutsel, kes mängis Pariisi konverentsil, kui asjast vähe huvitatud riigi esindaja, mõjukat rolli, 1815 aasta novembrikonverents kutsus esile Prantsusmaa valitsuse poolse õiglase kriitika. Ta tunnistas selliseid kahtlasi ja ülespuhutud kohustusi, millistel ei olnud mitte mingeid seaduslikke aluseid ja rangelt öeldes, pidid olema loetud kustutatuks sõjategevuse käigus. Asutatud sega-komisjoni, et hinnata õiglaselt arvutuid pretensioone, välismaised liikmed peaaegu alati suhtusid avalikult vaenulikult prantslastest liikmetesse ja konverentsil, milline oli moodustatud nelja suure liitlasriigi esindajatest, oli meelega sassi aetud pretensioone ja võlakohustusi erakordselt raske lahti arutada.

Peale kestvaid ja üpris raskeid läbirääkimisi, vaidlusi ja vastastikke järeleandmisi, nõustusid kõik pooled vastu võtma Pozzo-di-Borgo poolt koos hertsog Wellingtoniga väljatöötatud kompromisse projekti, milline siis ka allkirjastati aprillis 1818 aastal*).

*)Märkus. Selle konventsiooni sõlmimise kohta spetsiaalse läbirääkimiste käigu ajaloo tundmaõppimiseks tuleb pöörduda Сборник Импер. Р. И. Общества, том. СХІХ, стр. 172, 197, 224, 225, 353, 368, 438, 689 и др.

**

Nr.516.

Venemaa, Austria, Suurbritannia ja Preisimaa Ōukonnad, kes sõlmisid Prantsusmaaga 8. (20.) novembri 1815 aastal traktaadi, tunnistades, et alustatu, kooskõlas selle traktaadi Artikkel IX tulemusel allkirjastatuga ja et kehtestada Artikkel XIX ja järgneva 18.(30.) mai 1814 traktaadile järgneva mõnede eraisikute Prantsusmaa valitsusele esitatud võlakohustuste hagide läbivaatamise konventsiooni täitmise kord, võimatusest täpselt ette näha kui kaua see veel kestab ja millistele järeldustele see viib, mis muutus Prantsusmaa rahva üldise, vahetpidamatult kasvava üldise rahutuse põhjuseks ja seepärast jagasid Tema Kristlikeima Majesteediga soovi, teha sellele lõpp otsusega maksta kõigi nende hagide alusel kindlaksmääratud hulgas rahasumma maksmise akti vahendusel, nimetasid koos Tema Kristlikuima Majesteediga oma volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser Poola Tsaar,

Charles Andre Pozzo di Borgo ((Карла Андрея Поццо ди Борго)), oma kindral-leinandi, kindral-adjudandi, täievolilise ministri Tema Kristlikuma Majesteedi juures, Püha Vladimiri Suure Risti teise järgu jt. ordenite kavaleri,

T. M. Austria Keiser, Ungari ja Böömimaa Kuningas,

parun Nicolas Charles de Vincenti, Marie Therese sõjalise ordu kommodoor, Keiserliku Lepopoldi Suure Risti jt. ordenite kavaleri, Tema Ōukonna kammerhärri, tegev-salanõuniku, kindral-leitnandi, koloneli ja kerge-ratsaväeüksuse omaniku ja tema erakorralise saadiku ja täievolilise ministri Tema Kristlikuma Majesteedi juures;

T. M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas,

Sieur Armand Emmanuel Duplessis Richelieu, hertsog de Richelieu, St. Louis kuningliku sõjalise ordeni kavaleri, kuningliku Au-leegioni ja Venemaa Püha Aleksander Nevski, Püha Vladimiri ja Püha Georgi ordenite kavaleri, Prantsusmaa peeri, Tema Ōukonna esimese kammerjunkru, riigisekretäri ja välisministri ning Ministrite Nõukogu Presidendi;

T. M. Suurbritannia Ühendatud Kuningriikide ja Iirimaa Kuningas,

Sieur Charles Stuarti, Sukapaela ordeni Suure Risti ja iidse Torni ja Mõõga ((Tour et l'Épée)) kavaleri, oma tegev-salanõuniku ja erakorralise ja täievolilise suursaadiku Tema Kristlikuma Majesteedi juures;

T. M. Preisimaa Kuningas,

Krahv Charles Frederic Henri, hertsog Goltzi, Punase Kotka Suure Risti, Raudristi esimese järgu, Preisimaa sõjaliste teenete, Venemaa Püha Anna esimese järgu, Püha Georgi neljanda klassi jt ordenite kavaleri, oma kindral-leitnandi ja erakorralise ja täievolilise ministri Tema Kristlikuima Majesteedi juures;

ja nii nagu peale selle nende Õukondade poolt on üksmeelselt tunnustatud, et feldmarssal hertsog Wellingtoni osalemine selles negotsiatsioonis võib selle edule palju kaasa aidata, siin allakirjutanud volinikud, koos temaga ja kooskõlas Suurriikidega, kelle alamad esitasid ülalmainitud hagid, määratledes kavandatava akti peamised alused, sõlmisid oma volituste jõul, alljärgnevad tingimused:

Artikkel I.

Prantsusmaa võlgade lõplikuks täielikuks tasumiseks selle praegustest piiridest väljaspool asuvatele eraisikutele, ühingutele või mingitele muudele valitsusest mittesõltumatutele asutustele, nõuete järgi, millised esitati 18.(30) mai 1814 ja 8.(20.) novembri 1815 aasta traktaatide tulemusel, Prantsusmaa valitsus kohustub kandma Riigivõla üldisesse raamatusse obligatsioonid kahesaja neljakümne miljoni kaheksasaja tuhande frangisele kapitalile või kaksteist miljonit nelikümmend tuhat franki aastatulu, sellise arvestusega, et õigus sellele tulule algaks alates 10.822.) märtsist 1818 aastast.

Artikkel II.

Summad, millised 18.(30.) mai 1814 aasta traktaadi Artikkel XXI ja 8.(20) novembri 1815 aasta ülalmainitud konventsiooni Artikklite VI, VII ja XXII jõul Prantsusmaa valitsusele tulnuks saada, hakatakse kasutama mainitud Prantsusmaa võlgade tasumiseks Riikide alamatele, millised kohustavad need summad tagastama Prantsusmaa Õukonnale: ja seepärast see Õukond ei tunnista juba endal olevat õigust neid välja nõuda.

Omalt poolt, need Riigid tunnustavad, et mahaarvamistest ja muudest kasudest, millised on omistatud neile 8.(20.) novembri 1815 aasta konventsiooni Artikkel VII jõul, olid mõningased võetud arvesse summa määratlemisel, milline oli mainitud käesoleva konventsiooni Artikkel I, aga teistest, Riikidelt kuuluvuse järgi, loobuti ja et järelikult selle Artikkel VII alusel ei saa enam esitada mitte mingit hagi või nõudmist.

Seejuures mõistetakse, et Prantsusmaa valitsus, kooskõlas mainitud konventsiooni Artikklite VI või XXII sätted hakkavad jätkama protsentide väljaandmist nende kohustustesse Prantsusmaast eraldatud maade suhtes, millised on kirjutatud Riigivõla suurde raamatusse, kelle käes ka need obligatsioonid neile võlgadele ka ei olnud, kas endiste peremeestel või siis teistel inimestel, kes said need seaduslikul viisil. Kuid eluaegsed tulud, millised on neil samadel asjaoludel määratletud, peavad olema tasutud kogu aeg alates 10(22) detsembril 1813 aastal ja edaspidi välja antavad, mitte Prantsusmaa poolt, aga nende maade praegustele valdajatel. Samuti mõistetakse, et eraisikutele või ühingutele või seltsidele, millised ei asu Prantsusmaa alamluses, kuuluvate obligatsioonide vabale üleandmisele ei hakata tegema mingeid takistusi.

Artikkel III.

8.(20.) novembri 1815 aasta konventsiooni Artiklite X ja XXIV lausetega Prantsusmaa valitsusele antud juhtidel õigus teha mahaarvamisi mõnede ametnike poolt antud rahalistest tagatistest, oli ühtmoodi võetud arvesse käesoleva konventsiooni koostamisel ja selle tulemusel tühistatakse täielikult. Mis aga puudutab neid ametnike poolt esitatud tagatise, millised koosnesid kinnisvaradest või obligatsioonidest, mis on kirjutatud Prantsusmaa riigivõla üldisesse raamatusse,

siis Riikide nõudmisel võetakse neilt obligatsioonidelt või varadelt maha keelud ja obligatsioonid ja aktid peale keelu alt võtmist antakse välja Riikide komissaridele või nende volinikele, vastavalt kuuluvusele.

Artikkel IV.

Teisest küljest ka kohustus tagastada Prantsusmaa alamatele, kes teenisid Prantsusmaast eraldatud maadel, nende poolt antud pandina, tagatistena või ka rahasummadena hoiule sealsetele riigikassadele, oli samuti selle konventsiooni tingimuste visandamisel võetud arvesse ja oli määratletud, et Riigid, milliseid praegu neid maid valitsevad, vabastatakse sellest kohustusest ja kõik sellised summad tasuvad hagejatele Prantsusmaa valitsus.

Artikkel V.

Eelnevate artiklite lausete alusel Prantsusumaa vabastatakse täielikult igasugustest muust maksest, nii kapitaalsete summade, kui ka 8.(20.) novembri 1815 aasta konventsiooni Artikkel XVIII sätestatud protsentide maksmisest, kõigi kohustuste suhtes, millised need ka ei oleks märgitud 18.(30.) novembri 1814 ja 8.(20.) novembri 1815 aasta traktaatides ja millisega kooskõlas mainitud konventsioonidega määratletud vormides laekusid nõuded; kõik need kohustused loetakse nüüdsest rahuldatuks ja likvideerituks ja kunagi juba ei saa olla mingiks Prantsusmaa valitsuse suhtes esitatava hagi põhjenduseks .

Artikkel VI.

Selle tulemusel, üldised komissonid, millised on kehtestatud 8.(20) novembri 1815 aasta konventsiooni Artikkel V sätetega, ei hakka juba jätkama likvideerimisi, millisele nad selle sama konventsiooni jõul asusid.

Artikkel VII.

Obligatsioonid, millised Artikkel I alusel peavad olema kantud Prantsusmaa riigivõla suurde raamatusse, jaotatakse Riikide vahel järgmisel viisil:

Anhalt-Bernbourg saab obligatsioonid seitsekümmend tuhat viissada franki aastatulu,

Anhalt-Dessau, kaheksateist tuhat viissada franki,

Austria miljon kakssada viiskümmend tuhat franki,

Bade, kolmkümmend kaks tuhat viissada franki,

Bavaaria, viissada tuhat franki,

Bremen, viissadatuhast franki,

Bremen, viiskümmend tuhat franki,

Taani kolmsada viiskümmend tuhat franki,

Hispaania, kaheksasada viiskümmend tuhat franki,

Paavsti valdused, kakssada viiskümmend tuhat franki,

Frankfurt, kolmkümmend viis tuhat franki,

Hamburg miljon franki,

Hannovre, viissadatuhast franki,

Hesse Suurhertsogiriik ja Oldenburg üheskoos, kolmsada nelikümmend kaheks tuhat poolteist sada franki,

Ioonia saared, Prantsuse saared ja teised Tema Suurbritannia Majesteedi maad koos, sada viiskümmend tuhat franki,

Lüübek, sadatuhast franki,

Mecklenbourg-Schwerin, kakskümmend viis tuhat franki,

Mecklenbourg-Strelitz, tuhat seitsesada viiskümme franki,

Nassau, kuus tuhat franki,
Parma, viiskümmend tuhat franki,
Madalmaad miljon kuussada viiskümmend tuhat franki,
Portugal, nelikümmend tuhat üheksasada franki,
Preisimaa, kaks miljonit kuussadatuhast franki,
Reuss, kolm tuhat kakssada viiskümmend franki,
Sardiinia, miljon kakssada viiskümmend tuhat franki,
Saksonia, kakssada kakskümmend viis tuhat franki,
Saxe-Gotha, kolmkümmend tuhat franki,
Saxe-Meiningen, tuhat franki,
Saxe-Weimar, üheksa tuhat kakssada viiskümmend franki,
Schwarzbourg, seitse tuhat viissada franki,
Sweits, kakssada viiskümmend tuhat franki,
Toscane, kakssada kakskümmend viis tuhat franki,
Wurtemberg, kakskümmend tuhat franki,
Hannovre, Brunswick, Hesse Valijavürstkond ja Preisimaa koos, kaheksa tuhat franki,
Hesse Valijavürstkond ja Saxe-Weimar üheskoos seitsesada franki,
Hesse Suurhertsogiriik, Bavaaria ja Preisimaa, nelikümmend tuhat franki,
Saxe ja Preisimaa koos, sada kümme tuhat franki.

Artikkel VIII.

I artiklis mainitud obligatsioonide tulu, nimelt kaksteist miljonit nelikümmend tuhat franki algab peale alates 10.(22.) märtsist 1818 aastal. Need obligatsioonid antakse kõik tervikuna välja selleks Venemaa, Austria, Suurbritannia ja Preisimaa Ōukondade poolt nimetatud komissaride kaudu, nende poolt jaotatakse, kelle tuleb, kuuluvuse järgi, tähtajaks ja eeskirjade järgi, milliste kohta alljärgnevalt otsustatakse:

1. Iga kuu esimene kuupäev, kaheteistkümnendik osa sellest, et ülalnimetatud jaotamise järgi läheb igasuguse Riigi osale, antakse välja Pariisis asuvatele tema komissaridele või nende usaldusisikutele aga need komissarid või usaldusisikud hakkavad neid käsutama järgmisel moel:

2. Valitsused või nende poolt asutatud Likvideerimise Komisjonid, iga kuu lõpus, neist krediitoritest, kelle hagit sel ajal hakkavad olema läbi vaadatud ja tunnistatud ja kes soovivad võtta neile määratud aastatuludest osa, peavad välja andma, vastavalt selle tulude hulga, obligatsioonid;

3. Mis aga puudutab muid krediitoreid, kelle hagnosis hakatakse läbi vaatama ja saavad tunnistatud, kuid need, kas siis ei nõututa obligatsioonide tulude vastu vastuvõtmisega, või siis omavad õigust väikestele summadele, millistest ei piisa terve obligatsiooni moodustamiseks, siis nende valitsused võtavad enda peale kohustuse, kõik nende inimestele väljamakstavad summad ühendada üheks obligatsiooniks ja käskida oma Pariisis asumatel komissaridel või agentidel see müüa, et raha, milline selle läbi on hangitud, saaks krediitorite vahel proportsionaalselt jagada.

Ülalmainitud obligatsioonid kaheteistkümnemale miljonile, nelikümmend tuhat franki tulu, antakse välja kuu esimesel kuupäeval, milline järgneb käesoleva konventsiooni ratifitseerimiskirjade vahetamisele: ja kuna Venemaa Ōukonna geograafilise kauguse tõttu, hakkab olema piisav Austria, Suurbritannia ja Preisimaa Ōukondade ratifikatsioonidest.

Artikkel IX.

Nende obligatsioonide väljaandmist ei saa peatada mingite, millised müügi, loovutamise ja vaidluste avaldusi kuulutusi Prantsusmaa kuningliku riigikassale ka ei esitata.

Sellistele vaidlustele ja kuulutustele, millised on müüdüd või müüakse, Prantsusmaa riigikassasse või Likvideerimise komissaridele, millised peavad seaduslikul alusel ja kooskõlas nende laekumise korda, peavad olema käsitluseks vastu võetud ja selle järgi vastavale rahuldamisele

, kui (mõeldes neid nendest kuulutustest, millised on antud Prantsusmaa riigikassale) nende nimekirja saadetakse valitsuste poolt Likvideerimise komissaridele mitte hiljem kui kuu aja pärast peale käesoleva konventsiooni ratifitseerimiskirjade vahetamist, aga ka sellega ka paberid, millised tõestavad kuulutuste õiglust. Muidu selle kaudu, inimesed, kes esitavad selliseid kuulutusi ei jää ilma õigusest esitada otse komissaridele uusi tõendeid ja dokumente.

Ülalmainitud kuuse tähtaja möödumisel, need andmed vaidlustest ja muudest kuulutustest, milliseid riigikassa, ega neid esitanud inimeste poolt komissaridele ei saadeta, peavad jääma tähelepanuta; kuid hagejatele ainiti lubatakse esitada mingi vaidlustatav või mingi teine tagab õiguse nende aktile, komissaridele või nende valitsuste poolt.

Põhjendatud või põhjendamatud vaidlused, milliste kohta saadetakse andmeid enne tähtaega, peavad olema läbi vaadatud kohtukohtade poolt, milliste piirkonnas kostjad elavad.

Artikkel X.

Ülalmainitud valitsused, kaitstes oma alamate, Prantsusmaa krediitorite kasu, soovivad võtta vastavaid meetmeid, et tuua igapäev oma ringis, tekkinud nõuetesse vastavat selgust ja et jaotada summasid krediitorite vahel, proportsionaalselt nende õigustega, 18.(30) mai 1814 ja 8.(20.) novembri 1815 aasta traktaadi määruste alusel; selleks Prantsusmaa valitsus kohustatakse nende valitsuste komissaridele või nende volinikele välja andma kõik paberid, millised on esitatud hagide ehtsuse tõestuseks, milliste suhtes ei ole väljamakseid tehtud ja samal ajal kirjutab kõige rangemal viisil erinevatele ministriumitele ja muudele valitsuse kohtadele ette viivitamatult korjata kokku ja saata kõik dokumendid ja tõendid, millised võivad osutuvad vajalikeks nende hagide läbivaatamiseks.

Otsustatakse samuti, et kui nende hagide järgi on tehtud mõningane väljamakse või Prantsusmaa valitsusel oli õigus pidada kinni neist summadest osa, mis neist tuleneb, siis ka tasutud summadest ja neist, millistest tuli teha mahaarvestus, saadetakse kõige täpsemad andmed.

Artikkel XI.

Nõuete läbivaatamiseks, millised on esitatud sõjaväelaste poolt, on leitud hädavajaliku, seada järgmised spetsiaalsed eeskirjad:

1), et korpustes teeninutele, milliste kohta valitsuse nõukogud lõpetasid oma likvideerimise arved, piisavad selleks, et saada neile määratud summasid esitada need arved või neist tehtud ettenähtud korras tunnistatud väljavõtted;

2), et kui valitsuse nõukogude poolt ei ole koostatud likvideerimise arveid, siis mainitud korpuste arhiivide hoidjad peavad võtma teated summadest, milliseid tuli maksta neis teeninutele ja koostada neile arve, käendades nende õigsust.

3), et Pea-staabi ja teiste vägesid mittekasutatavate ohvitseride aga ka sõjaväe juhtkonna ametnike nõudmised vaadatakse läbi ja tõestatakse Sõjaministriumimi Kantseleis eeskirjade alusel, 1. (13.) detsembri 1814 aasta ringkirjaga, milline on kehtestatud Prantsusmaa ohvitseride ja ametnike nõudmiste läbivaatamiseks; tunnistustele lisatakse ka tõenditena olevad dokumendid, aga kui see on võimatu, siis neid hakatakse näitama äärmisel määral komissaridele või nende volinikele.

Artikkel XII.

Likvideerimise kergendamiseks, milline peab toimuma Artikkel X sätete tulemusel, komissarid, kes on nimetatud Prantsusmaa valitsuse poolt, hakkavad olema vahendajateks suhetes erinevate ministriumite ja teiste valitsusasutustega. Nende kaudu tehakse likvideerimise teostamiseks vajalikud dokumendid. Nende vastuvõtmine teostatakse ettenähtud täpsusega ja nende

õigsuse suhtes antakse komissaridele tunnistus, märkusega paberi äärtel või kantuna istungi kaustikusse.

Artikkel XIII.

Nii, nagu mõned piirkonnad on jaotatud mitmete Suurriikide vahel ja sel juhtumil tavaliselt vaid see valitsus, kellele jäi suur osa piirkonnast, algataks 8.(20.) novembri 1815 aasta konventsiooni Artiklite VI, VII ja IX sätete alusel kõigi selle elanike hagide järgi: siis otsustatakse, et nõudmisi esitav valitsus peab rahuldama temale usaldatud teiste Suurriikide alamate hagid, nende samade eeskirjade järgi, nii nagu oma enda omadele.

Teisest küljest, nagu, vaatamata sellele piirkondadeks jagamisele, mahaarvamine on teostatud kapitaalsetest summadest ja protsentidest, millised tulevad piirkonna peamise osa valdajale, siis valitsused millised saavad teised osad, on kohustatud teda hüvitama tema mahaarvamiste eest proportsionaalselt igäühe valduses oleva osaga ning kooskõlas 8.(20.) novembri 1815 aasta konventsiooni Artiklite VI ja VII sätetega. Kui selle teostamisel kohtab mingeid probleeme, siis need lahendatakse spetsiaalse Arbitaazi komisjoni (Cjmission d'arbitrage) poolt, milline on moodustatud ülalmainitud konventsiooni Artikkel VIII sätetes täheldatud eeskirjade ning korra järgi.

Artikkel XIV.

See konventsioon ratifitseeritakse Kõrgete lepinguliste poolte poolt ja selle nende ratifitseerimiskirjad vahetatakse Pariisis kahe kuu pärast, aga kui võimalik, siis ka varem.

Artikkel XV.

Selle akti sõlminute hulka mittekuuluvad riigid, kellesse ainiti selle määrused puutuvad, mis on asutatud nende täievoliliste esindajate ja feldmarssal hertsog Wellingtoni poolt, kes viibivad koos käesoleva konventsiooni allakirjutanudega, kutsutakse väljendama oma nõusolekut selle sama, liitumise aktidega, kahekuisse tähtaja jooksul.

See juhtus Pariisis, 13.(25.) aprillil 1818 aastal.

(L.S.)Pozzo di Borgo.

(M.П.)Поццо ди Борго.

(L.S.)Le Baron Vincent.

(M.П.)Баронъ Венсанъ.

(L.S.)Richelieu.

(M.П.)Ришелье.

(L.S.)Ch. Stuart.

(M.П.)Карль Стюартъ.

(L.S.)S-te de Goltz.

(M.П.)Графъ Гольцъ.

*

1818 a. 27. september (9. oktoober) kuni 9.(21.) november. Aacheni ((d'Aix-la-Chapelle)) kongressi aktid. (Vt. Kd. VII. Nr.288-296).

*****

Nr.517.

1819 a. 20. jaanuar (2. veebruar). Pariisi protokoll, mis puudutab viimase saja miljoni sõja-kontributsiooni maksmist.

((F. Martensi kommentaar.)).

1818 aasta aprillis edukalt lõppenud eraisikute võlakohustuste lahendamise küsimuse konverentsil allakirjutamine ärgitas kunigas Louis XVIII ja tema esimest ministrit pöörduma Keiser Aleksandri poole, et väljendada enda elavat tärnemeelt tema poolt selles asjas osutatud võimsa abi eest. 18. mai 1818 aasta kirjas väitis Prantsusmaa Kuningas Keisrile, et see asi lõppes Prantsusmaale niivõrd kasulikul viisi, kuivõrd asjaolud seda lubasid.

Hertsog Richelieu, oma 5. mai (23. aprilli) 1818 aasta kirjas, tänab samuti Keiser Aleksandrit, „Prantsusmaa nimel ja ka enda poolt, selle eest, mis ta suvatses teha meie kasuks selles tähtsas asjas, milline oli alles lõpetatud“.

Keiser Aleksander I vastas Prantsusmaa kuningale, et ainult tänu „suurele liidule“ ja „traktaatide kohusetundlikule täitmisele“ oli võimalik Pariisi konverentsi tööd edukalt lõpetada. Ta loodab, et eesseeval Aacheni ((Aix-la-Chapelle)) kongressil hakkab suurte Euroopa riikide, kes võtsid enda peale raske kohustuse olla Euroopa rahu ja rahvaste heaolu valvuriteks, vahel valitsema see-sama üksmeele vaim. (9. juuli 1818 aasta kiri kuningale.).

Alates 1818 aasta algusest oli suurte liitlasriikide kogu tähelepanu pööratud peaegu erandlikult eelseisva rahvusvahelise Aacheni kongressi tööde ettevalmistamisele. Kõik riigimehed teadvustasid selle rahvusvahelise koosoleku suurt poliitilist tähendust, millisel pidid osalema ka monarhid ise koos nende välisministritega. Selleks, et vältida ohtlikke üllatusi ja ebasoovitavaid kokkupõrkeid, otsustasid liitlasvalitsused edaspidiseks määratleda peamised küsimused, millised tulevad läbi arutada ja isegi nendes nõustuma, niivõrd kui võimalik, nende lahendamise suhtes.

Peterburi, Londoni ja Viini kabinetid saatsid teine-teisele Aacheni kongressil lahendada tulevates küsimustes mahukaid memosid. Prantsusmaa valitsus oli omalt-poolt oli väsimatu oma püüdlustes tõestada Prantsusmaa territooriumilt välismaiste vägede väljaviimise absoluutset hädavajadust ja sõjalise kontributsiooni vähendamist, milline oli pandud Prantsusmaale peale Teise Pariisi rahuga.

Keiserlik valitsus jätkas Prantsusmaa õiglastele soovidele erakordselt kaastundlikult vastamist. Konkreetsemalt, ta vaidles energiliselt Londoni kabinetile vastu, kes püstitas Aachenis rahvusvahelise kongressi kokkukutsumisele igasuguseid takistusi. (Vt. Kd.XI, lk.130 jne.).

1818 aasta märtsis St-Jamesi kabinett saatis liitlas-valitsustele eelseisvast rahvusvahelisest kongressist üksikasjaliku memo. Keiserlik valitsus, Varssavist saadetud 8. (20.) aprilli memos, püüdis anda üksikasjalikke vastuseid kõigile kõhklustele ja kartustele, milline oli tõstatatud Suurbritannia- ja teist liitlas-valitsuste poolt. Selles Vene memos tõestatakse, et Prantsusmaa sisemine olukord peab suurtes liitlasriikides esile kutsuma täieliku rahulduse tunde, kuna nende rahu ja vaikuse saavutamise jõupingutused ei olnud Prantsusmaa rahva hulgas kaotsi läinud. Restauratsioon jõudis sügavalt juurduda ja liitlaste kohustus oli neid kõige kindlamal viisil kindlustada.

Kui mõtted leidsid ilmeka arengu Pozzo di Borgo 25. aprilli (7. mai) 1818 aasta memos, millises uuesti ja veenva selgusega käsitletakse Venemaa ja Prantsusmaa vahelisi suhteid ja nende vastastikust seisukohta tuleval Aacheni kongressil. Ta viitab, eelkõige, asjaoludele, milliseid ei saa unustada kõigi liitlasvalitsuste ja Louis XVIII valitsuse probleemide õiglasel hindamisel. „Kui delikaatsetes ja keerukates asjaoludes“, kirjutab Pozzo di Borgo, „tarvis on mõelda oma enda käitumise üle, siis terve mõistus nõuab mitte unustada ka teiste olukorda. See on seda enam hädavajalik, et tuleb tegutseda suuremalt osalt nende samade inimestega ja kartes neid samu ebamugavusi“.

Sellest vaatepunktist saab arusaadavaks Napoleoni Elbe saarelt naasemine ja entusiasm, millisega ta oli vastu võetud: tema hurm prantslaste silmis oli liiga suur, et ta võinuks viivitamatult kaduda teda tabanud ebaedude tulemusel. Prantsusmaa rahva ja valitsuse veendunud kaitsjaks, peale Waterloo katastroofi, muutus Keiser Aleksander I ja Prantsusmaa ühiskondlik arvamus käsitleb Valitseja sellises tegevuses ainult „lihtsalt targa ja süsteemse poliitika tulemust“ ja mõlemate rahvaste vahel eksisteeriva olukorra tagajärge. Seda teadvustavad Inglismaa ja Austria ja seepärast, et ta püüab kõigest jõust Venemaa poolsesse Prantsusmaa sise- ja välisasjadele valdavale mõjule vastutegutseda. Lõpuks, seda liitlasriikide mainitud kadedust ja nende vaenulikkust suhtumist

selgitatakse samuti Prantsusmaa valitsuse poolset Prantsusmaa territooriumi kiireima evakueerimise nõudmisega.

Pozzo di Borgo läks seejärel üle kolme aasta möödudes Prantsusmaa departemangude liitlasvägede poolse okupeerimise lõpetamise küsimuse juurde ja lahendab selle küsimuse tingimusetult positiivsel viisil. Kui aga Louis XVIII soovib valitsemist jätkata, siis ta on sunnitud iga hinna eest saavutama Prantsusmaa välismaistest vägedest puhastamise. Kui liitlas-valitsused soovivad hoida kuningat troonil ja ära hoida uusi katastroofe, siis nad on kohustatud täitma tema seadusliku nõudmise.

Kuid Pozzo di Borgo läheb oma teravmeelses Prantsusmaa huvide kaittmises veelgi kaugemale: ta tõestab absoluutset hädavajadust võtta Prantsusmaa selsse „rahu templisse“, millises asuvad teised riigid. Ta ei näe mitte mingeid mõistlikke põhjuseid, et ütelda kuningas Louis XVIII ära seismast koos teiste liitlas-monarhidega. Ta mõistab väga hästi põhjuseid, millised ärgitavad Londoni või Viini kabinette vastu-tegutsema Prantsusmaa „monarhide suure areopaagi“ ((areopaag – kr. Areios pagos sõjajumal Aresé kungas, kõrgem kohtu- ja kontrollnõukogu, V s-st e.m.a. Kohtukoda vanaaja Ateenas; *mõjuvõimsate isikute kogu (ka pilkava varjundiga. Vs.)) võrdõiguslikuks liikmeks kuulutamisele.

Lõpuks, ta jälgib ammu, kuidas prints Metternich soovib Venemaad „Prantsusmaa eemale tõukamiseks“ ära kasutada. Ainult Pozzo di Borgo keeldub täiesti mõistmast Inglismaa ja Austria eksiarvamust, et Venemaa langeb nende lakkamatute sepitsuste ohvriks. Keiserlik valitsus ei nõustu mitte kunagi Prantsusmaa Euroopa tasakaalu süsteemist väljajätmist ja mitte kunagi ei luba sellele eesmärgile suunatud intriigide võitu.

Lääne-Euroopa liitlasriigid oma püüdlustes patustada suure ja targa põhimõtte vastu, milline nõuab „ajaga, millises elad, ühte sammu käimist ja hästi orjenteeruda selle poolt loodud asjaoludes“.

Kõik need kaalutlused viivad Pozzo di Borgo järgmisele lõplikule järeldusele: „Võimaldades Prantsusmaale endale otsustada, kas see on tarvis teha puhaste kavatsustega ja avaralt. Vähegi soovimata sellele maale peale sundida koormavaid seadusi või allutada ta erandlikele kombinatsioonidele, on tarvis temale anda vennalikult käsi ja ta hõivab oma koha Euroopa suhetes“.

Pozzo di Borgo arutlused Euroopa poliitilisest olukorrast ja Prantsusmaa siseolukorrast tõmbasid enda peale Keiser Aleksandri tõsise tähelepanu. Ta nägi prints Metternichi, kes omas väga suurt mõju St-Jamesi kabinetile, intriige ja vihatas Vene suursaadikut Pariisis, Austria kantsler kartis niivõrd Pozzo di Borgo vastutegevust tema sepitsustele Aacheni kongressil, et isegi mõtles välja spetsiaalse kombinatsiooni, millise eesmärgiks oli kongressi istungite ajal tema kinnipidamine Pariisis. (Письмо Поццо ди Борго к кр. Нессельроде от 30-го мая (11-го июня) 1818 года).

Ainiti, teisest küljest, Keiser Aleksander ei nõustunud kõigi Pozzo di Borgo kaalutlustega Prantsusmaa siseolukorra suhtes.

Pikas ja erakordselt huvitavas 10- (22.) juuli 1818 aasta kirjas krahv Capodistria teatab oma sõbrale Valitseja enda sõnadega kõik kriitilised märkused, milliseid kutsusid esile suursaadiku raportid. „Teie raportid ja erakirjad olid tema laual“, kirjutab krahv Capodistria Pozzo-di-Borgole, „ja Valitseja võttis vaevaks korrata nende sisu ja peatuda fraasidel, milliste eesmärgiks eriti selgitada teie varjatuid mõtteid“.

„Kuulake ta ära, kindral, kuidas meie (krahv Capodistria ja Nesselrode) omasid õnne teda ära kuulata“.

„Kindral Pozzo di Borgo“, ütles Valitseja, „näeb Prantsusmaad juba taastatuna selle riiklike asutuste laial vundamendil. Ta mõtleb samuti, et kui ta vabastatakse välisvägedest, siis ta muutub tegusaks ja kasulikuks Euroopa suhtluse liikmeks“.

„Mina ei jaga üldsegi seda vaadet, kuigi ma olen täielikult nõus, et väed on vaja välja viia ja et mitte kuidagi ei tule Prantsusmaad isoleerida, ega arvata välja ühisest liidust“.

„Kuulata teid, härrased, on olemas ainult kaks alternatiivi: kas jätta Prantsusmaa välja, või ta vastu võtta. Ma leian ka kolmanda: aga nimelt lubada tal osaleda ühisest süsteemis, kuid seda teatud tingimustel. Millised siis need tingimused on? Vaat selles nimelt seisneb ülesanne, millist

meie andsime lahendada ja väga kategoorilistes sõnades, Pozzo di Borgo 27. märtsi (8. aprilli) Varssavist saadetud telegrammis“.

„Ainiti, miks siis kindral ei uuri küsimust sellest vaatepunktist?“

„Seda sellepärast, et tema poolehoid Prantsusmaa suhtes, millise päästmiseks ta väga kohusetundlikult töötab kogu oma elu, sunnib teda mõtlema, et konstitutsioonilise kuningriigi taastamine ei vaja üldsegi hooldavat järelvalvet ja et Venemaa, kõrgendades oma püüdlustega Prantsusmaa sellisele kõrgusele, teeb temast kasuliku liitlase“.

„Mis aga puudutab mind, siis mina olen sellest mõttest kauge ja isegi väga kaugel, et see või teine juhtimise vorm võib lühikese aja jooksul muuta terve põlvkonna, kellel oli ebaõnne sattuda täieliku demoraliseerimise alla. Kõik prantslased jäävad nendeks samadeks ja kui edukad ka ei oleks asutused olnud, millistel nende valitsus põhineb, ikkagi nad on valmis kukutama viimasena esimese või mõlemad koos, kui asjaolud või mingi ettekääne annab neile selleks juhuse“.

„Lähtudes sellest veendumusest, ma ei saa Prantsusmaas näha enam lähedast liitlast. Kuid kui isegi ta oleks igaveseks ajaks kindlustatud igasuguse tulevase revolutsiooni eest, siis ikkagi ma keelduksin end lähedaste suhetega selle rahvaga ühendamast“.

„Üldine süsteem“, jätkas Valitseja, „millist me järgime, on kokkusobimatu vana poliitika kombinatsioonidega. Kindral Pozzo di Borgo teab seda. Teie kirjutasite temale mõned konfidentsiaalsed kirjad, et tõestada, et kaitses Prantsusmaa huve, ma kunagi ei omanud kavatsust valmistada vähe-haaval ette liidulise süsteemi elemente, milline oleks olnud vastandlik ja oleks olnud vasturääkivuses selle süsteemiga, milline, nagu oletatakse, oli salaja välja mõeldud Viini, Londoni ja Berliini kabinetide poolt“.

„Nende kolme aasta pikkuste läbirääkimiste kestel ma püüdsin toetada konstitutsioonilise restaureerimise asja, kuna igasugune teine poliitika oleks läinud risti vastu traktaatide pühaduse ja üldise heaoluga“.

„Ma soovin Prantsusmaa monarhia õitsengut ja tema võimsuse järkjärgulist kindlustumist, mitte endale, ega ka mitte Venemaale, vaid kõigile. Kannatas ju ka Euroopa Prantsusmaa eksiteele sattumisest ja õnnetusest. Ja on ju Euroopa ise kõrgeimal määral huvitatud selle maa õnnest ja selles eksisteeriva korra ning puutumatus säilumisest. Kõik riigid on kohustatud aitama üheskoos sellele pidevalt kaasa, kuid austades seejuures kohusetundlikult traktaatide pühadust. Vaat ainus eesmärk, millist peab hädavajalikult silmas pidama kõikide kabinetide poliitika ja nimelt selle eesmärgi saavutamiseks on suunatud kõik meie jõupingutused. Sellest väljaspool ei ole pääsemist Prantsusmaal ega ka Euroopal“.

„Kuigi kindral Pozzo di Borgo oli ka täiesti läbi imunud neist tihti korratavatest printsiipidest, kuid ikkagi ta *tunnetas* teisiti. Lugege tema telegramme. Neis ta räägib teenri keeles, milline on hingestatud elavaimast püüdlikkusest, hõlmates tulevikku koos kõigi selle juhuslikkustega ja seepärast ta mõnikord jooksis sündmustest ette. Ta näeb juba, et Austria, Inglismaa ja Preisimaa vaidlustavad meie õiguse osaleda ühistes asjades. Nähes ette võitlust, milline puhkeb alates Prantsusmaale ta taasisesivsusest, ta vastandab neile Prantsusmaa diplomaatia ja kui läheb tarvis, isegi Hispaania oma ja nähes meid nende liitlastega tugevdatuna, ta ablodeerib meie võitulede“.

„Sarnane maneer otsustada inimeste ja asjade üle peatab üldise süsteemi edusamme ja ei vasta üldsegi tema printsiipide puhtusele. Olles teiste kabinetide poolt ära arvatud, ta kindlustab igasugust kadedust ja igasugust kahtlustamist ja võttes selle juhendiks, meie hakkame olema sunnitud, soovi vastaselt, tegema järeleandmisi. Selle asemel, et töötada täiesti omakasupüüdmatult ja tegutseda seaduspäraselt ning avalikult üksmeele säilitamise ja suurte riikide vahelise ühinemise kasuks, meie, saladuskatte all ja mööda kõveraid teid, pühendame kõik meie toimingud meile endile. Meie soovime olla tugevaimad, et sundida teised kabinetid järgima meie tahet. Meie alustame usust, et seda nõuab heasoovlikkus Euroopas rahu hindamatute hüvede säilitamise kasuks. Kuid kes teab, millega me lõpetame?“.

Selline märkimisväärne kõne, millise krahv Capodistria sõnul, Aleksander I esitas oma mõlemale nõunikule välispoliitika küsimustes. Võib kahelda krahv Capodistria poolses nende Keiser Aleksander I kõigi sõnade taasesitamise absoluutses täpsuses, kuid ei saa mitteuskuda seda,

et kogu selle jutu mõte oli edastatud absoluutselt täpselt, kuna krahv Capodistria kirja tekst oli Kõigekõrgema poolt enne aadressaadile saatmist heaks kiidetud. Valitseja ja tema Pariisis asuva suursaadiku vahel eksisteerisid vaieldamatult erimeelsused liidu eesmärgi ja tuleviku mõistmises, milline oli sõlmitud nelja Euroopa riigi vahel Chaumontis. Valitseja arvates, see tihe liit pidi olema hoitud ka tulevikus ja seda pidi lugema kogu Euroopa rahu ja korra aluseks. Sellel põhines Keiser Aleksanderi „suur süsteem“ ja selles ei olnud seni kohta Prantsusmaale.

Pozzo-di-Borgo arvates see süsteem oli oma aja ära elanud ja ainult siis on tal eluõigust, kui sellesse võetakse ka Prantsusmaa.

Krahv Capodistria mõistis väga hästi seda erimeelsust ja püüdis kogu jõust mustata selle vältimatuid tagajärgi. Ta tõestas Valitsejale, et kui Pozzo-di-Borgo sellise kirglikkusega kaitseb Prantsusmaa konstitutsioonilise monarhhia huve, siis see on mõistetav ja vabandatav, kuna „ta on Pygmalion ((Pygmalion, kr. müt. Küprose kuningas, kuulus kujur. Armus oma teosesse, elevantiluust naisekujutisse, mille Aphrodite hiljem elustas.ENE 6.)), kes oli oma kujusse armunud“. Pozzo di Borgo võis loomulikult hakata vastu oma lapse – restaureeritud Prantsusmaa – vaenlastele. Vaat, miks ta soovib suure liitlasriikide süsteemi mittehävitamist, vaid selle laiendamist ja selle Prantsusmaa juurdevõtmisega kindlustamist. Kui ta aga soovib suurt Prantsusmaa ja Venemaa vahelist lähenemist, siis seda mitte eesmärgiga luua „erilise kombinatsiooni“, vaid ainult seepärast, et ta „näeb ette üldiseks hüvanguks kõiki kasusid, millised tulenevad nende liitumisest Euroopa liiduga“(a l’alliance europeenne)).

Valitseja kuulab heatahtlikult ära need krahv Capodistria järeldused. Kuid viimane kiirustab Pozzo di Borgot hoiatama, et Viini, St- Jamesi ning Berliini kabinetid tunnistavad selles „enim ohtliku Prantsusmaa kaitsja“ ja lasevad käiku kõik vahendid, et ta ei osaleks Aacheni kongressil. Muideks, Keiser Aleksander „tunnistas sellise pretensiooni kogu inetust ja teie hakkate olema meiega“, kirjutab krahv Capodistria, „ja meie kasutame teie talenti ning kogemusi“. Ainiti krahv Capodistria soovib tungivalt oma sõbrale teha kõik, et paralüseerida tema suhtes olev kolme Lääne-Euroopa liitlasvalitsuse meelestatus. Nende esindajad Pariisis võiksid väga hästi aidata selle eesmärgi saavutamisel.

Ühe sõnaga, kõik Pozzo di Borgo püüdlused peavad olema suunatud sellele, et ta võiks endale öelda: „mina olen diplomaatias mõõdukuse eeskuju“. Seejärel on vajalik, et ka teised kordaks selle suhtes seda-sama. Siis Pozzo di Borgo on võimeline anda krahv Capodistria endale, temaga lähemal kohtumisel Aachenis, mõõdukuse õppetund...

Selline krahv Capodistria pikima juuli-kirja sisu. Kiri oli allkirjastatud ainult krahv Capodistria poolt, kuid see oli heaks kiidetud samuti krahv Nesselrode poolt. On arusaadav, et Pozzo di Borgo ei lugenud võimalikuks jätta ilma vastuseta see kiri ja selle sisalduvad etteheited, millised olid, tõsi, välja öeldud üpris delikaatses ja sõbralikus vormis, kuid ikkagi nad jäid etteheideteks.

Krahv Capodistria Peterburist äraoleku ajal, Pozzo di Borgo kirjutab oma vastuse krahv Nesselrodele, kes oli Valitseja õukonna juures, 5.(17.) augusti 1818 aasta kirjaga, millises ta püüdis üksikasjalikult kummutada tema vastu väljendatud süüdistused. Ta joonistab kunstniku käega, peale napoleonlikke sõdasid, Prantsusmaa 1815 aasta korratuse ja vaesumise. „Peaegu kõik selle etenduse pealtvaatajateks olnud“, kirjutab Pozzo di Borgo, „ahastades Prantsusmaa päästmise ja järelikult, Euroopa rahu eest. Ma viitan selle diplomatilise elanikkonna raportile, milline ujutas üle Pariisi: suursaadikud, saadikud, komissarid-kohtunikud, spetsiaalsed komissarid, likvidatorid, adjudandid, loetletud ja kõik sinna kaasatud erandlike aegadega ja asjaoludega“. Mingil ajal ajal Venemaa esindaja jäi kõigutamatuks oma veendumuses, et rahvus, sarnane prantsuse omale, sisaldab endas nõnda palju „poliitiliste heategijate“ vaimuandeid, et ta peab taassündima ja ei saa hukkuda.

Pozzo di Borgo on veendunud, et seda usku omas ka Keiser Aleksander, kes võttis Prantsusmaa rahva oma spetsiaalse kaitse alla. Tegutsedes ainult tema juhiste järgi, suursaadik võis väljateenida austava tiitli: „Prantsusmaa võimsale kaitsjale“, millisele, ainiti, ta ei tunnista endal mingit õigust olevat. Kohe seejärel suursaadik selgitab üksikasjalikult Prantsusmaa siseolukorda restauratsiooni esimestel aegadel ja viitab kõikidele ohtudele, millistega tal oli tarvis võidelda. Lõpuks, ta kaitseb end selles süüdistamise vastu, et ta on Venemaa ja Prantsusmaa vahelise liidu

pooldaja. Ta kuulutab, „südametunnistuse ja au järgi“, et ta jagab Keiserliku valitsuse vaadet hädavajadusele säilitada ühist suurte riikide liitu ja ainult veendunud, et Venemaa huvides ei ole ja seda liidul endal lubada täielikku Prantsusmaa nõrgenemist. Ta mõtleb, et Prantsusmaa peab olema võetud sellesse liitu ja siis ta „ei hakka olema Venemaa suur liitlane, kui Austria ja Inglismaa“. Kui aga Prantsusmaa jääb isoleerituks, siis ta kutsus esile pidevaid kahtlustusi, ühest küljest ja lõpmatut alandust, teisest.

„Mõlemad süsteemid on seatud sellisel viisil teine-teise vastu. Esimese järgi Venemaa juhib ja säilitab: teise järgi, ta käib teiste järel ja rõhub. Valik nende probleemide vahel ei saanud olla vaidlustatud“.

Lõpuks, Pozzo di Borgo ei kahtle kunagi, et Prantsusmaa ühisesse liitu vastuvõtmine võib toimuda mitte teisiti, kui tema pooltel teatud tingimustest kinnipidades.

Keiser Aleksander võttis aupaklikult Pozzo-di-Borgo selgitused vastu ja lubas temale sõita Aachenisse, kuhu ta jõudiski 4. oktoobril. Kuid temal jäi hinge Prantsusmaa riigikorra püsivuse suhtes mõningad kahtlused.

Pöördudes Aacheni kongressi juurde, meie piirdume sellega, et lisame mõnede faktidega selle kongressi pildi, milline on juba omal ajal esitatud teises kohas (vt. kd. VII, Nr.288-296).

24. juuni 1818 aasta raportis Kõigekõrgeima nimele Aacheni kongressi sihtotstarbe kohta oli määratletud järgmiste sõnadega: „Kohusetundlikul viisil austada traktaatide pühadust ja kutsuda selleks esile liitlasriikide vabatahtlik ja üksmeelne koostegevus vaid tõe, heasoovlikuse ja mõõdukuse võidu teel“.

Kuigi nendes sõnades sisaldub väga vähe praktilist mõtet, siis sellegi poolest Keiser Aleksander tunnistas neid Venemaa poliitika eesmärkide õigeks väljenduseks ja Venemaa Aacheni kongressil viibivatele volinikele juhtnööriks. Euroopa rahu ähvardasid sel ajal kaks suurt ohtu: esiteks, revolutsiooniliste liikumiste taastumine ja teiseks, jõu õiguse ülemvõimu naasemine. Nelikliit, milline oli 1815 aastal allkirjastatud Chaumontis, pidi olema peetud neist kahest ohust parimaks pääsemisteeks.

Need Keiserliku kabineti põhilised mõtted leidsid endale arenduse paljudes nende poolt Aacheni kongressi ja selle istungite kestel koostatud memodes. Selles suhtes väärib erilist tähelepanu 26.septembri (8.oktoobri) konfidentsiaalne memo, milline oli allkirjastatud Aachenis ja saadetud liitlas-kabinettidele*).

*)Vt. Сборникъ Импер. Р. Истор. Общ., т. СХІХ , стр. 832 и след.,; стр. 844 и след.

Keiserliku valitsuse ühises ringkirjas kõigile välismaal asuvatele diplomaatilistele esindajatele väljendatakse täielikku rahulolu kongressi käigu ja läbirääkimiste tulemuste üle. Lõpuks, Kõigekõrgeimas 9. (21.) novembri reskriptis Pozzo-di-Borgo nimele, tehakse temale kohustuseks jälgida pühalt kõigis oma sõnades ja tegudes vaid suurt poliitilist printsipi – *mõõdukust*.

Prantsusmaa valitsus võis olla rahu Aacheni kongressi tööde ja sellel vastu võetud otsustega. Kõik peamised tema soovid olid arvesse võetud: välismaiste vägede okupatsioon pidi lõppema; sõjaline kontributsioon oli märkimisväärselt vähendatud ja lõpuks, Prantsusmaa oli võetud Euroopas rahu ja vaikuse hoidjate riikide hulka. Kuningas Louis XVIII ja hertsog Richelieu olid Aacheni kongressi selliste säravate tulemuste eest tänuvõlgu eelkõige, Keiser Aleksandrile ja tema lähimatele nõunikele, kellest eriti krahv Capodistria ja Pozzo-di-Borgo olid Prantsusmaa rahva huvide ustavateks kaitsjateks. Kuid peale Venemaa suursaadiku Pariisi naasemisel toimus sündmus, milline sundis teda peaaegu langema meeleheitelisse Prantsusmaal sellise asjade korra alleshoidmise võimalikkuse suhtes, millise säilitamisele ta pühendas kõik oma jõud. Toimus hertsog Richelieu ministeeriumi kukutamine ja täpsemalt, selle Venemaa Keisri „lapsendatud alama“ poliitiliselt areenilt kadumine.

Viivitamatult peale Pariisi saabumist Pozzo-di-Borgo märkas, kuivõrd olulisel viisil, Richelieu puudumisel muutus asjaolude seis. Tal ei saanud märkamata jääda, et Richelieu vastasele,

Decazesil õnnestud endale kindlustada kuninga poolehoid ja võita Prantsusmaa parlamendi usaldus. Venemaa suursaadik pidas endal olevat õigus Richelieu toetamiseks sekkuda neisse asjadesse.

Keiser Aleksandr omas siirast poolehoidu hertsog Richelieu suhtes ja ei soovinud kuidagi tema kukkumist. Kuid ta oletas, et tema esindaja Pariisis ei pea otseselt Prantsusmaa siseasjadesse sekkuma ja peale suruma oma isiklikke vaateid. Krahv Capodistria selgitas väga mõistlikult Pozzo-di-Borgole, et Keiserliku valitsuse esindaja Prantsusmaal on kohustatud *jälgima* sõlmitud hartade ja hartade (sic!) pühadust, kuid tema ei pea *valvama* nii selle kui teise täitmise üle. Jälgides traktaatide ja hartade täitmise üle ta kaitseb Euroopa huve; teostades aga nende üle järeelvalvet, hakkab ta olema sunnitud pidevalt sekkuma kõikidesse Prantsusmaa rahva siseasjadesse ja alles siis kaitsma mitte üleeuroopalikke, vaid eranditult Prantsusmaa huve. (Письмо гр. Каподистрия от 13-го (25-го) декабря 1818 года).

Tõsi, teises samal kuupäeval kirjutatud konfidentsiaalses kirjas krahv Capodistria kinnitab uuesti Valitseja heakskiitu kõigile Pozzo-di-Borgo Prantsusmaa siseasjade aruteludesse, millised 1818 aasta lõpus võtsid kriitilise pöörde. Temale teatatakse Valitseja veendumusest, et „sel päeval, kui Talleyrandist saaks valitsusjuht, Valitseja kaotaks täiesti Prantsusmaa päästmise lootuse“. Kuid ikkagi kirjutatakse suursaadikule ette Prantsusmaa kuningale ja tema ministrile edastada vaid - „printsipe“, s.t. venda, et suurte riikide vaheline liit on vääramatud ja ametlikult kinnitatud Aacheni kongressi aktidega. Prantsusmaa hakkab nautima selle liidu kasusid, seni kuni ta hoiab temale kohustuslike rahvusvaheliste traktaatide pühadust.

1818 aasta detsembrikuu lõpus hertsog Richelieu esitas errumineku avalduse, milline oli kuninga poolt vastu võetud ja Decazes sai esimeseks ministriks. Pozzo-di-Borgo püüdis kõigest väest, et see katastroof ära hoida. Krahv Nesselrode, sõitnud Aachenist Pariisi, veenas samuti Richelieud, et ta ei loobuks oma ametipostist. Pozzo di Borgo kogu oma ilmeka jutuga ja igasuguste põhjendustega veenas hertsogi erruminekust loobuma. Kuid kõik see oli asjatu vaev: Richelieu pidas oma olukorda väljakannatamatuks ja lahkus oma ametipostilt.

Siis Pozzo-di-Borgo, krahv Nesselrode nõusolekul, palus kuningas Louis XVIII audientsi ja selgitas temale, et Richelieu järeltulijad ei ole senini esitanud mitte mingeid tõendeid, et nad mõistavad seda riikide vahelist „usalduse süsteemi“, milline oli kehtestatud 1815 aastal ja kinnitatud Aacheni kongressil. Võib olla nad isegi ei olnud võimelised mõistma selle süsteemi „lihtsust ja suursugusust“, kuna nad selle loomises ei osalenud.

Venemaa suursaadiku sõnul, muutus kuningas nende märkuste peale väga rahutuks ja ütles, et hertsog Richelieu ise seadis end olukorda, millises ta enam edasi teenida ei saanud. Seepärast oli kuningas sunnitud tema errumineku palve vastu võtma. (Донесение Поццо ди Борго от 20-го декабря 1818 г.) (1-го января 1819 г.).

Omamata võimalust ära hoida Richelieu kukkumine, kellega Pozzo-di-Borgol asus kõige sõbralikemates suhetes, ta püüab selgitada oma valitsusele selle sündmuse tõelisi põhjuseid. Seejuures Venemaa suursaadik varjab teadlikult, et üheks sellistest põhjustest oli vaieldamatult Richelieu liiga suur järeleandikkus suursaadiku enese veenmistele ja saadiku enese pooltel Prantsusmaa valitsuse asjadesse tungimisel. Tõsi, Pozzo-di-Borgo tunnistab, et Richelieu kiindumus Venemaasse ja Keiser Aleksandrisse kutsus esile kahtlustamist aga mõnikord ka tema suhtes olevat prantslaste vaenulikkust. Kuid ei ole kahtlust, et Venemaa suursaadiku otsustav mõju hertsog Richelieu kogu poliitikale kutsus esile Prantsusmaa patriootide õiglase rahulolematuse. Seda asjaolu kasutas Decazes üpris edukalt ära hertsog Richelieu kukutamiseks.

Muideks, Pozzo-di-Borgo ise ei varja, kuivõrd Richelieu erruminek oli temale isiklikult ebameeldiv ja ajas sassi kõik tema plaanid.

„Hertsog Richelieu asumine Prantsusmaa ministeeriumi eesotsas“, kirjutas ta jaanuaris 1819 aastal oma Valitsejale, „solvas prantslaste uhkust, pidades silmas hiilgavat karjääri, milline oli tal Venemaal“.

See ebamugavus oli tuntav samuti Pariisis asuvate välisriikide esindajate poolt, kes nägid Venemaa suursaadiku erandlikku mõju Prantsusmaa valitsuse poliitikale. Pozzo-di-Borgo ise esitas Inglismaa saadiku Stuarti enda sõnad, millised olid öeldud tema poolt Hispaania suursaadikule viivitamatult peale Richelieu langemist: „Lõppude-lõpuks kirjutad Prantsusmaa ministeeriumile,

milline ei ole allutatud välisriigi õukonna mõjule“. Kui aga Hispaania suursaadik pööras oma kolleegi tähelepanu hukatuslikele tagajärgedele, millised võivad kaasneda Richelieu langemisel Bourbonide dünastia saatusele, Inglismaa suursaadik lisab, et „Bourbonid võivad jääda või lahkuda, aga Prantsusmaa võib säilitada oma monarhia või siis rajada vabariigi: see või teine on indiferentne ((ükskõik)) tema õukonnale sellest hetkest peale, kui ta võttis otsuse, et ei sekku rohkem selle riigi asjadesse“.

Esitades need Inglismaa suursaadiku arukad mõtted, Pozzo-di-Borgo väljendab oma sügavat pahameelt Inglismaa esindaja sellise Prantsusmaa siseasjade käigu üle ükskõikse suhtumise peale. Üldse aga eksisteeris Prantsusmaa õukonna juures asuvate Inglismaa ja Venemaa esindajate vaheline pidev antagonism.

Ei ole raske endale ette kujutada, millist muljet avaldas S-Peterburis sõnum Richelieu errumineku. Kuigi seal teati väga suurtest raskustest, millistega tuli võidelda Prantsusmaa peaministril, sellegi poolest loodeti, et ta need ületab ja väljub võitjana, tänu Louis XVIII enda erilisele kaitsele. Prantsusmaale säravad Aacheni kongressi tulemused pidid, näis, seadma Richelieu prestiiži erilisele kõrgusele. Tegelikult aga tuli välja hoopis vastupidine: peale Aacheni kongressi, välismaise okupatsiooni lõpetamist ja sõjalise kontributsiooni vähendamist Richelieu ei olnud enam Prantsusmaa kuningale vajalik, kes, muide, teda ka kunagi ei soosinud.

25.jaanuari 1819 aasta krahv Nesselrode telegrammis Pozzo-di-Borgole väljendatakse kahetsust Richelieu errumineku suhtes, kelle säravad edusammud „andsid temale võimaluse eemaldada religioossed ja moraalsed põhimõtted, millistele on rajatud Euroopa poliitiline ehitus sellisel kujul, kuidas ta oli loodud Viini ja Pariisi aktidega ning oli kinnitatud Aacheni kokkulepetega“.

Ainiti Keiserlik valitsus pidas absoluutselt vajalikuks järgida Prantsusmaa uue valitsuse suhtes suurt ettevaatust. Pozzo-di-Borgol soovitatakse tungivalt säilitada „jälgi seisund“ ja olla valvel igasuguste sepitsuste vastu, millised suunatakse tema vastu. Valitseja jätab enesele õiguse määratleda ise hetke, kui võib uuendada Prantsusmaa valitsusega endised lähedased suhted.

Seda hetke tuli kaua oodata.

Alljärgnev akt on Aacheni diplomaatiliste läbirääkimiste ja kokkulepete loomulik tagajärg.

*

Nr.517.

Protokoll.

Peale Austria, Prantsusmaa, Suurbritannia, Preisimaa ja Venemaa Õukondade poolt tehtud kokkuleppe projekti heakskiitmist ja vastuvõtmist, milline on lisatud protokollile, mis on allkirjastatud Pariisis, 12. detsembril 1818 aastal, viimase saja miljoni frangise, millise Prantsusmaa peab tasuma liitlas-riikidele, rahalise hüvituse viisi määratlemiseks, allakirjutanud ministrid, neile antud volituste jõul, kes sel kuupäeval kogunesid ülalmainitud kokkuleppe täitmist puudutavaid määruste täitmise eeskirju, otsustasid, et ülalmainitud kokkulepet hakatakse lugema lõplikult kehtestatuks sellisel kujul, millises see on esitatud käesolevale protokollile lisatud lisas.

See juhtus Pariisis, 2. veebruaril 1819 aastal.

(L.S.)Le Baron de Vincent. (M.П.)Баронъ де Венсанъ.

(L.S.)Le Marquis Dessolles. (M.П.)Маркизь Дессоль.

(L.S.)Charles Stuart. (M.П.)Карль Стюартъ.

(L.S.)H. De Goltz. (M.П.)Г. Фонъ Голць.

(L.S.)Pozzo di Borgo. (M.П.)Поццо ди Борго.

*

Lisa.

Lõplik kokkulepe Prantsusmaa poolt makstava viimase saja miljoni frangi rahalise hüvituse maksmise viisi ja tähtaegade määratlemise suhtes.

Pidades silmas seda, et käesolevad asjaolud viitavad vajadusele otsida, kuivõrd see on võimalik, Prantsusmaa suure riigivõlaraamatu järgi väljalastavate rendi-tunnistuste hulga vähendamise viise, millised lähevad viivitatamatult müüki Pariisi turul, otsustatakse ühisel nõusolekul alljärgnev.

Artikkel I.

Prantsusmaa poolse 6.615.944 frangise rendi väljalase Austria, Suurbritannia, Preisimaa ja Venemaa Ōukondade kasuks, kooskõlas 9. oktoobri 1818 aasta konventsiooni Artikkel V sätete alusel, jääb hoiule mainitud Ōukondade komissaride kätte kuni 1. juunini 1820 aastal. Seetõttu Austria, Suurbritannia, Preisimaa ja Venemaa Ōukondade ja Hope majade ja vendade Baring ja Compagnie vahe leping kapitali realiseerimisest mainitud rendi summas tunnistatakse jõudu mitte omavaks.

Artikkel II.

Kooskõlas eelneva artikliga, rent 2.205.314 franki, milline on antud üle nelja spetsiaalse komissari poolt 2. detsembril 1818 aastal Hope majale ja kompaniile ((Compagnie)) ning vendadele Baring ja kompaniile, et täita ülalmainitud müümise lepingut, tagastatakse nende pangamajade poolt neljale komissaridele, kes vastutasuks annavad neile tagasi nende kohustused samasugusele summale. Mainitud rent 2.205.314 franki kirjutatakse ümber Prantsusmaa kuningliku riigikassa poolt ja ühendatakse, nelja spetsiaalse komissari nimele, rendiks 4.410.630 franki, milline läheb nende kätte.

Artikkel III.

Esimesel juunil 1820 aastal annab Prantsusmaa välja nimetatud Ōukondadele ülalmainitud 6.615.944 frangise rendi vastu, Kuningliku kassa piletitega 100.000.000 franki, millised piletid hakavad tooma 5% ja kuuluvad kustutamisele üheksa kuu kestel, võrdsetes osades, igapäevaselt, alates 1 juunist 1820 aastast ja lõpetades 1 märtsil 1821 aastal.

Nendest piletitest kaks kaks esimest kolmandikku ei lähe müüki; viimane kolmandik võib olla müüki pandud, alates 1. detsembrist 1820 aastast.

Artikkel IV.

Austria, Suurbritannia, Preisimaa ja Venemaa Ōukondade komissarid saavad mainitud 6.615.944 frangisest rendist maksuvõla, milline on märgitud väljaandmisele alates 22 septembrist 1818 aastast, kuivõrd seda arvestatakse alates sellest päevast alates 1. juunist 1820 aastast kaasaarvatult, s.t. aja kestel, milline on määratud nende vahetamiseks ja need antakse järkjärgult asjast huvitatud pooltele.

Artikkel V.

On ise-enesest mõistetav, et ülalmainitud otsused mitte kuidagi ei tauni kokkuleppeid, milliseid on sõlmitud Prantsusmaa valitsuse poolt ülalpool mainitud Hope ja Compagnie ja vendade Baring ja Comapgnie pangamajadega, ega muudatusi, millised võivad olla sellesse kantud käesoleva kokkuleppe jõul.

Artikkel VI.

Ühisel nõusolekul otsustatakse, et tähtaja saabumisel, kui käesoleva kokkuleppe Artikkel III sätete alusel, viimane kolmandik pileteid, millised on antud üle Austria, Suurbritannia, Preisimaa ja Venemaa Õukondade käsutusse, võib olla pööratud müümiseks ja kui need Õukonnad kavatsevad hakata sellist õigust ära kasutama, Prantsusmaa valitsust hoiatatakse selle suhtes ja ta hakkab omama, võrdsetes tingimustes, mainitud piletite ostmise eelisõigust.

See on koostatud 5 eksemplaris Pariisis, 2. veebruaril 1819 aastal.

(L.S.)Le Baron de Vincent.	(M.П.)Баронъ де Венсанъ.
(L.S.)Le Marquis Dessolles.	(M.П.)Маркизь Дессоль.
(L.S.)Charles Stuart.	(M.П.)Карль Стьюартъ.
(L.S.)H. De Goltz.	(M.П.)Г. Фонъ Гольць.
(L.S.)Pozzo di Borgo.	(M.П.)Поццо ди Борго.

*

1819 a. 8 (20.) juuli. Frankfurt Maini ääres allkirjastatud üldine piiri määratlemise otsus. (Vt. kd. IV. I osa. Nr.110-121).

***

Nr. 518.

1820 a. 8.(20.) juuni. Prantsusmaa liitumine Frankfurt Maini ääres allkirjastatud piiri määratlemise aktiga.

((F. Martensi kommentaar.)).

Peale oma erruminekut sai hertsog Richelieu Keiser Aleksandrilt üpris sõbraliku ja meelitava 25. jaanuari 1819 aasta kirja. „Teie teate“, kirjutas Valitseja, „millise alalise huviga ma jälgin teie isamaa saatust ja millise usaldusega ma suhtusin teie printsipiidese ja teie iseloomu. Need tunded on teile sellise kahetsuse määraks, millist ma pidin tunnetama, kui sain teada lõpplahendusest, milline vastab nõnda vähe Euroopa õiglastele lootustele. Aacheni aktid usaldasid restauratsiooni asja, milline oli alustatud ja kindlustatud kõige soodsamates asjaoludes eelseisvate kokkulepetega. Ja nõnda nagu te võimsalt aitasid kaasa sellele üllale asjale, siis näis, et teie osaks langeb samuti, neist tulenevalt üldise kaitsesüsteemi hoidmine.Kuid Ettenägelikkusele oli sobiv lahendada teisiti“.

Pozzo di Borgo raportid ja kirjad veenasid veelgi enam Valitsejat Richelieu errumineku kahetsusväärsetest tagajärgedest. Venemaa suursaadik raporteeris, et kuningas on täiesti „oma favoriidi Decazesi kätes“, kes korraldab teda nii nagu temale sobib. Ta ennustas ette uut katastroofi Prantsusmaa siseasjades ja tõestas, et suurte Euroopa riikide liit ei või jääda passiivseks vaatajaks Prantsusmaal ettevalmistatava riigipöörde suhtes. (Донесение от 25-го февраля (9-го марта) 1819 года).

«Huvi, millisega Keiserlik kabinett õiguse järgi suhtub Prantsusmaa asjadesse“, kirjutas Pozzo di Borgo 218. märtsil (9. aprillil) 1819 aastal, „puudutab peamiselt selle riigi sisejuhtimist (sic!) ja määras ametiisikuid määratleda tema iseloomu ja kindlustada tema eksisteerimine“. Lähtudes sellest vaatepunktist, Pozzo di Borgo allutab uue Prantsusumaa ministeeriumi sisepoliitika üpris mürgise kriitika alla, tõestades, et Decazes on sunnitud sõbrustama eksisteeriva valitsuse kõige ohtlikumate vaenlastega: „demokraatliku parteiga, Bonaparte sõjaliste eesvõitlejatega ja koos kõigi maa vähe kustunud kirgedega, et luua neist endale tugipunkt ja teha kuningast uut liiki revolutsiooni tööriist“. Euroopale enam vihatud kindralid võetakse uuesti teenistusse ja „Waterloo

armee oli uuesti tervikuna taastatud“. Lõpuks, kõik doktrineerid ja revolutsionäärid-demokraadid asuvad suures aus.

Pidades silmas sellist asjade seisu, Pozzo di Borgo pidas vajalikuks soovitada Prantsusmaal vältimatu uue revolutsiooni vastu tegusate meetmete võtmist.

„Arutades Prantsusmaa asju“ järeldeb ta oma märtsikuises raportis, „tarvis on tingimata meeles pidada, et otsustatakse kogu maailma saatust ja rahu“.

„Kui aga meil on asja Prantsusmaaga“, kirjutab Pozzo di Borgo teises 25. aprilli (7. mai) raportis, „siis pidevalt on tarvis arvestada isikutega, kui vaid sooviks asjade suhtes niivõrd kui võimalik vähem eksida“.

Pidades silmas sellist Venemaa suursaadiku arvamust Decazesi ministeeriumi kohta, saab arusaadavaks, et oma suhetes temaga ta piirdub kõige tavalisemate aupaklikkuse vormidega ja kõige rutulisemate asjadega, milliste täitmine oli temale ette kirjutatud.

Pozzo di Borgo kartused Decazes valitsuse tendentside suhtes olid jagatud ka teiste Pariisis asuvate suur-riikide esindajate, aga ka Keiserliku valitsuse poolt. Märtsikuu alguses, Austria suursaadik, parun Vincent, kutsus enda juurde Venemaa, Inglismaa ja Preisimaa esindajate nõupidamise. Maja peremees avas koosoleku jutuga ohtudest, millistega ähvardab kogu Euroopat Prantsusmaa sisemine olukord. Kõik diplomaadid, välistamata Inglismaa saadikut Stuartit, üksikasjalikult käsitleti Prantsusmaa siseasju ja Decazesi poliitikat ja jõudsid üksmeelsele järeldusele, et uus ministeerium, oma tendentside ja isikliku koosseisu poolest, ilmutab ilmset ohtu Euroopa rahule ja kindlustab traktaatidega rahvusvahelist korda. (Донесение Поццо ди Борго от 25-го февраля (9-го марта) 1819 года).

Keiser Aleksander jagas täielikult oma Tuileresi õukonna juures esindaja vaateid Decazesi ministeeriumi poliitikale. Ta samuti ei omanud tema suhtes ei usaldust, ega ka kaastunnet. Mida suurem oli oht, milisega Prantsusmaa asjad ähvardasid, seda tungivam oli vajadus nelja suure riigi liidu säilitamise järgi. See liit, olles loodud „kristliku moraali printsiipidele“, kujutas endast Valitsejale ainsat päästerõngast, millisest pidi iga hinna eest kinni hoidma. Vaat miks Valitseja soovitas Pozzo di Borgole mitte näidata Inglismaa saadikule õiglast rahulolematust tema poolse Decazesi eest kostmise pärast.

Ta pidi end suhetes uute Prantsusmaa ministritega suhetes ülalpidama väga ettevaatlikult ja mitte kutsuda esile kahtlust selle suhtes, et suurte Euroopa riikide liit ka tegelikult vangub. (Депеша к Поццо ди Борго от 5-го марта и письмо к нему графа Нессельроде от 31-го марта 1819 года).

On arusaadav, et Prantsusmaa uus ministeerium pidi laskma käiku kõik vahendid, et halvata sellist tema suhtes olevat suurte liitlasriikide poolset vaenulikku suhtumist. Eriti oluline oli rahustada Venemaa Keisrit ja lepitada teda Prantsusmaa valitsusega toimunud muudatustega. Decazes ei saanud arvestada, et Pozzo di Borgole muudab viha armastusväärseks ja loobub tema vastasest vaenust. Kuid soovitav oli omada S-Peterburi õukonna juures Prantsusmaa esindajat, milline oleks olnud võimeline halvata Pozzo di Borgole Keisrile esitatavate mürgiste raportite mõju.

Selle asja korraldamiseks oli juunis 1819 aastal saadetud Peterburgi kindral Hulot ja seda hobuste ostmise ülesandega. See ülesanne pidi maskeerima kindrali missiooni tõelist eesmärki.

Juba 1819 aasta maikuu alguses uus Prantsusmaa välisminister, markiis Dessolles, kirjutas krahv Nesselrodele kirja, millises ta teatas kuninga soovist täita vakants Keisri Õukonna juures. Esmalt soovis kuningas saata Peterburi oma endise seal viibinud suursaadiku, krahv Noaillesi, kuid hiljem ta loobus sellest mõttest. Pozzo di Borgole oli edastatud nimekiri erinevate isikute nimedega, kuid millisele ei järgnenud mingit vastust. Seepeale Prantsusmaa valitsus esitas Kõige kõrgeima õukonna juurde suursaadiku valimiseks nelja kandidaadi nimega pakkumise: 1) krahv Ricard, 2) hertsog Laferronnays, 3) hertsog Ruti, ja 4) hertsog Maison. Neist soovitatakse Prantsusmaa välisministeeriumi poolt esimest. (Письмо маркиза Дессоль к гр. Нессельроде от 1-го мая 1819 года).

Keiser Aleksander eelistas teist kandidaati, krahv Laferronnaysi, kes ka oli nimetatud Prantsusmaa suursaadikuks. 1819 aasta maikuu saab Peterburgi kindral Hulot, tuues Decazesi 1. mai kirja krahv Nesselrodele. Kirjas väljendab Prantsusmaa esimene minister oma tõsist

rahulolematust Pozzo di Borgo käitumisega. Ta loodab, et Valitseja otsustab Prantsusmaa asjade olukorra üle enam erapoolikult, kui tema suursaadik Pariisis.

„Minul ei ole vaprust“, kirjutas Decaze, „rääkida teile Pozzost. Teie teate minu sõprust tema vastu, kuid te teate tema kujutusvõimet ja et selle eest ei saa teda tagasi hoida. Mingist ajast peale ta muutus ettevaatlikumaks, kuid te ei suuda endale ette kujutada, millist halba tekitab meile peagu, nende nelja kuu kestel, ametlik diplomaatilise korpuse opositsioon. Nõrgat ta viis ahastusse, vihaseid vaenujalale ja ärritusse, vaenlased erksaks. Teistkordselt kasutati seda asjaolu ära, et õhutada rahvast välismaalaste vastu üles ja skandaal oli niivõrd avalik, et ei saanud seda eitada ega märkamatuks kaotada“.

Lõpetuseks Decazes teatab krahv Nesselrodele, et lord Castelreagh andis Inglismaa suursaadikule Pariisis järgmise instruksiooni: diplomaatiline korpus Pariisis peab end ülal pidama samamoodi nagu peab diplomaatiline korpus end ülal Londonis ja välisriikide esindajad Tuileries õukonna juures ei tohtinud sekkuda Prantsusmaa siseasjadesse, erandiks juhtumid, kui nad saavad selleks otsese ettekirjutuse! See oli väga selge ja krahv Nesselrode ei saanud mitte-mõista sellise Inglismaa armastusväärse instruksiooni tähtsust.

Krahv Nesselrode 8. (20.) juuni 1819 aasta vastus, milline on Kõige kõrgema poolt heaks kiidetud, on üpris kummalise iseloomuga. Pidades silmas seda, et kindral Huloti missiooni eesmärgiks oli Venemaalt hobuste väljavedu, siis krahv Nesselrode esmalt räägib hobustest ja nende väljaveost. Seejärel aga läheb üle Prantsusmaa siseolukorra küsimustele.

Valitseja ja kõik tema liitlased „tunnistavad Euroopa rahu kõige tihedamalt seotuks teie maa rahuga“, - kirjutas krahv Nesselrode Decazesile. Vaat, selle ühise huvi põhjus, millisega kõik puutub Prantsusmaa sisesse olukorda.

„Teie teate“, jätkab krahv Nesselrode, „Aachenis allkirjastatud konventsiooni. See hakab pidevalt juhtima teie poliitikat... Valitseja, omalt poolt, ei lakka soovimast, et Prantsusmaa ei muutuks uuesti kahjulike dokriinide ohvriks, milline 25 aasta kestel kurvastas maailma“.

„Te näete, krahv“, lõpetab oma kirja krahv Nesselrode, „et Valitseja Keisri poliitika on üpris lihtne. See on selline nagu ta on alati olnud: ühiste jõududega kaitsta kõikide huve; lükata tagasi ja vaidlustada igasuguse eraldiseisva ja erandliku kombinatsiooni; toetada traktaatide ja nendega põhjendatud asutuste puutumatus. Arvestades nende printsiipidega, teie hakkate alati olema võimeline kindlusega ettenägema Valitseja otsuseid igal juhtumil, milline võib tulevikus olla loodud asjaoludega“.

Sellest Venemaa välisministeeriumi riigi-sekretäri kirjust krahv Decazes pidi tuletama veendumuse, et Keiserliku valitsuse arvates Prantsusmaa siseasjadesse sekkumine on suurte liitlasriikide kohustus ja see on põhjendatud Euroopas rahu säilitamise hädavajadusega. Teiste sõnadega, igasugune Euroopa rahu rikkumine annab selle rahu valvuritele - neljale liitlasriigile – õiguse sekkuda üks-kõik milliste riikide siseasjadesse. Raske on endale ette kujutada, et Prantsusmaa valitsus võis tunnistada neid „printsiipe“ ilma oluliste väljajäetudeta.

Varsti osutus, et Suurbritannia valitsus ei olnud samuti Keiserliku kabineti teooriaga kooskõlas. Inglismaa suursaadik Stuart viibis nelja liitlasriigi esindajate esimesel koosolekul, milline oli kokku kutsutud Austria saadiku majas. Kuid üpris varsti ta sai lord Castelreaghilt instruksiooni, milline muutis tema edasise osalemise nendel nõupidamistele mõeldamatuks: temale oli kästud nendest mitte osa võtta.

Inglismaa valitsuse arvates, casus foederis eksisteerib temale ja kolmele teisele liitlasele ainult järgmistel juhtudel: 1) prantslaste poolse kallaletungi juhtumil, 2) Bonaparte naasemise juhtumil, ja 3) Euroopale mõõdapääsematu ohu juhtumil, milline on ilmselt esile kutsutud Prantsusmaa käitumisega. (Донесение Поццо ди Борго от 11-го (23-го) мая 1819 года).

Venemaa suursaadik Pariisis püüdis kõikvõimalike teravmeelsete kaalutlustega kummutada just äsja esitatud Inglismaa teesid. Kuid see ei õnnestunud eriti hästi. Lõpuks, vallates harukordset mõistust, ta pidi ise veenduma, et krahv Nesselrode „doktriin“, millist ta oli pikka aega püüdnud visalt ellu viia, võib tuua kaasa väga ohtlikud tagajärjed. Pozzo di Borgo vaidlustas ise Austria poolt tehtud Prantsusmaa pealinnas alalise rahvusvahelise konverentsi asutamise ettepaneku, et arutada ja jälgida Prantsusmaa siseolukorra asju. Sarnane rahvusvaheline konverents pidanuks vältimatult

esile kutsuma prantslaste õiglase rahulolematuse. Ainiti miski ei sega liitlasriikide esindajatel saata täielikult usaldades teine-teisele oma muljeid Prantsusmaa rahva siseelus toimunud sündmustest. (Донесение Поццо ди Борго от 2-го (14-го) июля 1819 года).

On täiesti mõistetav, et keegi ei saanud takistada sellist diplomaatide, kes olid akredeeritud Pariisi Õukonna juurde, vahelist mõtete vahetust, sarnaselt sellele, nagu keegi ei saanud segada neil raporteerida oma valitsustele kõiki oma kaalutlusi Prantsusmaa valitsuse sisepoliitika käigu suhtes. Sellisest mõtete või raportite vahetusest kuni mõjutamiseni ja sekkumiseni on pikk maa. Seejuures Venemaa suursaadik lubas endale nii mõjutamist ja sekkumist.

Muideks, Pozzo di Borgo ei tunnista selle ja teise ohtlikkust. Ta püüdis olla ettevaatlikum ja mitte esile kutsuda Decazesi rahulolematust. Ainiti ta ise tunnistab, et Prantsusmaa siseasjad hõlmasid kogu ta tähelepanu. Vaid harva ta puudutas Prantsusmaa valitsuse välispoliitikat. Erandi moodustab üks 8. (20.) novembri 1819 aasta raport, millises ta iseloomustab Decazesi kabineti poliitikat välisriikide suhtes.

Tema sõnul, Prantsusmaa valitsus, nagu ka rahvas, suhtub Inglismaasse antipaatiaga, kuid nad teda ei kardata, teades, et sisemised raskused hõlmavad Inglismaa valitsuse kogu tähelepanu. Prantslased näevad Austrias konkurenti, kes soovivad Prantsusmaa langemist. Preisimaa suhtes nad tunnevad loomulikku vaenu, meenutades selle riigi käitumist Prantsusmaad tabanud häda ajal. Mis puudutab, lõpuks, Venemaad, siis tema poole pöörduvad kõik Prantsusmaa rahva ja valitsuse lootused.

See Pozzo di Borgo Prantsusmaa sise- ja välispoliitika ülevaade viib järgmise kurva järelduseni:

„Kui mõelda abstraktselt revolutsioonidele, millised vapustasid seda maad, pettumuse ja lootusetuse tunne viib mõttele, et ta on mõistetud alatiseks maapinnalt kaduma. Kuid, teisest küljest, enam põhjendatud arutelu sunnib nõustuma, et eksisteerib mingi liitumise põhimõte, milline, võib olla tema enda poolt tunnetatav, säilitab sellele rahvusliku iseloomu, vaatamata tülidele ja hädadele, millised võivad riiki tabada“. (Донесение от 8-го (20-го) ноября 1819 г.).

Keiser Aleksander kiitis kõik Pozzo di Borgo Prantsusmaa asjade suhtes esitatud kaalutlused, nagu ka tema Decaze ministeeriumi suhtes oleva ettevaatliku teguvuse täiesti heaks.

„Valitseja“, kirjutas temale krahv Nesselrode 27. novembril 1819 aastal, „soovib, et kõik tema ministrid pidevalt ja muutumatult räägiks nii, nagu teie, kindral, alles hiljuti rääkisite – *kokkulepete keeles*. Ja kui nad peavad endale lubama mõningast aktiivsust ning energiat, et mõjutada oma kolleegide ja kabinettide veendumusi, milliste juurde nad on akrediteeritud, siis sellel mõjul ei pea olema teist eesmärki, peale *ühise liidu, traktaatide tähe, nende poolt õnnistatud kohustuste puutumatus* säilitamise“.

Vaatamata sellele, et viimased sõnad olid krahv Nesselroode telegrammis rõhutatud ja pidid väljendama Keiser Aleksandri kõige salajasemaid mõtteid, ikkagi ei saa ütlemata jätta, et need kõnekad fraasid sügava mõttelisusega silma ei paista. Kuid need kõlavad hästi...

Kui uus Prantsusmaa suursaadik, krahv Laferronnays, saabus Peterburgi, novembris 1819 aastal, Keiser Aleksander, oma esimesel audientsil, väljendas temale oma tõsiseid kartusi traktaatide säilimise suhtes, kui Prantsusmaa ei hoiaks enda juures rahu ja korda.

„Meie ei hakka teiega tegelema poliitikaga“, ütles Valitseja Prantsusmaa suursaadikule. „Tooge meie ja teie vahelistesse suhetesse siirus ja ausus, milliseta, äärmisel määral minuga, ei saa tulemusi saavutada, peale ainult halbade. Ma ise annan teile tõendi sellest siirusest (ja kõrgendades häält), ma armastan kuningat, kellega olen siiralt seotud ja ma oletan, ma tõestasin oma poolehoidu Prantsusmaale. Kuid ma ei varja teie eest, et juba ammu teeb mind rahutuks see, mis teie juures toimub. Selles te saate näha ainult uut tõendit minu kiindumusest kuningasse ja minu soovi näha tema õnne ja enam korrastatud Prantsusmaad“.

„Aacheni konverents“, jätkas Valitseja, „lõi riikide vahelise liidu, milline on katkestamatu ja peab sellisena ka jääma. Kes püüab seda lõhkuda, see peab olema tunnistatud *inimkonna vaenlaseks* (sic!) ja andnuks õiguse kõigile julgeoleku meetmetele ja üldiseks säilumiseks, milliseid tulnuks siis võtta“.

„Prantsusmaa“, järeldas Valitseja, „oma enda soovil liitus selle liiduga, milline oli esialgselt tema vastu suunatud; ta võttis vastu selle tingimused ja tagajärjed... Oleks olnud Euroopale õnnetuseks, kuid eriti Prantsusmaale, kui ta oleks püüelnud eraldada oma huvid üldisest hüvangust ja eriti, kui ta üldise rahu uute häirimiste ja riigipööretega oleks enda peale tõmmanud Euroopa tähelepanu“.

On mõistetav, et uus Prantsusmaa suursaadik kaitses tuliselt oma valitsust, viidates suurtele raskustele, millistega sellel tuleb võidelda, tänu nii poliitiliste parteide mitmekesisusele, aga ka neid eraldavate huvide keerukusele.

Keiser Aleksander kuulab krahv Laferronnaysi aupaklikult ära ja lõpetas audientsi järgmiste sõnadega: „Muideks, las faktid õigustavad meie ministrite kavatsused ja ma annan tagasi neile oma täieliku usalduse“.

Krahv Nesselrode sai Prantsusmaa suursaadikult, lugemiseks, tema raporti oma valitsusele oma esimesest audientsist Valitseja Keisri juurde. Viimane kinnitas ja kiitis heaks selle aruande, käskides see saata Pozzo di Borgole, mis oli ka tehtud 29. novembri 1819 aasta telegrammiga.

Keiser Aleksandri viimastest sõnadest, millised olid öeldud audientsil Prantsusmaa suursaadikutele, tuleneb täiesti selgelt, kuivõrd ta tunnistas endal olevat võõrandamatut õigust jälgida Prantsusmaa valitsuse tegevussuunda. Ta lubab tagastada temale oma usalduse, kui Prantsusmaa ministrid hakkavad tegutsema kooskõlas nende poliitiliste printsiipidega, milliseid ta tunnistas kogu Euroopa korrale põhilisteks. Kui aga nad julgevad minna nende printsiipide vastu, siis Venemaa Keiser ähvardas neid kuulutada „kogu inimkonna vaenlasteks“.

On täiesti loomulik, et Keiser Aleksandri teguviis kutsus Prantsusmaal esile tugeva arusaamatuse ja andis põhjuse kõikvõimalikeks süüdistusteks ja laimuks, sellised nagu, et Venemaa valitsus vihkab Prantsusmaa uut valitsust ja soovinuks tema kukutamist. Pozzo di Borgole oli kästnud, 1820 aasta veebruaris, kummutada need süüdistused ja laimud kõige otsustavamal viisil. Ta pidi selgitama, et Keiser Aleksander hea meelega usub uue Prantsusmaa ministeeriumi poolt antud lubadusi, „kuid me oleme kaugel sellest“, kirjutab krahv Nesselrode 24. veebruaril 1820 aastal Pozzo di Borgole, „et vastata neile võrdse tulisusega, ja meie isegi loeme meie kohustuseks teavitada teda selleks ärgitanud alustest“.

Sel ajal, kui krahv Nesselrode kirjutab just äsja esitatud read, toimusid Pariisis sündmused, millised viisid uuele valitsuse muutmisele. Novembris 1819 aastal Decazesi valitsust kujundati oluliselt ümber: ministrid St. Cyr, Dessolles ja Louis läksid erru. Decazes jäi veel kuninga favoriidiks ja kui uskuda Pozzo di Borgot, „kui ta langeks, siis ta viiks endaga kaasa rikkused, needused ja terve rahva põlguse“. (Донесение от 10-го (22-го) ноября 1819 года).

Venemaa suursaadikul oli juhus üpris varsti veenduda, et tema Decazes, kui favoriidi, saatust puudutav ennustus ei õigustanud end täielikult. Peale hertsog Berry tapmist 1820 aasta veebruaris, Decazes, tõsi läks erru, kuid ta võttis endaga kaasa kuninga poolt annetatud hertsogi tiitli ja tähtsaima Prantsusmaa suursaadiku koha Londonis. Asjaolud sundisid kuningas Louis XVIII jälle pöörduma Richelieu abi poole, kes asus teine kord Prantsusmaa kuninga esimese ministri ametipostile.

10.(20.)veebruari 1820 aasta kirjaga Richelieu ise teavitas Keiser Aleksandrit enda esimese ministri ametikohale nimetamisest. Kurvastav Hertsog Berry tapmine pahandas kõiki kainelt mõtlevaid prantslasi, kirjutab Richelieu ja kutsus esile uute seaduste väljaandmise hädavajaduse, millised varsti avalikustatakse.

„Kuni selle üpris lähima ajani“, jätkab oma kirja Prantsusmaa esimene minister, „ma anun Teie Keiserlikku Majesteeti lükata edasi teie meie vastast vaenu (sic!). Ma tunnen, et meie hullumeelsused ja meie kuriteod ei ole sellised, et külvata usaldust, kuid on tarvis suhtuda meisse, kui haigetesse ja ei ole välistatud võimalus, et mõistus ei ole mitte alatiseks sellest õnnetust riigist välja kihutatud“.

„Võtke heaks, Valitseja, uskuda, et Teie Keiserliku Majesteedi heakskiitu ärateenimise mõte on alati minu tegevuste mastaabiks. Suvatsege mind toetada minu paljukannatanud ja raske karjääri teostamisel ning las olla minule antud võimalus, kord kui Prantsusmaa väljub käesolevast kriisist, esitada Teie Majesteedi jalge ette teile ustava südame tunnistus“.

See Richelieu väga ilmekas kiri on huvitav paljudel põhjustel: ta on, eelkõige, Richelieu poolse siira seotuse ja truuduse tõestuseks Keiser Aleksandri isiksuse suhtes. Kuid, teisest küljest, võib märgata, et vaevu sõltumatu riigi esimene minister kunagi kirjutas sarnase kirja välisriigi Valitsusele, anudes teda viivitama oma õiglase vihaga rahva vastu, kelle asju see minister juhib.

Keiser Aleksander vastas Richelieule 3. (15.) märtsi 1820 aasta kirjaga selles südamlikus ja kaitsjalikus vormis, millisega ta alati suhtus oma lemmik Prantsusmaa patriooti.

„10. (22.) veebruari kiri“, kirjutas Valitseja, „kutsus minus esile tundeid ja valu ning rahuldust... Ma olen kaugel mõttest, et minu hääл võiks lisada kaalu neile hääлtele, millistega te teine kord olete pandud Prantsusmaa rahva juhiks. Ainiti, ma ei saa mitte väljendada seda ka nüüd, nii nagu ma seda tegin 1815 ja 1818 aastatel“.

„Nüüd, nagu ka neil aegadel, teie olete kuninga poolt kutsutud olla vahendajaks äärmiste kirgede ja parteide vahele, milliseid nende poolt sünnitatakse“.

„Nüüd, nagu ka siis, ma vaigistan isikliku sõpruse tundeid, milliseid ma teie suhtes oman, ja ainult kuuletudes kohustuse käskivale hääлele, ma kordan teile: päästke kuningas ja teie isamaa!“

Ei ole raske endale ette kujutada Pozzo di Borgo siirast rõõmu, kui Richelieu nimetati esimeseks ministriks. Asudes temaga kõige sõbralikemates suhetes ja mäletades seda suurt mõju, millist ta avaldas Prantsusmaa sise- ja välispoliitikat Richelieu esimese ministeeriumi ajal, Pozzo di Borgol olitäielik alus mõelda, et tema endine d'Egerie roll Prantsusmaa peaministri juures naaseb temale. Keiser Aleksandri Richelieule vastukirja kaitsev toon pidi veel kinnitama tema sellist vaadet asjadele.

Ja tõesti, Pozzo di Borgo raportid on peale Richelieu Prantsusmaa valitsuse pea ametisse nimetamist olid läbi imbinud enesekindluse ja otsustavuse tunnetest. Ta näeb Inglismaa ja Austria poliitikas ilmset püüdu toetada Prantsusmaal sisemisi korratusi, et kutsuda esile selle riigi võimsuse langus. Täpsemalt, Inglismaa valitsus õhnestab süsteemselt nelja suure riigi liidu moraalseid aluseid. Tema arvates, Viini kabinett uuristab samuti liidu aluste alt, millised möödunud aasta kestel „eemaldusid oma printsibist“ ja „nõrgenesid oma sidemetes“.

Üldse see suur liit, Venemaa Pariisis asuva suursaadiku sõnul, „kaotas rahvaste silmis austuse ja parteide silmis püha hirmu, millist ta neisse külvas“. (Донесение Поццо ди Борго от 10-го (22-го) февраля и 5-го (17-го) марта 1820 года).

Keiser Aleksander ei jaganud üldsegi oma Pariisi suursaadiku vaateid ega Prantsusmaa sisepoliitikale mõjutamise vahendeid, aga veelgi vähem tema poolt asutatud suurte riikide liidu tähenduses. Ta leidis olevat vajalikuks, et Pozzo di Borgo halastaks enam „prantslaste eneseuhkust“ ja vähem avalikult sekkuks Prantsusmaa sise-asjadesse. (Депеша гр. Нессельроде от 5-го (17-го) марта 1820 года).

Samal kuupäeval kirjutatud erakirjas krahv Nesselrode väljendab hulga selgemalt Valitseja salajasi mõtteid tema Pariisis asuva suursaadiku teguviisi üle.

„Venemaa suursaadik Prantsusmaal“, kirjutas krahv Nesselrode, „ja teie vana sõber, hertsog Richelieu, on asjaolude jõul uuesti seatud selle maa raskete ja kriitiliste asjade peaks... Vana poliitika juba nägi lähimas tulevikus Venemaad ja Prantsusmaad kahe suure poliitilise organismi kujul, millised omasid üht ja sama elu, vabaduse ja tegevuse printsiipi... Kuid ilmus pahatahtlikus oma asja teostamisel ja läks veelgi kaugemale. Ta sütitab prantslaste eneseuhkuse. Ta õhutab selle piiramatult arutu trükivabadusega kuni eneseunustuseni ja sunnib rääkima, et uuesti nõnda nimetatud Venemaa kaitse võitis Prantsusmaal ja valitsedes ta nimetab ning kutsub tagasi ministreid, sarnaselt sellele, kuidas ta, oma äranägemisel, annab ja tühistab seadusi“.

Nende süüdistuste ja kavala sissepoetamise vastu on tarvis võidelda kõigi vahenditega. Valitseja ei soovi puhta südametunnistuse teadvustamisega rahulduda, vaid ta tahab anda kogu maailmale ja kõigile Euroopa õukondadele materiaalsed tõendid selles, et sellist hertsog Richelieule ja tema ministeeriumile osutatavat Venemaa poolset erandlikku kaitset üldsegi ei eksisteeri. Vaat miks suursaadik peab suhtuma Richelieusse täiesti samasugusel moel, kui ta suhtus tema eelkäiasse, kuna, vaatamata isiklikule poolehoiule hertsogi suhtes, ei ole ikkagi põhjust loobuda õiglasest umbusaldusest Prantsusmaa valitsuse ja üldse rahva suhtes.

„Seepärast“ kirjutab krahv Nesselrode, „teile soovitatakse tungivalt hoiduda teatud kaugusel asjadest ja poliitilistest tegelastest ning ei tohi hertsog Richelieuga uuendada enam varem teie vahel kolme okupatsiooni aasta ajal eksisteerinud lähedaseid suhteid“.

„Sel ajal teie lähedusel oli, nii-öeldes, faktiline alus. Käesoleval ajal omistatakse temale mingeid kombinatsioone. Sel ajal nõuti traktaatide täitmist ja asjade korraldamist, millistel oli teatud ja üldine huvi. Käesoleval ajal käib küsimus kominatsioonide kohta, millised puudutavad Prantsusmaa sisemist korda“...

„Vaata miks Venemaa peab hoiduma igasugusest sekkumisest ja teie, kindral, peate, oma käitumisega veenma selles kõiki inimesi, isegi väga umbusklikke“.

Selles Kõige kõrgeima kategoorilises küsimuses ei saa nägemata jätta Keiser Aleksandri otsustavust nüüdsest mittesekkuda Prantsusmaa siseasjadesse ja eriti sel ajal, kui neid hakkab juhtima Richelieu. Sellest vaatepunktist tema 3. märtsi kiri Richelieule, näib, asub mõningases vasturääkivuses krahv Nesselrode 5. märtsi kirjast Pozzo di Borgole just äsja esitatud lõikudega. Esimeses Vene Keisri hoolitsust Prantsusmaa siseasjade eest väljendatakse üpris reljeefsetes sõnades; teises aga kirjutatakse Venemaa suursaadikule ette, et ei unustataks, et ta on välisriigi esindaja, kes ei tohi mitte mingil viisil sekkuda Prantsusmaa rahva siseasjadesse.

Tegelikult ei olnud siin mitte mingit vasturääkivust, kuna kõik Keiserliku valitsuse püüdlused olid suunatud ainult sellele, et varjata seda sekkumist välismaiste õukondade ja ka Prantsuse rahva enda eest. Oli tarvis igasuguste vahenditega teha lõpp pidevatele ja õiglastele süüdistustele, kuid ei tohtinud loobuda erakordselt soodsatest tingimustest, millised andsid Venemaa valitsusele haruldase võimaluse vahetult mõjutada Prantsusmaa siseasjade käiku. See mõjutamine pidi jätkuma, kuid vähem avalikult ja enam ettevaatlikult. Vaata, milles seisnes krahv Nesselrode pika märtsikuu kirja tegelik eesmärk. Sellise järelduse põhjendatust kinnitab täielikult selle kirja lõpp.

Pozzo di Borgole antaks formaalne luba jätkata Richelieuga tema endisi „erasuhteid“ ja teda volitatakse veenma hertsogit, et *mitte kõiki* tema kirju Valitsejale või krahv Nesselrodele ei saadeta välisriikide õukondadele. Ainult kummalisel viisil oli Richelieu veebruarikuu kiri Valitsejale antud liitlasriikidele tutvumiseks.

„Veenge Richelieud mitte tseremoonitsema“, jätkab oma nõudmist krahv Nesselrode, „ja öelge temale, et, täpsemalt, ma palun teda austada mind oma usaldusega, millisest ma säilitasin nõnda meelitavad tõendid... Ühe sõnaga, ma olen tema teenistuses. Ma püüan olla temale kasulik. Ainult, te mõistke mind, *teda isiklikult*, ega mitte teda, kui *Prantsusmaa esimest ministrit*. Vaata, armuline Pozzo, erinevus, millise ma soovitan teile sisse seada ja järgida, kui teie käitumise muutumatu mastaabi“.

„Teie võite ja isegi peate tihti kohtuma Richelieuga, kuulama ta ära ja rääkima temale teie arvamusel täieliku ja siira avameelsusega. Ainiti, need kohtumised ja see mõtete vahetus peavad jääma teie ning tema saladuseks. Mitte keegi maailmas ei tohi neist teada ja mitte mingi kõrvaline või väline asjaolu ei tohi teid reeta ega kutsuda esile kahtlustusi“.

„Selline oli Valitseja mõte. Teil tuleb see teostada. Ja ainult selline oma asja meister, nagu teie, võib täita seatud ülesande“.

Lõpetuseks krahv Nesselrode soovib Pozzo di Borgol ainult „erakirjades“ raporteerida oma isiklikest suhetest Prantsusmaa esimese ministriga, kuid *kui inimesega*, ega mitte nagu *ministriga* (sic!).

Venemaa suursaadik oli märkimisväärne diplomaat ja Keiserliku valitsuse usaldus tema kunsti ning mõistuse suhtes oli põhjendatud vaieldamatult positiivsetele andmetele. Ainiti, ülesanne, milline oli temale antud krahv Nesselrode märtsikirjaga, oli vaevu täidetav: ta pidi pidevalt rääkima Prantsusmaa esimese ministriga teda ja ta valitsust huvitavatest asjadest, unustades aga seejuures täielikult selle, et ta räägib Prantsusmaa valitsuse peaga! Ja nii nagu selline asi oli täiesti võimatu, siis Pozzo di Borgo jätkas Richelieu mõjutamist ja kiirendas sellega vältimatul viisil tema uut ja lõpplikku langemist kõige lühema aja pärast.

Keiser Aleksandri piiramatu usaldus oma Pariisi suursaadiku kunsti vastu, ainiti, ei peatanud teda väljendamast temale mõnikord kibedat tõde, kui ta pidas seda vajalikuks. Nii, Valitseja ei

kiitnud üldsegi heaks Pozzo di Borgo hoolimatut suhtumist liitu, milline oli tema poolt väljendatud veebruari-raportis. Valitseja oletas, et mõned liitlasriigid, nagu Inglismaa ja Austria, ilmutavad vahest „kõhklemist“ oma teguviisis, kuid ta lükkas kategooriliselt tagasi mõtte, et need riigid võivad soovida Prantsusmaal endas toimuvate korratuste jätkumist. Selliseid koletuslikke sepitsusi Valitseja neile ei omista.

Peale selle, väikesed kõikumised ei suuda üldsegi lõhkuda liidu aluseid, milline „üldsegi ei ole inimkäte asi“ (sic!). Lõpuks, ei ole midagi imestada selle peale, et „kõrk inimeste nõrkus“ püüab kõigutada seda liitu, millise säilitamine on monarhide kohustus. (Депеша гр. Нессельроде от 19-го апреля (1-го мая) 1820 г.).

Seejuures revolutsiooniline liikumine Itaalias ja Hispaanias tõestasid, et rahvad olid täiesti rahulolematud eksisteerivate sisekordadega ja suurte riikide liit sattus uuesti ohtlikule katsele. Pozzo di Borgo luges liidu uueks tugevdamiseks vajalikuks liitlasriikide monarhide uut kokkusaamist. Krahv Caposistria kiitis selle mõtte täiesti heaks ja kaitses seda Valitseja ees. Kuid ta kahtles ainult selle vahendi kasutamise võimalikkuses. Sündmused näitasid, et see oli võimalik ja kongressid Laybachi ja Verona kongressid kinnitasid Pozzo di Borgo ettepaneku põhjendatust. (Письмо к нему гр. Каподистрия от 19-го апреля (1-го мая) 1820 г.).

Alljärgneva akti tähendusest vaata käesoleva väljaande kd. IV, I osa lk. 70 jne. Selle alusel Prantsusmaa liitus üleeuroopalise piiritlemise aktiga, milline oli allkirjastatud 1819 aastal Frankfurdis Maine ääres.

Nr.518.

Tema Majesteet Prantsusmaa ja Navarra Kuningas, saades T. M. Ülevenemaalise Keisri sõbraliku kutse liituda piiritlemise otsusega, milline on Austria, Suurbritannia, Preisimaa ja Venemaa Ōukondade vahel sõlmitud ja allkirjastatud Frankfurdis ja temale saadetud, omamata miskit nõnda oma südamele lähedast, kui anda Tema Keiserlikule Majesteedile kõik, mis on ainult tema võimuses, tema sõpruse ja usalduse tõendid, varustades seda silmas pidades oma volinikeks allkirjutanud parun S.M. Tres-Chretienne Pasquier, oma ministri ja Välisministeeriumi Riigisekretäri, Saadikutekoja liikme, kuningliku Au-leegioni Suure Risti ja teiste ordenite kavaleri, selleks, et tema nimel oleks asutatud see liitumisakt, milline volinik kuulutab selle tulemusel, et Tema Kristlikeim Majesteet liitub käesolevaga ülalmainitud aktiga, mis on sõlmitud ja allkirjastatud Frankfurdis möödunud juuli 20. kuupäeval, piiritlemise otsusega, millist loetakse siia sõna-sõnalt võetuks, kohustusid formaalselt ja ametlikult -tema Keiserliku Majesteedi ees, omalt poolt aidata kaasa kohustuste täitmisele, millised selles sisalduvad ja võivad teda puudutada.

Käesolev liitumisakt ratifitseeritakse kahe kuu pärast selle vastuvõtmise akti üleandmisel ja mainitud tähtajast varem liitutakse, kui see osutub võimalikuks, vastastikuste ratifitseerimisaktide vahetamisega ühest küljest ja vastuvõtmisega teisest.

Selle kinnituseks, jne.

See juhtus Pariisis, 26. juunil 1820 aastal.

Pasquier.

Пакье.

*

Nii, nagu akti jõul, milline on allkirjastatud 26. juunil 1820 aastal Tema Kristlikeima Majesteedi tema ministri ja välisministeeriumi riigisekretäri Tema Kõrguse parun Pasquieri poolt, see Valitseja liitus piiritlemise otsusega, milline oli sõlmitud ja allkirjastatud Frankfurdis 20. juulil 1819 aastal Venemaa, Austria, Suurbritannia ja Preisimaa Ōukondade vahel, siis T. M. Ülevenemaaline Keiser, Poola Tsaar volitas allakirjutanuid, oma täievolilise ministri Prantsusmaa Ōukonna juures, võtta formaalselt tema nimel vastu mainitud liitumine. Selle tulemusel allakirjutanu kuulutab, et Tema Keiserlik ja Tsaristlik Majesteet võtab käesoleva aktiga vastu T. M. Prantsusumaa ja Navarra Kuninga liitumise Frankfurdi 20. juuli 1819 aasta otsusega ja kohustub

üheskoos Tema Kristlikeima Majesteediga aitama kaasa kohustuste täitmisele, millised sisalduvad minitud otsuses, niivõrd kui need võivad puudutada Tema Keiserlikku Majesteeti.

Käesolev vastuvõtmise akt ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse samasuguse liitumisaktiga kolme kuu pärast või kui võimalik, siis ka varem.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 16. (28.) juunil 1820 aastal.

Pozzo di Borgo.

Позцо ди Борго.

*****

Lisa.

1809 a. 23. detsember (1810. 4. jaanuar). Poolat puudutav S-Peterburi konventsioon.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor ja Šveitsi Liidu Mediaator, olles ühtmoodi hingestatud soovist tagada kontinentaalse rahu rikkumatus ja soovides võtta Inglismaalt, kes alati ja eriti viimastel aastatel näitas end kontinendi ilmse vaenlasena, ära igasuguse lootuse uuesti häirida selle rahu, otsustasid mitte ainult üha enam ja enam kinnitada selle liidu sidemeid, millised on nõnda õnnelikult sidunud mõlemaid Keisririike, vaid ka aidata kõigi võimalike vahenditega sellele, et seda kinnitada ja muuta lahutamatuks.

Pidades seda silmas Nende Keiserlikud Majesteedid leidsid olevat hädavajaliku astuda omavahel sõbralikku kokkuleppesse, et juba varem kõrvaldada ainsad põhjendused rahutuseks, millised võivad tekitada kahju nende ühinemisele, tehes lõpu ohtlikele eksiarvamusele, millised võivad veel sünnitada vanade poolakate südames Poola Kuningriigi taastamise arutu lootuse, kuigi samal ajal Nende Majesteedid on kindlalt veendunud, et nende rahvaste isiklik huvi nõuab nende rahu tagamist ja nende allutamist valitsustele, kellele nad kuuluvad.

Sel eesmärgil Nende Keiserlikud Majesteedid valisid ja nimetasid oma volinikeks, aga nimelt:

T. M. Ülevenemaaline Keiser:

krahv Nikolai Rumjantsevi ((Графа Николая Румянцова)), oma Riigikantsleri, Riiginõukogu liikme, välisministri, kaubandusministri, Senaatori, tegev-kammerhärra, Püha Andreis Esmanimetatu, Püha Aleksander Nevski ja teiste ordenite kavaleri,

ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor, Šveitsi Liidu Mediaator: monsieur Armand Augustin Louis de Caulaincourti, Vicence hertsogi, divisjonikindrali, Prantsusmaa ülem-tallmeistri, Au-leegioni Suure Risti ja teist ordenite kavaleri, oma erakorralise ja täievolilise suursaadiku T. M. Ülevenemaalise Keisri juures;

kes, oma Valitsejate volitusel leppisid kokku alljärgnevates artikklites.

Artikkel I.

Poola Kuningriiki enam kunagi ei taastata.

Artikkel II.

Kõrged lepingulised pooled kohustuvad jälgima selle üle, et nimetust Poola ja poolakad ei kasutataks kunagi mitte ühegi neist osade suhtes, millised endisel ajal moodustasid mainitud kuningriigi, ei nende elanike, ega nende vägede kohta ja et need kaoksid igavesti igasugustest, millised need ka ei oleks, ametlikest või avalikest aktidest.

Artikkel III.

Rüütli ordud, millised kuuluvad vanale Poola Kuningriigile, tühistatakse ja neid ei tohi kunagi taastada.

Artikkel IV.

Mitte keegi endistest poolakatest, kes on praegu T. M. Ülevenemaalise Keisri alamad, ei saa tulevikus olla lubatud T. M. Saxe Kuninga, kui Varssavi hertsogi teenistusse ja vastastikuselt, mitte ükski T. M. Saxe Kuninga, kui Varssavi hertsogi alam ei saa olla võetud Venemaa teenistusse.

Artikkel V.

Otsustatakse kindla ja muutmatu reeglina, et Varssavi Hertsogiriik ei saa tulevikus saada mitte mingeid territoriaalseid laiendusi nende osade arvelt, millised moodustasid endise Poola Kuningriigi.

Artikkel VI.

Venemaa ja Varssavi Hertsogiriigi vahelisi sega-alamaid enam ei tunnistata. Neile, keda veel sellisteks peetakse, antakse kahekümne kuune tähtaeg, lugedes selle akti ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast, et deklareerida sellest, millisele riigile nad tahavad kuuluda ja kolme aastase tähtaja nende kinnisvara võõrandamiseks selles riigis, millisest nad loobuvad.

Artikkel VII.

T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas kohustub võtma T. M. Saxe Kuninga nõusoleku ülalesitatud otsustega liitumiseks ja võtab enda peale nende täitmise eest käendamise.

Artikkel VIII.

Käesolev konventsioon ratifitseeritakse Kõrgete lepinguliste poolte poolt ja ratifitseerimiskirjad vahetatakse S-Peterburis viiekümne päeva pärast, või kui võimalik, siis ka varem.

See juhtus S-Peterburis, 23. detsembril 1809 aastal (4. jaanuaril 1810. aastal).

(L.S.)Le comte de Roumianzoff.

(M.П.)Графъ Румянцовъ.

(L.S.)Cailaincourt, duc de Vicence.

(M.П.)Коленкуръ, герцогъ Висанский.

*****

((11.11.20.V.K.L.))

***